شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى بويىچە 4 - نۆۋەتلىك «ژۇرنال مۇكاپاتى»غا ئېرىشكەن ژۇرنال
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى بويىچە 5 - نۆۋەتلىك «ژۇرنال مۇكاپاتى»غا ئېرىشكەن ژۇرنال

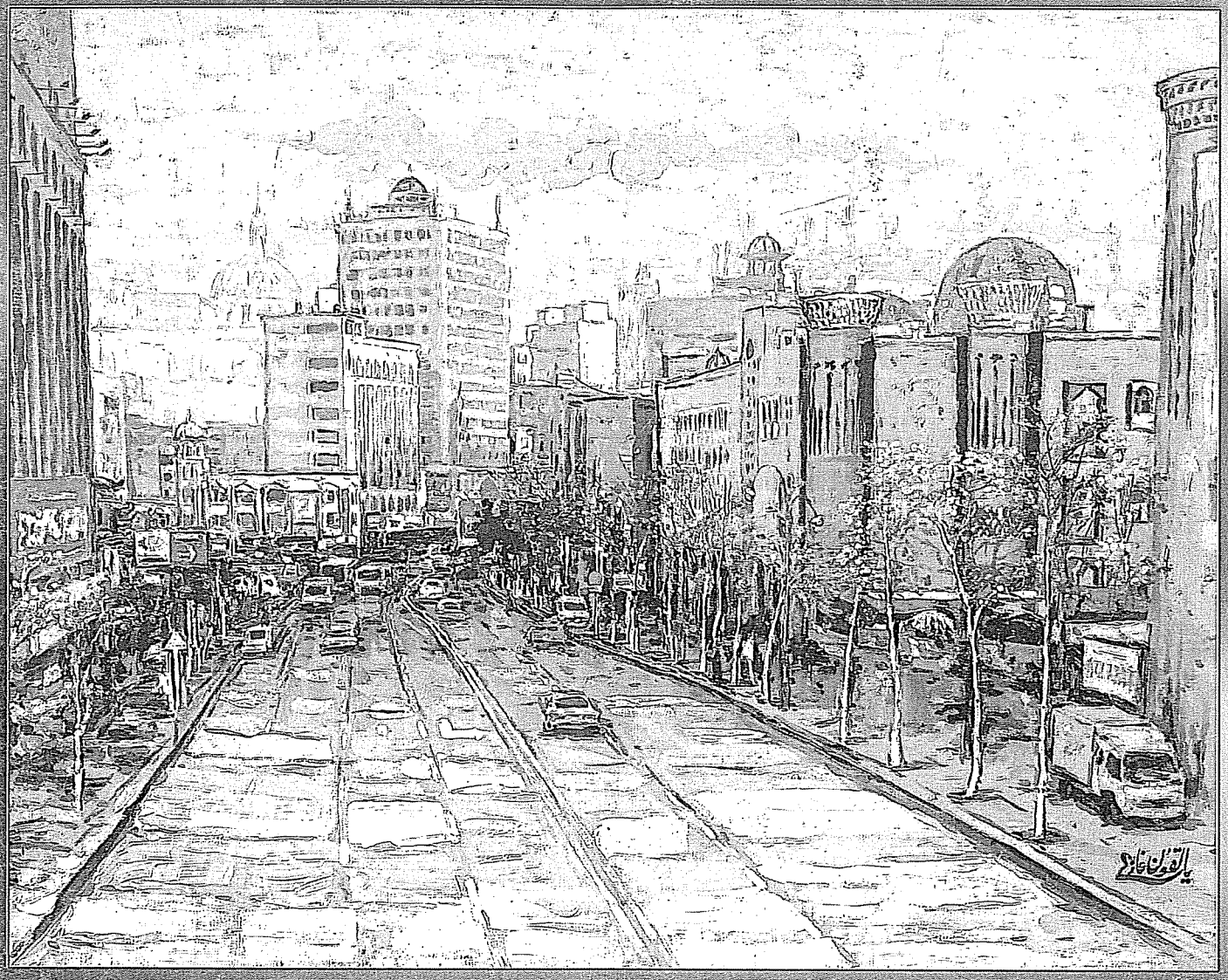

تارىم

3
2010
塔里木

ISSN 1002-9044
03>
9 771002 904009

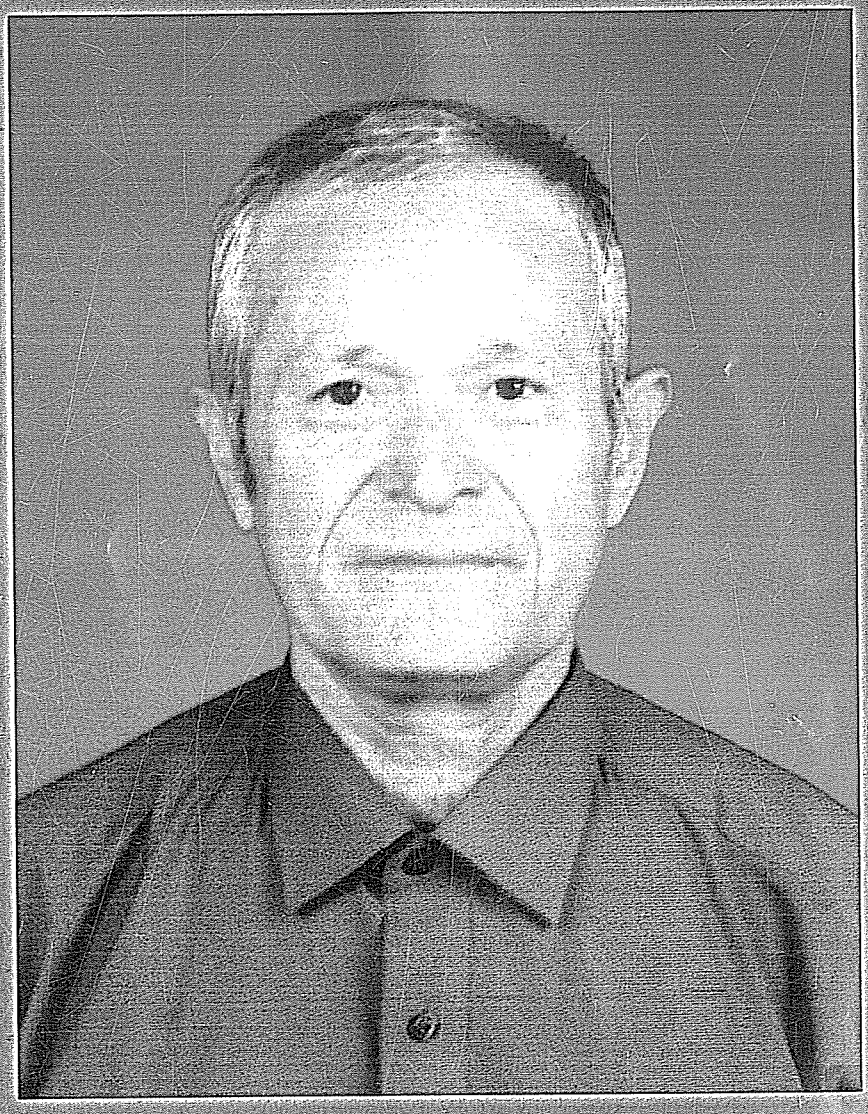

يازغۇچى ئېزىز ساۋۇت 1943- يىلى ئاقسۇدا تۇغۇلغان. ئۇنىڭ «مۇھەببەت ناخشىسى»(ھېكايە- پوۋېستلار توپلىمى)، «گاچا قىزنىڭ قەلبى»(ھېكايە- پوۋېستلار توپلىمى)، «گۈزەللىك يۇلتۇزى»(ھېكايە - پوۋېستلار توپلىمى)، «ۋاپادار ئىت»(راست ئىشلار خاتىرىسى)، «نۇرخان ئاچام» (راست ئىشلار خاتىرىسى) قاتارلىق كىتابلىرى نەشر قىلىنغان.

ئايلىق ئەدەبىي ژۇرنال

2010·3

60-يىلنەشرى

نەشرىيات باشلىقى: ياسىن زىلال (ئالىي مۇھەررىر)

باش مۇھەررىر:

مۇئاۋىن باش مۇھەررىر:

پاتىگۈل ئەخمەت (كاندىدات ئالىي مۇھەررىر)

2010-يىللىق 3-سان

بۇ سانىدا

بۇۋىست

يەر شارىغا مۇھەببەت ..... سۇلتان ھاشىم 54

ھېكايىلەر

يەرلىك تۇخۇم ..... ئەسئەت ئەمەت 4
تەتۇر ئېقىن ..... تۇرغۇن مىجىت 24
ئەقىدە ..... رۇقىيە ئابدۇللا 38

ئۆزمىي ئەسەرلەر

مۇھەببەت مۇڭلىرى ..... ماخمۇت مۇھەممەت 20
بىر رىۋايەت ..... مۇھەممەتجان ئەمەت يارتېكىن 22
قار لىرىكىسى ..... خۇرشىدە ئابلىمىت خۇشدىل 23
گۈل ئۈزۈش ..... غوجىمۇھەممەد مۇھەممەد 33
ئىشكى چېكىلمىگەن قىز ..... ئىبراھىم نىياز 34
غەزەللەر ..... ئەخمەتجان تۇرۇپ بەگتۇرك 35
تۇنجى مۇھەببەت ..... ئەنۋەر ئابلەت شەيدائىي 37
جىمجىت سۆزلەش ..... قاسىمجان ئوسمان غازى 50
تۇننۇك قانىتى ..... ئەھمەد يۈسۈپ سەرداھى 51
سېغىنىشنىڭ ئاۋازى ..... توخسۇن ھۈسەين ئەلقۇت 52
يېشىل يوپۇرماق ..... ئايزىت 53

ناەسىر

نەسرلەر ..... ئۆمەر مەتنۇرى قۇتىبار 95

مۇھاكىمە ۋە تەقرىز

ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنىڭ ئەسىرلىك نامايەندىسى-ئون توپلام ... ئەكرەم ئابدۇمجىت، مۇھەممەدجان ئەيسا 98

تەھرىر ھەيئىتى

(ئىلىپبە تەرتىپى بويىچە)

ئابلىمىت سادىق، ئارسلان ئابدۇللا، ئازاد سۇلتان، ئەيسىدۇللا ئىبراھىم، ئەھمەت تۇردى، ئەكبەر سالىھ، پاتىگۈل ئەخمەت، خالىدە ئىسرائىل، سارەم ئىبراھىم، قۇربان ياسىن، مەھمىمەت شاۋۇدۇن، مۇختار مەخسۇت، مەمتىمىن ھوشۇر، مۇھەممەت ياغراش، مۇھەممەت بولات، مۇھەممەتتۇردى مىرزىئەخمەت، ھېيتەم ھۇسەيىن، ئوسمانجان ساۋۇت، ۋاھىدجان غوپۇر، ئىمىن ئەھمىدى، ئىمىن تۇرسۇن، ياسىن زىلال.

ھەر ئاينىڭ 1-كۈنى نەشردىن چىقىدۇ

ئۈمۈمىي 589- سان

كىتابلارنىڭ ژانىرىنى بېكىتىش ھەققىدىكى بەزى قاراشلىرىم ..... **مېھرىگۈل ئابلىز** 103

ئەدەبىيات بىلەن سۆھبەت

يازغۇچى ئىزىز ساۋۇت بىلەن سۆھبەت ..... **ئىزىز ساۋۇت، ئىزىزجان خۇدابەردى** 111

ئەسەر ۋە باھا

نەسر ئۇنىڭ يۈرەك سادالىرى ..... **غالىب مۇھەممەد قارلۇق** 120

تالانۇن رۇجەك

قارغاش (ھېكايە) ..... **ۋاڭ پېيفېي** 124

«بۆرە توتېمى» زادى قانداق توتېم ..... **بى خۇي** 132

چەت ئەل ئەدەبىياتىدىن

ئىمىران سالىھى شېئىرلىرىدىن 137

مەن قاتىل (ھېكايە) ..... **كاۋاباتا ياسۇنارى** (ياپونىيە) 140

كىلاسسىك ئەدەبىيات ئەنئەنىسى

نەۋايىنىڭ نەسەب دەرىخى ..... **تۇرسۇن قۇربان تۇركەش** 143

خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىدىن

مىس باش (چۆچەك) 153

* * *

مۇقاۋىنىڭ 1-بېتىدە: دۆڭكۆۋرۈك (ماي بويياق) ..... **يالقۇن غازى** سىزغان

بۇ سانىنىڭ مەسئۇل مۇھەررىرى : غېنى مۇھەممەت
مەسئۇل كوررېكتور(تەكلىپلىك) : قەيۇم تۇرسۇن
مۇقاۋا، بەت لايىھىلىگۈچى : ھەررە ئەلى ئەخمەت
رەسسام : پەرھات ئىبراھىم
خەتتات : ئابلىمىت ئوسمان
كومپيۇتېردا : ئەنۋەر تېلۋالدى

ئەسئەت ئەمەت

يېرىلماق تۇخۇم

(ھېكايە)

بالا باققۇچىنىڭ دادىسى قىزىنى ئەكتىشتىن بىر ئاي بۇرۇن ئۇلارغا تېلېفون قىلىپ:

— بىرەۋىگۈل بالىڭىزنى قانداقراق بېقىۋاتىدۇ؟ — دەپ سورىغانىدى. ئۇ بۇنىڭدىن بۇرۇن بىرەر كۆڭۈلسىز گەپ ئاڭلاپ قېلىشتىن ھەزەر ئەيلىگەندەك ئۆزىنى قاچۇرۇپ كەلگەنىدى. ئۇ بۇ ھەقتە تۆت ئايدىن كېيىن ئېغىز ئاچقان بولسىمۇ، ئايال ئۇ ئادەمگە مىننەتدارلىقىنى ئىپادىلەش پۇرسىتىنىڭ كەلگىنىدىن يەنىلا خۇش بولدى.

— ياخشى بېقىۋاتىدۇ. بەك چېچەنكەن، بىز بەك رازى بولدۇق، — دېدى ئۇ.

بۇنى ئاڭلاپ ئۇ ئادەم گەپ ئەگىتىپ ئولتۇرماي:

— قىزىم كىچىك تۇرۇپ بالاڭلارنى سىلەر رازى بولغۇدەك بېقىپ بېرىۋېتىپتۇ. بۇنىڭدىن سىلەرمۇ خۇش بولۇپسىلەر. شۇڭا ئىش ھەققىنى ئازراق كۆتۈرۈپ بەرسەڭلار بىزمۇ خۇش بولاتتۇق، — دېدى.

ئۇنىڭ بىز خۇش بولۇپ قالاتتۇق دېگىنى ئەمەلىيەتتە ئۆزى ئىدى. قىزى بۇ يەردىكى تۇرمۇشىدىن ناھايىتى رازى ئىدى. ئۇنىڭ ئايالى بولسا قېچىپ كەتكەن.

ئايال دەرھال بىر نەرسە دېيەلمەي:

ــ يولدىشىم بىلەن مەسلىھەتلىشىپ جاۋاب بېرەي، مۇشۇ تېلېفوننىڭ يېنىدا بەش مىنۇت تۇرۇپ تۇرالامسىز؟ ــ دېدى.

ــ ھەئە، ــ دېدى قارشى تەرەپ.

ئايال تېلېفوننى قويۇپ ئەھۋالنى ئېرىگە دېدى.

ــ خەقمە تاقابىل تۇرۇشنى قاچان ئۆگىنەرسەن؟ قىزىنى ماختىساڭ ئۇ ئىش ھەققىنى ئۆستۈرۈپ بەر دېمەمتى. كېيىنچە بىر گەپ بولار دەپ گەپنى ئۇزۇۋەت، ــ دېدى ئېرى تېرىكىپ.

ئايال تېلېفوننى ئۇرغاندا ئېرى تۇرۇپكىنى ئېلىۋېلىپ قارشى تەرەپ بىلەن ئۆزى سۆزلەشتى. ئۇ ئازراق تەكەللۇپ قىلىشقاندىن كېيىن:

ــ سۈرۈشتۈرۈپ باقسىڭلار بولىدۇ، ھېچكىم بالا باقمۇچىغا بىزدىن جىق ھەق بەرمەيدۇ، كېيىنچە قاراپ باقارمىز، ــ دېدى.

ئۇلار ئىش شۇنىڭ بىلەن تۈگىدى دەپ ئويلىغانىدى. مانا ئەمدى ئۇ ئادەم ئۇلارغا:

ــ قىزىمنى بۇنىڭدىن كېيىن بالا بېقىشقا سالمايمەن. ئەتە چۈشكىچە بېرىپ قىزىمنى ئەكىتىمەن، ــ دەپ تېلېفون قىلغانىدى.

بۇ گەپ ئايالنى پاراكەندە قىلىۋەتتى. ئۇ قىزىنى ئەكىتىشكە ئۆزلىرىنىڭ ھەقنى ئۆستۈرۈپ بېرىشكە ئۇنىمىغانلىقى سەۋەب بولغانمىدۇ دەپ، ئىش ھەققى توغرىسىدا ئېرى بىلەن قايتا مەسلىھەتلىشىشكە تىرىشتى.

ــ ئۇنىڭغا ماقۇل دەپ قويساڭ ئۇ بىر ئاينى ئۆتكۈزۈپ يەنە ئۆستۈرۈپ بېرىڭلار دەپ قوپىدۇ. شۇڭا قىزىنى نەگە ئاپارسا ئاپارسۇن، ــ دېدى ئېرى، ــ ئۇنىڭغا يول قويۇپ ئاخىرىغا چىقالمىتىڭ.

ئېرى ئۇنداق دېگىنى بىلەن يەنە بىر بالا باقمۇچى تېپىشقا توغرا كەلسە بۇنىڭ غېمىنى قىلىشىپ بەرمەيتتى. بۇ ئىشنىڭ ئۆزىگە قالىدىغانلىقى ئايالغا ئايان ئىدى. شۇڭا ئايال يەڭ ئىچىدە بولسىمۇ قوشۇپ بېرىش نىيىتىگە كەلدى. يەنە بىر بالا باقمۇچى تېپىشنىڭ تەسلىكى ئايالغا ئايان ئىدى. ئوقۇش يېشىدىكى بالىلارغا مەجبۇرىيەت مائارىپى تۈزۈمى بولغاچقا، تۇرمۇشى قانچە نامرات بولسىمۇ، بالىلىرىنى بالا بېقىشقا بېرىش ھەممىلا ئاتا-ئانىنىڭ قولىدىن كەلمەيتتى. لېكىن بۇ ئادەمنىڭ بۇ تۈزۈمگە تاقابىل تۇرالايدىغان بىرەر تەدبىرى بارمىدەك 11 ياشلىق ئوغلىنى ئېچكىرىدە ئاشخانا ئاچىدىغان، لېكىن قىلىدىغان ئىشى گۈمانلىق بىر تونۇشىغا بىر يىللىق ئىجارە بەرگەن. ئاندىن ئون ياشقا كىرمىگەن قىزىنى ناھىيە ئېچىدىكى بىر ئائىلىگە بالا بېقىشقا بەرگەنىدى.

ئۇلارنىڭ بىلىشىچە، ئۇ ئادەم ئوتتۇن يېرىۋاتقاندا بىر كۆزىگە ئوتتۇن چاچراپ كېتىپ يارىلانغان. داۋالىنىشقا ئىقتىسادى يار بەرمەي يارىلانغان كۆزى كۆرمەس بولۇپ قالغان. نەچچە ئايدىن كېيىن ئايالى مەھەللىدىكى بىر ياش بالا بىلەن قېچىپ كەتكەن. ئۇ ئادەم ئايالى قېچىپ كەتكەندىن كېيىن، خۇددى ئۆيدە ھېچكىم قالمىسۇن دېگەندەك بالىلىرىنىمۇ كەينىدىن يولغا سالغان. ئۇنىڭچە، بالىلىرىنىڭ تەقدىرىنى مۇشۇنداق بىر تەرەپ قىلىشىغا ئۇنىڭ كۆزى سەۋەبچى ئىكەن. ئۇنىڭغا كۆزى خۇددى ماراپ ياتقان شۇملۇمتەك ئۇنىڭ تۇرمۇشىنى، خاتىرجەملىكىنى، تاپقان-تەرگىنىنى، ئىشقىلىپ ئۇنىڭ بارلىقىنى ۋەيران قىلىپ تۈگەتمىگىچە ئارام تاپمايدىغاندەك تۇيۇلىدىكەن. چۈنكى، يارىلانغان كۆزى قارىغۇ بولۇپلا توختاپ قالماي، يەنە بىر كۆزىنىمۇ كاردىن چىقىرىشقا تىرىشۋاتقىتۇ.

ئۇلار بالا باقمۇچى ئىزدەپ يۈرگەندە بۇ ئادەم-

نىڭ بۇ قىزى نەچچە ئاي بالا باققان ئائىلىدىن تېخى نەچچە كۈن بۇرۇن ياندۇرۇپ كېلىنگەن ئىكەن. ئۇ ئائىلىدىكى ئايال ئۇ قىزنى كىچىك دېمەي ئائىلە خىزمەتكارىدەك قاتتىق-يېرىك ئىشنىڭ ھەممىسىگە سالغان ئىكەن. دادىسى بۇ-نىڭغىمۇ سەۋر قىلىپ ئولتۇرسا، ئۆي ئىگىسى ئەر ئۆيدە خوتۇنى بولمىسىلا قىزنى مەھكەم قۇ-چاقلاپ، يۈزىنى قىزنىڭ يۈزىگە توختىماي سۈر-كەيدىغان ئادەتنى چىقىرىۋاپتۇ. شۇ قېتىم ئۇ بەلكىم ئالدىراپ كەتمەي ساقلىنى ئېلىۋېتىپ سۈركىگەن بولسا، قىزنىڭ يۈزى ئونچە قىز-رىپ كەتمىگەن، دادىسى قىزىللىقنىڭ سەۋەب-نى سورىمىغان، قىزمۇ دېمىگەن، قىزنىڭ داد-سى ئۇنى «ئادەم قېلىپىدىن چىققان ھايۋان» دەپ تىللىمىغان، ھەم قىزنى ياندۇرۇپ كەتمىگەن بولاتتىمىكىن. ئۆي ئىگىسى ئەر:

— قىزىڭ يالغان سۆزلەشنى خېلى ئۆگىنىپ-تۇ. چوڭ بولسا قويمىچى بولۇپ ساڭا بالا باققۇ-چىلىقتىن جىقراق كىرىم قىلىپ بەرگۈدەك، — دەپ ئۆزىنى ئاقلاشقا تىرىشقان. ئاندىن بۇ غەز-پىنىڭ ھەقلىقىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن ئۇنىڭ يى-گىرمە نەچچە كۈنلۈك بالا بېقىش ھەققىنى بەر-مىگەنىدى. قىزنىڭ دادىسى:

— ئۇ پۇلنىڭ ساڭا سىڭگىنىنى بىر كۆرۈپ باقاي، — دېگەن گېپىنى ئۇنىڭغىمۇ بىر تەكرار-لىغان.

ئۇ ئەر بولسا:

— مۇشتۇمچىلىك بالىنى بالا بېقىشقا سال-غىنىڭغا لەنەت. سەنمۇ بىر ئەركىشى بولۇپ قاپسەن، — دەپ تىللىغان.

ئۇ ئۇنىڭ دېگىنىگە پىچاق بىلەن ئۇنىڭ قار-نىنى يېرىۋېتىشتىن باشقا ئۇسۇلدا جاۋاب قايتۇ-رالمىسىنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىنى ھېس قىلىپ، ئارقىسىغا قارىمايلا كەتكەن.

ئۇ قىزنى ياندۇرۇپ كەلگەندىن كېيىن، ئىش-لىرىنىڭ نېمىشقا تەتۈر كېلىۋېرىدىغانلىقىنى تولا ئويلاپ، مېڭىسىدىن ئۆتمەي بىر كېچە بو-لۇشىغا ھاراق ئىچكەنىدى. نەچچە كۈندىن كېيىن قىزنىڭ ئىش ھەققىنى بۇرۇنقىلاردىن 100 كوي جىق بېرىشكە، ئۇنىڭ ئۈستىگە، بەش ئايلىق ئىش ھەققىنى ئالدىن بېرىشكە ئۇنايدىغان شەھەردىن كەلگەن بۇ ئائىلىگە يولۇققان. بۇ ئائى-لە تەرتىپلىك تۇيۇلغاچقا، ئاندىن ئۇنىڭ داۋالىنى-شى ۋە تۇرمۇشى يەنە يار لېۋىگە كېلىپ قالغاچ-قا، قىزنىي شۇ ئىش بولغان تۇرۇپمۇ ئامالسىز يەنە بالا بېقىشقا بەرگەن.

ئۇلار دېلىغۇل ھالدا ئۇنىڭ دادىسىنى كۆتۈپ ئولتۇراتتى. ئايال ئۇنىڭ تېلېفونىدىكى كەسكىنلىكىگە باھانى ئۆستۈرۈش ئارقىلىق تاقا-بىل تۇرۇشنىڭ تەسلىكىنى سەزگەن، شۇنداقتى-مۇ ئۇمىدىنى ئۈزمىگەنىدى. ئۇلار قىزنىڭ تەي-يارلىقىنى قىلدى. بەش ئاي ئىچىدە قىزنىڭ ياغاق تۇرقى، يېرىك تېرىسى خېلى ئەسلىگە كەلگەن. ھازىر ئۇ قىزنى ئۇلارتونۇمايدىغانلارغا:

— بۇ بىزنىڭ قىزىمىز، — دېسە ئۇلار گۇمانلانمىغۇدەك قىياپەتكە كەلگەنىدى. ئۇ ئايال قىزنى تاپقاندا قىز ئادەمنىڭ ئىچى ئاغرى-غۇدەكلا زەئىپ، خۇنۇك ئىدى. ئۇ ئايال ئۇنى بىرەر ۋاخ تويغۇدەك تاماق يەپ باقمىغاندەك سەزگەن. ئاندىن قىزنىڭ دادىسىنىڭ ئەھۋالىنى ئاڭلاپ ئۇنىڭ بالا باقالىشىغا كۆزى يەتمىسە-مۇ، ئىچ ئاغرىقىدىلا بەش ئايلىق پۇلنى ئالدىن بېرىپ ئۇنى ئېلىپ كەتكەن. نىيىتى ئۇنى ئۆ-يىدە بىر مەزگىل تۇرغۇزۇش، ئۇلارغا شۇ باھا-نىدە ئازراق ياردەم قىلىشلا ئىدى. ئۇ قىزنى ئېلىپ ماڭغاندا ئۇنىڭ دادىسى ناھايىتى بىپەر-ۋا قاراپ تۇرغان ئىدى. قىز دادىسى بىلەن ھېچ ئىش بولمىغاندەك خۇشلاشقان، گەپ ئاڭلايدى-غان بالىلاردەك دادىسىنىڭ تاپىلىشى بويىچە ئۇنىڭغا ئەگىشىپ ماڭغان، ئاپتوبۇستا بولسا، ئۇنسىز يىغلاپ يۈزى ياش بىلەن يۇيۇلۇپ كەتكەنىدى. ئېرى قىزنى كۆرۈپ:

ـــ بۇ قانداق بالا باقالايدۇ؟ ـــ دەپ ھەيران قالغان. ئۇ ئېرىگە نېيتىنى دېگەن. ئېرى:

ـــ بۇنداقلار كۆپ تۇرسا، قايسىبىرىنى قۇتۇلدۇرىسەن؟ ھاماقەتمۇ نېمە سەن؟ ـــ دېگەندە ئۇ:

ـــ مەن ھاماقەت بولۇپ قالسامۇ مەيلى، ئۇنى كەتكۈزمەيمەن. ئىككىمىزنىڭ مائاشىغا مۇ بىر مۇنچە زاكات كېلىدۇ. بۇنى چوقۇم جايىغا تەگكۈزۈش بىزگە پەرز، ـــ دېگەن.

ئۇ تەقۋادار قىياپىتىدە يۇرىدىغان ئېرىنىڭ ئېغىزىنى تۇۋاقلاشنىڭ بۇنىڭدىن ئەپلىك يولى بارلىقىنى بىلمەي شۇنداق دېگەن.

ئېرى بولسا ئايالى ئۇنىڭ ئاجىزلىقىنى تۇتۇۋالغانىدەك كەيپسىزلەنگەن، بۇ ئىش توغرىسىدا ئېغىزىنى قايتا ئاچالمىغانىدى.

قىز بىر ئاز خىجىلچان بولغاچقا، ئاندىن ئۆي ئىگىلىرىدىن بىر ئاز قورقۇپ دەسلەپتە ئىشىنىڭ ئېپىگە تازا كىرىشەلمىدى. ئەمما بۇ ئەھۋال ئايالىنىڭ ئەنسىرىگىنىدەك ئۇزۇن داۋام قىلمىدى. بىر ھەپتىدىلا قىز ئىشنى ئۇنىڭ ئارزۇسىدەك يۇرۇشتۇرۇپ كەتتى. قىز خېلى تەجرىبىسى بار بالا باققۇچى چىقىپ قالدى. قىز ئۇلارنىڭ ئىككى ياشلىق ئوغلىنى گوللاپ تەڭ ئويناپتتى. بالىنىڭ غەلۋىسىمۇ ئاساسەن يوقالغان. ئاندىن بۇ قىز يېشىغا نىسبەتەن خېلىلا جېنى چىڭ، تەدبىرلىك ئىدى. ئايال ئۇنىڭغا بەك مېھرىبان بولغاچقا، قىزمۇ ئۇنى ئۆز كۆرىدىغان بولدى. ئۇ ئايالىنىڭ تاماق ئېتىشىگە يارەملىشەتتى. بالا ئۇخلاپ قالغاندا ئۆيىنىمۇ ئۆزى يالغۇز پاكىز تازىلاپ چىقالايتتى. ئۇلار ئىشتىن كەلگىچە كۆكتات ئادالاپ تاماققا تەييارلىق قىلىپ قوياتتى. سەھەردە سۈت ئەكىرىشنى ياخشى كۆرەتتى. ئۇ بۇ ئىشلارنى ئىشتىياق بىلەن قىلغاچقا، ئايالمۇ ئۇنى جىق ئىشقا سېلىۋەتكەندەك ھېس قىلمايتتى. ئايال قىزدىن گەپ ئىگىلەپ باقسا، ئۇنىڭ ئانىسى شۇنداق ئىشچان بولۇپ، ئۇنى كىچىكىدىن باشلاپلا ئانىسى ئۆزى بىلەن تەڭ ئىش قىلىشقا يېتەكلىگەن ئىكەن. كېيىن ئۇ بالا بېقىشقا بارغان ئائىلىمۇ ئۇنى بولۇشىغا ئىشقا سېلىپ، ئىشقا خېلى پىشۇرغان بولۇشى مۇمكىن. ئايال بۇنداق بىر بالا باققۇچىغا ئېرىشىشنى ئۆزىنىڭ ياخشى كۆڭلىگە خۇدانىڭ قىلغان ئىلتىپاتى دەپ قارىغان، ئېرىنىڭ نارازى تۇرقىمۇ خېلى ئۆزگەرگەندى. ئايال بوش ۋاقىتلىرىدا ئۇنىڭ مەكتەپتە چالا قالغان دەرسلىرىنى داۋاملىق ئۆگەتتى. ئۇنىڭ زېھنىنىڭ ياخشىلىقىنى كۆرۈپ ئۇنىڭ مەكتەپتىن توختاپ قالغىنىغا ئىچى ئېچىشقانىدى. ئۇ ئۇنى بالىسى بىلەن قويۇپ ئىشقا كەتسە ئازراقمۇ ئەنسىرىمەيتتى. بۇنداق خاتىرجەملىك ئۇنىڭ بالا باققۇچى تەكلىپ قىلىش تارىخىدا بولۇپ باقمىغانىدى. ئۇ بۇرۇنقى بالا باققۇچىلىرىنى ئويلىسا بۇ قىزغا بەرگەن ھەقنىڭ بەكمۇ ئەرزىمەسلىكىنى ھېس قىلاتتى. ئۇلارنىڭ تۇنجى بالا باققۇچىسى 50 ياشلاردىكى چوڭ ئايال ئىدى. ئۇ بالىنىڭ يىغلىشى بىلەن ئانچە كارى يوق يۇرەتتى. بالا دېگەنىنىڭ كۆزىگە بەك قارىسا بالا چوڭ بولغاندا داۋاخور ئادەم بولۇپ قالىدۇ دەيتتى. ئالۇانغا ئىش قىلاتتى. ئىككىنچىسى 11 ياشلىق قىز ئىدى. ئۇ بالا باققان مەزگىلدە بالىسى تولا ئۇخلايدىغان بولۇپ قالغان. بۇ جىم تۇرمايدىغان بالىغا نېمە بولۇۋاتقاندۇ دەپ ئۇلار دوختۇرغىمۇ نەچچە كۆرسەتكەن. ئۇلار ئىشتىن كېلىپ بالا ئۇخلاۋاتقان، ئۇ قىز تېلېۋىزور ئالدىدا ئولتۇرغان ئەھۋالىنى دائىم دېگۈدەكلا ئۇچراتقان. بىر كۈنى ئۆي ئىگىسى ئەر ئىشقا مېڭىپ بولۇپ، ئۇنتۇپ قالغان نەرسىسىنى ئالغىلى ئۆيگە قايتا كىرگەن. قىزنىڭ كىچىك بىر قەغەز بولاقنى سالىدىغان يەر تاپالمای ئالاقزادە بولۇپ كەتكىنىنى كۆرۈپ، ئۇنى ئۇنىڭ قولىدىن تارتىپ ئالغان ۋە ئېچىپ ئۇششاق پارچىلانغان دورا تابلېتكىلىرىنى كۆرگەن. قىزغا قاتتىق پوپوزا قىلسا قىز

قورقۇپ كېتىپ، بۇنىڭ ئۈيقۇ دورىسى ئىكەنلىكىنى ئېقرار قىلغان. قىزنىڭ ئانىسى بالا بەك غەلۋە قىلسا بۇنى ئىچكۈزۈپ قوي، دەپ بۇ دورىلارنى بەرگەن ئىكەن. ئۇلار ئىشقا كەتكەن ھامان ئۇ بالىغا بۇنىڭ تۆتتىن بىرىنى ئىچكۈزىدىكەن. ئۇلارنىڭ ئۇچىنچى بالا باقۇچىسى 16 ياشلىق قىز بولۇپ، ئۇ قىز يېرىم يىل تۇرغان مەزگىلدە مۇشۇ ئەتراپتىكى بىر بالا بىلەن مۇھەببەتلىشىپ يۈرگەن. ئۇلارنىڭ تېلېفون ھەققىنىمۇ كۆپەيتىۋەتكەن. يانچۇقىدىكى پۇللىرى كەملەپ قالىدىغان ئىشلار بولۇپ تۇرغاچقا، ئۇلار پۇلنى ياكى پۇلغا ئەرزىگۈدەك نەرسىلىرىنى قويۇشتىن قورقىدىغان بولۇپ قالغان. ئاخىر چاتاق چىقىپ قىلمىسۇن دەپ ماڭغۇزۇۋەتكەن. كېيىن بالىسىنى ئۆزلىرىنىڭ ئانىلىرىغا، تۇغقانلىرىغا قارىتىشقا مەجبۇر بولدى. ئۇنىڭغا بۇ بالىسىنى چوڭ قىلىش بەك مۇشكۇل تۇيۇلۇپ كەتكەنىدى.

بۇ بالا باقۇچى قىز بەش ئاي ئىچىدە بۇ ئۆينىڭ بىر ئەزاسىغا ئايلىنىپ كەتتى. ئۇ ئايال ۋاقىت چىقسىلا بالىسىنى ھارۋىغا سېلىپ ھەيدەپ، قىزنى ئەگەشتۈرۈپ باغچىغا باراتتى. كەچلىرى مەيداننى ئايلىناتتى. قىزنىڭ ياخشى كۆرىدىغان نەرسىلىرىنى ئېلىپ بېرەتتى. دائىم يېڭى كىيىم ئېلىپ بېرىپ، ئۇنى چىرايلىق ياساپ قوياتتى. قىزنى مۇنچىدا ئۆزى يۇيۇپ، چاچلىرىنى ئۆزى تاراپ قوياتتى.

ئوزۇقلىنىشقا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىدىغان بۇ ئائىلىدە قىز تېز ئەسلىگە كەلدى. جېنى ئاز قالغان جانۋارنى قۇتقۇزۇۋالغۇچى، جانۋارنىڭ بەدىنىدە جۇش ئۇرغان ھاياتىي كۈچنى ئۆزىنىڭ جېنىنىڭ بىر قىسمى دەپ قارىغاندەك، ئايالمۇ شۇ خىل ھېسسىياتقا كېلىپ قالدى.

ئەمدى بولسا بۇ قىز كېتىش ئالدىدا تۇراتتى. ئايال قىزنىڭ تەقدىرىگە ئاربىلىشالمايدىغانلىقىنى ئويلاپ ناھايىتى ئازابلاندى. قىزنىڭ تۇرقىدىن ياۋاشلىق چىقىپ تۇراتتى. ئۇ شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ قىزدىن ئەنسىرەيتتى. ئۇ قىزنى قۇچقىغا ئېلىپ ئۇنىڭ سۇس ساغۇچ چېچىنى سىلاپ ئولتۇراتتى. بەلكىم بۇ ئۇلارنىڭ ئاخىرقى جەم بولۇشى بولۇپ قالار.

دادىسىنى ساقلاپ ئولتۇرغان شۇ پەيتتە قىز تۇيۇقسىز:

— ئاچا، ئەمدى قانداق قىلارمەن. دادام مېنى ئەكىتىپ يەنە كېچىچە ئۇسسۇلغا سالىدىغان بولدى، — دېدى خۇددى دادىسىنىڭ كېلىشى ئۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بىر كۆڭۈلسىزلىكتەك.

— بۇ نېمە دېگىنىڭىز؟ — دەپ سوردى ئايال.

— دادام ئۆيگە مەست كەلسىلا قولىغا دۇتارىنى ئېلىپ چالىدۇ. مەن يېرىم كېچىدە ئۇخلاۋاتساممۇ «ھەي بىرەۋى، قوپە. ماڭا ئۇسسۇل ئوينا» دەپ ۋارقىرايدۇ. ئۇنىمىسام تىللاپ، سىلكىپ قوپۇرىدۇ، ھېرىپ كەتسەممۇ ئوينىغۇزۇۋېرىدۇ. مېھمانلىرىغىمۇ كەچكىچە ئويناتقۇزىدۇ.

— ئۇسسۇلچىلىقىڭىزنى ئەجەب بىزگە دېمەپسىزغۇ؟

— دادامدەك ئۇسسۇل ئوينىتارمىكىن دەپ قورقتۇم، — قىز خىجىل بولۇپ يەرگە قارىدى.

— بىزگە بىر پەدە ئوينا بېرەمسىز؟

— مۇزىكا قويۇپ بېرىڭ ئەمىسە.

ئۇلار مۇزىكا قويدى. قىز بېشىنى گىلدىكلىتىپ، پىرقىراپ، ئۇسسۇلنىڭ رېتىمىنى ياخشى كەلتۈرۈپ بىر مۇزىكا تۈگىگىچە ئوينىدى. ئوينىغان ئۇسسۇلى يېشىغا نىسبەتەن كۆپ پىششىق ئىدى. ئۇ قىزنىڭ بۇ ئالاھىدىلىكىنى ئۆزلىرىدىن يوشۇرۇپ كېلەلمىگىنىگە ھەيران قالدى.

— ئەجەب چىرايلىق ئوينىيالايدىكەنسىز. دادىڭىزنىڭ ئۇسسۇلىڭىزنى ياخشى كۆرۈشى بىكار ئەمەسكەن. بۇ چىرايلىق ئۇسسۇلىڭىزنى

كىمدىن ئۆگەنگەنتىڭىز؟

ــ ئانام ئۆگىتىپ قويغان. دادام «سەن ئاناڭغا بەك ئوخشايسەن. مەن ئاناڭغا بەك ئامراقتىم» دەيدۇ. دادام مەست چاغدا مىجەزى بەك ئەسكى. بىر كۈنى «ئاناڭنى بەك كۆرگۈم كەلدى» دەپ يىغلىدى. مېنىڭمۇ ئانامنى بەك كۆرگۈم كەلگەن. لېكىن مەن دادامنىڭ يىغلىغىنىدىن قورقۇپ كېتىپ يىغلىدىم. «سەن ئاناڭدەك چىرايلىق ئۇسسۇل ئوينايسەن. شۇڭا مەن ئۇسسۇلۇڭغا بەك ئامراق» دەيدۇ. دادام كەلسە قانداق قىلارمەن؟ بېشىم بەك قاتتى. ئۇسسۇل ئوينىتىپ مېنى ساراڭ قىلىپ قويىدىغان بولدى.

ئۇ راستلا غەمگە پېتىپ قالغاندەك جىمىپ كەتكەنىدى. لېكىن دادىسى كەلگەندە ئۇ دادىسىغا ئۆزىنى ئاتتى:

ــ دادا سېنى بەك كۆرگۈم كەلدى، ــ دەپ يىغلىدى ئۇ، ئاندىن دادىسىنىڭ ئاغرىق ئوڭ كۆزىنىڭ ئالماشتۇرمىغىلى ئۇزاق بولغاچقا قارىداپ كەتكەن تېڭىقىنى سىلىدى، ــ كۆزۈڭ تېخى ساقايمىدىمۇ، ــ دەپ يۈزىنى دادىسىنىڭ بوينىغا چاپلاپ تېخىمۇ يىغلىدى. ئۇ ئادەمنىڭمۇ كۆزىدىن ياش ئەگمىدى. شۇ تاپتا تۇرقىغا قاراپ ئۇلارنى ھېچكىم دادا ـ بالا دېمەيتتى.

ئۇ ساقلىنى ئالدۇرمىغىلى بىر ھەپتىدىن ئاشقان، كىيىملىرى كونا ھەم كىر، بەدىنى پۇراپ كەتكەن، كۆزىنىڭ كىرلىشىپ كەتكەن تېڭىقى يۈزىنىڭ ئۈچتىن بىرىنى ئېگىلىگەن بۇ خۇنۈك ھالىتىدە بۇ كىشىلەرنىڭ دىققەت مەركىزىدە تۇرۇپ قالغىنىغا ئىچى سىقىلىۋاتقاندەك تېزرەك ئۆيدىن چىقىپ كېتىشكە ئالدىرىدى.

ــ بىز ماڭىلى، بولمىسا بەك كەچ قالىمىز، ــ ئۇ كونا بىر يالتىراق خالتىنى بۇلۇڭدىكى ئىشكاپنىڭ ئۈستىگە قويدى، ــ ئازراق يەرلىك تۇخۇم ئالغاچ كەلگەنتىم.

ئايال خالتىنى ئالدى.

ــ نېمىشقا ئاۋارە بولغانسىز، سىزگە كۆپ رەھمەت.

ئايالنىڭ ئېرى ئۇنى كىرىپسلوغا تەكلىپ قىلغاندا ئۇ ئەيمەنگەندەك ئولتۇرغىلى ئۇنىمىدى. ئايال ئامالسىز ئورۇندۇق قويۇپ بەردى.

ــ نېمىگە ئالدىرايسىلەر، ئەمدى تاماق يەپ ماڭسىلەر، ــ دېدى ئايالنىڭ ئېرى.

ــ رەھمەت، تاماققا ئولتۇرالمايمىز، ــ دېدى ئۇ ئادەم.

ئۇنىڭ ئېنىق يېشىنى چىرايىدىن بىلمەك تەس ئىدى. ئايال ئۇنىڭ يېشىنى 30 بىلەن 40 ئارىسىدا بولۇشى مۇمكىن، دەپ پەرەز قىلغانىدى. ئۇ بۇ ئادەمنى ئۇچراتقاندىن بۇيان ئۇنىڭ كىشىلەر بىلەن ئامال بار ئاز بىللە تۇرۇشقا تىرىشىدىغانلىقىنى سەزگەن.

ــ بىز ھەقنى ئۆستۈرۈپ بېرەيلى دېگەن، ــ دېدى ئايال، ئۇ بىرەۋنىگۈلىنى تۇتۇپ قېلىشقا ئاخىرقى تىرىشچانلىقىنى كۆرسىتۋاتاتتى. بۇ گەپنى يالغۇز دېيىشكە پۇرسەت چىقىدىغانلىقىغا كۆزى يەتمەي ئامالسىز ئېرىنىڭ ئالدىدا دەۋەردى. ئامالىنىڭ بارىچە ئېرىگە قارىماسلىققا تىرىشتى.

ــ قىزىمنى بۇنىڭدىن كېيىن بالا بېقىشقا سالمايمەن، ــ دېدى ئۇ تېلېفوندا دېگىنىگە ئوخشاشلا.

ــ قۇرۇق گەپنى ئاز قىلىپ تامىقىڭنى ئەكىلە ماڭە، ــ دېدى ئەر ئايالىغا مېھمانلارنىڭ ئالدىدا يۈز ـ خاتىر قىلماي. ئۇ ئايالىنىڭ ئۆزلىرىگە پايدىسىز يەنە بىرەر گەپ قىلىپ سېلىشتۇرنىڭ ئالدىنى ئالماقچى ئىدى. ئايال ئېرىنىڭ مىجەزىنى چۈشىنەتتى. ئايال بولسا ئەمدى ئامال قالمىدى، دەپ ئويلىغاچقا ئورنىدىن تۇردى. ئۇ پولۇ ئەتكەنىدى.

ــ تاماققا ساقلاپ قالمايسىلەر، تاماق پىشىپ بولغان، ــ دېدى ئايال ئاشخانىغا مېڭىپ.

ــ سىلەر ئايالىڭلارغا ئازار بەرگەنمۇ يا،

نېمىشقا قېچىپ كېتىدۇ؟ — دېدى ئۇي ئىگىسى ئەر. ئايال ئېرىنىڭ ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئايىمىغانلىقىدىن چۆچۈپ، ئاشخانىدىن چىقتى. ئېرىگە بۇنداق گەپ قىلماسلىقا ئىشارەت قىلدى. ئېرى ئىشىكنى قىل دېگەن مەنىدە قولىنى سىلكىدى.

— كۆزىنىڭ دەردى بار ئادەمنىڭ خوتۇنىنى باشقۇرۇش ھوقۇقى بولمايدىغانلىقىنى بىلمەپتىمەن. مەن ساق چاغدا خېلى ئېغىرمىنى كۆتۈرىدىغان خوتۇن مەن بۇنداق بولۇپلا تاۋىنازۇك بولۇپ كەتتى. ئاران تۇرغان ئادەمگە باھانە تېپىپ بېرىپتىمەن، — دېدى ئۇ.

— ھازىر كۆزۈڭلىنىڭ ئەھۋالى قانداقراق؟ — سورىدى ئەر ئۇنىڭ تۇرقىدىن بىئارام بولۇۋاتقانلىقىنى چىرايىنى پۈرۈشتۇرۇپ. ئايال ئېرىنى ئەمدىلا چۈشىنىۋاتقانلىقىنى ھېران بولۇپ قاراپ تۇرۇپ قالدى.

— ئاللا خالىسا، — دېدى ئەر. ئۇلار ئۇنىڭ گېپىنىڭ ئاخىرى بارمىكىدىن دەپ ئويلىغانىدى. ئەمما بۇ ئۇنىڭ جاۋابى ئىكەن. ئۇلار بۇنىڭدىن ھېچنېمىنى بىلەلمىدى.

ئايال ئۇ ئادەمنىڭ تاماق يېگەندە قورۇنۇپ قالماسلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭغا ئايرىم راسلىغانىدى. ئۇ تاماقنى ناھايىتى تېزلا يېۋەتتى. قىزچاق بولسا يېتىشىشكە تىرىشتى. دادا بىلەن قىز تامقىنى ئۇلاردىن بۇرۇن يەپ بولدى. ئۇ ئادەم يەنە ئۇسۇپ بېرىشكە ئۇنىمىدى. ئۇ ئۇلار بىلەن بىر جوزىدا بولۇپ قالغىنى ئۈچۈن ناھايىتى جىددىيلىشىپ كەتكەندەك كۆرۈنەتتى. ئايالنىڭ ئېرىمۇ سۆرۈن ئولتۇرۇپ، ئۇنى تېخىمۇ قورۇندۇرۇۋەتكەندەك قىلاتتى. ئايال ئۆزلىرى يەپ بولماستىلا ئۇ ئادەمنى ئازابتىن خالاس قىلماقچى بولدى.

— بىز سىزنى تۇتۇپ قالالمىدۇق. بىر-ئىككى كۈن تۇرسىڭىزمۇ بولاتتى.

— رەھمەت، — دېدى قىزنىڭ دادىسى. ئۇ ئورنىدىن تۇردى.

قىز مېڭىشتىن بۇرۇن بالىنى چىڭ قۇچاقلاپ سۆيدى. بالىنىڭ يۈزىنى، چېچىنى سىلىدى.

— ياقۇپجان، مېنى ئۇنتۇپ قالماڭ جۇمۇڭ.

بالا ئۇنىڭ گېپىنى بىلگەندەك ئۇششاق چىشلىرىنى چىقىرىپ كۈلدى. بېشىنى ئۇنىڭغا سۈركىدى. قىزنىڭ دادىسى بىتاقەت ساقلاپ تۇراتتى. قىز بوۋاقنى ئانىسىغا بېرىشىگە ئۇ قىزغا قولىنى ئۇزاتتى. ئۇ بىر قولى بىلەن قىزىنى يېتىلەپ، بىر قولىدا قىزنىڭ كىيىملىرى قاچىلانغان سومكىنى كۆتۈرۈپ ئىشىكتىن چىقتى. ئۇلار پەلەمپەينىڭ ئوتتۇرا باسقۇچىغا كەلگەندە ئۇي ئىگىلىرىگە تەڭ قارىدى. ئەر خوش دېگەندەك بېشىنى لىڭشىتتى. قىز:

— خوش ئاچا، خوش ئۇكام، — دەپ ئوڭ قولىنى كۆتۈردى. ئاۋازى يىغلامسىرىغاندەك چىقتى. ئۇنىڭدىن كېيىن ئۇنى دادىسى يېتىلەپ چۈشۈپ كەتتى.

ئايال ئۆزىنىڭ قىزىنى باشقا ئادەم ئېلىپ كەتكەندەك ئۆيگە كىرىپلا كۆزىدىن ياش قويۇلۇشقا باشلىدى.

— بولدى قىل، ئۇ بالا ئۆمىتى؟ — دېدى ئېرى ئۇنىڭغا سوغۇقلا.

ئۇ قىزنىڭ كىيىمى قاچىلىغان سومكىغا 200 كوي سېلىپ قويغانىدى. ئۇلارنىڭ مائاشى ئۆزلىرىگە ئاران يەتكەچكە، ئېرىگە تۇيدۇرماي قىلغان بۇ ياردەمنىڭ ئورنىنى تولۇقلاش ئۈچۈن ئۇنىڭ بىرەر ئاي تېجەشلىك ياشىشىغا تۇغرا كېلەتتى. ئۇ ئېرىگە سانىغان بۇ قارىسى ئۈچۈن بولسىمۇ ئېرىنىڭ بۇگۈنكى يولسىزلىقىنى كۆڭلىدىن چىقىرىۋەتتى.

ئۇلار كېتىپ خېلى ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىنمۇ ئۇنىڭ ئايرىلىش ئازابى يېنىكلىمىدى. قىز ئېسىگە كەلسىلا ئازابلىنىپ كېتەتتى. ئۇنىڭدىن كېيىن ئوغلىنى ئىجارىگە بەرگەن بۇ ئادەمنىڭ قىزىنىڭ تەقدىرىنى مۇڭاپىق ئورۇنلاشتۇرالىشى

دىن ئەنسىرەپ قالدى. باشقا بالا باققۇچىمۇ تاپتى. لېكىن ئۇ قىز خىيالىدىن كەتمىدى. ئۇيدە كېچىك بالىسى بار، خىزمىتىمۇ ئالدىراش، ئارىلىقىمۇ 120 كىلومېتىردىن ئاشىدىغان، ئاردا ئىككى ماشىنا ئالمىشىدىغان، يېزىغا قاتنايدىغان ماشىنا بەك قىستاڭ بولغاچقا، يەنە دادىسى نېمە دەپ قالار، ئېرىم توغرا چۈشىنەرمۇ دېگەن دېلىغۇللۇقىمۇ بولغاچقا، ئۇ قىزنى يوقلاپ بېرىشقا پۇرسەت چىقىرالماي نەچچە ئاينى ئۆتكۈزۈۋەتتى. بۇگۈن ئۇ سەھەردە ئورنىدىن تۇرۇپ تۈيۈقسىز. بۇنداق كېتىۋەرسەم يىل ئاتلاپ كېتىدىغۇ دەپ، قەتئىي نىيەتكە كەلدى. ئۇ ئادەم قىزىنى ئېلىپ كېتىشكە كەلگەندە 26 تال تۇخۇم ئالغاچ كەلگەنىدى. ئۆز ۋاقتىدا ئۇ يەرلىك تۇخۇملارنى ئېرى بىر ماختاپ سالغانىدى:

ــ يەرلىك تۇخۇم دېگەن مۇنداق بولىدۇ. تەمىمۇ باشقىچە. بىزنىڭ بۇ يەردە يەرلىك تۇخۇم دېگەننىڭ ھەممىسى يالغان.

ئەمدى ئايال قىزنى كۆرۈپ كېلىشكە يەرلىك تۇخۇم ئىزدەشنى باھانە قىلماقچى بولدى.

ــ مەن بىرەۋگۈلنىڭ مەھەللىسىدىن يەرلىك تۇخۇم تېپىپ كېلەي دەيمەن، بۇ يەرنىڭ تۇخۇمى ئېغىزىمغا تېتىمايدۇ قالدى، ــ دېدى ئايال. ئەمەلىيەتتە ئۇ تۇخۇملار بىلەن بۇ يەردىكى تۇخۇملارنىڭ بىرەر پەرقى بارلىقىنى بىلمىگەن ئىدى.

ئويلىمىغان يەردىن ئېرى ئۇنىڭغا سوغۇق سۇ سەپمىدى.

ــ جاپاسىدىن قورقمىساڭ مەيلى بېرىپ كەل، كەچكىچە قايتىپ كېلەرسەن.

ئايال ئوڭۇشلۇق يولغا چىقالدى.

ئۇقىزنى كۆرۈشنى ئويلاپ ھاياجانلىنىپ تۇرغاچقا، يول ئۇزىراپ كەتكەندەك تۇگىمەسكە قالدى. ئۆزى تۇرۇشلۇق شەھەردىن ۋىلايەت مەركىزىگىچە بولغان قىرىق بەش كىلومېتىر، ۋىلايەت مەركىزىدىن ناھىيەگىچە 67 كىلومېتىر مۇساپىنى ئانچە جاپا تارتماي تۇگەتتى. لېكىن ناھىيەدىن يېزىغىچە 18 كىلومېتىر ئارىلىقتا بىر ئاز جاپا تارتىپ قالدى. شەھەرلەردىن بىراك قىلىۋېتىلگەن ماشىنىلار مۇشۇنداق جايلارغا يىغىلىغاندەك قىلاتتى. ئۇ بىر ئەسكى جېپقا چىقتى. ئۇ ئەسلىي يەتتە كىشىلىك بولۇپ، كىراكەش ئۇنىڭغا كۆپ ئادەم سىغدۇرۇش ئۈچۈن ئەسلىدىكى ئورۇندۇقلىرىنى ئىككى ئۆزۈن ئورۇندۇققا ئالماشتۇرغان. بۇ ماشىنىدا ئولتۇرۇپ باقمىغان ئادەم ئۇنىڭغا 18 يولۇچى سالغىلى بولىدىغانلىقىنى ھەرگىز تەسەۋۋۇر قىلالمايتتى. شوپۇر 18-يولۇچىنى سىغدۇرالماي، بۇ يولۇچىلارنىڭ سەۋەنلىكىدەك ئۇلارغا توختىماي ھۆرپەيدى. يېزىلىق بۇ كىشىلەر راستتىن سەۋەنلىك ئۆزلىرىدىكى بىر-بىرىنى قىستايتتى. ماشىنا يولغا چىققاندا يولۇچىلار بىر گەۋدە بولۇپ كەتكەندەك ماشىنا سىلكىنسە تەڭ سىلكىنەتتى. بۇ مۇساپە ئاخىرى يوقتەك بىلىنىپ كەتتى. ئۇ چۈشكە ئاز قالغاندا يېزىغا كېلىپ بولدى. گەرچە 9-ئاي كىرىپ قالغان بولسىمۇ، ھاۋا يەنىلا شۇنداق ئىسسىق بولۇپ، چۈشكە يېقىنلاشقانسېرى ئىسسىق تېخىمۇ كۈچىيۋاتاتتى. ئۇ تونۇمىسىمۇ ئۆزىگە سەممىي سالام قىلغان كىشىلەرگە سالام قايتۇرۇپ، ئەسكى تاملىق پاكار ئۆيلەرنى ياقىلاپ كەتكەن يېزا يولىدا ئون نەچچە مىنۇت ماڭدى. ئۇ مۇشۇ يۆنىلىشتە ماڭسام تاپالايمەن دەپ ئويلىغان ئىدى. كېتىۋېتىپ ئۆزىنى نىشانلىدىن ئېزىپ قالغاندەك ھېس قىلدى. ئۇ بۇ مەھەللىگە بىرلا قېتىم كەلگەن ئىدى.

ئۇ بىر يول ئاچىلىغا كېلىپ توختىدى.

ــ بىرەرسىنى ئىزدەمسىز؟

ئانچە قېرى ئەمەس بىر ئايال 20 نەچچە مېتىر نېرىدا ئۇنىڭغا قاراپ تۇراتتى. ئۇ ئەترايقا قاراپ ئۇنىڭدىن باشقا ئادەم يوقلۇقىنى كۆرۈپ شۇ ئايالنىڭ گەپ قىلغانلىقىنى پەرەز قىلدى.

— ئۆمەر دېگەن ئادەمنى ئىزدەيتتىم.

ئايال ئۇنىڭغا قاراپ كېلىۋېتىپ سورىدى:

— ئۆمەر قاسساپنىمۇ؟

— قاسساپلىق قىلىدىغانلىقىنى بىلمەيدە-كەنمەن. بىر كۆزى ئاجىز ئادەم.

— ھە، ھە ... ئۆمەر قارىغۇنى دەڭ، — دېدى ئۇ ئايال. ئۇ بۇ ئايالنىڭ ئۇنى ئىزدىشىنى ئەقلىگە سىغدۇرالمىغاندەك ئۇنىڭ ئۇستىبېشىغا بىر قارە-ۋەتتى.

— ئۇنى نېمىشقا قارىغۇ دەيسىلەر؟

— بۇ مەھەللىدە تۆت ئۆمەر بار، لەقەمنى دې-مىسە كىملىكىنى ئايرىغىلى بولمايدۇ. يۇرسە-لە، مەن كۆرسىتىپ قويىاي. ئۆزلىرىمۇ خېلى يېقىن تېپىپ كەپلا.

ئۇ قارىغۇ دېگەن سۆزنى ھېچقانداق يامان نە-يىتى يوقتەكلا ئاتايتتى. ئۇ ئايالغا ياندىشىپ ماڭدى.

— سىزنى ئاۋارە قىلماي، دەپ بەرسىڭىز ئۆزۈم تېپىپ بارالايمەن.

ئايالدىن ئىنكاس بولمىغاندىن كېيىن ئۇ ئا-مالسىز كېتىۋەردى.

— ئۇنىڭ تۇغقىنى بولامسىز؟ — دېدى ئايال تۇيۇقسىزلا.

— قىزى مېنىڭ بالامنى بېقىپ بەرگەن. شۇڭا كېلىشىم.

— بىرەۋى جىنىتەك پاكىز بىر ئائىلىدە بالا بې-قىپتىكەن. نەچچە ئاي بۇرۇن شۇنداق چىرايلىق بولۇپ كەپتىكەن. ھە سىلىنىڭ ئۆيدە تۇرۇپتە-كەندە.

ئايال ئۇنىڭغا ئەمدى خېلى ھۆرمەت بىلەن قارىدى.

— ئۆمەر ئۆزى ئوبدان بالا، شۇ، خوتۇنى ئوسال چىقىپ قالدى. ئۇنىڭ كۆزىگە جىددىي پۇل لازىم بولۇپ قېلىپ بالىسىنى بىر كۇلىچە-غا ئىجارە بەرگەن. ۋاقتى توشۇپمۇ بالىسىنى تا-پالماي يۇرىدۇ.

— بالىسى يوقاپ كېتىپتىمۇ؟

— ياق، ئەكىرىپ كەتكەنلەر يەنە بىر يىل تۇرسۇن دەپ تۇغقانلىرىدىن بىر يېرىم مىڭ كوي ئەۋەتىپتىكەن. ئۇ پۇلنى ئالغىلى ئۇنمىاي بالامنى ئەۋەتىپ بەرسۇن دەپتۇ. لېكىن نەچچە ئاي بولدى، بالىسى تېخىچە يوق. تېراي دېسە يەر ئاز، تىجارەتكە پۇل يوق، كۇنى تەس بولدى. ئەنە ئاۋۇ ئىشىك شۇ.

ئايال توختىدى. ئۇ ئەمدى بىر نەرسە دەپ بې-رىدىغاندەك قىلمايتتى. شەھەرلىك ئايال:

— ئاچا سىزگە كۆپ رەھمەت، — دەپ ئۇنىڭ بىلەن خوشلاشتى. ئۇ ئىشىككە قاراپ كېتىۋېتىپ ئايالنى جايىدىن مىدىرلىمىغاندەك ھېس قىلدى. ئۇ ئىشىك ئالدىغا بېرىپ ئارقىسى-غا قارىدى. ئايال راستىنلا جايىدا تۇراتتى. ئۇ ئۇنىڭ قارىغىنىدىن ئوڭايسىزلانغاندەك ئارقىسى-غا ئۆرۈلدى.

ئۇ ئۇلارنىڭ ئىشىكىنى شېلى تۆكۈلۈپ كەتمىسۇن دېگەندەك ئېھتىيات بىلەن چەكتى.

— چىما؟ — دېگەن قوپال بىر ئاۋازدىن كېيىن ئىشىك ئېچىلدى. ئىشىكنى قىزنىڭ دادىسى ئاچقان ئىدى. ئۇ ئادەم ئۇنى كۆرۈپ نېمە ئىشى-كىز بار دېگەندەك قاراپ تۇرۇپ قالدى. ئاندىن ئې-سىنى تېپىپ ئىشىكنىڭ يېنىغا ئۆتۈپ تۇردى.

— كىرسىلە.

ئايال:

— قانداق ئەھۋالىكىز؟ ياخشى تۇرلىمۇ، بە-رەۋىگۇل ياخشى تۇرغاندۇ؟ — دەپ ئەھۋال سورە-غاچ ھويلىغا كىردى. بۇ كىچىكلا ھويلا بولۇپ قوتانىنىڭ قېغى پۇراپ تۇراتتى. ئۇ ئادەم ئۆيگە ئالدى بىلەن كىرىپ كەتتى. بىر نەرسىلەرنى ئال-دىراش ئۇيان-بۇيان يۆتكىگەن ئاۋاز ئاڭلاندى. ئۇ ئۆيدىن چىقىپلا:

— ئۆيگە كىرسىلە، — دېدى.

كىيىمى رەتلىك، تۇرقىدىن خاتىرجەملىك چىقىپ تۇرىدىغان بۇ ئايالنى ئەسكى ئۆيگە

باشلاش ئۇنىڭغا ئۆزىنى ئوسال قىلىش بولۇپ تۇيۇلغاندەك، ئۇلار ئۆيگە كىرگەندە ئۇنىڭ چىرلىي تۇتۇلۇپ كەتتى.

— بىرەۋىگۈل كۆرۈنمەيدىغۇ؟ — دېدى ئۇ ئۆيگە كىرىپ. ئۇ ئۇ ئادەمنىڭ كەيپىسىز تۇرقىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ قىزىمنى بالا بېقىشقا سوراپ كەلگەن ئوخشايدۇ دەپ گۇمانلىنىپ قالماسلىقى ئۈچۈن تېزلا ئېغىز ئاچتى، — مەن يەرلىك تۇخۇم سېتىۋالغاچ كۆرۈشۈپ كېلەي دەپ كەلگەنتىم.

گەپنى ئېغىزىدىن چىقىرىپ بولۇپ، كېلىش سەۋەبى ھەققىدە باشقىچىرەك بىر باھانىنى ئالدىن ئويلاپ قويمىغانلىقىغا پۇشايمان قىلدى. ئۇ بىرەۋىگۈلنى كۆرگۈم كېلىپ كەلدىم دېسە، ئۇنىڭ ئىشەنمەسلىكىدىن ئەنسىرەپ توقۇغان بۇ باھانىسى ئۇنى ئىشەندۈرۈشتىن تېخىمۇ يىراقلاپ كەتتى.

— قويغا غازاڭ سىيرىغىلى چىقىپ كەتكەن، — دېدى ئۇ. ئاندىن ھويلىغا چىقىپ ئۈنلۈك ئاۋازدا:

— ھەي بىرەۋى، ئەمدى يېنىپ كەل، — دەپ ۋارقىرىدى.

ئۇ قايتىپ كىرىپ ئايالغا سۇپىدىكى كۆرپىنى كۆرسەتتى.

— ئولتۇرسىلا، ھازىر كىرىپ قالارمىكىن.

ئايال ئولتۇرۇپ قائىدە بويىچە ئەھۋاللاشتى.

— تىنچ - ئامان تۇردىڭىزمۇ؟ كۆزلىرى خېلى ياخشى بولۇپ قالدىمۇ؟

— ئاللا خالىسا، — دېدى ئۇ چۈشىنىكسىز گېپىنى يەنە تەكرارلاپ.

ئۇ كۆزىنى ئالدىراپلا چوڭ بىر لاتا بىلەن تېڭىۋالغاندەك قىلاتتى، لاتا ناھايىتى كېلەڭسىز كۆرۈنەتتى.

بىرەۋىگۈلنىڭ ئاياغ تىۋىشى يېقىنلىغاندا قويلار ئۇنىڭ يەم ئېلىپ كېلىۋاتقانلىقىنى بىلگەندەك مەرەشكە باشلىدى. ئۆي ئىچىدىن ھويلا ئىشىكى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. سېۋەت كۆتۈرگەن، ئۈستىبېشى شۇنچە كونا، ۋىجىك بىر قىز ئىشىكتە پەيدا بولغاندا ئۇ ئايال ئۇنىڭ ئارقىسىدا بىرەۋىگۈل باردەك بىتاقەت بولدى. قىز كىرىپلا:

— دادا سېۋەت تېخى توشمىغانتى، — دېدى.

ئۇ ئايال خۇددى بىرەۋىگۈلنىڭ بۇنداق تۇرقىنى كۆرۈپ باقمىغاندەك ھەيران قالدى. ئۇ قىزنى تۇنجى قېتىم ئەكەلگەندە ئۇنىڭ تۇرقى ھازىرقىدەك ئىدى. ئەمما كەتكەندە بۇنداق ئەمەستىغۇ؟ ئۇنىڭ بۇنچە تېز ئەسلىگە قايتىپ قالىدىغانلىقىنى ئۇ ئەقلىگە سىغدۇرالمىدى. ئۇ ئۆيدىن چىقىپ بىرەۋىگۈلنىڭ ئالدىغا كەلدى.

— مېنى تونۇدىڭىزمۇ؟ — دېدى ئۇ قىزغا ئېڭىشىپ قاراپ. قىزنىڭ مەينەت بولۇپ كەتكەن چېچىنى تۈزەۋاتقاندا يۈرىكىنىڭ ئېچىشىۋاتقانلىقىنى ھېس قىلدى. ئۇ قىزغا ھېچ ئىش بولمىغانلىقىنى، ئۇنى دادىسى سېتىۋەتمىگەنلىكىنى كۆرۈپ كۆڭلى ئازراق بولسىمۇ جايىغا چۈشتى. بۇمۇ ئۇنىڭغا خېلى تەسەللى ئىدى.

قىز ئۇنى كۆرۈپ ھېچقانچە ئىپادە بىلدۈرمىدى. ئۇ ئايالغا بىردەم كۆز ئۈزمەي قاراپ تۇردى. بۇ چاغدا قويلارنىڭ مەرىشى كۈچىيىپ كەتتى. ئۇ سەۋر قىلالمىغاندەك غازاڭنى ئېلىپ بېرىپ ئوقۇردىن بېشىنى چىقىرىپ تۇرغان ئىككى قوينىڭ ئالدىغا تۆكتى. ھەرىكىتى ناھايىتى پىششىق ئىدى. ئۇ سېۋەتنى ئوقۇرنىڭ يېنىغا قويۇپ قايتىپ كەلدى.

— مېنى ئۇنتۇپ قالدىڭىزمۇ؟ — دېدى ئۇ يەنە.

— ياق، — دېدى قىز بېشىنى چايقاپ. ئاندىن نېمە قىلىشىنى بىلمىگەندەك قورۇنۇپ تۇرۇپ قالدى.

ئايال بايا قىزنىڭ تۇرقىدىكى ئۆزگىرىشتىن ھەيران قالغان بولسا، ئەمدى ئۇنىڭ مىجەزىدىكى ئۆزگىرىشنى كۆرۈپ، ئۇ قىزغا سىڭدۈرگەن بارلىق ئەجرى بىكار كەتكەندەك تۇيغۇغا كېلىپ

قالدى.

ئايال يېمەكلىك قاچىلانغان يالتىراق خالتىنى قىزغا ئۇزىتىپ:

ــ قاراڭ! سىز ياخشى كۆرىدىغان ھېچنېمىنى ئۇنتۇپ قالمىدىم، ــ دېدى.

قىز خالتىنى ئېلىپ ئىچىگە ئورۇق، مەينەت قولىنى سېلىپ، ئازراقلا خۇشاللىق ئىپادىلىدى. قىزنىڭ بالىلارغا خاس مىجەزىنى ئۇ ئازراق بولسىمۇ كۆردى. قىز شاكىلاتنىڭ يالتىرىقىنى سويۇۋېتىپلا دادىسىنىڭ ئۇنىمىغىنىغا قويماي ئۇنىڭغا بىرنى چىشلەتتى. ئاندىن ئۆزىنىڭ ئېغىزىغا سالدى. ئايال نەچچە ئاي بۇرۇن قىزغا ئاتاپ سۈس يېشىل رەڭلىك بىرقۇر كۆزلۈك كىيىم سېتىۋالغان ئىدى. ئۇنىڭغا دەل كېلىشىدىن دېلىغۇل بولۇپ تۇراتتى. ئۆيگە كىرىپلا:

ــ قاراڭ بۇ كىيىمنى ياخشى كۆرەمسىز؟ كىيىپ بېقىڭە، ــ دېدى.

قىز كىيىمنى ئېلىپ قازناقتەك بىر ئۆيگە كىرىپ كەتتى. ئۇ چىققاندا ئايال ئۇنى كىيىمى خۇنۇكلەشتۈرۈپ قويۇپتىكەن دەپ ئويلاپ قالدى. قىز خېلى ئىسكەتتىگە كېلىپ ئىدى. لېكىن قىز يېقىن كەلگەندە يېڭى كىيىم ئىچىدە قىزنىڭ كىر باسقان تۇرقى تېخىمۇ گەۋدىلىنىپ كەتتى. ئايال كىيىمنى، ئاندىن قىزنىڭ ئۇستىبېشىنى تۇزەشتۈرۈپ ئۇلارنى ماسلاشتۇرۇشقا تىرىشتى.

ــ ئەجەب ياراشتى، شۇنداق چىرايلىق بولۇپ كەتتىڭىز، ياخشى كۆردىڭىزمۇ؟ ــ دېدى ئايال.

قىز ھەئە دېگەندەك بېشىنى لىڭشىتتى، ئاندىن زوقى كەلگەندەك چاپىنىنىڭ پېشىنى، ئىشتىنىنىڭ تىزىنى سىلىدى. قىز يېڭى كىيىملىرىنىڭ ئىچىدە بىر ئاز جانلىنىپ قالدى. كىيىم ئازراق ئۇزۇن كېلىپ قالغان ئىدى.

ــ كىچىك كەلگەندىن چوڭ كەلگەن ياخشى، ئۆسۈۋاتىسىز ئەمەسمۇ؟ ــ دېدى ئايال قىزغا تەسەللى بەرگەندەك. ئۇ كىيىملىرىنىڭ ئاسان سەن ماس كەلگىنىدىن خۇش بولدى.

قىزنىڭ دادىسى بولسا تاق كۆزى بىلەن قىزغا زوقى كەلگەندەك بىردەم قاراپ تۇردى. ئاغرىق كۆزىنى تېڭىۋالغان لاتا ئۇستىگە سۈرۈلۈپ كېتىپ كۆزىنىڭ ئاستى قىسمى ئازراق كۆرۈنۈپ قالغان ئىدى. بۇنى كۆرۈپ ئايالنىڭ كۆڭلى غەش بولۇپ كەتتى. ئۇ كۆزىنى دەرھال ئېلىپ قاچتى.

ئۇ ئادەم ئۆزىنى ئۆيدە جىق تۇرۇپ كەتكەندەك ھېس قىلمىدىمۇ تۇيۇقسىز سىرتقا ماڭدى.

قىز يېڭى كىيىمنىڭ خۇشلۇقىدا بايىقى ياتسىراشنى ئۇنتۇپ قالغاندەك بىر ئەسكى يەشىكىنىڭ ئىچىدىن بىر دەپتەرنى تارتىپ چىقتى. بۇ ئۇنىڭ مەكتەپتىكى چېغىدا رەسىم دەرسىگە تۇتقان دەپتىرى بولۇپ، ئۇ ئۇنىڭ بوش قالغان بەتلىرىگە يېڭىدىن نۇرغۇن رەسىم سىزغان ئىدى. ئۇ ئۇ رەسىملىرىنى ئايالغا ئەكىلىپ كۆرسەتتى. ئايال ئۇچۇن بۇ ئۇلارنىڭ مۇناسىۋەتسىزكى چوڭ ئىلگىرىلەش ئىدى. ئايال كىچىك بالىنىڭ قالايمىقان جىجىشىغا تولغان بۇ دەپتەرنى ۋاراقلاپ ئۇنى يالغاندىن بىرمۇبىر ماختاپ چىقتى. قىز بەك خۇش بولغاندەك قىلاتتى. ئۇلار بىللە تۇرغان ۋاقىت ئۇزارغانسېرى يىراقلىشىپ كەتكەن ئارىلىق يېقىنلاۋاتقاندەك ئايالنىڭ بىئاراملىقىمۇ خېلى يېنىكلەپ قالدى. ئۇ رەسىملەردىن قىزنىڭ خىياللىرىنى بىلمەكچى بولغاندەك خېلى سىنچىلاپ قارىدى. قىزچاق يېڭى كىيىمىنى باشقىلارغا دالىلاتقۇسى كەلگەندەك تالاغا چىقىپ كېتىپ بەش مىنۇتلاردا كىردى. ئۇ ئايالنىڭ:ئالدىدا نېمە قىلىشىنى بىلمىگەندەك بىردەم ئولتۇردى.

ــ دوستلىرىڭىز جىقمۇ؟ ــ سورىدى ئايال.

قىز بارماقلىرىنى بىرمۇبىر چىقىرىپ قىز بالىنىڭ ئىسمىدىن تۆتنى سانىدى.

ــ دادىڭىزنىڭ كۆزى ياخشى بولۇپ قالدى-

مۇ؟

قىز ياق دېگەندەك بېشىنى چايقىدى:

ــ مەن كۈندە كۆزىگە دورا تېمىتىپ قويىمەن، ــ دېدى ئۇ.

قىز ئورنىدىن تۇرۇپ قازناقنى كىرىپ كەتتى. قازناقتىن چىققاندا ئۇستىدە كونا كىيىمى پەيدا بولۇپ قالغان ئىدى. ئۇ بالىلىقىنىمۇ يېڭى كىيىمى بىلەن سېلىشتۇرغۇدەك تەمكىن بىر قىياپەتتە ئۇنىڭ ئالدىغا كەلدى. كۈچىنىڭ يېتىشچە رەتلىك قاتلىغان يېڭى كىيىم ئۇنىڭ قولىدا تۇراتتى. ئۇ ئۇنى ئايالنىڭ ئالدىغا قويدى.

ــ نېمە بولدىڭىز؟ ــ سورىدى ئايال.

ــ خاپا بولمىسىلا ئاچا، مەن سىلى بىلەن كېتەلمەيمەن. دادامنى يالغۇز قويۇپ كەتسەم بولمايدۇ. شۇڭا بۇ كىيىملەرنى قايتۇرۇپ بېرەي.

ــ مەن سىزنى ئەكەتكىلى كەلمىدىم. سىزنى كۆرگۈم كېلىپ يوقلاپ كەلدىم، ــ دېدى ئايال ئۇنى قۇچىقىغا تارتىپ.

قىزنىڭ خۇشلۇقى يەنە سەل ئەسلىگە كەلدى. ئۇ ئايالغا ئىشىنەلمىگەندەك قارىدى.

ــ سىز چوڭ بولغاندا نېمە بولۇشۇنى ئويلايسىز؟ ــ دېدى ئۇ قىزنىڭ بېرەر قىزىقىشى بارمىكىن دەپ.

ــ مەن چوڭ بولغانسېرى ئانامغا ئوخشاپ قېلىۋېتىپتىمەن. ئۆيدە ئانامنىڭ ئورنىنى باساي دەيمەن، ــ دېدى قىز.

ــ دادىڭىز يەنە سىزنى كېچىسى ئۇسسۇل ئوينىتامدۇ؟

قىز جاۋاب بەرمەي كالپۇكىنى يىمىرىپ تۇردى. ئۇنى يات كۆرۈپ دېگۈسى كەلمەيۋاتقاندەك قىلاتتى. ئۇمۇ كولاپ سورىمىدى. ئۇ ھويلىدا قىزنىڭ ئىككى قولىدىن تۇتۇپ كۆتۈرۈپ، ئۆزى جايىدا ئايلىنىپ قىزنى پىرقىراتتى. قىز ئۇلارنىڭ ئۆيىدىكى چاغدا مۇشۇنداق ئويناشنى ياخشى كۆرەتتى. خۇشلۇقىدىن چىرقىرايتتى. لېكىن بۇ قېتىم بۇ ئويۇندىن قىز ئانچە خۇش بولۇپ كەتمىدى.

چۈش ئۆتۈپ كېتەي دەپ قالغان ئىدى.

ــ سىز مەن بىلەن كېتىپ نەچچە كۈن ئويناپ كېلەمسىز؟

ــ ياق، ــ دەپ بېشىنى چايقىدى قىز، ــ دادام يالغۇز قالىدۇ.

ئايال كۆزىگە ياش كېلىپ قىزنى قۇچاقلىدى.

ــ مەن قايتاي، بىرەۋىگۈل، مېنى سېغىنسىڭىز ماڭا تېلېفون ئۇرۇڭ. تېلېفون نومۇرۇم ھازىرمۇ ئېسىڭىزدىمۇ؟

ــ ئېسىمدە، ــ دېدى قىز، ــ مەن سىزگە لەڭمەن ئېتىپ بېرەي. مەن ھەممە تاماقنى ئېتەلەيمەن.

قىز بۇ گەپلەرنى قىلغاندا ئۇ ئايالغا ھەقىقەتەن بۇ ئىشنى قىلالايدىغاندەك كۆرۈندى.

ــ تامىقىڭىزنى بەك يېگۈم بار ئىدى، ئالدىراپ قالدىم. رەھمەت، كېلەر قېتىم كېلىپ چوقۇم يەيمەن، ــ دېدى ئايال.

بۇ چاغدا ئايال قىزنىڭ بالىلىقىنىڭ ئازلاپ كەتكىنىنىڭ سەۋەبىنى چۈشەنگەندەك بولدى. ئۇ بالا مىجەزى بىلەن بۇ ئۆيدە ئانىسىنىڭ ئورنىنى باسالمايتتى. ئۇ مۇددەتتىن بۇرۇن چوڭ بولۇشقا تىرىشقان، ھەم بۇنى خېلى ئەمەلگە ئاشۇرغان ئىدى.

ــ ئەمىسە چاي بولسىمۇ قاينىتاي، ــ دېدى قىز.

ئۇ قىزنىڭ كۆڭلىنى قايتۇرماي دەپ ماقۇل بولدى. ئۇقىزغا ئوت قالىشىپ بەرمەكچى بولۇۋېدى، قىز ئۇنىمىدى. ئۇ ئىشقا كىرىشكەندە يېشىغا يات تەمكىن، چاقچاق بولۇپ قالغان ئىدى. قىزنىڭ دادىسى يەرلىك تۇخۇم ئىزدەپ چىقىپ كەتكەن ئىكەن، ئۇ كىرىپ:

ــ ئۆتكەن يىلى تۇخۇ فېرمىسى ئاچقان بىرى زىيان تارتىپ كېتىپتىكەن. ئۇلار بىر چۇجىنى بىر كويدىن ئالىسەن دەپ ھەممە ئۆيگە

10-15 تىن زورلاپ ساتقان. ھەممىسى توك چۈ-
جىسى. بۇ يېزىدىكى تۇخۇملارنىڭ كۆپىنى
شۇلار كاكلايدۇ. يەرلىك توخۇ بەك ئاز قالدى.
قوشنىمىزنىڭ بالىسىنى ئەۋەتتىم. يەرلىك توخۇ-
سى بارلارنىڭكىدىن يىغىپ كەلگىلى كەتتى، —
دېدى ئۇ. قولىدا يېڭى يېقىلغان ئىككى توقاچ،
بىر قوغۇن تۇراتتى. ئۇ ئۇلارنى كونا كات ئۈستى-
گە قويدى.

— سىزنى بىر مۇنچە ئاۋارە قىلدىم،
رەھمەت، — دېدى ئايال.

ئىككى ئېغىزلىق، ئىستىن قاپداپ كەتكەن،
ئۈستى چەللە باراڭدەكلا يېپىلغان ئۆيدە ئۇ ئۇن-
تىنسىز بىرەۋنىڭ ئوت قالىشىغا قاراپ ئول-
تۇراتتى. ئوچاقتا ھۆل ئوتۇن كۆيەلمەي پىسىل-
داپ ئاۋاز چىقىراتتى. بىرەۋنىڭ چاينىك قاينى-
ماي كەتكىنىگە جىلە بولۇپ ئوتنى توختىماي
پۈۋلەيتتى. ئىستىن يۆتىلەتتى. كۆزىنى ئۇۋۇلايتى-
تى. دادىسى ھويلىدا بىر ئەسكى يەشىكنى
تازىلاپ ئوڭشاش بىلەن ئاۋارە ئىدى. خېلى ۋاقىت-
تا قازاننىڭ كىرىلدىغان ئاۋازى، ئاندىن يەنە
خېلى ۋاقىتتا قاينىغان ئاۋازى ئاڭلاندى. قىزچاق
ئورنىدىن تۇرۇپ ئايالنىڭ ئالدىغا داستىخان
سالدى. بۇ بىر كونا رەخت پارچىسى ئىدى.
ئۇنىڭ ئۈستىگە دادىسى ئەكىرگەن ئىككى تو-
قاچنى قويدى. ئوچاق بېشىغا بېرىپ قازاننىڭ تۈ-
ۋىنى قوشۇقنىڭ سېپى بىلەن ئاچتى. چاي قاي-
نىغان ئىدى. ئۇ تەكچىدىن ئۇچ چىنە ئېلىپ ئە-
چىگە ئازراقتىن چاي سالدى. كىرلىشىپ
كەتكەن چۆمۈچ بىلەن قاياقسۇ ئېلىپ چىنىلەر-
گە قۇيدى. بۇ ئىشلارنى ئۇ ناھايىتى تەمكىنلىك
بىلەن قىلدى.

بىرەۋنىڭ بالىلىقىغا بۇ ئۆيدە ئورۇن
يوقتەك قىلاتتى. ئۇنىڭ دادىسى ئازغىنە ۋاقىت ئە-
چىدە بىر كۆزىدىن، ئايالىدىن، ئاندىن (ۋاقىتلىق
بولسىمۇ) بالىسىدىن ئايرىلىپ قالغان. بۇ كې-
لىشمەسلىكلەر ئۇنىڭ چىرايى ئالامەتلىرىنى پۈ-
تۈنلەي سۈپۈرۈپ تاشلىغاندەك، ئۇنىڭ چىرايىدا
ھېس-تۇيغۇدىن ئەسەر قالمىغان، ھەر قانداق ئەھ-
ۋالدا ئۇنىڭ مىجەزى، گەپلىرى ناھايىتى قۇرغاق
ئىدى. ئۇ ئادەم گەپ قىلىشنىمۇ ئېغىر كۆرىدە-
غاندەك تەسىر بەرگەچكە، ئايال ئۇنىڭ بالىسى-
نىڭ ئەھۋالىنى سوراپ بېقىش نىيىتىدىن يالتاي-
دى.

— دادا، چاي ئىچىۋال، — دېدى بىرەۋنگۈل.
بۇ چاغدا دادىسىنىڭ ئىشىمۇ تۈگىگەن ئىدى. ئۇ
قولىنى چالا-پۇچۇق يۇيۇپلا سۈپىدىكى ئەسكى
كىگىزگە كېلىپ ئولتۇردى.

— قوغۇنىنى ئەكەل، — دېدى بىرەۋنگۈلگە.

بىرەۋنگۈل قوغۇن بىلەن پىچاقنى ئەكىلىپ
دادىسىنىڭ ئالدىغا قويدى. دادىسى قوغۇنىنى
پىچتى. قوغۇننىڭ مەززىلىك پۈرىقى دىمىقىغا
كىرگەندە ئايالنىڭ قاتتىق ئۇسسىغىنى ئېسىگە
كەلدى. بايا چۈشىن خېلى ئاز ئىدى. قوغۇننىڭ
پىچىلىشى بىلەن چۈشىن ئولاشقىلى تۇردى. ئۇ
ئادەم ئېرەن قىلمىدى. بىرەۋنگۈل باشتىن-ئاخىر
چۈشەنلەرنى قورۇغاچ مېھمانىنى قوغۇنغا تەكلىپ
قىلىپ تۇردى. ئۇنىڭ دادىسى بېشىنى ساڭگىلە-
تىپ ئولتۇرۇپ قوغۇندىن بىر تىلىم يېدى.
ئاندىن يېرىم ناننى ئىككى چىشلەپ دېگۈدەك
يەپ تۈگەتتى. ئارقىدىن چاي ئىچتى. ئۆزىنىڭ
ئالدىراپ كەتكەنلىكىدىن خىجىل بولغاندەك ئەتە-
راپىغا قاراپ قويدى. قىزى خۇددى چوڭ ئايالدەك
دادىسى يەنە كىملەرنىڭ ئۆيىدىن يەرلىك تۇخۇم
تاپقىلى بولىدىغانلىقىنى ئۇنىڭ مەسلىھەتىگە
سالدى.

— زەيتۇنخاچامنىكىگە چىقتىڭمۇ؟

ئۇلار يەنە قايسى ئۆيلەردىن يەرلىك تۇخۇم
تاپقىلى بولىدىغانلىقىنى پەرەز قىلىشتى. دادا-
سى:

— مەن چىقىپ سۈرۈشتۈرۈپ باقاي، — دەپ
چىقىپ كەتتى. بىرەۋنگۈل خۇددى چوڭ ئايالدەك
مېھمانىنى پات-پات چايغا تەكلىپ قىلاتتى. ئايال

بىرەۋىگۈل قاياتاقان، كىر ۋە ئىس تېتىپ كەتكەن چاينى ئوتلىغانسېرى ئۆينى قاپلىغان ئىس كۆزىگە تەپكەندەك كۆزىدىن ياش چىقىپ كەتتى. نان بەك تەملىك ئىدى. ئۇ بۇنداق تەملىك نانىنى خېلى ئۇزاقتىن بۇيان يەپ باقمىغان ئىدى. قىز كەم سۆز، تەمكىن ئايال بولۇشنى نىيەت قىلغاندەك قىلاتتى.

دادىسى بىردەمدە بىر يەشىك كۆتۈرۈپ كىردى. يەشىككە بۇرۇن چۈجە قاچىلىغان بولسا كېرەك، ئەتراپلىرىدا چۈجىنىڭ بېشى پاتقۇدەك خېلى جىق تۆشۈك بار ئىدى، ھازىر ئۇ تۆشۈكلەردىن تۇخۇم كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

— نەچچە پۇل بولدى؟ — سورىدى ئايال.

— يەرلىك تۇخۇم بولغاچ خەق باھاسىنى كۆتۈرۈۋالمىكەن.

ئۇنىڭ گېپىدىن تۇخۇمنىڭ بىر كويدىن توختىغانلىقىنى بىلدى.

ئۇ مەلۇم قىلغان پۇلنى پۈتۈن سانغا تولۇقلاپ، يەنە ئۈچ يۈز كوي قوشۇپ ئۇنىڭ ئالدىغا قويدى. ئۇ ئۆيىنىڭ ئوچۇق ھېساباتىدىن بۇنچىلىك پۇل چىقىم قىلالمايتتى. ئۇ بۇ پۇلنى نەچچە ئايدىن بۇيان خۇپيانە تېجەپ يىغقان ئىدى. ئۇ بۇ پۇلنى جايىغا تەگكۈزەلىگىنى ئۈچۈن خېلى يېنىكلەپ قالدى.

— جىق بېرىۋەتتىڭىز، — دېدى بىرەۋىگۈلنىڭ دادىسى. ئۇ پۇلنى ياندۇرۇۋېتىشكە تىرىشتى. ئامال قىلالماي ئالاقزادە بولۇپ كەتتى.

— خىراجەت قىلارسىلەر، بىرەۋىگۈل بىزنىڭكىدە تۇرغاندا جىق غېمىمىزنى يېنىكلەتكەن، شۇڭا بۇ پۇل ئوشۇق كەتمەيدۇ، — دېدى ئايال ئۇنىڭ قوبۇل قىلىشىغا باھانە تېپىپ بېرىشكە تىرىشىپ، ھەم ئەمەلىيەتمۇ دېگىنىدەك ئىدى.

قىزنىڭ دادىسى ئوڭايسىزلىنىپ تۇرۇپ قالدى. ئايال مۇشۇ پۇرسەتتە تۇيۇقسىز قىزنى يەنە بىر سوراپ بېقىش نىيىتىگە كەلدى. قىزنىڭ بۇ ئەھۋالىغا قۇلىقىنى يوپۇرۇپ، ھېچقانداق تىرىشچانلىق كۆرسەتمەي كېتىشنى كۆڭلى خالىمىدى. ئۇ قىزنىڭ ئۆزلىرىدىن ئايرىلغان چاغدىكى تۇرقىنىڭ ئەسلىگە كېلىشىنى قانچىلىك ئارزۇ قىلاتتى. ھە! ئۇ بۇنى ئويلاپ كۆزىدىن ياش چىقىپ كەتتى. ئۇنىڭچە قىز بۇ ھالىتىدە ئۆتسە ئۇنىڭ ئىستىقبالىدىن قىلچە ئۈمىد يوق ئىدى.

— بىرەۋىگۈلنى ئۆزۈمنىڭ قىزىدەك ياقتۇرۇپ قالغانتىم. ئۆزۈم چوڭ قىلىپ ئۇنى مۇڭلۇق تۇرمۇش يولىغا سېلىپ قويسام دەپ ئويلايتتىم. يولدىشىممۇ مۇشۇ قاراشتا. ئۇنىڭ ئىش ھەققىنى يېشى چوڭايغانسېرى يەنە ئۆستۈرۈپ بەرسەك، بىز بىلەن ئۆتسە، ھەممە ئىشنى ئۆز قىزىمىزدەك ئورۇنلاشتۇرساق، بۇنداق بولسا ئىستىقبالىغمۇ پايدىسى بولارمىتىكىن دەپ ئويلاشقان ئىدۇق. ئەلۋەتتە سىلەرنىڭ ئاتا-بالىلىق مۇناسىۋىتىڭلارغا قىلچە تەسىر يەتكۈزمەيمىز. مېنىڭ دېگىنىم بىرەۋىگۈل بۇ يەردە دۇئاملىق ياشىسا... — ئۇ قىزنىڭ بۇ يەردىكىلەرنىڭ تۇرمۇشىدىن چوڭ پەرقلىنىشى ناتايىن بولغان، ھەتتا ئۇلاردىنمۇ ناچار بولۇشى مۇمكىن بولغان كېيىنكى تۇرمۇشىغا تەسەۋۋۇرىنى دەپ باقماقچى ئىدى. لېكىن شۇملۇق چىللىغان بولۇپ قالماسلىق ئۈچۈن گېپىنى شۇ يەردە يېغىشتۇرۇشقا مەجبۇر بولدى. ئۇلارنىڭ قىزغا بۇنىڭدىن كېيىن بېرىشى مۇمكىن بولغان ئىش ھەققىنىڭ ئۇنىڭ سالامەتلىكىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشىگە ئازراق بولسىمۇ ياردىمى تېگىدىغانلىقىنى بولسا، ئۇنىڭ غورۇرىغا تېگىپ قويماسلىق ئۈچۈن ئېغىزىغا ئالالمىدى. بۇلارنىڭ ھەممىسىنى دېيەلىگەن بولسا قانچە ياخشى بولاتتى.

ئۇ ئادەم بېشىنى كۆتۈرۈپ ئۇنىڭغا يالغۇز كۆزى بىلەن يالتىيىپ قارىدى. بۇ ئۇنىڭ تۇنجى قېتىم تاق كۆزىدە ئۇنىڭغا تىك قارىشى ئىدى. ئۇ ئويلىمىغان يەردىن ئۇنىڭ بۇ كۆزىدىن ئۇنىڭ

غۇرۇرىنىڭ زەربىگە ئۇچرىغانلىق ئىزناسىنى كۆرۈپ ئازابلىنىپ كەتتى. ئۇ ئادەم قولىدىكى پۇل بىلەن ئايالىنىڭ گېپىنىڭ ئالاقىسى بارەدەك پۇلنى تاشلاپ بېرىشكە تەييار بىر ھالەتتە:

— قىزىمنى ئۆزۈم چوڭ قىلىمەن. ئەتىنىڭ ئىشىنى بىر خۇدا بىلىدۇ، — دېدى. ئۇ ئادەم باشقا ياققا قاراپ، ئىچىدىكى بىر ئاغرىقنى زورى بىلەن بېسىۋاتقاندەك ئاھاڭدا سۆزىنى داۋام قىلدى، — قىزىمنى بۇنىڭدىن كېيىن بالا بېقىشقا سالمايمەن. ئۇ بۇرۇن بالا باققان ئۆيدىكى ھېلىقى نامەردىنىڭ: «مۇشتۇمچىلىك بالىنى بالا باققۇزۇپ سەنمۇ بىر ئەر كىشى بولۇپ قاپسەن» دېگەن گېپى ئېسىمگە كەلسىلا يۈرىكىم ئاغرىيدۇ. مەنمۇ بىر ئەر كىشىدەك ياشاشقا تىرىشىپ باقاي دەيمەن.

ئايال ئۇنىڭ قولىدىكى ئۆزىگە ئۆزىتىشقا تەييار تۇرغان پۇلغا قاراپ، گېپىنىڭ ئۇنىڭغا ئەكس تەسىر قىلغىنىنى ھېس قىلدى. خىجىلىقتىن قىزىرىپ كەتتى. ئۆزىگە ئۆزىتىلغاندەك تۇرغان پۇلنى كۆرمەسكە سالدى. ئايال ئۇنى پۇلنى ئۆزىگە تاشلاپ بېرەرمىكىن دەپ قورقۇپ تۇراتتى. لېكىن بۇ ئادەم ئۇنچە يۇزسىز ئەمەس ئىدى. ئۇلار بىر پەس جىمىپ كەتتى. ئۇ ئادەم ئېغىز ئاچقاندا بولسا، ئۇنىڭ ئاۋازىدا نەچچە ۋاقىتتىن بۇيان كەم بولۇپ كەلگەن ھېس - تۇيغۇ تۇيۇقسىز پەيدا بولۇپ قالغاندى.

— سىزگە كۆپ رەھمەت، بۇنى ئۆزىڭىزنىڭ قىزىدەك ئەتىۋارلاپ ئىزدەپ كەپسىز. ھازىر كىم كىمگە كۆڭۈل بۆلىدۇ. بىز سىزنىڭ ياخشىلىقىڭىزنى كۆپ كۆرۈپ كەتتۇق. بىزدىن يانمىسا خۇدادىن يانار.

بۇ ئايالنىڭ ئۇ ئادەمنىڭ بىر ئادەمگە كونكرېت كۆڭۈل ئىپادىلىگىنىنى تۇنجى قېتىم ئاڭلىشى ئىدى. ئايال بۇرۇن ئۇ ھەر قانداق ئادەمدىن نەپرەتلىنەمدۇ نېمە؟ دەپ ئويلاپ قالغان ئىدى. ئۇ ئايالدىن، ئاندىن ئۇچراتقان ئادەملىرىدىن ئارقا-ئارقىدىن زەربە يېگەچكە شۇنداق بولۇپ قالسا كېرەك، دەپ ئويلىغان ئايال ئۇنىڭ بۇ گەپلىرىنى ئاڭلاپ، ئاخىر ئۇنى ئۇ قاراڭغۇلۇق ئىچىدىن ئوڭۇشلۇق چىقالىشىغا ئىشەنچى تۇغۇلغاندەك ياكى ئۇنىڭ قەلبىگە ئازراق يورۇقلۇق چۈشكەندەك ھېس قىلىپ كۆزىگە ياش ئالدى ھەم ئۇ ئادەمنىڭ كۆزىدىن غەل-پال ئەگىگەن ياشنى كۆردى. ئاندىن ئۆزىنىڭ خىيالىنىڭ توغرىلىقىنى جەزملەشتۈردى.

— بىرەۋىگۈلنى مەكتەپتە ئوقۇتۇشنى ئويلاپ باقتىڭىزمۇ؟ — دېدى ئۇ ئاخىرقى تىرىشچانلىقىنى كۆرسىتىپ.

— مەن بۇرۇن بۇنى ئويلاپ باقمىغان، — دېدى ئۇ.

ئايال ئۇنىڭ مىجەزىدىكى بىپەرۋالىقنىڭ يۇمشاۋاتقانلىقىنى ھېس قىلدى.

— بىرەۋىگۈل بەك ئەقىللىق. ئوقۇماي ئۆتۈپ كەتسە بەك ئەپسۇسلىنارلىق ئىش بولىدۇ، — دېدى ئايال. ئاندىن ئۇ ئادەمنىڭ تەڭقىسلىقتا قالغاندەك تۇرقىغا قاراپ ئۆزىنىڭ بۇنىڭدىن جىق گەپ قىلىش ئىمكانىيىتى يوقلۇقىنى ھېس قىلدى. ھېلىمۇ ئۇ ئاز بولمىغان نەتىجىلەرگە ئېرىشكەن ئىدى.

— سىلەرنى بەك بىسەرەمجان قىلدىم. سىلەرگە كۆپ رەھمەت، داستىخانغا دۇئا قىلىپ بەرسىڭىز بوپتىكەن، — دېدى ئايال. ئۇ بۇ جەم بولۇشتىن بەك رازى بولغاندى. شۇ تاپتا ئۇ ئۆزىنىڭ نېمىشقا بالدۇرراق يولغا چىقمىغىنىدىن بەك ئەپسۇسلاندى.

ئۇ ئادەم ئىككى قولىنى كۆتۈرۈپ بىر مىنۇت تىن ئارتۇق سۈرە ئوقۇپ دۇئا قىلدى. ئۇ ئەستايىدىللىق بىلەن يۈزىنى سىيپىغاندا كۆزى يەنە پارقىرىغاندەك قىلدى.

— بىرەۋىگۈلنى ئېلىپ بىز تەرەپلەرگىمۇ بېرىڭ. سىلەرنى كۆرسەك بىز بەك خۇش بولىمىز، — ئايال شۇنداق دەپ ئورنىدىن تۇردى.

ـ ئاللا خالىسا باربمىز، ـ دېدى ئۇ ئادەم.
شۇ تاپتا ئۇنىڭ چىرايى ئۇ دەرىجىدە ئىپادىسىز ئەمەس ئىدى. ئايال ھويلىغا چىقىپ قولىنى يە- شىككە ئۇزاتقاندا ئۇ ئادەم چاقچاقلىق بىلەن ئالدا ئېلىۋالدى.
ـ ئۆزۈم كۆتۈرەي، ـ دېدى ئايال.
ئۇ ئادەم يەشىكنى بەرمەي:
ـ مەن بىكەتكىچە ئاپىرىپ بېرەي، ـ دەپلا ئىشىكتىن چىقىپ كەتتى. بىرەۋنىڭ دادىسى- نىڭ كەينىدىن:
ـ دادا مەنمۇ بارايمۇ؟ ـ دەپ توۋلىدى.
ـ مەن ھازىر كېلىمەن، ـ دېدى دادىسى.
ئايال بىرەۋنىڭ ئالدىدا زوڭزىيىپ ئولـ تۇرۇپ، ئۇنى مەھكەم قۇچاقلىدى. كۆڭلى بۇزۇ- لۇپ كۆزىگە يەنە ياش كەلدى. ئۇ ئالقىنى بىلەن قىزنىڭ ئورۇق دۇمبىسىنى، چىگىش چاچلىرـ نى، ياغاق-يىرىك يۈزىنى سىلىدى. قىز دادىسـ دەك ئىپادىسىز مىجەز بىلەن (ھېچ بولمىغاندا دا دىسىنىڭ بۇرۇنقى مىجەزىدە) قاراپ تۇراتتى. ئۇ بۇنى ئېغىر ئالمىدى.
ـ مەكتەپتە ئوقۇغۇچىز بارمۇ؟
قىز ھەئە دېگەندەك بېشىنى لىڭشىتتى.
ـ مەن دادىڭىزغا دەپ قويای، سىزمۇ ئوقۇيـ مەن دەپ تۇرۇۋۇبلىڭ.
ـ ماقۇل، ـ دېدى قىز. ئۇ بۇ قىزنىڭ يالغان گەپ قىلمايدىغان مىجەزىنى ياخشى كۆرەتتى. يەنە ئۇنىڭ گەپ ئاڭلايدىغان مىجەزىمۇ بار. ئۇ قىزنى مەھكەم قۇچاقلاپ ئۇنىڭ يۈزىگە سۆيدى.
ـ ئۇكىڭىز سىزگە سالام ئېيتتى.
قىزنىڭ يۈزىگە بالىلارچە كۈلكە يۈگۈردى. قىز ئۇنىڭ بالىسى ھەققىدە مۇشۇ چاققىچە ھېچ نېمە دېمىگەن ئىدى. ئايال ئۇنىڭ يانچۇقىغا ئون نەچچە كوي پارچە پۇل سېلىپ قويدى.
ـ ياخشى كۆرىدىغان نەرسىلىرىڭىزنى ئالارسىز.
ـ رەھمەت، ـ دېدى قىز. ئۇنىڭ كۆزلىرىدە يەنە بىر ئاز خۇشاللىق ئەكس ئەتتى.
ئۇ ئىشىكتىن چىقىقاندا بىرەۋنىڭ ئۇنى يې- زىلىقلارنىڭ ئادىتى بويىچە:
ـ ئۆيگە يەنە كېلەلا، ـ دەپ ئۆزىتىپ قويدى.
ـ چوقۇم كېلىمەن، ـ دېدى ئايال.

(ئاپتور شىنجاڭ يېزا-بازار كارخانىلىرى ئىدارىسىدە)
مۇھەررىر **غېنى مۇھەممەت**

تاقەتسىزمەن

تاقەتسىزمەن دىدارلىشاي دەپ،
يىراقتىكى دوستلىرىم بىلەن.
تاقەتسىزمەن بىر مۇڭدىشاي دەپ،
يېقىندىكى دىلبىرىم بىلەن.

يىراقتىكى دوستلىرىم كەلدى،
دىدارلاشتۇق تىلەكلەر قاندى.
يېنىمدىكى گۈلۈم كەلمىدى،
يۈرەك-باغرىم ئوت بولۇپ ياندى.

تاقەت قىلاي دەيمەنۇ بىراق،
ئۆگىنەلمىدىم شۇنداق ئادەتنى.
قىسمەت مېنى تاقەتسىز قىلىپ،
بېرىپتىكەن يارغا تاقەتنى.

تىلەر بولدۇم تاقەتسىزلىكىم
ئۆتسىكەن دەپ ياريمغا ئەمدى.
قەدىرىم بىلىپ يىغلايتتى بەلكىم،
باغرى تاشمۇ ھالىمغا ئەمدى.

ئىككىمىز دۇنيا

بىز ئىككىمىز بىر دۇنيا، گۈلۈم،
بۇ دۇنيانىڭ ئىسمى مۇھەببەت.
مۇھەببەتنىڭ پۇقرالىرى بىز،
يۇرتىمىز تەڭ سوقار ئەبەت.

ھەممە تەلدۇر ئۇشبۇ دۇنيادا،
بۇلبۇللىرى، گۈلى رەناسى.
ئازاب تېغى، ھىجران چۆللىرى،
باردۇر يەنە ۋىسال دەرياسى.

بىز ئىككىمىز بىر دۇنيا يارالتۇق،
يەتتە ئاشىق تەلمۇرۇپ تۇرغان.
ۋاپادارلىق بېغىغا سالدۇق،
ساداقەتتىن مۇستەھكەم قورغان.

بىز ئىككىمىز بىر دۇنيا، جېنىم،
بۇ دۇنيانىڭ ئىسمى مۇھەببەت.
ھاۋا ئانام كېلەر گۈل تۇتۇپ،
چىن سۆيگۈدىن ئاچساق يېڭى بەت.

تاڭ بۇلبۇلى

تاڭدا بۇلبۇل تىنماي سايرىدى،
مۇڭلۇرىنى تۆكۈپ گۈللەرگە.
كۆزلىرىمگە يىغا ياماشتى،
كەتتى ئېسىم ياشلىق كۈنلەرگە.

بۇلبۇل بولۇپ ئىشقىڭدا تالاي،
كۆيگەنلىرىم يادىڭدىمۇ يار؟
بوزلاپ سايراپ تۇنلەر ئۇيقۇسىز،
ئۆتكىنىمنى ئەسلەمسەن نىگار؟

مۇھەببەتنىڭ ھەر كۈنى باھار،
مەجنۇنۇڭمەن ۋاپا بابىدا.
يۇرىكىمنى باغلارغا تەردىم،
ۋىسالىڭنىڭ ئىشتىياقىدا.

تاڭ بۇلبۇلى نالەڭگە بەرداش
بېرەلمىسە تاڭ قالما، ئالەم؛
دۇنيا بىنا بولۇپ كۆرمىگەن،
مۇھەببەتنى بۇنچە ھېچ ئادەم!

ساڭا يار بولسۇن

بەخت، ئامەت ساڭا يار بولسۇن،
ھەسرەت، پىغان بىر ماڭىلا تەن.
خۇشلۇق ئىزدەپ يۈرمەسمەن بۆلەك،
شادلىقىم شۇ، پەقەت سەن كۈلسەڭ.

باياۋاننى كېزەي مەن تەنھا،
باغلاردا قال، گۈللەر سايىۋەن.
قەدىرلىشىپ ئۆتەيلى جېنىم،
چۈشكە ئوخشار بۇ ھايات دېگەن.

يىراقلارغا كەتسەم كېلەرمەن،
مۇھەببىتىڭ ساقلايدۇ مېنى.
يۈرىكىمدە ياشنايدۇ مېھرىڭ،
دىلدا ئۆچمەس ۋاپا گۈلخىنى.

ياخشىلىقلار يار بولسۇن ساڭا،
بىر جېنىمنى تىكەي غەملەرگە.
مۇھەببەتنىڭ تىكىنىمۇ گۈل،
بىزگە ئوخشاش سۆيۈشكەنلەرگە.

كېلەر بىر كۈن

كېلەر بىر كۈن، سېنىڭسىز ئۆتكەن،
كاج يىللىرىم ئۇنتۇلۇپ كېتەر.
كېلەربىر كۈن، چەككەن دەدىلىرىم
ئورنىغا مىڭ شادلىق تىكلىنەر.

كېتەر بىر كۈن ھەسرەت ياشلىرى،
ۋە سېغىنىش ئاسارەتلىرى.
كېلەر بىر كۈن ۋىسالىنىڭ ئاخشام،
تەشۋىشلىرىم ھالاۋەتلىرى.

شۇ كۈنلەرنى كۈتۈپ ياشايمەن،
يۈرىكىمدە تاغلارچە چىدام.
دېرىزەمنى چەكسىمۇ ھىجران،
مۇھەببەتنىڭ ھەر كۈنى بايرام.

كېلەر بىر كۈن، دىلبەرسىز ئۆتكەن
ھەر مىنۇتنى تولۇقلايدۇ قۇت.
ئاشۇ كۈنلەر كەلگۈچە دوستلار،
دېمە: «ئۇنى ئۇنۇتقىن، ئۇنۇت...»

(ئاپتور ئاپتونوم رايونلۇق رادىيو ـ كىنو ـ تېلېۋىزىيە ئىدارىسىدا)

مۇھەممەتجان ئەمەت يارتېكىن

بىر رىۋايەت

سەن قەلبىمدە قىلماقچى شىكار

بىلىمەن، سىنچىلاپ كۆزۈمگە قاراپ،
سەن مېنىڭ قەلبىمدە قىلماقچى شىكار.
ۋاپايىڭ بولمىسا قەدەم باسماي قوي،
نەپرىتىم كىرپىدەڭ باغرىڭ قانىتار.

بىلىمەن، جىلۋىدە كۆزۈمگە قاراپ،
سەن مېنىڭ قەلبىمدە قىلماقچى شىكار.

ساداقەت بولمىسا سۆز ئاچمايلا قوي،
ئەمەستۇر مۇھەببەت تەۋەككۈل - قىمار.

بىلىمەن تەلمۈرۈپ، كۆزۈمگە قاراپ،
سەن مېنىڭ قەلبىمدە قىلماقچى شىكار.
ئاچمايمەن قەلبىمنى، كىرگۈزمەسمەن ھەم،
يېلىنىپ، ياش تۆكۈپ تۇرغىنىڭ بىكار.

مۇھەببەت

مۇھەببەت ھاياتتا گويا كى نەپەس،
سۈمۈرگىن، قەلبىڭگە تولسۇن ئۇ پەۋەس.
ئىرادەڭ تاغ بولسۇن، ساداقىتىڭ تاش،
بولمىسا رىغبىتىڭ قىلمىغىن ھەۋەس.

مۇھەببەت ھاياتتا گويا كى نەپەس،
توزان بار، بوران بار، بولغىن ھەم پەخەس.
سۆيگىنىڭ ئادەمدۇر، ئالەمدىن بۈيۈك،
ئۇ جانسىز، سەزگۈسىز قونچىقىڭ ئەمەس.

يۇلتۇز چىقار، ئايمۇ كۈلەر...

يۇلتۇز كۈلەر، ئايمۇ چىقار، سەن چىقساڭ،
بۇلاقلارغا يوقتۇر ئارام ئاق كېچە.
سەن چىقمىساڭ يارى بارلار كۈلمەسمۇ؟
ئۆتكۈزدى دەپ مېنى يالغۇز-تاق كېچە.

چىرىلدايدۇ چېكەتكىمۇ قۇۋانسا،
شۇرلىشار يوپۇرماقلار بوشقىنا.

مەن كاككۇكنىڭ يىغىسىدا ئىرىدىم،
يارىم بىلەن رىزقىمىزنى قوشقىنا.

يۇلتۇز چىقار، ئايمۇ كۈلەر، سەن كۈلسەڭ،
گۈل قېتىدىن شەبنەم يەنە مارايدۇ.
ئاشۇ ئوتلۇق ۋەدىلەردىن يانمايلى،
بۇگۈن ئاخشام بىر رىۋايەت تارايدۇ.

(ئاپتور «شىنجاڭ رادىيو - تېلېۋىزىيە گېزىتى» ئۇيغۇر تەھرىر بۆلۈمىدە)

قار لىرىكىسى

قار لىرىكىسى

سۈرۈلۈپ بۇلۇتلار كۆلگەندە قۇياش،
بىر گۈزەل مەنزىرە كۆزگە تاشلاندى.
بەھەيۋەت تاغ ئارا قار ھۆسنى تۇتاش،
ھەيرانلىق ئىلكىدە خىيال باشلاندى.

كۆرۈندى قار شۇدەم ئاق پەرى سىياق،
تاشلىدىم قەدەمنى قارلىق تاغ تامان.
ئاق پەرى ھالىتى قىسمەتمۇ، سىناق؟
نە ئۈچۈن تاغ باغرىن ئەتتىكىن ماكان.

ئاق پەرى جىلۋىدە ئەيلىدى بايان:
خان تەڭرى ھەم بۇغدا مېنى زەر قىلدى؛
مەن يەنە قۇت ئىزدەپ بارىمەن قايان؟
ئانا يەر باغرىغا سىڭگەن تەر قىلدى.

پەرزەنت تىلىكى

جان ئانام مەڭگۈلۈك گۈل بولسا دەيمەن،
جىسمىغا بەردەملىك يار بولسا دەيمەن،
خۇشھىدى ھەمىشەم دىماغنى يارغان.
ئەجرىدىن شان - زەپەر قولىنى بەرگەن.
چېھرىدە خۇشاللىق ئوينىسا دەيمەن،
يولىدا تىكەنلەر ئاز بولسا دەيمەن،
كۆزىدىن ئەتراپقا نۇر زىيا تامغان.
قىسمەتلەر ۋاپانىڭ گۈلىنى تەرگەن.

(ئاپتور ئۇرۇمچى شەھىرى نەنچاڭ يولى 52-نومۇردا)

بۇ ساندىكى شېئىرلارنىڭ مۇھەررىرى **ھەزرەتئەلى ئەخمەت**

تۇرغۇن مىجىت

تۇتقۇن

(ھېكايە)

مەھەللە دوقمۇشىدىكى يوغان ئۇجمە دەرىخى ئاستىغا جايلاشقان دۇكان خېرىدارسىز بويۇن قىسىپ قالغانىدى. مال جاھازىسىنىڭ بىر بۇلۇڭىغا جايلاشتۇرۇلغان رەڭسىز تېلېۋىزوردا كۆپ قىسىملىق تېلېۋىزىيە تىياتىرى بېرىلىۋاتاتتى. ئەمما، ھازىر ئۇنى كۆرىدىغان ئادەم يوق، دۇكان ئىگىسى نىياز ئەبجىقى چىقىپ كەتكەن ياغاچ كارىۋاتتا تۇگۇلۇپ يېتىپ ئۇيقۇغا كەتكەنىدى.

غولىغا ئۇچ ئادەمنىڭ غۇلىچى ئاران يېتىدىغان يوغان ئۇجمە دەرىخىنىڭ شاخ-پوتاقلىرى بۇ دۇكاننى ئوراپ تۇراتتى.

ئۇجمىنىڭ ئەمدى يېتىلىشكە باشلىغان كۆك پوكانلىرىنى ئاندا-ساندا كېلىپ قالغان ئاق قۇشقاچلار چوقۇلاپ يەرگە چۈشۈرۈپ تۇراتتى. چىكقىچۇشتىكى ئوتتەك ئاپتاپ يەر جاھانىنى قىزدۇراتتى.

تۇيۇقسىز ئويغىنىپ كەتكەن نىياز بىر نەرسىدىن ئەنسىرىگەندەك، ئەتراپىغا ئەلەڭ-سەلەڭ قارىدى، تېلېۋىزور قىزىپ كەتكەنىدى.

نىياز ئاستا ئورنىدىن تۇرۇۋېدى، ئەبجەق كارىۋات ھازىرلا چۈۋۈلۈپ، پارە-پارە بولۇپ كېتىدىغاندەك سەت غىچىرلاپ كەتتى. ئۇ كارىۋات بېشىغا ئېلىپ قويغان لوڭگىنى ئېلىپ تەرلىرىنى سۈرتتى. ئاندىن كالا قۇيرۇقىدا ياسالغان چۈبىن قورۇغۇچنى ئېلىپ، دۇكان ئىچىگە كىرىۋالغان چۈبىنلەرنى قوغلاشقا باشلىدى، چۈبىنلەر بىردەمدە كۆزدىن غايىب بولۇشتى.

مال جاھازىسىغا ئەرزان باھالىق تەييار يېمەكلىك، سەرەڭگە، سوپۇن، ھەر خىل قۇۋۇەت تالـ

قانلىرى، ئەرزان باھالىق گاز سۇيى، كولا ۋە بالىلار ئويۇنچۇقلىرى، گازىر-پۇرچاق دېگەندەك نەرسىلەر تىزىلغانىدى. بىر بۇلۇڭدا يەنە ئانچە داڭلىق بولمىغان قاپلىق تاماكىلارمۇ بار ئىدى، ئىلگىرى ئۇ ھاراقمۇ ساتقانىدى. كېيىن مەھەللىدىكى ئاقساقاللار ئۇنى ئەيىبلەپ ئارام تاپقۇزمىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ھاراقلارنى يوشۇرۇن سېتىۋەردى. دېگەن بىلەن ھاراقنىڭ پايدىسى ياخشى، خېرىدارى كۆپ ئىدى. ياشلار ئاۋۇ 15 يۇەنلىك قۇۋۇەت تالقانلىرىنى قىممەت كۆرۈپ ئالمىغان بىلەن ھاراقنى كەلگەندە ئىككىلەنمەي پۇل سانىشىدۇ. ھاراق دېگەن بېخىلنىمۇ سېخىي قىلىۋېتىدىغان نەرسە، گاھىدا دۇكانغا چاپلاپ سېلىنغان دېرىزىسىز ماۋۇ قازناق ئۆيدە لەققىدە ئولتۇرۇپ ئىچىشىدىغانلارمۇ چىقىپ تۇرىدۇ.

ھازىر دېھقانچىلىقنىڭ ئالدىراش مەزگىلى بولغاچقا، دۇكان ئالدىغا يىغىلىپ ئولتۇرۇپ پاراڭ قىلىشىدىغانلارمۇ يوق. ھەممە ئادەم ئېتىزىدا. دېھقانغا نان بېرىدىغىنى يەر بولغاچقا، كىشىلەر يەرگە ئىشلەيدىغان بولۇپ كەتتى. ھەممە ئادەم يەر... يەرلا دەيدۇ.

تۇۋا، بىر چاغدا نىيازنىڭمۇ ئون مودىن ئارتۇق يېرى بار ئىدى. بىر چاغلاردا كىشىلەر يەردىن زېرىكىدىغان بولۇپ كەتتى. نىيازمۇ ئازراقلا ئوزۇقلۇق يېرى قالدۇرۇپ قالغىنىنى قايتۇرۇۋەتتى. تېخى مەھەللە كومىتېتىدىن يەرلىرىنى قايتۇرۇۋالغىلى ئۇنىمايۋاتقاندا نىياز تېخى بىر مۇنچە جېدەللەشتى.

— يەرنى ساقلاپ قالساڭ بولاتتى، بالام، — دېدى قوشنىسى پازىل ئاتا، ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلىپ، — يەر دېگەن ئالتۇن قوزۇق، ئۇ داۋاملىق بۇنداق خار بولۇۋەرمەيدۇ.

— تويدۇم، — دېدى نىياز تەرسالىق قىلىپ، — يەر تاتلىمايمۇ جاننى گۈلدەك باققىلى بولىدۇ.

— جاننىغۇ قۇرت-قۇڭغۇزمۇ باقىدۇ، يەر دېگەن باشقا گەپ.

— قېنى، يەرنىڭ بەرىكىتى؟

— ھېممەت ياغقاندا بەرىكەتمۇ ياغىدۇ، بالام.

— قۇم چېچەكلىگەندىما؟

— ئەرگە بىر نۆۋەت، يەرگە بىر نۆۋەت دەپتەكەن، يەرگىمۇ نۆۋەت كېلىدۇ.

— بولدىلا، زامان ئاخىرىغىچە ساقلىماي يەنە. ياخشىسى جاننى قىينىمايدىغانراق بىر ئىش قىلارمەن.

— كېيىن پۇشايمان قىلسەن بالام. ئۇ چاغدا بېشىڭنى تاشقا ئۇرساڭمۇ بىكار.

— ھەرگىز يەر دېمەيمەن.

نىياز بېشىنى ئىچىگە تىقىپ، ئۇن-تىنسىز ئۆيىگە كىرىپ كەتتى. بوۋاي خورسىنغان ھالدا ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قاراپ قالدى.

ئاردىن نەچچە يىل ئۆتە-ئۆتمەي يەر ئۆزىنىڭ «ئالتۇن قوزۇق» ئىكەنلىكىنى نامايان قىلدى. يېرى جىقلار باي بولدى. يېرى يوق، يېرى ئازلار يېرى جىقلارغا ئىشلەيدىغان بولدى.

نىياز ھەقىقەتەن پۇشايمان قىلدى. مول ھوسۇل مەزگىلىدە ئۇ كىشىلەرنىڭ قوللىرىدىكى تۇتام-تۇتام پۇللارنى كۆرۈپ تۇرالماي قالدى، ئىچى ئېچىشتى، قايتۇرۇۋەتكەن يەرلىرى ئۈچۈن ئۆكۈندى.

نىياز ئىلاجسىز مەھەللە دوقمۇشىغا مۇشۇ دۇكاننى ئېچىۋالدى. ھەرھالدا يوقتىن ياخشى. يەر تېرىغانلاردەك پۇل تاپالمىسىمۇ، بىر ئۆينىڭ خىراجىتىنى قامداپ كېلىۋاتاتتى.

نىياز تولا كۆرۈپ مەززىسى قالمىغان تېلېۋىزىيە فىلىمىدىن زېرىكىپ تېلېۋىزورنى ئۆچۈرۈۋەتتى. مال جاھازىسىدىكى مالىلارنى توپا بېسىپ قالغانىدى. نېمە ئامال، سەھرا دېگەن شۇ. ھەممىلا يەردىن پۇرقىراپ توپا ئۆرلەپ تۇرىدۇ.

ئۇ بىر ھازا ھېپلىشىپ مالىلارنىڭ ئۇستىدىكى نېپىز بىر قەۋەت چاڭلارنى تازىلىۋەتتى. سەل قالايمىقان بولۇپ قالغان مالىلارنى جايىغا كەلتۈرۈپ رەتلىدى. ئەمدى دۇكان ئىچى سەل ئازادىلىشىپ قالغاندەك بولدى، نىيازنىڭمۇ روھى

كۆتۈرۈلۈپ قالدى.

ئۇنىڭ قورسىقى ئېچىشقا باشلىدى. ئايالى باشقىلارغا ئىشلىشىپ بېرىش ئۈچۈن ئەتىگەنلا ئېتىزغا چىقىپ كەتكەن، قىزى مەكتەپكە ماڭغانىدى.

ئۇ تەييار چۆپتىن بىرنى چىلاپ ئىچمەكچى بولدى. ئەمما كۆزى قېنىمىدى، سودىسىنىڭ تايىنى يوق مۇشۇنداق چاغدا بىر قاپ چۆپنى يەۋەتسە قىپقىزىل زىيان چىقاتتى. پۇل دېگەننى چىڭ تۇرغاندىلا ئاندىن تاپقىلى بولىدۇ ئەمەسمۇ.

نىياز ئىختىيارسىز ئۈجمىنىڭ ئۈچىغا قاراپ قويدى. ناۋادا ئۈجمە پىشقان بولسىمۇ قورساق خېلى ئارام تېپىپ قالاتتى، ئۇ چاغدا دۇكان ئالدىمۇ ئاۋاتلىشىپ قالاتتى.

نىياز بۇلۇڭدىكى شىرەنىڭ تارتمىسىدىن قېتىپ كەتكەن بىر پارچە نانىنى ئالدى ۋە مۈڭگۈزدەك چىڭ چىشلىرى بىلەن غاراسلىتىپ چايناپ بىردەمدىلا يەۋەتتى، ئاندىن بىر ئىستاكان قاينىق سۇ ئىچتى، ئاشقازىنىمۇ خېلىلا ئارام تېپىپ قالدى.

ــ شۇكرى،ــ دېدى ئۇ ئىچىدە پىچىرلاپ،ــ كەمبەغەلنىڭ بىر تويغىنى بىر باي بولغىنى دەپ تېكەن، شۇكرى.

ئۇ خىيال قىلىشقا باشلىدى. توۋا، گاھىلار ئېسىل تائام يەپ ئېسىل شارابلارنى ئىچىدىكەن، شۇلارنىڭمۇ قورسىقى تويىدىكەن. ماڭا ئوخشاش قاتتىق نان بىلەن داغ سۇ ئىچسىمۇ قورساق تويىدىكەن، يا ئۇلار ئۇچۇپ ئاسمانغا چىقىپ، مەندەكلەر يەرنىڭ تېگىگە كىرىپ كەتمەيدىكەنمىز...

نىيازنىڭ خىيالى ئاخىرلاشماي تۇرۇپ خۇمارى تۇتۇپ كەتتى. ئۇ دۇكاننىڭ بۇلۇڭىدىكى لاقا-لۇقلار ئارىسىدىن بىر كىچىك سۇلياۋ خالتىنى سۇغۇرۇۋالدى.

مەھەللە خۇددى ئادەمسىز قالغاندەك جىمجىت كەتكەنىدى. ئېتىزدىكىلەر ئىش بىلەن ئالدىراش، ئۆيدە قالغان ئاقسا-چولاقلار قىزىلگۈل ئېچىلىدىغان مەزگىلدىكى شېرىن پۇراقتا غەرق بولغانىدى.

نىياز قازناق ئۆيگە كىرىپ كېتىپ خېلى ئۇزاقتا چىقتى.

ئۇ قايتىپ چىققاندا كۆزلىرى خۇمارلىشىپ يۇزلىرىدە كۈلكە جىلۋىلىنىپ تۇراتتى. ئۇ دۇكاننىڭ دېرىزىسى يېنىغا كېلىپ، مەھەللە يولىغا قاراپ ئولتۇرۇپ يەنە ئۆزىنىڭ ئېگىز-پەس خىياللىرىنى داۋاملاشتۇردى. ئادەملەر دۇنيادا نېمە ئۈچۈن ياشايدۇ؟ مەن نېمە ئۈچۈن ياشايمەن؟ دادامنى ئۆلدى دەپ كۆمۈۋېتىشتى. ئۇ راستلا ئۆلگەن بولغىيمىدى؟ ئادەم ئۆلسە قانداق بولىدىغاندۇ؟ ئۆلگەندىن كېيىن نەگە بارار؟ مەن ئۆلسەم مېنى كىم كۆمۈپ قويار؟ خەق ئارقامدىن يامان گېپىمنى قىلىپ تىللارمۇ؟ مەنغۇ ئانچە يامان ئادەمىمۇ ئەمەس. بىراق مېنىڭ يېرىم يوق. «يەر ئالتۇن قوزۇق» پازىلىكام شۇنداق دېگەن. يېرى يوق دېھقان نېمىگە ئوخشايدۇ؟ بوپتۇ، پۇل تاپقاندا شەھەرگە كىرىپ تاللا بازىرى ئاچىمەن، كىچىك ماشىنا ئالىمەن. ئۇ چاغلاردا تۇرانقىز قېرىپ سەتلىشىپ كېتەر. چىرايلىق قىزدىن بىرنى تېپىۋالسام... بۇگۈن ئەجەب سودا قىلغىلى ئادەم كەلمەيدا؟ «بازىرى كاسات سودىگەردىن، ئاغىنى چاققان ئابدال ياخشى» دېگەنمۇ راستكەن جۇمۇ. خەپ...

ــ خىيالغا پېتىپ قاپتىمىزغۇ نىياز قاري؟

نىياز ئېسىگە كېلىپ، دۇكان ئىشىكىدە تۇرغان سەلەي مەزىنىنى كۆردى. ئۇنىڭ كۆزلىرى ئاۋۋال مەزىننىڭ ئۇنۇمسىز يەرنىڭ قوناقلىرىدەك شالاڭ ساقىلىغا، ئاندىن چېچەك ئىزلىرى قاپلىغان قارامتۇل يۈزىگە تىكىلدى.

ئۇ مەزىنىنىڭ بىر نەرسە ئالمايدىغانلىقىنى بىلەتتى، شۇڭا تەكەللۇپ قىلىپ ئولتۇرمىدى.

ــ سودا يوق ئوخشىمامدۇ؟ ــ مەزىن يەنە سورىدى.

ــ سودا يوق.

ــ ئىش ۋاقتى ئەمەسمۇ.

— شۇنداق.

— مەسچىتكە ئەزەن توۋلىغىلى ماڭغان ئىدىم، — دېدى مەزىن ئەمما ئورنىدىن قوزغالمىدى.

— كېچىكىپ قاللىمۇ نېمە؟ — نىياز مۇنداقلا سوراپ قويدى.

— ياق كېچىكمەيمەن. ھازىر كۇن ئۇزۇراپ قالغاچقا نامازنى سەل ئارقىغا سۇرۇپراق ئوقۇيدىغان گەپ.

— ھە، مۇنداق دېسىلە.

مەزىن بىردەم تۇرۇۋەتكەندىن كېيىن ئورنىدىن قوزغالدى.

— ئەمسە مەن ماڭاي.

— خوش ئاخۇنۇم.

مەزىن ماڭدى. ئەمما ئۇدۇل يولغا ماڭماي ئايلىنىپ دېرىزە ئالدىغا كەلدى.

— نىياز قاراي، ھېلىقى لۇم-لۇم كەمپۇتۇڭ دىن بىرەر چاڭگال بەرمەمسەن، سودا ڭغا بەرىكەت تىلەپ دۇئا قىلىپ قويىمەن.

نىيازنىڭ قوشۇمىسى تۇرۇلدى.

— نەۋرىلىرىم شۇ خىل كەمپۇتكە ئۆگىنىپ قاپتۇ دېگىنە، تولا غەلۋە قىلىپ ئارامىمنى قويمىدى.

— ھازىر ئۇ كەمپۇتلەرنىڭ باھاسى ئۆسۈپ كەتتى، مەزىنئاخۇنۇم. بىكارغا بەرسەم قامىلاشماس؟

— بىكارغا دېگىنىنى، بىرەر چاڭگالغا قانچىلىك بىر نېمە كېتەتتى، سودا ڭ بەرىكەت تاپىدۇ دەيمەن.

— بەرىكەت؟

— شۇنداق، بەرىكەت. «سۇدا يەر كۆكرەر، دۇئادا ئەر» دېگەننى ئاڭلىغان بولغىيتتىڭ؟

— مەزىناخۇنۇم؟

— ھە.

— ئېسىمدە قېلىشىچە ئىككى ئاي ئىلگىرى دۇئا قىلىپ قويايلى دەپ بىر قاپ تۇز ئالغان ئىدىلە، تېخىچە دۇئا قىلمىدىلا جۇمۇ.

— نېمە دەيدىغانسەن، شۇ چاغدىلا دۇئا قىلغانمەن.

— ئەمسە مەن كۆرمىدىمغۇ؟

— ساڭا كۆرسىتىپ قىلامتىم؟

— ماڭا كۆرسىتىپ قىلمىسىلا ئۇ دۇئالىرى باشقا ئادەمگە تېگىپ كەتمەمدۇ؟

— ياق، سېنىڭ ئىسىمىڭنى ئاتاپ قىلغانمەن.

نىياز گۇمان بىلەن مەزىننىڭ كۆزلىرىگە تىكىلدى.

— ئىشەنمەيۋاتقىنىنى، — مەزىن چىرايىنى پۇرۇشتۇرۇپ قويدى، — مەن ساڭا ئوخشاش گىرى ئەمەس. ئۇنىڭ ئۈستىگە مەن ھازىر كاندىدات ئىمام. پات ئارىدا ئىمامىلىق كىنىشكام چىقىدۇ. ئۇ چاغدا...

نىياز ئامالسىز ئىككى يېنىغا تولغىنىپ قويدى.

— تېخى ئىرىم قىلمىدىم، شۇ ڭا...

— بەرمەيمەن دە؟

نىياز يەرگە قاراپ جىم تۇرۇۋالدى.

— بوپتۇ، سېنىڭغۇ ئەزەلدىن كۆزۈڭ كىچىك، پىخسىق بىر نېمە. شۇڭمۇ بىر نېنىڭ ئىككى بولماي ئۆتۈپ كېتىسەن.

ماۋۇ ئادەم قارغاپ قويۇپ، سودام تېخىمۇ كاساتلىشىپ كېتەمدۇ - نېمە؟ نىياز قورقۇپ قالدى.

— ھوي ئاخۇنۇم!

خېلىلا ئۇزاپ كەتكەن مەزىن دەرھال توختاپ ئارقىسىغا بۇرۇلدى.

— ھە، نېمە دەيسەن؟

— سىلىگە كەمپۇت بېرەي.

مەزىن پاپپاسلاپ قايتىپ كەلدى.

— ياخشى ئادەمنىڭ بالىۋاقىسى - دە، سەن.

— بايا ئەسكى دېدىلىغۇ؟

— ئۇ دېگەن كۆڭلۈمدىكى گەپ ئەمەس.

— مانا، ئالسىلا.

نىياز يەشكىتىن بىر چاڭگال كەمپۇت

ئېلىپ مەزمۇنىغە تۇتقازدى.

ــ بۇ قېتىم راستلا دۇئا قىلسىلا ــ ھە.

ــ خاتىرجەم بول.

مەزمۇن كەمپۇتنى يانچۇقىغا سېلىپ يولغا راۋان بولدى.

مەزمۇن كەتكەندىن كېيىن، دۇكان ئالدى يەنە جىمىپ قالدى. قاراپ تۇرۇپ بىر ئوچۇم كەمپۇتىنى زىيان تارتقان نىيازنىڭ قورسىقى كۆپتى. ئەمما نىياز نېمە ئۈچۈنكىن سەلەي مەزمۇنىدىن قورقاتتى، ئۇنىڭ ئادەمگە قارىغاندىكى نەزىرىمۇ باشقىچە، ئىشقىلىپ ئۇنىڭدا بىر سۇر بار دەپ ئويلايتتى.

نىياز جايىغا كېلىپ ئولتۇردى. ئەمدى ئۇنىڭغا خىيالمۇ خۇشياقماي قالغانىدى. ئۇ تېلېۋىزورنى ئېچىپ باقتى. تېلېۋىزوردا يەنىلا ھېلىقى كۆپ قىسىملىق تېلېۋىزىيە فىلىمى بېرىلىۋاتاتىتى، شۇڭا دەرھال ئۈچۈرۈۋەتتى. تارتمىدىن كىچىك رادىيونى ئېلىپ ئاچتى، رادىيودا خەۋەر بېرىلىۋاتاتتى. نىياز خەۋەرگە قۇلاق سالدى.

بىر كەمدە يولدىن بىر كىملەرنىڭ پاراڭى ئاڭلاندى. نىياز دېرىزىدىن بويۇنداپ قاراپ، كەنت ساقچىسى نۇرمەمەت بىلەن يەنە ئىككى ئادەمنى كۆردى. ئۇلار دۇكانغا قاراپ كېلىۋاتاتتى، نىيازدا ئۈمىد پەيدا بولدى، ئۇلار چوقۇم بىر نەرسە سېتىۋالغىلى كەلدى.

دېگەندەك ئۇلار دۇكاننىڭ ئالدىغا كېلىپ توختاشتى.

ــ بارمۇ سەن ھوي، نىياز لوبەن؟ ــ دېدى نۇرمەمەت نىيازنى ئەتەي كۆپتۈرۈپ.

ــ بولماي نەگە باراتتۇق. ھەرقايسىلىرىنىڭ خىزمىتىگە قاراپ تۇردۇق شۇ.

ئىككىيلەن بىر قۇتىدىن گازلىق سۇ ئالدى. نۇرمەمەت بىر قاپ تاماكا ئالدى.

ــ ئوقتىڭ قانداقراق؟ ــ دېدى نۇرمەمەت بىر تال تاماكىنى سۇغۇرۇپ ئېلىپ تۇتاشتۇرغاچ.

ــ سودا يوق.

ــ نېمىشقا؟

ــ ھەممە ئادەم ئېتىزدا، مەھەللىدە ئادەم يوق. يەنە كېلىپ ھازىر دېگەن سېرىقتال مەزگىلى ئەمەسمۇ.

ــ ئاخشام كەچلىرىچۇ؟

نىياز ئۇنىڭ مەقسىتىنى چۈشەنمەي تۇرۇپ قالدى.

ــ سەندىن بىر نەرسىنى سوراپ باقاي، ــ نۇرمەمەت رەسمىي ساقچىلاردەك نىيازنىڭ كۆزىنىڭ ئىچىگە قاراپ تۇرۇپ گېپىنى داۋاملاشتۇردى، ــ ئاخشاملىرى دۇكىنىڭدا قىمار ئوينايدىكەن دەيدۇ، راستما؟

نىياز دىڭگىدە چۆچۈپ كەتتى.

ــ يالغان، كىم شۇنداق دەيدۇ؟

ــ بۇنى ساڭا دېمەيمەن.

ــ تۆھمەت.

ــ يەنە تېخى نەشە چېكىشىدىكەنسىلەر.

ــ يا... ياق... ئۇنداق ئىش يوق.

نىيازنى تەر بېسىپ كەتتى.

ــ ئەگەر مەن دېگەن ئىشلار راست بولۇپ قالسا دۇكىنىڭنى تاقىۋېتىمەن.

نىيازنىڭ قويۇق چاچلىرى تىك تۇرۇپ كەتتى، ئۇ ئۆزىنى تۇتالماي نۇرمەمەتنىڭ ئالدىغا دېۋىلەپ كەلدى.

ــ سەنمۇ ھەيۋە قىلىپ سەلەي مەزمۇنىدەك مېنى قاقتىڭ-سوقتى قىلاي دەمسەن؟

ــ كىم سېنى قاقتى-سوقتى قىلىمەن دەپتۇ، مەن پەقەت سەندىن ئەھۋال ئىگىلىۋاتىمەن.

ــ ئەمىسە نېمىدەپ دۇكانىنى تاقايمەن دەيسەن؟

ــ دۇكىنىڭدا قانۇنسىز ئىش قىلساڭ راستلا تاقايمەن.

ــ ھەددىڭ ئەمەس.

ــ نېمە دېسەڭ مەيلى. ئەمما دىققەت قىل، قۇيرۇقۇڭنى تۇتۇۋالسام ھالىڭ چاتاق.

نىياز پۈتى كۆيگەن توخۇدەك تۇرالماي قالدى. نۇرمەمەت كېتىپ قالغان بولسىمۇ، بىر

ئەنسىزچىلىك ئۇنى ئۆز ئىسكەنجىسىگە ئېلىۋالغانىدى.

ئۇ ئىشنى ئەمدى قىلماي، دەپ ئويلىدى نىياز. ئەمما نېمىدەپ بىر ئوبدان پايدىدىن قۇرۇق قالغۇدەكمەن؟ مەھەللىدىكى بالىلار ئارىلاپ كېلىپ ئوينايلى دەپ تۇرۇۋالسا، ياق دېگىلى بولاتتىمۇ، ئۇنىڭ ئۇستىگە تىكىلگەن پۇللار ئاينىپ قالسا بىر-ئىككى يۈز يۆەن چوتار ئالىدىغان گەپ. بالىلارمۇ قۇرۇق ئولتۇرمايدۇ. بىر-ئىككى شېشە ھاراق، بىرەر يەشىك پۇڭا، يەنە باشقا پارچە-پۇرات يېمەكلىكلەرنىمۇ سېتىۋالىدۇ. مانا مۇشۇلارنىڭ ھەممىسى پۇل تاپىدىغان ئىش. خەپ نۇرمەمەت، بۇلارغا چات كېرىپ نېمە قىلارسەن. بىر مەھەللىلىك ئىكەنلىكىمىزنىڭ يۈزىنى قىلىپ، كۆرسەتمۇ كۆرمەسكە سېلىپ يۈرۈۋەرسەك بولمىدىمۇ. ھەي... جان باقماق ئەجەب تەسكىنا.

بايا چەككەن تاماكا ۋە نۇرمەمەتنىڭ تەشۋىشلىك گەپلىرى قېتىلىپ ئۇنىڭ كاللىسىنى تېخىمۇ قايدۇرۇۋەتتى. نىياز سەنتۈرۈلۈپ بېرىپ ئەبجەق كارىۋاتقا ئۆزىنى تاشلىدى. كارىۋات خۇددى ھازىرلا چۈل-چۈل بولۇپ كېتىدىغاندەك سەت غىچىرلاپ كەتتى.

ئۇجمىنىڭ ئالدى پىششىقا باشلىغانىدى. ئۇششاق بالىلارغا بوپ بەردى. قۇشقاچتەك ئۇجمىنىڭ شاخلىرىغا قونۇۋېلىپ چۇرقىرىشىپ يايراپ ئۇجمە يەيدۇ. بىر تەرەپتىن نىياز قويغان تېلېۋىزورنىڭ يۇقىرى ئاۋازى، يەنە بىر تەرەپتىن بالىلارنىڭ ۋاڭ-چۇڭلىرى قېتىلىپ دۇكان ئالدى ئاجايىپ جانلىنىپ كەتكەنىدى.

ئۇ ئەمدى ئۇنداق ئېزىلىپ ئۇخلىمايدىغان بولدى. ئېتىز ئىشلىرىمۇ سەل سېلىككەن، كىشىلەر بىر-ئىككىدىن دۇكان ئالدىغا كېلىپ يىغىلىپ ئولتۇرۇپ پاراڭ سېلىشىدىغان بولۇشتى. تېخى كەچ بولغاندا بىر توپ ئايالارمۇ دۇكان ئالدىغا يىغىلىپ، گازىر-پۇرچاق چېقىشقاچ پاراڭغا چۈشىدۇ. ھازىر دۇكاننىڭ سودىسى كۈنلۈ-كىسى 50-60 يۆەندىن چۈشۈپ كەتمەيدىغان بولدى. تېخى كۆز كېلىپ، دېھقانلارنىڭ قولىغا پۇل كىرگەندە سودا بۇنىڭدىن نەچچە ھەسسە ئوبدان بولۇشى مۇمكىن.

نىيازنىڭ كەيپى چاغ ئىدى. ئەگەر سودىسى مۇشۇنداق يۈرۈشۈپ بەرسە يەنە ئىككى-ئۈچ يىلدا شەھەرگە كىرىپ تاللا بازىرى ئاچقۇدەك پۇل تاپالىشى مۇمكىن. ئۇ چاغدا ماۋۇ سەلەي ئىمامدەك (ھازىر ئۇ كىنىشكىسى بار ئىمام بولغانىدى) ئادەملەردىن، نۇرمەمەتتەك تىمسىقلاپ قۇسۇر ئىزدەيدىغانلاردىن قۇتۇلۇپ، ئارامخۇدا ياشايدۇ. تېخى كىچىك ماشىنا، بىنادا ئۆيى بولىدۇ. ئاھ، شەھەر!

ئاق ئۇجمە بارغانسېرى ۋايىغا يېتىپ پىشىشقا باشلىدى.

نىيازمۇ ھېچقانچە جاپا تارتمايلا ئالدىغا چۈشكەن ئۇجملەرنى تېرىپ يېيىلەيدىغان بولدى. ئاخشام مەھەللىدىكى تۆت-بەش بالا قازناق ئۆيىدە تاڭ ئاتقۇچە ھاراق ئىچىپ، قىمار ئويناپ چىقىقان ئىدى. نىياز ساتقان نەرسىلەردىن بۆلەك 300 يۆەن چوتارغا ئىگە بولۇپ، گۈلقەلىرى ئېچىلىپ كەتكەنىدى. بىر كېچىدە 300 يۆەن تېپىش نېمىدېگەن قالتىس ئىش-ھە؟ يەنە كېلىپ بۇنداق ئامەت كۈندە كەلمەيدۇ. بىر كېچە ئۇخلىمىغانغا قارىماي نىيازنىڭ روھى شۇنچە كۆتۈرەڭگۈ. پۇل تېپىش كېرەك، توختىماي پۇل تېپىش كېرەك، شۇندىلا ئارزۇ-ئارمانلىرىغا يېتەلەيدۇ.

بۇگۈن يەكشەنبە بولغاچقا مەھەللىدىكىلەرنىڭ كۆپىنچىسى يېزا بازىرىغا كەتكەن بولۇپ، دۇكان ئالدى چۆلدەرەپ قالغانىدى. قورسىقىنى توقلىۋالغان نىيازنىڭ خۇمارى تۇتۇشقا باشلىدى. ئۇ بۇلۇڭدىكى لاقا-لۇقىلار ئارىسىدىن بىر سولياۋ خالتىنى ئېلىپ ئالدىراپ قازناق ئۆيگە كىرىپ كەتتى. خالتىدا ئازراق كۆك تاماكا ۋە تۇ خۇمدەك نەشە بار ئىدى. ئۇ نەشىنى چىمدىپ ئۇزۇپ، بۇغدايدەك-بۇغدايدەك قىلىپ ئۇۋۇلاشقا

باشلىدى. ئاندىن كۆك تاماكىغا ئارىلاشتۇرۇپ چىلىم قاپقىغا باستى. ئاندىن چىلىمغا ئوت يېقىپ كۈچەپ شوراشقا باشلىدى. ھەر شوربغاندا قاپاق سەيخانىسىدىن لوپ-لوپ قىلىپ يالقۇن كۆتۈرۈلۈپ تۇردى. نىياز ئۆپكىسى كېڭىيىپ قالغاندەك، بەدىنىنى قۇشلاردەك يەڭگىل ھېس قىلدى. كاللىسىمۇ سۈزۈك ئاسماندەك ئېچىلىپ كەتتى. ئۇ ئارقا-ئارقىدىن نەچچە قاپاق چېكىۋەتتى. چەككەنسېرى چەككۈسى كەلدى. ئۇ قازناق ئۆيىدىن خېلى ئۇزاقتا قايتىپ چىقتى. بۇ چاغدا ئۇنىڭ قاپاقلىرى ساڭگىلاپ، كۆزلىرى كەچ كۈزدىكى سۇ يۈزىدە قاتقان نېپىز مۇزدەك پارقىراپ قالغانىدى. نىياز سەل جىق چېكىپ قويغانلىقىنى ھېس قىلدى. تاماكىنىڭ كەيپى ھەدەگەندىلا تۇتۇۋاتاتتى، ئۇ دەلدەڭشىپ بېرىپ كارۋاتقا ئولتۇرۇۋالدى.

نىياز تاش ئېسىپ قويغاندەك ئېغىرلىشىپ كەتكەن بېشىنى تەستە كۆتۈرۈپ، دۇكان ئىچىگە ئەلەڭسىرەپ قارىدى. توۋا، ماۋۇ مال جاھازىسى سىڭايان تۇرامدۇ-نېمە؟ ئۇ ئىلگىرى بۇنى ئەجەب بايقىماپتا، تېخى ئاۋۇ بۇلۇڭدا ئۆمۈچۈك تورلىرى ساڭگىلىشىپ كېتىپتۇ. يوغان بىر چۈنمۇ بىر نەرسىنى تۇتۇۋېلىپ، ئۇنىڭ بىلەن تىركەشكىلى تۇرۇپتۇ. دېرىزە... دېرىزە... ماۋۇ دېرىزە بارغانسېرى يوغىناپ كېتىۋاتىدا.

نىياز ئۆزىنى بارغانسېرى پەسلەپ كېتىۋاتقاندەك ھېس قىلدى. يەر ئويۇلۇپ كەتكەن ئوخشايدۇ. ئۇ يەرنىڭ تېگىگە كىرىپ كېتىشتىن قورقتى. دادىسى، بۇرۇنقى كەنت مۇدىرى، يەنە نۇرغۇن كىشىلەر مۇشۇنداق يەرنىڭ تېگىگە كىرىپ كەتمىدىمۇ. يەرنىڭ تېگى ئاجايىپ قاراڭغۇ ۋە زەي، ئاجايىپ قورقۇنچلۇق. مۇبادا نىياز كىرىپ كەتسە زادىلا قايتىپ چىقالمايدۇ. ئۇ يەرنىڭ ئۇستىدە تۇرۇشى كېرەك. كېچە بولىمايدىغان شەھەردە تاللا بازىرى ئېچىشى كېرەك...

نىياز تۇرۇپ كېتىشنى ئويلىدى. ئەمما پۇتى قولى ئۆزىگە بويسۇنمايۋاتاتتى. ئۇ بارلىق كۈچىنى يىغىپ، ناھايىتى تەستە ئورنىدىن تۇردى. توغرا، ئاۋۇ دېرىزە ئالدىدىكى ئورۇندۇقمۇ بېرىپ ئولتۇراي، ئۇنى يېڭىدىن سېتىۋالغان، يەرگىمۇ پېتىپ كەتمەيدۇ. ئۇ دەلدەڭشىپ بېرىپ ئاران دېگەندە ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇۋالدى. قۇياش دېرىزە بېشىدا ئېسىلىپ تۇراتتى. ئۇجمە شاخلىرى ئۇنىڭغا يامىشىۋالغانىدى، دۇكان خۇددى قولۇاقتەك چايقىلىپ تۇراتتى.

نىياز تۇيۇقسىز ئۆزىگە قاراپ كېلىۋاتقان بىر گەۋدىنى كۆردى. ئۇ گەۋدە مەست ئادەمدەك بىر ئېگىز، بىر پەس دەسسەپ كېلىۋاتاتتى. ئۇ گەۋدە نىيازغا يېقىن كەلدى. نىيازغا بىر نېمىلەرنى دېدى، ئەمما نىياز ئۇنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلىيالمىدى. نىياز ئاغزى مىدىرلاۋاتقان ئۇ ئادەمگە قارىدى. نۇرمەمەت... بۇ كەنت ساقچىسى نۇرمەمەت ئىدى. ئۇ نېمىگە كەلگەندۇ؟ ئاخشامقى ئىشنى بىلىپ قالدىمۇ-يا؟ ئۇنداق بولسا چاتاق، چوتار ئالغان 300 يۈەندىنمۇ قۇرۇق قالىمەن. ئەنە، ئۇنىڭ ئاغزى مىدىرلاۋاتىدۇ. ناھايىتى پەس ئاۋازدا سۆزلەۋاتقان بولسا كېرەك. شۇڭا مەن ئاڭلىيالمىدىم، قارىغاندا ئۇ مەندىن ئاخشام قىمار ئوينىغانلارنىڭ كىملىكىنى سوراۋاتقاندەك قىلىدۇ. كىملەر ئوينىغان؟ ئەركىن، ئابدۇسالام، سەمەت، قۇۋان، يەنە ئىلى شاداپاچامۇ بار. توغرا، ھەممىسى مۇشۇ. بىراق بۇنى نۇرمەمەتكە دەپ بەرمەيمەن. نېمىشقا دېگۈدەكمەن. ئۇ ياكى رەسمىي ساقچى بولمىسا، توغرا، نۇرمەمەت دېگەن يالغان ساقچى، ئۇنىڭدىن قورقمايمەن. ئۇنىڭ ئاغزى يەنە مىدىرلاۋاتىدىغۇ؟ ھە... ھە... ئۇ مېنىڭ نەشە چەككەنلىكىمنى بىلىپ قالغان گەپ. ئۇ مەندىن نەشە چەكتىڭمۇ؟ كىم بىلەن چەكتىڭ، نەشىنى كىمدىن سېتىۋالدىڭ دەپ سوراۋاتىدۇ. چەكتىم شۇ، كىم بىلەن چېكەتتىم، ئۆزۈم يالغۇز چەكتىم. نەشىنى تاغارچىدىكى تۇردى جىلپاقتىن ئالدىم. بىراق، بۇلارنى ساڭا دەپ بەرمەيمەن. نېمىدەپ دەپ بەرگۈدەكمەن.

ھەي نۇرمەمەت، ھەي نۇرمەمەت. بۇ يۇرتتا مەندىن باشقا يامان ئىش قىلمىدىغان ئادەم يوقمۇ - ھە؟ ئاۋۇ شېرىپ تاز دېگەن ئالا گەدەن باي ساقبايىنىڭ خوتۇنى بىلەن تۇتۇلۇپ قالدى. ساقبباي ئۇچ بالىنىڭ كۆزىگىمۇ قارىماي ئايالىنى قويۇۋەتتى. ماۋۇ سەلەي ئىمام دېگەن چېچەك يۇز ئوغرىمۇ ئىملىقىنى پەش قىلىپ، بىكارغا نەرسە سورايدۇ، بەرمىسەم قارغايمەن دەپ قورقۇتىدۇ...

نىياز يۇمۇلۇپ كېتىۋاتقان كۆزلىرىنى تەستە ئېچىپ نۇرمەمەتكە قارىدى. نۇرمەمەتنىڭ كۆزلىرى يوغان ئېچىلىپ ھاڭۇبقىپ قالغاندى. نىياز ئۇنىڭ ئاغزىنىڭ مىدىرلاشتىن توختىغانلىقىنى كۆرۈپ ئىچىدە خۇش بولدى.

— بېشىمدا بۇنداق قادىلىپ تۇرۇۋالما، جېنىم نۇرمەمەت. ئىچەمسەن، چېكەمسەن خالىغىنىڭنى ئال. سەندىن پۇل ئالماي، ساڭا قىلغان خۇشامىتىم بولۇپ قالسۇن. فورماڭ بولمىسىمۇ سەن بىر ساقچى. راستلا ساقچى. ئەمدىغۇ بولغاندۇ؟ مېنى ئارامىمدا قوي، ماڭا يېپىشۋالما، تۆۋەن مەھەللىدىكى بەكرى قويچىنىڭ تۆت تۇياق قوينى ئوغرى ئاپتۇ دەيدۇ، بېرىپ شۇ ئوغرىنى تاپقىن.

قۇياش دېرىزىنىڭ بېشىدىلا ئېسىلىپ تۇراتتى. ئۇجمە شاخلىرى ئۇنىڭغا مەھكەم چىرمىشىۋالغاندى.

كۆپ خىيال قىلغاچقىمۇ، نىيازنىڭ بېشى موتورەدەك قىزىپ كەتكەندى، كۆزلىرىنىمۇ ئاپتاپ چېقىپ ئاچالمايلا قالدى، ئۇ قاتتىق چاڭقاپ كەتكەندى.

— سۇ... ھەي تۇرانقىز، بىر نوگاي سۇ بەرگىنە، ئۇسساپ ئۆلەي دېدىم.

ئۇنىڭ يېنىدا تۇرانقىز يوق ئىدى، نۇرمەمەت ئۇ جىمجىتلا كېتىپ قالغاندى.

نىيازنى شېرىن بىر ئۇيقۇ باستى. ئۇ بېشىنى دېرىزىنىڭ گىرۋىكىگە قويۇپ ئۇيقۇغا كەتتى.

ئەتىسى چۈش پېشىنگە يېقىن دۇكان ئالدىغا بىر ساقچى ماشىنىسى كېلىپ توختىدى. خېرىدار كۈتۈپ ئولتۇرغان نىيازنىڭ يۈرىكى «جىغ» غىدە قىلىپ قالدى، ئاڭغىچە ماشىنىدىن نۇرمەمەت يەنە ئىككى ساقچى چۈشتى.

نىيازنىڭ كۆڭلى بىر بالا-قازانى سېزىپ، يۈرىكى مۇزلاپ كەتتى، چىرايىمۇ تاتىرىپ كەتتى.

نۇرمەمەت ئۇدۇللا ئۇنىڭ ئالدىغا كەلدى.

— قانداق، نىياز لوبەن سوداڭ ياخشىدۇ؟ — ئۇنىڭ ئاۋازىدا كۈچلۈك مەسخىرە پۈرىقى بار ئىدى.

نىياز ئۇندىمەي جىم تۇردى. ئۇنىڭ گەپ قىلغۇدەك رەغبىتى قالمىغاندى. پۈت-قوللىرى بارغانچە بوشىشىپ كېتىۋاتاتتى.

— بىر ئاخشامدا 300 يۈەن تاپالايدىكەنسەن-ھە؟

نىياز ئىتتىك بېشىنى كۆتۈرۈپ ئۇنىڭغا قارىدى.

— سېنى ساياھەت قىلدۇرۇپ كېلەيلى دەپ كەلدۇق. دوستلىرىڭنىڭ ھەممىسى بار، يەنە سېنى ئاجايىپ كەيپ دورىسى بىلەن تەمىنلەپ تۇرىدىغان تۇردى ئەمەتمۇ بار.

نىياز ئەمدى پۈتۈنلەي بوشىشىپ كەتتى. دەسلەپتە تېنىۋالاي دەپمۇ ئويلىغاندى. ئەمما پايدىسى يوقلۇقىنى ھېس قىلىپ قالدى. ئۇ ماشىنا دېرىزىسىدىن قىستىلىشىپ ئولتۇرغانلارنى كۆرۈپ ئۇلگۈرگەن ئىدى.

— قېنى، دۇكىنىڭنى تاقا، — دېدى نۇرمەمەت بۇيرۇق ئاھاڭىدا، — بىر نەچچە كۈن سودا قىلالمايدىغان بولدۇڭ.

نىيازنىڭ قوللىرى تىترەپ قۇلۇپ يەرگە چۈشۈپ كەتتى. نۇرمەمەت قۇلۇپنى يەردىن ئېلىپ دۇكاننى تاقاپ، ئاچقۇچنى نىيازنىڭ يانچۇقىغا سېلىپ قويدى.

نىيازغا بۇ ئىشلار خۇددى چۈشىدەك بىلىنىۋاتاتتى. توۋا، ئۇنىڭ چۈشلىرى ئاجايىپ شېرىن

ئىدى. بۇنداق ۋەھىمىلىك ئەمەس ئىدى، ئۇنى قارا بېسىپتۇ، چوقۇم قارا بېسىپتۇ.

نۇرمەمەتنىڭ تۈنۈگۈن بۇ يەرگە بىر قېتىم كەلگەنلىكى نىيازنىڭ غۇۋا ئېسىگە كەلدى. توغرا، نۇرمەمەت تۈنۈگۈن دۇكاننىڭ ئالدىغا كەلگەن. كاساپەت، بۇ ئىشلارنى قانداق قىلىپ شۇنچە تەپسىلىي بىلىۋالغاندۇ؟!

نۇرمەمەتمۇ نىيازنىڭ بولۇۋاتقان ئىشلارغا ئەقلى يەتمەي تېڭىرقاۋاتقانلىقىنى ھېس قىلىپ، ئىچىدە ئۇنىڭغا كۈلگىسى كەلدى، تۈنۈگۈن يۈز بەرگەن ئىشتىن ئۇ ئۆزىمۇ ھەيران ئىدى.

ئەسلىدە تۈنۈگۈن نۇرمەمەت تاماكا ئېلىش ئۈچۈن نىيازنىڭ دۇكىنىغا كەلگەنىدى. بۇ چاغدا نەشە چېكىپ ئېغىر كەيپ بولغان نىياز دۇكاننىڭ دېرىزىسىگە بېشىنى قويۇپ، يېرىم ئويغاق ھالەتتە ئولتۇراتتى. نۇرمەمەت ئۇنىڭدىن ئەھۋال سورىدى. كۈتۈلمىگەندە نىياز غۇدۇراشقا باشلىدى. ئۇنىڭ گەپلىرى شۇنچە ئېنىق ئىدى. ئۇ ئۆز-ئۆزىگە سۆزلەۋاتقاندەك قىلاتتى. نۇرمەمەت ئۇنىڭ گەپلىرىنى تولۇق ئاڭلىدى، نىياز بولغان ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى دەۋەتتى. ئەمما ئۆزى بۇنى بىلمەيتتى.

نۇرمەمەت قايتىپ بېرىپ ئەھۋالنى يېزىلىق ساقچىخانىغا خەۋەر قىلدى، تەكشۈرۈش ئارقىلىق ئىشلارنىڭ راستلىقى ئىسپاتلاندى.

نىياز مەست ئادەمدەك مېڭىپ ماشىنىغا چىقتى ۋە سالپىيىپ ئولتۇرۇشقان چۆپقەتلىرىنىڭ ئارىسىغا قىسىلدى. ساقچى ماشىنىسى ھۇقۇيتۇپ سىگنال بەرگىنىچە چاڭ توزۇتۇپ يۈرۈپ كەتتى. چاڭ-توزان ئىچىدە قالغان مەھەللە دوقمۇشىدا ھېلىقى يوغان ئۈجمە دەرىخى ھەيۋەتلىك قەد كېرىپ تۇراتتى.

(ئاپتور ئۇچتۇرپان ناھىيە ئاقيار يېزىسىدىن)

مۇھەررىر **خاسىيەت ئەمەت**

(بېشى 123 - بەتتە)

ئىگە. («ئادەم ئۆز دېمەتى بىلەن قېرىمايدۇ»دىن)

بۇنداق پىكرىي تېرەنلىكلەرنى «توپلام»دىن يەنە كۆپلەپ مىسال كەلتۈرۈشىمىز مۇمكىن. دېمەكىكى، يۇقىرىقى دۇردانىلەردىن ئاچچىق تارىخىي قىسمەتلەرنىڭ، ئىبرەتكە باي كەچمىش- كەچۈرمىشلەرنىڭ، ئۆزلۈك ۋە كىملىككە قۇۋۋەت مەنىۋى ئوزۇقلارنىڭ، شۇنداقلا مۇرەككەپ كىشىلىك ھاياتنىڭ ئاگاھلىرىنى چۈشىنىۋالالايمىز.

ئومۇمەن، بۇ توپلامدىكى نەسرلەردە ھېسسىيات ناھايىتى قويۇق، ئەمما تەنتەك ئەمەس، مەنە ناھايىتى چوڭقۇر، ئەمما گۇڭگا ئەمەس؛ ھېكمەت ئاممىباب تۈستە ئوقۇرمەننى ھاياجانلاندۇرۇش يولى بىلەن ھەرقايسى قاتلام ئوقۇرمەنلىرىنىڭ ئىشتىھاسىغا تېگىشلىك نەپ بېرەلەيدۇ. ئەخمەت ئىمىن نەسرلىرىدە ھېسسىيات ئۈزۈكچىلىكى يوق، مەنە بىلەن ھېسسىيات گارمونىك ھالدا ئەۋجىگە چىقىدۇ. ئۇ مانا مۇشۇنداق ئۇسلۇبتىكى نەسرلىرى ئارقىلىق دۇنيا، كىشىلىك ھايات، تەبىئەت ۋە جەمئىيەت، يارالمىش، تۈنۈگۈن، بۈگۈن ۋە ئەتە، ئەنئەنە ۋە مەدەنىيەت، ئەخلاق... ھەققىدىكى كۆرگەن - بىلگەن، ھېس قىلغان - چۈشىنىپ يەتكەنلىرىنى ئىمكانقەدەر بىزگە تەقدىم قىلدى. ئۇ بۇلارنى نەسردىن ئىبارەت خاس ئاۋازى ئارقىلىق بىزگە يەتكۈزدى، نەسر ئۇنىڭ ئاۋازى، يۈرەك ساداسى!

(ئاپتور ئۈرۈمچى شەھەرلىك 46 - ئوتتۇرا مەكتەپتە)

مۇھەررىر **غېنى مۇھەممەت**

تۇنۇگۈن بۈگۈندىن بىر كۈنلۈك يىراق

ئىككى كۆز ئارىسى مەڭگۈلۈك كېچە،
بۆشۈكتىن قەبرىگە بىر ئۆمۈرلۈك يول.
تۇنۇگۈن بۈگۈندىن بىر كۈنلۈك يىراق،
ماڭايلى مەردانە تۇتۇشقانچە قول.

ھاياتنىڭ شامىنى ياندۇرار ئۆلۈم،
ئۆچۈرمەي ئەتىگە تاپشۇرايلى بىز.

سۆيگۈنى رەھمەت دەپ قىلايلى قوبۇل،
دۇنيانىڭ بېغىدا پورەكلىسە قىز.

ئەي دوستۇم، بىز يازغان ساختا شېئىرلار
راستتۇر ئاھ، بەئەينى قۇياشتەك پارلاق.
سېلىپ بىز قاتمۇقات كىيىملىرىمىزنى،
يالىڭاچ چىنلىقنى كۆيلەيلى ئۇزاق !

شېئىردىكى قىز

ئىككىمىز بىر گۈلنىڭ ئىككى غۇنچىسى،
ئىككىمىز ئىككى تەن ئىچىدە بىر جان.
ئىككىمىز دۇنيانىڭ ئىككى ئىشىكى،
ئىككىمىز ئاي-قۇياش يانغان بىر ئاسمان.

قولۇمغا ساز ئالسام خۇشخۇي ئاھاڭسەن،
قولۇڭغا جام ئالساڭ مەن خۇشبۇي شاراب.

مەن سېنىڭ جەستىڭ، سەن مېنىڭ قەبرەم،
ئۆلۈمدىن گۈزەلدۇر دىلدىكى ئازاب.

سەن ئۇندىن يول ئېلىپ، مەن بۇندىن كېلىپ
ئۇچرىشىپ قالىمىز قەلبىمدە ھامان.
يىرتىپ سەن سۆزلەرنىڭ پۈركەنچىسىنى
مىسرالار قېتىدىن چىقساڭچۇ جانان!

گۈل ئۈزۈش

1

قولۇڭدا شارابنىڭ يوپۇرماقلىرى،
قايسى باغ ئىچىدە بولدۇڭ شىركەيپ؟
يۈزۈڭدە ئۇپۇقنىڭ ئوتقاش شەلپىرى،
قايسى تاڭ بەرقىڭگە چۆكتى ئۆرتىنىپ؟

كۆيلەيسەن گويا كى مەستخۇش ناخشىدەك،
كىرپىكىڭ كەينىدىن مارايدۇ ئاسمان.
كۆزۈڭگە غەرق بولغان سانسىز كېچىلەر،
يۇلتۇزلار چاقنايدۇ تال-تال سەرگەردان.

2

قەلبىمنىڭ تۆرىدە قومۇش كەپە بار،
كەپىنىڭ ئىچىدە بار بىر غەزەلخان.
غەزەلخان قولىدا يىغلاپ بىر ساتار،
كۆيلەيدۇ ئاھ سېنىڭ ئىشقىڭنى هامان.

ئۇ كۆيلەر قەلبىمنى ئورايدۇ گۈلگە،
گۈللەرنىڭ شېخىدا سايرايدۇ بۇلبۇل.
ئۇ بۇلبۇل مېنىڭكى ئاشىق جېنىمدۇر،
جېنىمنى بىر گۈل دەپ قىلساڭچۇ قوبۇل!

3

باغلارنى يېتىلەپ كەلدى بارمىقىڭ
دۇتارنىڭ تارىدا سايراپ قۇش كەبى.
گۈللەرنى قۇچاقلاپ كۈلدى ئاۋازىڭ،
يۈرىكىم كىشىندى ئاتتەك ئەسەبى.

لېۋىڭدىن تۆكۈلدى كەۋسەر شارابلار،
مەست بولۇپ ئالدىڭغا يىقىلدى ئالەم.
نېچۈن بۇ مۇھەببەت شارابىغا ئاھ،
تولمايدۇ مېنىڭلا كۆڭۈل پىيالەم؟!

4

بار مېنىڭ قەلبىمدە بىرلا چىغىر يول،
تۇتىشار ئۇ سېنىڭ قەلبىڭگە پەقەت.
يېتەلمەي ئۆلەرمەن مەنزىلگە بەلكىم
بۇ يولدا بىر ئۆمۈر چېكىپ رىيازەت.

دۇنيادا بىردىنبىر گۈلدۇرسەن بەلكىم.
شۇ قەدەر گۈزەل هەم شۇنچە خۇش پۇراق.
ئۇزۇلۇش ئىستىكى ئىچرە ئۆرتىنىپ،
ئەزەلدىن يولۇمغا تۇرغانسەك قاراپ !...

(ئاپتور خوتەن ۋىلايەتلىك يولۇچى توشۇش باش بېكىتىدە)

ئىبراهىم نىياز

ئىشكى چېكىلمىگەن قىز

مېهرىلىك قەلبىمدە ياشاپ قال مەڭگۈ

قەلبىڭدە ئەقىدە بارمۇ هېلىهەم،
سېنىڭدە ئارمانلار بىخلاتقان گۈلگە؟
بولغۇم بار سەن ئۈچۈن بىر پارچە كۆكلەم،
خالىساڭ ئايلىناي يېقىملىق كۈيگە.

ئالدىسا ناۋادا سېنى بۇ هايات،
تەسەللى جامىنى تۇتىمەن يەنە.
سەن ئۈچۈن گاهىدا بولىمەن قانات،
مېهرىدەك مۇقەددەس ئەمەس هېچنېمە.

يۈرىكىم بىر دەريا چۈشەنسەڭ مېنى،
تۈتىشىپ كېتىدۇ مەنزىلى ساڭا.
ئاتسىلا ئۆمۈردە ۋىسالىنىڭ تېگى،
بۇنىڭدەك بەخت يوق دۇنيادا ماڭا.

مېھىر دەپ توختىماي ئاققان دەريادا،
ھەر كۈنى ئۆزۈمنى يۇيۇپ-تارايمەن.
تۈتىمەن ھەممىنى قالدۇرماي ساڭا،
ئېھتىمال شۇندىلا ساڭا يارايمەن.

شۇ قەدەر سۆيۈملۈك ھاياتلىق دېگەن،
بەرگىنىم مۇھەببەت، ئىزدىگىنىم ھەم.
راسلىدىم سەن ئۈچۈن مەڭگۈلۈك چىمەن،
ياشىۋال شادلىقتا بۇندا مەلىكەم.

مەن ساڭا لىرىكا يازدىم پەرىشتەم

شېئىرنى ھاياتقا بىر سۆيگۈ دېگىن،
شېئىر دەپ سوققاندا سېنىڭ يۈرىكىڭ.
شېئىرنىڭ بىر ئۆمۈر ئاشىقى بولدۇم،
مەن ئۈچۈن شېئىر بوپ تۇيۇلدى قەلبىڭ.

ئەجەبمۇ سۆيۈملۈك تۇيۇلدى ھايات،
ئايرىلماي ياشماق بولغان چاغدا بىز.
مەن ساڭا لىرىكا يازدىم توختىماي،
ھەي ! تېخى ئىشىكى چېكىلمىگەن قىز.

ھەي! تېخى ئىشىكى چېكىلمىگەن قىز،
شېئىرغا مەستلىكىڭ كەلگەندۇ بەلكىم.
بىر شائىر سۆيمەكتە ھېلىھەم سېنى،
ئالدىڭدا مېنىڭدەك بولمىسۇن ھېچكىم.

شېئىر دەپ چۈشەندىم گاھىدا سېنى،
شېئىرنىڭ قوينىغا كەتكەندە شۇڭغۇپ.
ئازاب ئۇ بەربىر، سۆيگۈ ئالدىدا
كېتىمەن سەن بىلەن ھەممىنى ئۇنتۇپ.

(ئاپتور قارامايى جەرەنبۇلاق خوجىلىق باشقۇرۇش شىركىتىدە)

ئەخمەتجان تۇرۇپ بەگتۈرك

غەزەللەر

1

گۈلۈم ئاھۇ پىغانىمنى ساڭا ئاسمان بېرەر سۆزلەپ،
كۆزۈم چاچقان جاۋاھىرنى ساڭا مارجان بېرەر سۆزلەپ.
ئۆزۈمنى كۆيدۈرۈپ گۈر-گۈر زېمىننى ئىللىتىپ كەلدىم،
ئىچىمدىن ئۆرلىگەن ئوتنى ساڭا چوغدان بېرەر سۆزلەپ.
شېخىمغا سەپسېلىپ باقساڭ غېرىب قۇشلارنى جەم قىلدىم،
ئىزىم سۆيگەن چىمەنلەرنى ساڭا بوستان بېرەر سۆزلەپ.
سېنى بەرمەي تالاشقانغا، ياشاشتىن كۆپ ھۇزۇر ئالدىم،
يامان كۈنلەردە قەھرىمنى ساڭا ۋولقان بېرەر سۆزلەپ.
پۈرۈقلاپ قاينىدىم، تاشتىم، ۋىسال ئەييامىنى ساقلاپ،
يېنىپ تۇرغان بۇ باغرىمنى ساڭا خۇمدان بېرەر سۆزلەپ.

2

كۆمۈپ تەكتىگە ھېكمەتنى ئەسىرلەپ ساقلىغان چۆل بۇ،
پەرىزاتتەك جامالىنى قۇياشقا قاقلىغان چۆل بۇ.
يېقىلغان چاغدا گۈلخانلار ئېلىپ ئۇندىن ھارارەتنى،
ھەمىشە ئەھلى كارۋاننىڭ ئىزىنى ياقلىغان چۆل بۇ.
چۆكۈپ تاتلىق خىياللارغا تىنىپ ياتقان بىلەن كۈندۈز،
ياساپ ئۆركەش كېچىلەردە كېيىكتەك تاقلىغان چۆل بۇ.
دۈپۈرلەپ چاپمىسا تۈلپار، قېنى مۇزلاپ كېتەر بەلكىم،
پۈتىنى ئارغىماقلارنىڭ بوراندا چاقلىغان چۆل بۇ.
پۈتۈلگەن قىسمىتى بىرلە قويۇپ ھەيرەتتە ئالەمنى،
قىلىپ نىشان غۇرۇرىنى گۆھەردەك چاقنىغان چۆل بۇ.

3

سېغىنچىڭ پاتسىمۇ جانغا ئەسىرلەپ ساقلىدىم دىلدار،
ئىزىڭ تامغان چىغىر يولدا كېيىكتەك تاقلىدىم دىلدار.
يېشىمدىن تاشسىمۇ دەريا، تۆكۈپ دولقۇنغا ئاھىمنى،
بىغەم ساھىلنى مەن تەنھا-غېرىبتەك ياقلىدىم دىلدار.
ئۆسەكلەر ئۆركىشى يامراپ ئىزىمنى كۆمسىمۇ كۈلگە،
رېڭى گۈلگۈن تىلەكلەرنى قۇياشقا قاقلىدىم دىلدار.
لېۋىمگە لەۋ يېقىپ تېزرەك ئىچۈر ۋىسال شارابىنى،
ساڭا بەرگەن قارارىمنى ئېزىقماي ئاقلىدىم دىلدار.

4

جۇنۇن سەھراسىغا چۆكتۈم سېنى ئىزدەپ ئوماق قوزام،
زىنىختا تاشتى بىر دەريا ئېقىپ كۆزدىن بۇلاق، قوزام.
زېمىننى سىلكىتىپ، كىشنەپ ئەقىدەمگە زىيا چاچتىم،
بېشىمغا ئاتسىمۇ مەلئۇن قەدەمدە مىڭ چوماق، قوزام.
ئۆسەكلەرنى قىلىپ چۆل-چۆل، يۈرەككە بىر نەزەر سالساڭ،
باھار رەڭلىك ئەقىدەمگە چۈشۈرگەن يوق ياماق، قوزام.
ۋىسال تاپقاندا ئاشقلار ئاقارمىش تامچىلاپ ئاسمان،
بولاي بەھوش قۇچاقىڭدا ماڭا كۆكسۈڭنى ياق، قوزام.

(ئاپتور گۈما ناھىيەلىك 1-ئوتتۇرا مەكتەپتە)

ئەنۋەر ئابلەت شەيدائي

تۇنجى مۇھەببەت

ۋىسالسىز ئوخشايدۇ تۇنجى مۇھەببەت

گۈگۈمدا تۇيۇقتىن يىتكەنىدەك سايە،
ئۇ كۈنلەر ئېسىڭدىن كەتكەندۇ قۇرۇپ؟
ئەپسۇسكى، كەچمىشلەر قەلبىم كۆكىدە،
يەنىلا يۈلتۈزدەك تۇرماقتا يورۇپ.

قانداقمۇ ئۇنتۇلاي مەۋجۇتلۇقۇمدا،
باھارنىڭ كۆيىدەك پىچىرلىشىڭنى.
قانداقمۇ ئۇنتۇلاي سېھىرلەپ پىنھان،
ئىشقىمنى كۆكلەتكەن كەچۈرمىشىڭنى.

باھارنى تەۋەللۇت قىلاتتى كۈلكەڭ،
نىگاھىڭ ئالەمنى ئورايتتى نۇرغا.
مېھرىڭدىن ھېسلىرىم قېقىپ كۆكتە پەر،
پاك قەلبىم تولاتتى ئۇمىد، غۇرۇرغا.

بىلمىدىم، نېچۈنكى شۇبھى چاقمىقى
ئەقىدەڭ كۆكىدە چېقىلدى بىر كۈن.
يىقىلدىڭ ئەسەبىي چۈشلەر قوينىغا،
سۆيگۈمنى قەلبىڭدىن قىلىپ ئاھ سۈرگۈن.

ئازابلىق كۈيلەرگە بولۇپ مەن تۇتقۇن،
قەلبىڭنىڭ كۆزنىكىن چەكتىم قانچە رەت.
ئەپسۇس سەن ئاھىمغا سالمىدىڭ قۇلاق،
ۋىسالسىز ئوخشايدۇ تۇنجى مۇھەببەت.

بىخۇدلۇقتا باسقان ئىز

نازلىرىڭدا تۆرەلگەن سۆيگۈم
ھەسرەتلەرنى قىلدى ھەدىيە.
ئازابلارغا تولغان يۈرىكىم
پۈشايماندىن بولدى چاك-زىدە.

ۋىسال ئىزدەپ ئېزىقتىم ھېسلار
تۇتقۇن بولدى ھىجران چۆلىدە.
كۆزلىرىمنى قاپلىغان ئىسلار
قېتىپ قالدى ئىشقىم گۈلىدە.

ئېچىنمايمەن، سەن ھەم گۈناھسىز،
چۈنكى سۆيگۈم شادلىقتىن پۈتكەن.
بىخۇدلۇقتا باسقان تەنتەڭ ئىز
ئەسلىي شۇنداق تەقدىرنى كۆتكەن.

(ئاپتور يوپۇرغا ناھىيەلىك سىياسىي كېڭەشتە)

روقىيە ئابدۇللا

ئەقىدە

(ھېكايە)

ھاۋانىڭ خېلىلا سوغۇق بولۇشىغا قارىماي زۆھرە بۇگۈن ئەتىگەندىلا سىرتقا چىقىۋالغانىدى، ئاندا-ساندا ئۆتۈشۈپ تۇرىدىغان كىرا ماشىنىلىرى ئۇنىڭ يېنىدىن گۈر قىلىپ ئۆتەتتى-دە، 100 قەدەم ماڭمايلا ئاقۇش تۇمان ئىچىگە سىڭىپ كېتەتتى. ئۇ تۆت كوچىنىڭ دوقمۇشىدا تۇرۇپ تۇمان ئىچىدە سوزۇلۇپ ياتقان شەھەرگە قاراپ، ئائىلىسىنىڭ تەقدىرىنىڭ ئاشۇ تۇمانداك تۇتۇق ۋە ئېغىر ئىكەنلىكىدىن ھەسرەتلىنەتتى.

ئۇ قاسىماخۇن بىلەن قاچان توي قىلدى، شۇ-نىڭدىن بۇيان بىرەر كۈن، بىرەر سائەت ئۇھ دەپ ئارامخۇدا تىنىپ باققىنىنى بىلمەيتتى. ئىلگىرى-كى ئېرى تاپقان پۇلىغا ھاراق ئىچىۋېلىپ، دەردى-نى زۆھرەدىن ئالىدىغان تاياقچى ئىدى. مىڭ بىر بالالىقتا ئۇنىڭدىن ئاران قۇتۇلغان زۆھرەنىڭ قېرىپ قالغان ئاپىسىنىڭ «قىز بالا ئەردە ياخشى، بولمىسا يەردە» دېگەن گەپ بىكار ئېيتىلمىغان قىزىم، بېشىڭ ئوچۇق قالسا، ئۆلسەم گۆرۈمدە

ئارام تاپالمايمەن» دەپ يالۋۇرۇشلىرى بىلەن «ياۋاش-يۇمشاق، كۆڭلى سۇنۇق، ئىلگىرىكى خوتۇنى قېچىپ كېتىپ بىر بالا بىلەن قالغان» دەپ تاپقان قاسماخۇن بىلەن رىزقى قوشۇلۇپ قالدى. نىكاھ غايىب دېگەن شۇ ئوخشايدۇ، قاسماخۇن ئارتۇق-تۆشۈك گېپى يوق، ياۋاش ئادەم. ئەمما زە، «كەمبەغەل سۇغا چىقسا، كۆلگە ئېشەك تېزەكلەپتۇ» دېگەندەك، قاسماخۇن توي قىلىپ يىل ئۆتمەيلا، بىر يىقىلىپ چۈشكەن سەۋەب بىلەن ئۆرە بولالمىدى. دوختۇرلار ئۇنىڭغا بۆرەك ئېغىر دەرىجىدە زەئىپلەشكەن دەپ دىياگنوز قويدى. قاسماخۇننىڭ داۋالىنىشقا قۇربى يەتمىدى، شۇنىڭدىن بۇيان ئۇ ياز ۋاقتى ئىشكى ئالدىدا ئاپتاپقا قاقلىنىپ، قىش ۋاقتى ئىسسىق كاڭدا دۇم يېتىپ، خىيال ۋە گاراڭلىق ئىچىدە ياشاپ كەلدى. بىچارىگە ئۇۋال بولدى، دەپ ئويلاپ قالاتتى ئۇ بەزىدە زۆھرەنىڭ جۇدەڭگۇ چىرايىغا قاراپ. قاسماخۇن ئاجرىشىپ كېتەي، بېشىمغا كەلگەننى كۆرەرمەن دەپ ئويلايتتىيۇ، لېكىن ئاغزىدىن چىقىرالمايتتى، زۆھرەنىڭمۇ بىردەم-يېرىمدەم ئولتۇرۇپ، ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلىغۇدەك ۋاقتى يوق ئىدى. ئۆزىنىڭ تەقدىرىدىن زارلىنىپ، ئاجرىشىپ كېتىشنىمۇ غەلىتىلا ئويلىنىپ قالىدىغان زۆھرە ئېرىنىڭ بىچارە تۇرقىغا، قېينىئانىسىنىڭ پىلدىرلاپ قالغان كۆزلىرىگە، كىچىككىنە مېھرىگۈلىنىڭ مەسۇم چېھرىگە قاراپ ئۆزىنى دەرھال ئەيىبلەيتتى. شۇڭا قاسماخۇننىڭ ئەگىتىپ ئېيتقان سۆزلىرىنى باشقا گەپلەرگە بۇراپ، بۇ ئۆيدىكىلەرنىڭ كۆڭلىنى ئاۋۇندۇرۇشقا تىرىشاتتى، يەنە كېلىپ كۈندىن-كۈنگە بىلىنۋاتقان قورسىقى ئۇنىڭ تەقدىرىنى بۇ ئائىلىگە تېخىمۇ مەھكەم باغلىماقتا ئىدى.

* * *

ھەش-پەش دېگۈچە زۆھرەنىڭمۇ ئاي-كۈنى توشۇپ قالدى، ھېلى كۆكتات سېتىپ، ھېلى گازىر-پۇرچاق سېتىپ، ھېلى باشقىلارنىڭ كىر-قاتلىرىنى يۇيۇپ تېنىم تاپمايدىغان زۆھرەنىڭ پېشانىسى ئوڭمۇ ياكى ھەرىكەت قىلىپ تۇرغانلىقىنمۇ تۇغۇتى ناھايىتى ئاسانغا توختىدى، دوختۇرخانىغا ياكى تۇغۇت ئانىسىغا پۇل خەجلەپمۇ يۈرمىدى. ئۇ ئوماقىنە بىر قىز تۇغقاندى، ئوغۇل بولسىچۇ كاشكى، دەپ ئويلىدى ئۇ مەيۇسلەنگەن ھالدا زاكىدىكى بوۋاقنى قاراپ. ماڭا ئوخشاش جاپاكەشتىن يەنە بىرسى كۆپەيدى. ئوغۇل بالا بولسىچۇ، دېگەن خىيال لىپ قىلىپ كۆڭلىدىن كەچكەن قاسماخۇن بۇ ئوينى زۆھرەنىڭ بىلىپ قېلىشىدىن قورقاندەك، بوۋاقنىڭ پېشانىسىگە سۆيۈپ قويدى. بوۋاقنا، مېھرىگۈلگە يېقىن بولسۇن دەپ نۇربىگۈل دەپ ئات قويۇلدى.

— ئۆيگە ئېلىپ كېتەي بالام، مەن تۇرۇپ يېگۈدەك تۇغۇتلۇق بولغاندا بۇ ئۆيدە ياتساڭ سەت بولىدۇ، — دېدى زۆھرەنىڭ ئاپىسى نەسىھەت قىلىپ، — ياخشى ئارام ئالمىساڭ ئاغرىقچان بولۇپ قالىسەن.

زۆھرە ئاپىسىنىڭ گېپىنى ئاڭلىمىدى.

— مەندىن غەم يېمەڭ ئاپا، سىزمۇ ئاران تۇرۇۋاتىسىز، مېنىڭمۇ بىر كۈن، بىر سائەت بولسىمۇ سىز بىلەن بىللە تورغۇم بار، لېكىن كۆرۈپ تۇرۇپسىز، قېينىئانامنىڭ ھالى شۇ، قاسماخۇننىڭ ئەھۋالىمۇ سىزگە ئايان، يەنە كېلىپ مېھرىگۈلمۇ بار، مەن كەتسەم ئۇلار بەك غېرىبسىنىپ قالغۇدەك، سىزگە ھېچ بولمىغاندا قارايدىغان ئاكام بار، لېكىن بۇلارغا قارىغۇدەك كىم بار؟

ئۆزىنىڭ گېپىدىن تەسىرلىنىپ قالدىمۇ ياكى بۇ ئۆينىڭ غېرىبلىقى ئۇنى ئېزىپ قويدىمۇ، زۆھرە كۆزىگە لۆممىدە ياش ئالدى. ئۇ ئاپىسىغا كۆز يېشىنى كۆرسەتمەسلىك ئۈچۈن بوۋاقنىغا ئېگىشتى. ئانا قىزىنىڭ قەلبىدىكى قات-قات جاراھەتلەرنى بىلمەيمۇ قالامدۇ؟ لېكىن نېمە ئامال، ئىككىلا قېتىم ئانىسىنىڭ رايى بىلەن توي قىلىپ بەختى ئېچىلمىدى، مانا ئەمدى ئاجرىتىۋالمەن دېسە، ئاغرىق جانلارنى تاشلاپ كېتىش

كه زۆهرەنىڭمۇ كۆڭلى ئۇنمايدۇ، ئاپىسىنىڭ مۇ ۋىجدانى كۆيىدۇ.

ئەتىگەندىن كەچكىچە مۇكچىيىپ ئولتۇرۇپ، لەۋلىرىنى قىمىرلاتقىنىچە كىملەر بىلەن دۇر غايىبانە سۆزلىشىپ، كىملەرنىدۇر قارغاپ، نېمىلەرنىدۇر ئوقۇپ ئولتۇرىدىغان زۇھرىخان ئانا يېڭى جاننى كۆرۈش بىلەن باشقىچە تېتىك لىشىپ قالغاندەك بولۇپ قالدى. بەلكىم زۆھرەنىڭ ئۇلار ئۈچۈن غەم يېيىشى بۇ بىچارە، مىسكىن ئانىنىمۇ تەسىرلەندۇرگەندۇ، شۇڭا ئۇ ئەتىگەندىن كەچكىچە پۈتىنى سۆرەپ يۈرۈپ، ھېلى قويۇق، ھېلى سۇيۇق بولسىمۇ ئاش-تاماق قىلىپ، زۆھرەنىڭ بىر نەچچە كۈن بولسىمۇ ئارامخۇدا دەم ئېلىشى ئۈچۈن تىرىشىپ-تىرمىشىپ يۈرەتتى. ھەر ۋاقىت نامىزىدا ئوغلى قاسىماخۇنىڭ پاتراق ساقىيىپ كېتىشىنى، زۆھرەنىڭ ساق-سالامەت ئورنىدىن تۇرۇشىنى، نەۋرىلىرىنىڭ ئىنسابىنى تىلەپ ئۇزاقتىن-ئۇزاقلا دۇئا قىلاتتى. زۆھرەنىڭ زۇھرىخان ئانىغا ئىچى ئاغرىپ كېتىۋاتاتتى، بىچارە ئانا بىر قازان ئاش ئېتىپ بولغىچە قىلىدىغان ئىشنى تاپالماي، نەچچە قېتىم بېشىنى تۇتۇپ تۇرۇپ كېتەتتى. شۇڭا زۆھرە ئىمكان بار تېزرەك ئەسلىگە كېلىش ئۈچۈن ئاڭلىغان - بىلگەنلىرى بويىچە ئۆزىگە دورا قىلىپ تۇردى، ئانىسىمۇ ئىككى كۈندە بىر كېلىپ يوقلاپ، ھوردىتىپ، قىزىغا مەدەت بېرىپ تۇراتتى. سۈت سىڭىپ ئاستا-ئاستا ئەت ئېلىشقا باشلىغان يېڭى جان بۇ ئائىلىدىكىلەرنىڭ قايغۇسىنى ئاللىقاچان ئۆزىگە يۈكلەپ بولغاندەك ئانىسىنىڭ يېنىدا تېپتىنچ ياتاتتى، بەزىدە ئۆيدىكىلەرنىڭ تاتلىق ئەركىلىتىشلىرىدىن سۆيۈنگەندەك، ئۆيان-بۇيان قاراپ، كىچىككىنە لەۋلىرىنى پۈرۈشتۇرۇپ كۈلەتتى، بۇنداق چاغدا ھەممەيلەن تاتلىق بىر سېزىم ئىلكىدە خۇشاللىقتا چۆمۈشەتتى.

— بىچارە قىزىم، — دەيتتى زۆھرە تاتلىق ئۇخلاۋاتقان قىزىنى باغرىغا بېسىپ، — بۇ ئازاب، بۇ ئېغىر كۈنلەر مېنىڭ بىلەنلا كەتكەي ئىلاھىم، — ئۇ بىردەم بولسىمۇ قاسىماخۇنىنىڭ ئەلەملىك چىرايىغا، زۇھرىخان ئانىنىڭ ياشلىق كۆزلىرىگە قارىماسلىق ئۈچۈن بالىسىنى ئۇخلىتىپلا ئۆزىنىڭ دۇنياسىغا — تەگسىز خىياللار قاينىمىغا سىڭىپ كەتتى.

ئۆمەر ھازىر نەدىدۇ؟ ئۇ ھايات بولسا، «مەكتەپ پۈتكۈزۈپ، ئۆزۈم پۇل تېپىپ سېنى ئالماي قويمايمەن» دېگەن سۆزى ھېلىمۇ ئېسىدىمىكىن، بەلكىم توي قىلغاندۇ، بالىلىرىمۇ بولغاندۇ، شۇ چاغدا ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشكىلى چىقسام بوپتىكەن. ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلغان بولسام چوقۇم گېپىمنى ئالاتتى. ھەي ئەقىلسىزلىك، ئۇمۇ نۇرغۇن رىيازەتلەرنى چەككەندۇ؟ ھازىرقىدەك ئەقلىم بولسا، ئۇنىڭ بىلەن بىللە كەتمەسمىدىم، ھەر ئىش بولسا تەڭ كۆرمەسمىدۇق. يېپى ئۇزۇلگەن مارجاندەك تۆكۈلۈۋاتقان تامچىلار زۆھرەنىڭ يۈز-قۇلاقلىرىنى بويلاپ چاچلىرى ئارىسىغا سىڭىپ كەتتى. ئۇ يوتقانىنى ئۈستۈن تارتىپ يۈزىنى توردى ۋە ئىچ كىيىمىنىڭ ئىچىدە يوشۇرۇن ساقلاپ يۈرگەن يالتىراقلا ئورالغان خەت ۋە رەسىمنى ئاستاغىنا چىقىرىپ باغرىغا باستى. دەپتەرنىڭ ۋاراقىغا قەسىملا يېزىلغان بۇ خەت ۋە بىر سۆڭلۈق رەسىم ئۇ تارتقان تالاي خورلۇق ۋە مۇشەققەتلەرگە گۇۋاھ، ئۇنىڭغا سىرداش ۋە روھىي تۈۋرۈك بولۇپ كەلگەنىدى. تولا تۆتۈلۈپ، ياش بىلەن يۇيۇلۇپ كەتكەنلىكتىن قىرچىلىپ، ئۆچۈپ كېتەيلا دەپ قالغان بولسىمۇ، بۇلار يەنىلا زۆھرەنىڭ ئەڭ چوڭ بايلىقى، ئاۋۇنچى ئىدى...

9-ئاينىڭ ئاخىرلىرى ئىدى، ئانىسىنىڭ ئۆت ياللۇغى كېسىلى قوزغىلىپ قالغان زۆھرە قەي قىلىۋاتقان ئانىسىنىڭ ئەتراپىدا پايپىتەك بولۇپ يۈرەتتى. دەرۋازا ئېچىلىپ قوشنىسىنىڭ تۆت ياشلىق ئوغلى ئۇنىڭغا بىر ۋاراق قەغەزنى بەردى - دە، گەپ قىلمايلا يۈگۈرۈپ چىقىپ كەتتى، زۆھرە ئالدىراپ ئۆيگە كىرىپ خەتنى

ئاچتى.

زۆھرە:

سەن مېنىڭ بىردىنبىر ئۈمىدىم ھەم خۇشال-لىقىم. مەن سېنى ئىككى ئالەملىك ياخشى كۆ-رىمەن، ماڭا ئىشەنگىن. لېكىن ھازىر ئۆيدە ئىش تېرىپ قويدۇم، بىر يەرگە كەتمەكچىمەن، چىقا-لامسەن؟ كونا جايدا ساقلايمەن، قالغان گەپنى شۇ يەردە دېيىشەيلى.

ئۈمەر

ئۇ قانداق ئىش تېرىپ قويغاندۇ؟ چوقۇم مېنى ئالداۋاتىدۇ، ئۇ دائىم مۇشۇنداق گەپلەر بىلەن مېنى ئالداپ، قورقۇتۇپ ئويناپدۇ. ئاشۇ-داق قورقاتقىنىغا چىقماي باقايچۇ قانداق قىل-ىدىكىن!؟ ئەگەر گېپى راست بولۇپ قالسىچۇ؟ زۆھرە دېلىغۇل بولۇپ قالدى. قىزىنىڭ جىمىپ كەتكىنىنى كۆرگەن ئانىسى تېخىمۇ ئاللا-توۋا ئېيتقىلى تۇردى.

— ۋايجان، ۋايەي، جېنىم چىقىپ كېتىدىغان ئوخشايدۇ مېنىڭ، قېنىسەن زۆھرە؟ غولۇمنى... غولۇمنى تازا چىڭ تۇتقىنا! مۇجۇپ-مۇجۇپ تۇت.

زۆھرە بىر پىيالە قاينىق سۇنى ئاپىسىغا ئاۋا-لاپ ئىچكۈزگەندىن كېيىن ئۇنىڭ غولىنى تۇ-تۇشقا باشلىدى، ئۇ ئەمدى ھەرقانچە تىنىپ بولسىمۇ، ئاپىسىنىڭ ئازراق بولسىمۇ ياخشىلە-نىشىنى كۈتمەكتىن ياكى ئاكىسىنىڭ پاتراق قايتىپ كېلىشىنى كۈتمەكتىن باشقا چارە يوق. ھەر بىر سائەت ئۇنىڭ ئۈچۈن بىر ئەسىردەك تۇ-يۇلماقتا ئىدى، ئاپىسى ئازراق ياخشىلانغاندەك بولدى.

— ئاپا، — دېدى زۆھرە ئېھتىيات بىلەن كۆزى ئىلىنىشكە باشلىغان ئاپىسىغا يېقىن كېلىپ، — سىرتقا چىقىدىغان ئىشىم بار ئىدى، ھازىرلا كىرىمەن...

— مەن ئۆلۈپ قالساممۇ بوپتىغا يۆگەپ قويۇپ ئويناپدىغان ئوخشىمامسەن قىزىم، نېمە ئىشتى مەن بۇ ھالدا ياتسام چىقمىسا بولمىغۇ-دەك؟

زۆھرە ئۇندىمىدى، ئاكىسىمۇ قېرىشقاندەك قاراڭغۇ چۈشكەندە ئاران كەلدى. ئۇ چاغدا سىرتقا چىققىلى بولسۇنمۇ؟ ئۇ ئەتىسى ئەتە-گەندە يۈگۈرگەندەك «كونا جاي»غا باردى. ئىككى قېتىملا كەلگەن بۇ جاي زۆھرەگە ناھايىتى تونۇش ھەم قەدىرلىك ئىدى. ئۇ ئىلگىرى ئولتۇر-غان جايغا كېلىپ مىجىب تاشلانغان تاماكا قال-دۇقلىرىنى، يەرگە جىجىپ يېزىلغان ئۆزۈنىڭ ئىسمىنى كۆردى.

ئۈمەر كەپتۇ، ئۇ مېنى كۆپ ساقلاپتۇ، ئۇنىڭ ئېيتقىنى راستكەن، راستكەن... زۆھرە-نىڭ كۆزلىرىگە ياش يامرىدى. شۇنىڭدىن بۇيان ئۇ ئۈمەرنى كۆرەلمىدى، پەقەت ئۈمەرنىڭ مەھەل-لىسىدىكى دوستلىرىدىن ئېھتىياتسىزلىقتىن دېھقانچىلىق دورىسىنى، قويلارنىڭ يېمىگە سېلىپ قويۇپ، بازارغا ئاتاپ بېقىۋاتقان ئىككى قوينى ئۆلتۈرۈپ قويغان ئۈمەرنىڭ ئۆگەي دادا-سىنىڭ تايىقىدىن قورقۇپ قېچىپ كەتكەنلىكى-نى بىلدى. بۇ گەپنىڭ قانچىلىكى راست، بۇنى-سى ئۇنىڭغا قاراڭغۇ ئىدى. ئىشقىلىپ ئۈمەر-نىڭ ئۆيىدىن قېچىپ كېتىشى ئۇنىڭ ئۈچۈن بىر سىر ئىدى...

بوۋاقنىڭ ئاچچىق يىغىسى زۆھرەنى خىيال-غا سەگىتتى، ئۇ ئىتتىك قولىدىكى خەت ۋە رە-سىملەرنى ئوراپ لەۋلىرىگە يەنە بىر قېتىم باستى-دە، قوينىغا يوشۇرغاندىن كېيىن نۇربە-گۈلنى قولىغا ئالدى.

* * *

كۆزنى يۇمۇپ-ئاچقۇچە نۇربىگۈلمۇ ئالتە ئايلىق بولۇپ قالدى، قىرقى توشا-توشمايلا تۇرۇ ۋالغان زۆھرە يەنىلا چېچىنى سۈپۈرگە، قولىنى كۆسەي قىلىپ تىنىم تاپمايتتى. ھېلىمۇ ئاپىسى بىلەن ئاكىسى كۈچىنىڭ يېتىشىچە ياردەم قىلىپ تۇردى، بولمىسا قانداق قىلاتتىكىن، ئۇنىڭ تۇغۇتتىن بۇرۇن جان تىكىپ ئىشلەپ، يىغىپ قويغان ئازغىنە پۇلى ئۇ تىنچ - ئامان ئور-

نىدىن تۇرۇۋالغۇچە بۇ ئۆينىڭ ئاش-تۇزىغا بەكمۇ ئەسقاتتى.

قاسىماخۇن زۆھرەگە تۇيدۇرماستىن ئاپىسى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، بۇرۇنقى ئايالىنى مېھرىگۈلنى بىر مەزگىل بېقىپ تۇرۇشقا ئاران كۆندۈردى ۋە زۆھرەگە «مېھرىگۈلنى ئاپىسى بىر مەزگىل مەن تۇرغۇزسام دەيدۇ» دەپ گەپنى تۇگەتتى. زۆھرە خىلى كۆچىلاپ سورىسىمۇ ئۇندىمىدى. بىچارە ئادەمگىمۇ ئۇۋال، ئەر تۇرۇپ نىمجان بولۇپ خوتۇنىنىڭ قولىغا قاراپ ئۆتۈش ئاسان ئەمەس، ھېلىمۇ خۇدايىم مېنى ئۇنىڭغا يەتكۈزۈپتۇ. ئەمما زە، ھېلىقى ناكەس خوتۇن مېھرىگۈلنى ئۆزى باقماي چوڭ ئاپىسىنىڭ يېنىدا تاشلاپ قويۇپتۇ، خۇدايىم بۇيرۇسا كۆنمەز ئازراق ياخشى بولۇپلا قالسا، ئۇنى ئەكىلىۋالمەن. زۆھرە ئەنە شۇنداق ئېغىر خىياللار قاينىمىدا يۇرۇپ، كىچىككىنە نۇربېگۈلنى ئەركىلىتەتتى، سۆيەتتى، مېھرىگۈلنىڭ «ئانا كەتمەيمەن، ئۆكامدىن ئايرىلمايمەن» دەپ يىغلاشلىرى ھېلىدىن-ھېلىغا كۆز ئالدىغا كېلىۋېلىپ ئۇنى بىئارام قىلاتتى.

شۇنىڭدىن كېيىن زۆھرە بىر نەچچە قېتىم قاسىماخۇنغا مېھرىگۈلنى قايتۇرۇپ كېلىشنى ئېيتقان بولسىمۇ، قاسىماخۇن «بۇگۈن، ئەتە» دەپ ئارقىغا سۆرەپ كەلدى، لېكىن قاسىماخۇن ھازىر بۇرۇنقىدىن كۆپ روھلىنىپ قالغانىدى. زۆھرە ئاكىسىنىڭ تونۇشتۇرۇشى بىلەن مۇھىت ئاسراش ئىدارىسىگە ئىشچى بولۇپ كىردى، شۇنداقتىمۇ ئۇ شۇ ئىشقىلا قاراپ تۇرماستىن ئېپى كەلسە ئانچە-مۇنچە ئۇششاق-چۈششەك نەرسە ئېلىپ ساتاتتى. ئاخشاملىرى باشقىلارنىڭ كىر-قاتلىرىنى يۇيىدىغان، يوتقان-كۆرپە ئېتىدىغان ئىشلىرىنى قىلىشىپ بېرەتتى. دەم ئېلىش كۈنلىرى توي-تۆكۈنلەردە قاچا-قۇچا يۇياتتى. شۇڭا قاسىماخۇنمۇ ئۆيدە سەل ئالدىراش بولۇپ قالدى. بۇرۇنقىدەك روھى چىقىپ كەتكەن ئادەمدەك كەچكىچە خىيالغا پېتىپ يۈرمەستىن ئۆي ئىشلىرىغا ياردەملىشەتتى.

كۈنلەر ئايلارنى قوغلاپ ئۆتمەكتە، ۋاقىت زۆھرەنىڭ مەڭزىدىكى قىزىللىقنى، كۆزلىرىدىكى نۇرنى تۇيدۇرماستىن ئوغرىلاپ كېتىۋاتقان بولسىمۇ، ئۇنىڭ تىنىمسىز روھىنى سۇندۇرالمىغانىدى. زۆھرخان ئانىمۇ ئوبدانلا تېتىكلىشىپ قالدى، قاسىماخۇنمۇ تېڭىپلارغا كۆرۈنۈپ، يەرلىك ئۇسۇلدا قولاق ئاڭلىغان ھەر خىل دورىلارنى قىلىپ، تېزرەك ساقىيىشىنىڭ كويىغا چۈشكەنىدى.

ــ قېلىنراق كىيىنىۋېلىڭ، سوغۇق ئۆتۈپ قالمىسۇن، ــ دەيتتى ئۇ قىشنىڭ سوغۇق كۈنلىرى كوچا تازىلاش ئۈچۈن ماڭغان زۆھرەگە كۆيۈنۈپ، ــ مەن ساقايسامىلا سىزگە بۇ ئىشلارنى قىلدۇرمايمەن.

باش باھار جامالىنى كۆرستىشى بىلەنلا كوچىلاردا مۇزلار ئېرىپ ئەگىزلەر ئېقىشقا باشلىدى. زۆھرە بۇگۈن ئاكىسىنىڭ مەسلىھەتى بىلەن قاسىماخۇنغا گازىر ساتىدىغان تەنزە ئېچىپ بېرىش ئۈچۈن، گازىرنىڭ توپ ۋە پارچە بازار ئەھۋالىنى ئۇقۇشماقچى، ئاندىن ئاكىسى بىلەن گازىر سودىگىرىنىڭ ئۆيىگە بارماقچى ئىدى، شۇڭا چۈشتىن كېيىن ئىشنى بالدۇرلا تۈگەتتىدە، مەسئۇل باشلىقتىن رۇخسەت سورىدى. ئۇنىڭ كاللىسىدا زىددىيەتلىك خىياللارمۇ يوق ئەمەس ئىدى، بۇ گەپنى دېسەم قاسىماخۇن قوشۇلارمۇ؟ بىكار تۇرغىنىمغا چىدىماپتۇ دەپ ئويلاپ قالارمۇ؟ قېينىئانامچۇ؟ ئاغرىق ئادەمنى ئىشقا سۆرىدى دەپ قالارمۇ؟ بىزگە مەسلىھەتمۇ سالماپتۇ دەپ ئويلاپ قالارمۇ؟

ئۇ ئۆيگە كەلگەندە كۈن ئولتۇراي دەپ قالغانىدى. كەچلىك تاماقمۇ يېيىلىپ بولدى. زۆھرە يەنىلا دېلىغۇللۇق ئىچىدە تۇراتتى. ئۇ ئاخىر ئېغىز ئاچتى.

ــ سىلەرگە دەيدىغان بىر ئىش بار ئىدى ئاپا، ــ دېدى ئۇ بالىسىنى ئېمىتىپ ئولتۇرۇپ، ــ قارىسام قاسىماخۇنمۇ كۈندىن-كۈنگە ياخشىلىنىۋا-

تىدۇ، شۇڭا گازىرچىلىق قىلىپ باقساقمىكىن دېگەن. مالنى مەن ئەكىلىپ بەرسەم، قاسىماخۇن تەنزىدە ئولتۇرۇپ سېتىپلا بەرسە، ئۇنىڭ قاسىماخۇننىڭ سالامەتلىكىگىمۇ پايدىسى بولارمىكىن دەيمەن، ھېچ بولمىغاندا ئۆتكەن- كەچكەن لەرگە قاراپ بولسىمۇ كۆڭلى ئېچىلىپ، روھى كۆتۈرۈلۈپ قالار.

زۇھرخان ئانا بىر ئوغلىغا، بىر كېلىنگە قارىغىچە تۇرۇپ قالدى. ئاخىرىدا قاسىماخۇنغا قاراپ:

— زۇھرەنىڭ دېگىنىمۇ ئورۇنلۇق، سەن قانداق قارايسەن؟ — دېدى.

— مەنمۇ شۇنداقراق بىر ئىش ئۈچۈن مىدىرلاپ باقساق دەپ ئويلىغان، — دېدى قاسىماخۇن غەمكىن ھالدا، — بۇ ئىشقۇ بەك ياخشى ئىشكەن، بىراق تاپقان پۇلنى مېنى داۋالىتىمىز دەپ ئىشلىتىپ بولدۇڭلار، دەسمايىنى قانداق قىلارمىز دەپ ئويلىنىپ قالدىم.

زۇھرەنىڭ كۆڭلى تىندى.

— مەن نېمە دەپ قالار دەپ ئەنسىرىگەن ئىدىم، — دېدى ئۇ قۇلىقىدىكى ئالتۇن ھالقىنى ئېلىپ، — ئاپام قىلىپ بەرگەن بۇ ھالقا جىق پۇلغا يارىمىسىمۇ، دەسلەپتە ئازراق دەسمايە قىلىشىمىزغا يېتىدۇ، يەنە ئاكامۇ ئازراق يارىدەم قىلماقچى بولدى.

— جېنىم بالام، ھېلىمۇ تويدا ئالغان ھالقا- ئۈزۈكلىرىڭىزنىمۇ سېتىپ بولدۇق، بىز ئۇچۇن بەك كۆپ جاپا تارتتىڭىز قىزىم، ئۆز قىزىم بولسىمۇ شۇنچىلىك قىلارىدى، بىزدىن يانمىسا خۇدايىمىدىن يانار، مەن سىزدىن ئۇ دۇنيا، بۇ دۇنيا رازى ...

زۇھرخان ئاننىڭ ئاۋازى بوغۇلۇپ قالدى.

گازىرچىلىق زۇھرەنىڭ يۈكىنى خېلىلا يەڭگىللىتىپ قويغانىدى، شۇنداقتىمۇ ئۇ بىرەر كۇنمۇ بوشىشىپ قالمايتتى. قاسىماخۇن يەنە دۆۋىلىق داۋالىنىشقا موھتاج ئىدى، مېھرىگۈلنى ئەكىلۈپلىشىمۇ زۇھرەنىڭ خىيالىدىن نېرى بولغىنى يوق. زۇھرخان ئانا بىلەن قاسىماخۇن بىر نېمە دېمىگەن بىلەن زۇھرە ئۇلارنىڭ نېمە ئويلاۋاتقانلىقىنى چۈشىنىپ تۇراتتى. شۇنداق كۈنلەردە ئەمدىلا جانلىنىشقا باشلىغان بۇ ئائىلە يەنە غەمگە پاتتى. نۇربېگۈل 15 ئايلىق بولغان بولسىمۇ، پەيلىرى تارتىشىپ، تۇزۇك دەسسىيەلمەيۋاتاتتى. زۇھرە ئاخىر تەشۋىش ئىچىدە بالىنى دوختۇرخانىغا ئاپاردى. دوختۇرلار ئەستايىدىل تەكشۈرۈش ئارقىلىق بالىغا تۇغما خاراكتېرلىك «كالتسىي كەملىك» كېسىلى دەپ دىياگنوز قويدى. دوختۇرنىڭ ئېيتىشىچە بۇ خىل كېسەل كەمدىن- كەم ئۇچرايدىغان، ھامىلدارلىق مەزگىلىدىكى زىيادە چارچاش ۋە كۇتۇنۇشنىڭ ياخشى بولماسلىقىدىن كېلىپ چىقىدىغان، ساقىيىش نىسبىتى ئىنتايىن ئاز بولىدىغان كېسەلمىش.

— ئۇمىد يوقمۇ ئەمەس، — دېدى دوختۇر زۇھرەگە تەسەللى بېرىپ، — بىزنىڭ داۋالىشىمىزغا ماسلىشىپ بەرسەڭلار مۇجىزە يۈز بېرىپ قالسا ئەجەب ئەمەس.

— رەھمەت دوختۇر، — دېدى زۇھرە ئارانلا، — مەن چوقۇم بار كۈچۈم بىلەن ماسلىشىمەن، ئېرىم ئاغرىقچان، ئەمدى قىزىم بۇنداق بولۇپ قالسا بولمايدۇ، قىزىمنىڭ ساقىيىشىغا يارىدەم قىلسىلا...

زۇھرەنىڭ روھى چۈشۈپ كەتكەندەكلا بولۇپ قالدى. يامغۇردەك تۆكۈلۈۋاتقان ياشلىرى قۇچىقىدىكى نارەسىدە بالىسىنىڭ يۈز- كۆزلىرىنى يۇماقتا ئىدى. ئۇ مىڭبىر تەستە ئۆيگە كەلدى. ئۇنىڭ نەچچە كۈنلۈك يولنى يايلاق ماڭغان ئادەمدەك ھارغىن تۇرقىنى كۆرگەن قېينىنسى چۆچۈپ كەتتى.

— قىزىم، نېمە بولدى سىزگە، — دېدى زۇھرە رېخان ئانا بالىنى قولىغا ئىلىۋېتىپ، كۆڭلى بىر ئىشنى تۇيغاندەك، — ھەر ئىش بولسا ئۆزىڭىزنى تۇتۇۋېلىڭ قىزىم.

زۇھرە كاڭغا ئۆمىلەپ دېگۈدەك چىقتى- دە، يۈزىنى بالىسىنىڭ يۆگىكىگە يېقىپ ھۆركىرەپ يىغلىۋەتتى.

ئۇنىڭ نالىسىگە چىدىمىغان زۇھرىخان ئانىنىڭ يۈرەكلىرى پارە-پارە بولۇپ كېتتى. زۇھرە شۇ ياتقانچە مىدىر قىلماي ئىككى سائەتچە ياتتى، بۇ ئىككى سائەتتە ئۇ بالا دەردىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى، پەرزەنت ئوتىنىڭ تەڭداشسىز قۇدرىتىنى، ئانا-بالا مېھرىنىڭ بىھىساب چوڭ قۇرلۇقىنى قايتىدىن چۈشەنگەندەك بولدى. ئانىسىغا قىلغان ئورۇنسىز قوپاللىقلىرى ئۈچۈن ئۆكۈندى. ئۈيقۇسىز تۈنلىرىنى ئاپپاق لېچەك ئىچىدە جانىنامازدا ئولتۇرۇپ ئۆتكۈزىدىغان قېيىنئانىسىنىڭ بالا ئوتىدا كۆيۈپ چۈچۈلە بولغان يۈرىكىنى يېڭىباشتىن كۆرگەندەك بولدى. ئۆزىنى قېيىنئانىسىغا سېلىشتۇرۇپ ئۆزىنىڭ سەۋرسىزلىكىدىن، غەيرەتسىزلىكىدىن ئىزا تارتىپمۇ قالدى. بولار ئىش بولدى،— دەپ ئويلىدى ئۇ كۆڭلىدە،— قاسىماخۇن بۇ ئىشنى بىلسە كېسىلى تېخىمۇ ئاينىپ كېتىشى مۇمكىن، بۇنى ئۇ ئوبدانراق سايقاپغۇچە سىر تۇتاي، ئاپامغىمۇ ئېيتماي، ھەممىسىنى پاراكەندە قىلىپ نېمە قىلارمەن. قېيىنئانام بىلىپ بولدى، ئۇنىڭغا ئامال يوق، ئۇمىدسىزلىك شەيتانىنىڭ ئىشى، يەنە كېلىپ دوختۇر بۇ ئاخىرقى دىياگنوز ئەمەس دېدىغۇ...

ئۇ ئەنە شۇنداق خىياللار ئىچىدە خېلىغىچە ياتقاندىن كېيىن ئاستا ئورنىدىن تۇردى. بالىنى تۇتقىنىچە نېمە قىلارىنى بىلەلمەي زۇھرەگە قاراپ ئولتۇرغان قېيىنئانىسى:

— تۇردىڭىزمۇ بالام،— دېدى زۇھرەگە قاراپ،— غەيرەتلىك بولۇڭ، ئاللا ئىگەمنىڭمۇ بىزگە ئېيتقان بىر ياخشى كۈنلىرى باردۇ.

— سىلىنى بىسەرەمجان قىلىپ قويدۇم ئاپا،— دېدى زۇھرە ئۇلۇغ-كىچىك تىنىپ. ئۇ دوختۇرنىڭ دېگەنلىرىنى يېپىدىن-يېڭىنىسىغىچە ئېيتىپ بەردى. ئاخىرىدا بۇ ئىشنى ھېچكىمگە ئېيتماسلىقنى تاپىلىدى.

— زۇھرە، ھوي زۇھرە، بارمۇ سىلە؟!

ھويلىنىڭ ئىشىكىدىن چاقىلداپ سۆزلەپ كىرىۋاتقان زۇھرەنىڭ ئىشىدىشى ئۆيگە ئۇدۇللا كىرىپ كەلدى.

— خۇش-خەۋەر ئاداش، بىزنىڭ ئىش ھەققىمىزنى ئۆستۇرۇپ بېرىدىكەن، بۇ ئايدا پەسىلىنىڭ مۇكاپات دەپ يەنە پۇل بېرەرمىش. يەنە بىر گەپ، تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىدىن بىزنىڭ ئىدارىدىكى ئىشچى-خىزمەتچىلەرنى زىيارەت قىلماقچىكەن. شۇڭا باشلىق ئىلغار خىزمەتچىلەر ئىچىدىن سىلىنى زىيارەت قىلىشنى كۆرسىتىپ بېرىپتۇ. مانا ئەمدى تونۇلۇپ كېتىدىغان بولدۇڭلا. سىلە خۇش بولغانىدەك ئەمەسقۇ؟

— خۇش بولدۇم. لېكىن مەن گەپ قىلالمىسام، باشقىلارنى زىيارەت قىلسا بوپتىكەن شۇلار.

— نېمە دەيدىغاندۇ ماۋۇ ئاداش، ھەممىمىز سىلەر ئۈچۈن خۇشال، يەنە كېلىپ ئىش ھەققى ئۆسكەننىڭ خۇشاللىقى... تېز بولۇڭلا، شۇ تاپتا باشلىق سىلىنى ساقلاۋاتىدۇ. ئۇدۇل تازىلىق ئورنىغا كەتمىسۇن، دەپ مېنى ئەۋەتتى.

— ماقۇل،— دېدى زۇھرە سەل جىددىيلىشىپ،— ھە راست، مېھرىگۈلنى بۈگۈنلا ئەكىلىۋالايلى ئاپا، مېنىڭمۇ كۆرگۈم كېلىپ كەتتى، مەن ماڭاي.

— بىر نەرسە يەۋېلىڭ بالام، زۇھرە، ماۋۇ پىننە سېلىنغان ناۋات چاي بالام...

زۇھرىخان ئانا ھېلى تېخى ئىچ پۈشۈقىنى ئالىدۇ دەپ، دەملىگەن چېيىنى كۆتۈرگىنىچە زۇھرەنىڭ ئارقىسىدىن يۈگۈردى، بىراق ئۇ خېلىلا ئۇزاپ كەتكەن ئىدى.

* * *

ماشىنىنىڭ كۈچلۈك سىگنالى زۇھرەنى ئېغىر خىياللار قوينىدىن تارتىپ چىقاردى، تۇمانمۇ تارقىلىپ ئەتراپ خېلى سۈزۈلۈپ قالغان ئىدى.

— ئو... ھوي! نېمانداق يولىغا ماڭماي ئادەمگە بېزىرىپ قاراپلا تۇرىغاندۇ ماۋۇ شوپۇر،— دېدى ئىشدىشى زۇھرەنىڭ قولىدىن تارتقىنىچە يولنىڭ چېتىدە توختىغان ماشىنىدىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ،— ئۇ شوپۇر سىلىگە قاراۋاتامدۇ نېمە؟

ـ كىمنى دەيسىلە؟ ـ دېدى زۆھرە ئەتراپىغا قاراپ.

ـ ئاۋۇ ماشىنىدىكى شوپۇرچۇ، ھازىرمۇ قاراپ تۇرىدۇ.

ئۇلار تەكلا بۇرۇلۇپ قاراشتى، قارىدىيۇ زۆھرەنىڭ يۈرىكى جىغىدە قىلىپ قالدى. ئۆمەرمۇ نېمە؟ ئەجەب ئوخشايدا ئۇنىڭغا. زۆھرە يەنە بىر قاراشقا جۈرئەت قىلالمىدى. راستىنلا شۇ بولسا-ھە! ئۇ بولۇشى مۇمكىنمۇ؟ زۆھرە ئىشىنىشنى تارتقىنىچە ئىتتىك مېڭىپ كەتتى. ما شىنىڭ كۈچلۈك سىگنالى زۆھرەنى يەنە بىر قېتىم بۇرۇلۇپ قاراشقا مەجبۇر قىلدى.

ـ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم !ـ دېدى ماشىنىدىكى ئادەم ماشىنىنىڭ ئەينەكىدىن بېشىنى چىقىرىپ،ـ مېنى تونۇمىدىڭمۇ زۆھرە؟ مەن ئۆمەرغۇ!؟

ـ نېمىشقا تونۇمىغۇدەكمەن، ـ دېدى زۆھرە چاناقلىرىدىن سىرغىپ چىقىۋاتقان ياشلىرىنى يوشۇرۇشقا تىرىشىپ.

ـ بۇ يەردە ماشىنىنى توختاتقىلى بولمايدۇ، ماشىنىغا چىقىڭلار، ماڭغاچ پاراڭلىشايلى.

ـ تېخى ئىشتىن چۈشمىگەن، سەن كېتىۋەرگىن، ـ دېدى زۆھرە غەمكىنلىك بىلەن.

ـ مەن ئورنىڭلىدا رۇخسەت سوراپ قويايي، سىلە مېڭىۋېرىڭلا، ئىشتىن چۈشىدىغان ۋاقتىمۇ بولۇپ قالدى، ـ دېدى ئىشىدىشى كۆيۈنگەن ھالدا، ـ بۇگۈن بەك چارچاپ كەتتىڭلا.

زۆھرە ئۆزىگە ھەر ۋاقىت دوستلۇق مېھرىنى يەتكۈزۈپ كېلىۋاتقان بۇ ئاق كۆڭۈل ئىشىنىشقا چوڭقۇر مىننەتدارلىق بىلەن قارىدى ۋە ئارتۇقچە تارتىنىپ تۇرمايلا ماشىنىغا چىقتى. كۆزلەر رولنىڭ ئۈستىدىكى كۆرۈش ئەينەكىدە ئۇچراشتى. ھەر ئىككى كۆز ياشلىق، ھەر ئىككى كۆز دەردلىك، ھەر ئىككى كۆزدە مۇڭ ۋە ئەلەم، ھەر ئىككى كۆزگە مۇشەققەتلىك كۈنلەر ئىز سالغان. ئۆمەر ماشىنىسىنى شەھەردىكى ئەڭ ئاۋات تېز تاماقخانىنىڭ ئالدىغا توختاتتى. زۆھرە شۇندىلا ئۆزىنىڭ تېخىچىلا ئىش كىيىمى بىلەن تۇرغانلىقىنى ھېس قىلدى ۋە ھۆپپىدە قىزارغىنىچە:

ـ مەن كىرمەي، گەپ بولسا ماشىنىدىلا دېگىن، ـ دېدى.

ـ تاماق يېگەچ ئولتۇرۇپ پاراڭلىشىمىز، نەچچە يىل كۆرۈشمەي ئاران ئۇچراشقاندا بىر ۋاق تاماقنى بىللە يېيىشكە رايىڭ يوقما؟ ـ دېدى ئۆمەر نارازى بولغاندەك.

ـ ئۇنداق ئەمەس، مەن...

زۆھرە قىزارغىنىچە تۇرۇپ قالدى، ئۆمەر ئۇنىڭ كۆڭلىدىكىنى چۈشەندى ۋە زۆھرەنىڭ كۆزلىرىگە ئەلەم بىلەن قاراپ شۇنداق دېدى:

ـ مەيلى سەن قانداق كىيىن، سەن يەنىلا زۆھرە.

زۆھرە ئۇچىسىدىكى ئىش كىيىمىنى سېلىپ ماشىنىغا قويدى-دە، بىرى ئۇنى كۆزىتىپ تۇرۇۋاتقاندەك قورۇنۇش ۋە ئەيمىنىش بىلەن ئۆمەرنىڭ ئارقىسىدىن تاماقخانىنىڭ ئايرىمخانىسىغا ماڭدى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ كاللىسىدا ئۆمەرنىڭ ماشىنىسىدىن چۈشكىنىمنى بىرى كۆرۈپ قالغانمىدۇ؟ گۆھەرنىسا باشقا ئىشداشلىرىمغا ئۆمەر بىلەن كەتكىنىمنى دەپ سالغانمىدۇ؟ بۇ قاسىماخۇننىڭ قۇلىقىغا يېتىپ قالارمۇ؟ ... دېگەندەك خىياللار ئەگىپ يۈرەتتى.

تاماق كەلتۈرۈلدى، ئۆمەر زۆھرەنىڭ ئۇنىمىغىنىغا قويماي بىر نەچچە خىل قورۇما بۇيرۇتقان ئىدى.

ـ مەن مۇشۇنداق بىر كۈننى كۈتكىلى ئۇزاق بولغان ئىدى، ـ دېدى ئۆمەر زۆھرەنىڭ ياش يۇقى كۆزلىرىگە تىكىلىپ، ـ سەنمۇ تۇرمۇشۇنىڭ قېقىل-سوقۇللىرىدا كۆپ رىيازەتلەرنى چېكىپسەن. مەنمۇ قامغاقتەك ھېلى ئۇيان، ھېلى بۇيان ئۇچۇپ يۈرۈپ مۇشۇ كۈنلەرگە ئۇلاشتىم. مەن جان قايغۇسىدا ئوغرىمۇ بولدۇم، بۇلاڭچىمۇ بولدۇم، قىمارمۇ ئوينىدىم. ئىشقىلىپ ھەممىنى قىلدىم. كېيىن قارىسام بۇنداق كېتىۋەر سەم بولمىغۇدەك، شۇڭا پۇل تاپقان پەيتىمدە،

دۇرۇس ئىشىنىڭ يولىنى تۇتاي دەپ تىرىشىپ كېتىۋاتىمەن. ماڭا ئوخشاش ئادەمگە توغرا يولدا مېڭىشىمۇ بىر گەپكەن، سەن دۇرۇس بولاي دېسەڭمۇ باشقىلار يول قويمايدىكەن. ھازىر ئويلىسام، قىلغان ھەر بىر ئىشلىرىم ئۇچۇن ۋىجدان ئازابى تارتىمەن. بەزىدە شۇنداقمۇ ئويلاپ كېتىمەن، «ھەي ئۆمەر، شۇ ئىت جېنىڭنى دەپ تالاي بىگۇناھلارنىڭ رىزقىنى يەپ ياشىغۇچە ئۆلۈپلا تۇغمىسەڭ بولماميدۇ؟» لېكىن بۇ ھايات دېگەنلىك مېھرى ئىسسىق نېمىكەن. مەن نېمە ئۇچۇن ھازىرغىچە ئۆلمەي ياشاپ كەلدىم، بىلمەسەن؟ سەن ئۇچۇن! ساڭا بولغان مۇھەببىتىم ئۇچۇن، ئەقىدەم ئۇچۇن، بەرگەن ۋەدەم ئۇچۇن! شۇڭا مەن بۇگۇن سېنىڭ كۆڭلۈڭنى يېرىم قىلىپ ئىپلاس كەچمىشلىرىمنى ئالدىڭغا تۆكتۈم. سېنىڭ دەردىڭگە دەرمان بولماق تۈگۈل دەردىڭنى ئاۋۇتتۇم، لېكىن بۇلارنى ساڭا دېمەسەم كۆڭلۈم ئارام تاپمايدۇ. سەن مېنىڭ نەزىرىمدە شۇنچىلىك پاك، بىغۇبارسەن. مەن كېلىپلا سېنىڭ ئەھۋالىڭنى سۇرۇشتە قىلغان، سەن كۆپ جاپا چېكىپسەن، ماڭا بەرگەن پاك قەلبىڭ ئۇچۇن، ساڭا بەرگەن ۋەدەم ئۇچۇن، بىر ئەركەك بولغانلىقىم ئۇچۇن مەن سېنى خاتىرجەملىككە، بەختكە ئېرىشتۇرۇشۇم كېرەك ئىدى، مەن ئۇنداق قىلالمىدىم. بىلىمەن، سېنىڭ ئائىلەڭ بار، سەن بىر مېھرىبان ئانا، ۋاپادار ئايال، مەسئۇلىيىتىڭ ئېغىر. مېنىڭمۇ ئائىلەم بار، يولۇمغا قاراپ تۇرغان ئايالىم بار. بىز بىر يۇلقۇنۇپلا بىزنى ھالسىراتقان كەچمىشلىرىمىزدىن، بىزنى ئوراپ تۇرغان سانسىز چەمبىرەكلەردىن ھالقىپ چىقىپ كېتەلمەيمىز، بىزنى تاتلىق ھېسلارغا چۆمدۇرگەن شۇ دەۋرىمىزگە قايتىپ كېتەلمەيمىز...

ئۆمەرنىڭ گېپىي تۈگەيدىغاندەك ئەمەس ئىدى، ئۇ كۆز ياشلىرى بىلەن جىمى دەردىنى زۇھرەنىڭ ئالدىدا يۇيۇپ چىقىرىۋەتمەكچى بولغاندەك ياش تۆكمەكتە ئىدى. زۇھرەمۇ بېشىدىن ئۆتكەنلىرىنى، كۆرۈۋاتقان كۈنلىرىنى بىرەر قۇر سۆزلەپ بولغاندىن كېيىن تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن بىر تۇگۈنچەكنى چىقاردى.

— بۇ ئېسىڭدىمۇ ئۆمەر؟

ئۆمەر تىتىلىپ كەتكەن بىر ۋاراق قەغەز بىلەن ئۆڭۈشكە باشلىغان ئۆزۈمنىڭ بىر سۇڭلۇق رەسىمنى ئاستاغىنا قولىغا ئالدى. بىز كەلگۈسىدە چوقۇم ياخشى تۇرمۇش كەچۈرىمىز، — دەيتتى بۇغداي ئۆڭ، قوشۇما قاش، ئورۇق، ئېگىز بويلۇق كەلگەن بالا تىرنىقىنى تاتىلاپ تۇرغان ئاق پىشماق قىزنىڭ بۇلاقتەك كۆزلىرىگە يېلىنىش بىلەن بېقىپ، — ماڭا ماقۇل دېگىن، ماڭا ئىشەنگىن، مەن راۋۇرۇس پۇل تېپىپ سېنى بەختلىك قىلىشقا كۆزۈم يەتمەسە، شۇ كۈندىن باشلاپ كۆزۈڭدىن يىتىمەن... ئۆمەر ئۇ كۈنلەرنى سانسىز، سانسىز قېتىم ئەسلىگەن، ھەر بىر ئويلىنىغىنىدا ئۆزىنى زۇھرەنىڭ ئالدىدا ئېغىر گۇناھكاردەك سەزگەن.

— مېنىڭ بىر تەلىپىم بار، ماقۇل دېگىن، — دېدى ئۆمەر بىر ھازا جىمجىتلىقتىن كېيىن.

— ئاۋۋال ئېيتقىن.

— ياق، ئاۋۋال ماقۇل دەيمەن دەپ ۋەدە بەر، سېنىڭ پاكىز، ھالاللىقىڭ مېنىڭمۇ خۇشاللىقىم. سېنى تەڭقىسلىقتا قالدۇرىدىغان ئىش ئەمەس.

— ماقۇل، — دېدى زۇھرە ھۆپپىدە قىزارغىنىچە.

— بۇ پۇلنى ئالغىن، — دېدى ئۆمەر يېنىدىكى سومكىسىدىن چوڭ بىر بولاقنى ئېلىپ، — يولدىشىڭنى، قىزىڭنى قورقماي داۋالات، قالغىنىغا يەنە مەن بار.

— ياق، ياق ! ئالالمايمەن، ئۆزۈم داۋالىتىپ كېتەلەيمەن. ماڭا ئېچ ئاغرىتىۋاتامسەن؟

— ياق. بۇ پۇلدا سېنىڭمۇ ئۇلۇشۇڭ بار، سەن بولغاچقىلا مەن مۇشۇنچىلىك ياشاپ كېلەلىدىم. بۇ ساڭا ئاتاپ قويغان پۇلۇمنىڭ بىر قىسمى.

— شۇنداقتىمۇ ئالالمايمەن.

— پۇلۇڭ پاكىز ئەمەس دېمەكچىمۇ سەن؟

— ياق. بەك كۆپكەن، مېنىڭ ساڭا قەرز بولۇپ قالغۇم يوق. يەنە كېلىپ ئۆيۈمدىكىلەر-گىمۇ چۈشەندۈرەلمەيمەن.

— بىزنىڭ ئارىمىزدا قەرز دەيدىغان گەپ يوق، سىڭلىم بولساڭغۇ بولار؟ ئالمىساڭ مەن رەنجىيمەن.

زۆھرەنىڭ بوغۇزىغا قاتتىق بىر نېمە كەپلىشىپ قالغاندەك ئازابلاندى. مەن ئۆزۈمنى تەلەيسىز، بەختسىز ساناپ يۇرۇپتىمەن. ئەمەلىيەتتە جاھاندىكى ئەڭ بەختلىك ئادەم مەن ئىكەنمەن! ئۆمەر شۇ ۋاقىتتىكى ۋەدىسى، لەۋزى، مۇھەببەتى... ئۇچۇن ھېلىھەم ماڭا ئەقىدە قىلىپ يۇرۇپتۇ. مېنىڭ مۇشۇ نامرات، غېرىب، سەت تۇرقۇمنىمۇ ئۇ ئوخشاشلا ياخشى كۆرىدىكەن، بىزگە شۇنچىۋالا چوڭقۇر مېھرىنى سالغان خۇدا نېمىشقا رىزقىمىزنى بۆلەك قىلىپ قويغانسەن؟ نېمىشقا؟! زۆھرەنىڭ تارامىلاپ تۆكۈلگەن كۆز ياشلىرى تېخىچە نېمە دېيىشىنى بىلمەيتۇرغان ئۆمەرنىڭ قولىدىكى بولاقنا تاماقتا ئىدى. زۆھرە قولىنى ئۇزاتتى، پۇلغا ئەمەس، ئۆمەرنىڭ پۇل تۇتۇپ تۇرغان قوللىرىغا ئۇزاتتى، كۆز ياشلار قوشۇلۇپ يۈرەكتىكى ھەسرەتلەرنى يۇيماقتا ئىدى.

— سەنمۇ ماڭا ۋەدە بەر، ئەمدى ھەرقانداق يامان ئىشنى قىلماسلىققا، تىنچ-ئامان ياشاشقا ۋەدە بەر، — دېدى زۆھرە ئۆمەرنىڭ كۆز ياشلىرىنى سۈرتۈپ تۇرۇپ.

— مەن ئۇ ئىشلاردىن قول ئۈزدۇم، ماقۇل، مەن ۋەدە بېرەي، لېكىن سەنمۇ مېنى يات كۆرمەسلىككە، بېشىڭغا ھەرقانداق كۈن كەلسە ماڭا دېيىشكە ۋەدە بەر، ياخشى ياشاشقا ۋەدە بەر، — دېدى ئۆمەرمۇ ئالقانلىرى بىلەن زۆھرەنىڭ كۆز ياشلىرىنى سۈرتۈپ تۇرۇپ.

ئۇلار سىرتقا چىققاندا ئەتراپ ئاللىقاچان گۈگۈم قوينىغا چۆككەن ئىدى. زۆھرەنىڭ يولىغا قاراپ ئولتۇرغان قاسىماخۇن بىلەن زۆھرىخان ئانا ئۇنىڭ قىزىرىپ، ئىششىپ كەتكەن كۆزلىرىگە قاراپ ھېچنېمە دېمىدى. زۆھرە ئانىسىنىڭ ئالدىدا گۇناھلىق ئىش قىلىپ قويغان كىچىك بالىدەك ئۇندىمەستىن بېرىپ نۇرىبگۈلىنى ئالدى. ده، قىزىنىڭ يۈمران مەڭزىگە مېھرى بىلەن سۆيدى.

* * *

— ھۇي ئىمانسىز خوتۇن! شۇنداقمۇ قىلامدۇ كىچىك بالىنى، شۇ بالىنىڭ قىساسىنى بېرەر خۇدايىم! — دېگىنىچە سىرتتىن بىرىنى قارغاپلا كىرگەن زۆھرىخان ئانا ئىشتىن ئەمدىلا قايتىپ كەلگەن زۆھرەنى كۆرۈپ ئۇن سېلىپ يىغلاپ كەتتى، — قاراڭ جېنىم بالام، مېھرىگۈلىنىڭ ئاپىسى بولغان تۇزكور خوتۇن مېھرىگۈلنى بىرىگە بېرىۋېتىپتۇ. ئۇ خەقنىڭ بۇ يەردە تۇرۇش-تۇرماسلىقىمۇ ئېنىق ئەمەسمىش، قىزىل قۇرت بالىغىمۇ ئادەم چىدىمايدۇ، چوڭ بولغان بالا تۇرسا ئۇ. قانداقمۇ قىلارمەن، قانداقمۇ قىلارمەن!

— كىم شۇنداق دەيدۇ ئاپا، بىكار گەپتۇ ئۇ؟!

— قوشنىلاردىن بىرى شۇنداق دېۋىدى، ئىشەنمەي بېرىپ كەلدىم. راست شۇنداقكەن. بەرسەم ئۆزۈمنىڭ بالىسىنى بەردىم دەيدا تېخى.

— بېقىۋالغۇچىلارنىڭ ئۆيى نەدىكەن؟ بىلەلىدىلىمۇ؟ قەيەرلىك خەقكەن؟

— قوشنا مەھەللىلىك دەيدۇ، ھە راست، قوشنىمىزنىڭ ئېيتىشىچە، ئېرىنىڭ ئىسمىنى ئۆمەر دېدىمۇ، شۇنداقراق بىرگەپنى قىلغان.

— نېمە؟ ئۆمەر؟! — توغرا، ئۇ مۇڭلۇق بولسا بالا بېقىۋالمىز دېگەندەك قىلغان، شۇ بولمىسۇن يەنە.

زۆھرە ئاخشام سانداقتا سېلىپ قويغان ئۆمەر بەرگەن ھېلىقى بولاقنى ئالدى. ده، ئۇچقاندەك سىرتقا يۈگۈردى. ئەگەر راستتىنلا ئۆمەر بولسا ئىش ئاسانلىشىدۇ، باشقا ئۆمەر بولسىمۇ، مېھرىگۈلنى قايتۇرۇپ ئەكىلەيدۇ. چۈنكى قولىدا پۇلى بار، قانۇن ئورۇنلىرىغا ئىنكاس قىلسىمۇ بولىدۇ، بەك ئامال قىلالمىسا ئۆمەردىن يارىدەم

سورايدۇ. نېمىلا بولمىسۇن مېھرىگۈلنى خەقتە بەرگۈزمەيمەن. ئىسىت! ساڭا بەرگەن بالا... ئىلاھىم، ئۆمەر بىلەن ئوسال ئەھۋالدا ئۇچراشتۇر- مىغايسەن !... زۆھرە ئاچچىق، ئەلەم ۋە ئەندىشە- لىك خىياللار ئىچىدە ئۆمەرنىڭ بۇرۇنقى ئۆيگە كەلدى. ھويلىدا بىر ياش ئايال ھەدەپ بىر قىز بالىنى گوللاش بىلەن ئاۋارە بولۇۋاتاتتى. زۆھرە قاراپلا بالىنىڭ مېھرىگۈل ئىكەنلىكىنى بىلدى- دە، غەزەپ بىلەن ۋارقىرىدى:

— بالامنى قايتۇرۇپ بەر!

چۆچۈپ كەتكەن ئايال ئۆزىگە نەشتەردەك قا- دىلىپ تۇرغان زۆھرەنى كۆرۈپ ھاڭ- تاڭ قالدى ۋە نېمە قىلارىنى بىلمىگەندەك ئۆيگە قاراپ توۋ- لىدى:

— ئاپا، ئۆمەر!

— زۆھرەگۈل قىزىمكەنغۇ، قايسى شامال ئۇ- چۇرۇپ كەلدى بالام سىلىنى، — دېدى ئۆمەرنىڭ ئانىسى ئۆيدىن چىقىپ مېھرىگۈلنىڭ قولىنى تۇتۇپ تۇرغان زۆھرەگە قاراپ، — ئۇزاق بولدى بالام ئۆزلىرىنى كۆرمىگىلى، ئۆمەر كەتكەن شۇ چاغلاردا ھېلىمۇ سىلى بولۇپ قاپتىكەنلا بالام، پات- پاتلا ئەسلەپ قالىمەن.

— مەن، مەن بۇ بالىنى قايتۇرۇپ كېتەي دەپ كەلگەن، — دېدى زۆھرە ئوڭايسىز بىر ھالەتتە.

ئاپىسى بىلەن تەڭلا چىققان ئۆمەر نېمە ئىشلىقىنى چۈشەنگەندەك بولدى- دە، زۆھرەدىن ئەپۇ سورىدى:

— سىنىڭ قىزىڭ ئىكەنلىكىنى بىلمەپتە- مىز، كەچۈرگىن. بالا بېقىۋېلىش نىيىتىمىز بول- ماچقا ئاپام بىلەن ئايالىم قوشنىلاردىن سۈرۈشتە قىپتىكەن، مېھرىگۈلنىڭ ئاپىسى قىزىم ياخشى كۈن كۆرسە، بېقىۋېلىشقا بەرسەم دەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن...

— زۆھرەگۈل ئاپا، مەن سىزگە جاپا سالماي- مەن، ئۇكامنى بېقىشىپ بېرىمەن، مېنى بېرىۋەت- مەڭلار، ئاپام مېنى ئۇلارغا بەرمەسۇن... — ئەمدىلا يىغىدىن توختىغان مېھرىگۈل يەنە زۆھ- رەگە ئېسىلىپ قايتىدىن يىغلاشقا باشلىدى.

— قىزىم، سىزنى ئەمدى ھېچكىمگە بەرمەي- مەن، ئۆزۈم باقىمەن، — دېدى زۆھرە مېھرىگۈل- نى بەزلەپ.

— زۆھرە، مەن سىنىڭ قىزىڭ ئىكەنلىكى- نى راستىنلا بىلمەپتىمەن، ساڭا يەنە ئاۋارىچى- لىك تېپىپ بېرىپتىمەن، خاپا بولمىغىن، — دېدى ئۆمەر زۆھرەدىن ئەپۇ سورىغاچ ئۆيگە تەكلىپ قىلىپ، — ئاپامغا كۆپ ياخشىلىق قىپسەن، ئۇنىڭ ساڭا ئېيتىدىغان رەھمىتىمۇ بار تېخى.

— مەن قايتاي، — دېدى زۆھرە كەسكىن بىر خىل تەرزدە، — ئاپام ئۆيدە يىغلىغانچە قالغان، خاتىرجەم قىلىپ قويای.

ئۆمەر زۆھرەنىڭ كۆزلىرىدىكى ئاچچىق، تەنە، قېيىداشتىن ھەممىنى چۈشەندى. ئەگەر شۇ تاپتا ھويلىدا ئاپىسى، ئايالى بولمىغىنىدا، زۆھرە ئاخشام ئۆمەر تۇتقۇزۇپ قويغان بولاقنى ئۇنىڭغا شۇ پېتى تۇتقۇزۇپ قويۇپلا كەتكەن بولاتتى. ئۇ- مەرگە زۆھرەنىڭ چېھرىدىكى تۇرمۇشنىڭ رىيا- زەتلىرى ۋاقتىسىز ئىز سالغان قورۇقلارمۇ تولا- مۇ سۆيۈملۈك، قەدىرلىك بىلىندى. ئۇ ئاپىسى بىلەن ئايالى دەرۋازا ئالدىغىچە ئۇزىتىپ قويغان زۆھرەنى كۆزلىرى بىلەن، يۈرىكى بىلەن، سۆي- گۈسى بىلەن ئۇزىتىپ قالدى.

زۆھرە ئۆيگە كەلگەندە زۇھرىخان ئانا تېخى- چە مىشىلداپ يىغلاپ ئولتۇراتتى.

— ۋاي جېنىم بالام، ھېلىمۇ زۆھرەگۈل ئاپاڭ بولۇپ قاپتۇ، بولمىسا ئاپاڭ دېگەن باغرى تاش سېنى نەدىكى بىر كىشىلەرگە بېرىۋەتسە قانداق- مۇ قىلاتتۇق بىز، — دېدى مومای مېھرىگۈلنى باغرىغا بېسىپ.

— ئۇلارغۇ ياخشى ئادەملەر ئىدى، — دېدى زۆھرە زۇھرىخان ئانىنىڭ «نەدىكى بىر كىشى- لەر» دېگەن گېپىنى ياقمىغاندەك.

شۇنىڭدىن كېيىن بۇ ئۆيدە بۇ توغرۇلۇق ئارتۇق گەپمۇ بولۇنمىدى. مېھرىگۈلمۇ ئاپىسى

نىڭ ئۆزىنى خەققە بېرىۋەتمەكچى بولغانلىقىنى ئاستا - ئاستا ئۇنتۇپ قالغاندەك ئىدى. زۆھرەنىڭ خىزمىتىدىن ئىستېپا بېرىپ، مۇنتىزىم داۋالىتىشى بىلەن نۇربىگۈلمۇ ئاستا - ئاستا ياخشىلىنىشقا قاراپ ماڭدى. لېكىن زۆھرە كۈندىن - كۈنگە غەمكىنلىشىپ قالدى، ئۇ ھەمىشە بىر نېمىسىنى يىتتۈرۈپ قويغاندەك ئەتراپىغا ئۇمىد ۋە تەشۋىش بىلەن قارايتتى.

* * *

ھەش - پەش دېگۈچە ئىككى ئاي ئۆتۈپ كەتتى. سەھەردىلا ئورنىدىن تۇرۇپ كەتكەن زۆھرە ھويلا - ئارام‌لارنى ئەمدىلا تازىلاپ بولۇپ ئۆيىگە كىرىشىگە ھويلىنىڭ ئىشىكى يەڭگىل قېقىلدى. زۆھرە ئىتتىك بېرىپ دەرۋازىنى ئاچتى ۋە ئېسىل كىيىنگەن ئۆمەرنىڭ ئايالىنى كۆردى.

ــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ! تىنچ - ئامان تۇرۇپسىز، ــ دېدى ئۆمەرنىڭ ئايالى زۆھرەنىڭ جاۋابىنى كۈتمەيلا، ــ مەن بەك ئالدىراپ كەلگەن ئىدىم، گېپىمنى دەۋېلىپلا كېتىمەن. مەن ئۆمەرنى تونۇغاندىن تارتىپ ئۇنىڭ سىزنى بىر مىنۇتمۇ ئۇنتۇپ قالمىغىنىنى بىلىمەن، ھەتتا ئۇ ھايات - ماماتلىق كۈنلەردىمۇ ئەڭ ئاۋۇال سىزنى ياد ئەتتى. مەن ھەممىنى بىلىپ تۇرۇپ، ئۇنىڭ بىلەن توي قىلغان، ئەگەر سىزنىڭ ئائىلىڭىز بولمىغىنىدا مەن ھازىرلا ئۇنىڭدىن ئاجرىشىپ سىلەرنى مۇرادىڭىلارغا يەتكۈزۈپ قويىاتتىم، بۇنداق دېسەم مېنى پەرىشتىمىكىن دەپ قالماڭ، بەزىدە سىزگە شۇنداق ھەسەت قىلىمەن، لېكىن ئامال يوق. ئۇ مېنى بۇ دۇنيادا قايتا ياشاش پۇرسىتىگە ئىگە قىلغان. شۇڭا مەن ئۇنىڭغا خوتۇن ھەم سىرداش دوست بولۇشۇم كېرەك. شۇڭا مېنىمۇ دوستىڭىز، قېرىندىشىڭىز قاتارىدا كۆرۈڭ. بىلەمسىز، ئۆمەرنىڭ ياخشى كۈنلىرىدىن رىيازەتلىك كۈنلىرى كۆپ، لېكىن ئۇ ئۆزىنىڭ جاپالىرىنى ئۇنتۇپ سىز ئۈچۈن بەك ئازابلىنىدى. سىز نېمىدېگەن تەلەيلىك ! ئۆمەر بۇ نەرسىنى سىزگە بېرىپ قويۇشۇمنى ئېيتقان. بىز ھازىرلا يولغا چىقماقچى، ئامان بولۇڭ ! ئۆزىڭىز ئۈچۈن، شۇنداقلا ئۆمەر ئۈچۈن !

زۆھرە ھېچنېمە دېيەلمەي ئۇن - تىنسىز قالدى. ئۇنىڭ كاللىسىدا پەقەت «ئۆمەر كېتىدىكەن» دېگەن بىرلا ئۇقۇم جاراڭلايتتى. ئۇ ئېسىنى يىغىپ قارىغاندا ئۆمەرنىڭ ئايالى ئاللىقاچان خېلى يىرلەرگىچە بېرىپ بولغان ئىدى، ئۇ قولىدىكى ئوراقلىق نەرسىنى ئاستا ئاچتى.

بىر مۇنچە كىنىشكا، قەغەز دېگەندەك نەرسىلەرنىڭ ئۈستىدە بىر پارچە خەت تۇراتتى.

قەدىرلىك زۆھرە:

مەن يەنە كەتمەكچى بولۇۋاتىمەن. يېنىڭدا تۇرۇپ ساڭا گەپ قىلالمىسام، قارىيالمىسام مەن بەك ئازابلىنىدىكەنمەن، مېنى كەچۈر. ساڭا قالدۇرغىنىم بىر ئۆينىڭ خېتى ۋە شۇنىڭغا ئالاقىدار ھۆججەتلەر. مەن ساڭا ئۇنىڭدىن باشقا ھېچنېمە قىلىپ بېرەلمىدىم. ئۇ ئۆي ساڭا تەۋە. كىنىشكىدا يەنە قىزىڭنى داۋالىتىش ئۈچۈن 30 مىڭ يۈەن قالدۇردۇم. خىراجەت قىلغىن. ئۇلارنى يەنە ئاپامنىڭ قېشىغا كۆتۈرۈپ كەلمە. مەن ئۆيۈمدىكىلەرگىمۇ يېتەرلىك قالدۇردۇم. يەنە يانفونغا كارتا بېجىرىپ سېلىپ قويدۇم، ئىشلەتسەڭلا بولىدۇ. مېنىڭ كۆڭلۈمنى قوبۇل قىلغىن. تېلېفونغا مېنىڭ بىر نەچچە ئالاقىلىشىش نومۇرۇمنى قالدۇردۇم. ماڭا قاچان ھاجىتىڭ چۈشسە، ماڭا بەرگەن ۋەدەڭنى ئۇنتۇپ قالما.

ئامان بولغىن!

ئۆمەر

زۆھرە قولىدىكىنى چىڭ سىقىمدىغىنىچە ئۆمەرنىڭ ئايالى كەتكەن تەرەپكە قاراپ يۈگۈردى. يولدا ھېچكىم كۆرۈنمەيتتى، ئەتىگەنكى قۇياشنىڭ قىزغۇچ نۇرى ئەتراپنى يورۇتۇپ تۇراتتى.

(ئاپتور كۈچا ناھىيەلىك 5-ئوتتۇرا مەكتەپتە)

مۇھەررىر **قاھار نىياز**

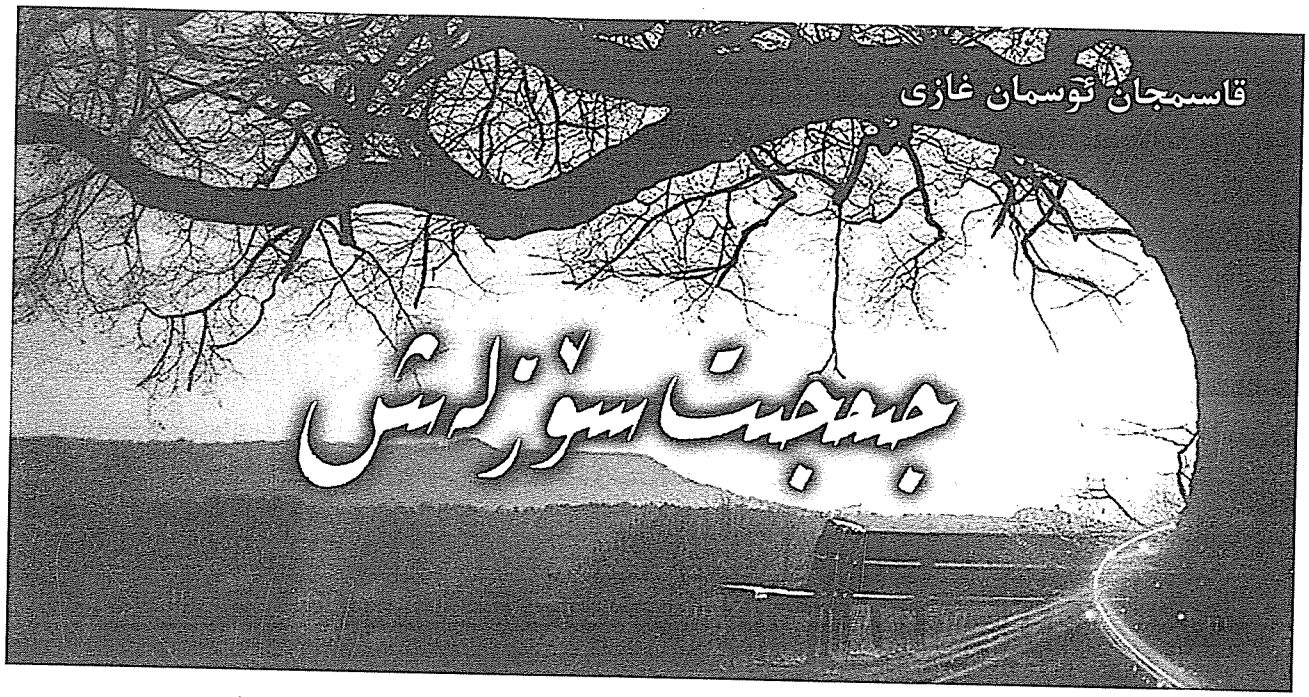

جىمجىت سۆزلەش

هارغىنلىق ئۆرلەيدۇ روھقا ئېسىلىپ،
ئاسمانىنىڭ ئاۋازى چۈشەر لەپىلدەپ.
مۈڭلانغان قارلاردا ئىزنىڭ سېماسى،
ئېرىدىم باھاردەك زۇلفۇڭنى ئەسلەپ.

كېتىدۇ ئۇ بىلەن چاقنىغان قەلبىم،
قاراڭغۇ كارىدور ئىچىگە يورۇپ.
ئۇ يەردە بىز ئۇچۇن سۆز تۈزەر ئىگەم،
نۇر پۈتكەن كىتابنى ئالدىغا قويۇپ.

زىكىرلەر ياڭرىسا سېھرىلىك تىلدا،
قۇشلارمۇ كىرىشەر جىمجىت تىزىلىپ.
مەستخۇشلۇق ئىلكىدە تالانىڭ يۈزى
كۆك بىلەن مۇڭدىشار تۇنگە قول بېرىپ.

بۇ دەمدە جىمجىتلىق يېيىلار غۇۋا،
يارىمنىڭ چېچىغا سۈرگەن كۆزلىرىم.
ھەممىدىن ۋاز كېچەر پىچىرلاپ تۇرۇپ،
كېچىگە سىڭگەنچە سەنسىز سۆزلىرىم.

قىزغىن يار

ئەينەكتىن سىرغىغان سېيمالىرىڭدىن
چاچلىرىڭ سەھەردەك يۈزۈمگە چۈشەر.
چۈشلىرىم سەن ئۇچۇن ئوقۇسا شېئىر،
جان قۇشۇم يۇلقۇنۇپ يېنىڭغا كېتەر.
يېنىڭدا ئويغانسام يېتىپسەن كۆلۈپ،
قىزغىنلىق قېنىڭدا نۇردەك دەۋرىگەن.
سۆيگۈدە قوزغىسام بۇلۇتلىرىڭنى،
نەقەدەر تېتىملىق سەندە كۆك دېگەن.

ئاداققى ساباھتىن شەپەقە قەدەر،
ئاقىمىز، يەلپۇنۇپ مۇنبەت قىرغاقتا.
دېڭىزدەك خىيالدا تۇرما ئەي سەنەم،
سىڭىپ كەت ئىشقىمنىڭ قات-قاتلىرىغا.
ئۇ قاتتا بالدۇرراق كۆكلىگەن گۈگۈم،
بۇ قاتتا قۇملارنىڭ ئۆركەشلىرى بار.
قىزىدۇ تېنىمىز سۇنىڭ مەۋجىدە،
بۇزغۇندا بىز گويا بىر جۇپ چېكىت يار.

(ئاپتور پەيزاۋات ناھىيە غولتوغراق يېزىلىق ھۆكۈمەتتە)

ئەھمەد يۈسۈپ سەرداھى

تۇننىڭ قانىتى

خىيالنىڭ ئىچىدە يەنە خىيال بار

خىيالنىڭ ئىچىدە يەنە خىيال بار،
مەن ئاڭا يۈرەكنى قاقلىدىم ئۇزاق.
تۇرمۇشنىڭ ھارۋىسى غىچىرلايدۇ سۇس،
شېئىرغا جان بەردىم، يارىمغا پىراق!

كۆڭۈلنىڭ شېخىدا ئۇخلايدۇ كەچ كۈز،
ئاھىمدىن سايدىكى تاشنىڭ باغرى قان.
يالىڭاچ تېنىمنى ئاپتاپقا سالدىم،
بىر كەپتەر چۆللەردىن ئىزلەپ يۈرەر دان.

يارىمنىڭ چېچىدەك تۇننىڭ قانىتى،
بۇ ئاجىز كۆزۈمدە چېچەكلەيدۇ چوغ.
ئۆزۈمنى يەلپۈيمەن ئۆزۈمدىن چىقىپ،
دېرىزەم سىرتىدا يەنىلا جۇت-سوغ.

گۈللەرنىڭ تىنىقى ئوت بولدى چوقۇم،
لېۋىمدە مەي بولدى بىر تال بۆلجۇرگەن.
كىمتى ئۇ ھاياتنىڭ نازاكىتىنى
ۋاقىتنىڭ داۋىغا ئېسىپ ئۆلتۈرگەن!

تۇيغۇمدەك قاراڭغۇ كېچىدىن چىقىپ،
جېنىمنى سايراتقان يارىمنىڭ ئۈنى.
بىر كۈندەك ھېس قىلار ئىدىم مىڭ يىلنى،
ئالدىمغا يۈگۈرۈپ كەلسە شۇ كۈنى.

ھاياتنىڭ مېھرىنى يېشىمدا يۇيۇپ،
كەل ساقىي، قەدەھكە قۇيغىن تولدۇرۇپ.
خىيالنىڭ ئىشىكىن ياپتىم جىممىدە،
يارىمنىڭ چېچىنى سىلاپ ئولتۇرۇپ.

بىر قىزچاق كېلىدۇ چېچىنى ئويناپ

ھاياتنىڭ بىر يۈزى چېچىڭدەك قارا،
بىر يۈزى ئىسمىڭدىن نازغىغان چىمەن.
نالەمدىن قانايدۇ كۆڭۈل يارىسى،
سەن كىرگەن يوللاردىن يالغۇز چىقىمەن.

ئەڭ قەدىم كۈيلەرگە ئىسقىرتىپ باقتىم،
يۈرەكنىڭ تارىسى كەتتى ئۈزۈلۈپ.
بۇ سوغۇق باغرىمدا بىر دەريا ياتار،
مەن ئۇندا ئاقمەن ياشتەك سۈزۈلۈپ.

كىرپىكىم شېخىدا تۇن ياپراقلىرى،
بەك تەستە ئوقۇدۇم بۇگۈن كېچىنى.
ئوغلۇمغا قانداقچە بېرىمەن سۆزلەپ،
يارىمنىڭ قىرىق تال ئۈزۈن چېچىنى؟!

ۋاقتىنىڭ يۈزىنى سىيپايدۇ شامال،
ئىچىمده ئەڭ تاتلىق ئۇخلاپ ياتار قىش.
يۈلتۈزدەك چاراقلاپ جىمجىت كېچىده،
نەقەدەر گۈزەل ھە يارغا خەت يېزىش.

چۈشۈمگە يىقىلغان دەرەخ تۈۋىدىن
تەردىم مەن كۆڭۈلنىڭ سۈنۈقلىرىنى.

خىيالغا خىيالدەك يۆلىنىپ تۇرۇپ،
ئەسلىدىم يارىمنىڭ قىلىقلىرىنى.

شۇ قەدەر چىرايلىق چېچەكلەيدۇ غەم،
ھايات ئىشىكىدىن ئۆتىمەن توختاپ.
شېئىرنىڭ ئاخىرقى مىسراسى ئارا،
بىر قىزچاق كېلىدۇ چېچىنى ئويناپ.

ئۆيۈڭگە باغرىمنى چۈۋۈپ كىرىمەن

ئىچىمده ياتمىدى، يەتمەس يا ساڭا،
قىيقىزىل بۇغدايدەك بۇغداي سۆزلىرىم.
لېۋىڭگە يەلپۈنگەن ئاۋازىم يارا،
بۇلۇتلۇق ئاسمىنىڭ چۈشمەيدۇ يېرىم.

جېنىمغا جان بولغان جاندۇر تۇتۇشۇڭ،
چاچلىرىڭ سۇركىلىپ ئۆتتى مېھرىمگە.
گۈل قىسىپ ئالدىمغا چىقارسەنمىدىڭ؟!
بىر ئېرىق سۇ باشلاپ كىرسەم تېنىڭگە.

كۆزۈڭدەك قاراڭغۇ ئورمانلىق بۇ دەم،
ئوت كۆيەر مەن قونغان بىر تۇپ دەرەختە.
بىر سەنسىز قەيەردىن ئىزلەيمەن مەلھەم،
نە دەرەخ، ئوت كۆيسە كۆڭنگەن يۈرەكتە.

ناخشامدا چۈشۈڭنى قىلىپ پاتپاراق،
بۇ كېچە ئۇيقۇڭنى بۇزۇپ چىقىمەن.
كۆر، دىلبەر! سەبرەمده تىك تۇردى پىچاق،
ئۆيۈڭگە باغرىمنى چۈۋۈپ كىرىمەن.

(ئاپتور كەلپىن ناھىيە چىلان يېزا مەركىزىي مەكتىپىتە)

توخسۇن ھۈسەين ئەلقۇت

سېغىنىشنىڭ ئاۋازى

ئۆرۈم چاچلىق قىز

سەھەر چىقساڭ ھويلاڭغا ئەگىشىرۇپ سايەڭنى،
ئون بەش كۈنلۈك تولۇن ئاي قاياقتىدۇ مۆكۈندى.
تاقىر باشلىق تاغلارنىڭ، بوستان چاچلىق باغلارنىڭ
پۈت-قوللىرى سىرقىراپ ئايىغىڭغا يۈكۈندى.

ئاپپاق ساقال يىلتىزلار گىرە سالغان ئانا يەر،
پۇچىلاندى قىل كەبى، قەلبى ئوتتا داغلاندى.

چۈچۈلغان تورغىنىڭ ساداسىدا مىڭ نىدا،
چاچلىرىڭنىڭ تالىغا ئەقلى-ھوشى باغلاندى.

يوپۇرماقنىڭ يۈرىكى مونچاق-مونچاق ياشلاندى،
قۇياش تۇرۇپ ئورنىدىن جۇپ كۆزۈڭگە تاشلاندى.
ئاشىق سابا ئۇشبۇ دەم گويا يېتىم بوتىلاق،
ئاداققى رەت سەن ئۇچۇن جان بەرمەككە راسلاندى.

سېغىنىشنىڭ ئاۋازى

خىيالىم كۆزىدە ئۆچسەن لەپ-لەپ،
قونماقچى بولمەن كىرپىكلىرىڭگە،
شەبنەمدەك غۇبارسىز سۈزۈك قۇش بولۇپ.
ئايلىنىپ بۇرۇتى خەت تارتقان قارغا.
سىلىماق بولمەن قاناتلىرىڭنى،
خىيالىم بەرگىدە تۇتەر سېغىنىش،
بىر دەستە كۆلكىگە چۆمۈپ ئولتۇرۇپ.
ئاۋازى سەندەكلا سۈزۈك مۇقەررەر.
چېچىڭنى ھىدلىماق بولمەن يەنە،
كەل كۆكلە جېنىمدا ــ كۆكلەيلى بىللە،
ئايلىنىپ مەڭگۈلۈك ئاشىق ساباغا.
نۇر چېچىپ زېمىندىن قۇياشقا قەدەر.

ھايات ئوخشار ئۇزۇن سەپەرگە

مەن ھاياتنى قىلدىم تەسەۋۋۇر،
گاھ بەختتىن ئۇچسەن كۆكتە،
دۇپدۇگلەك چەمبەر شەكىلدە.
گاھ قورام تاش ياتار يولۇڭدا.
تۇغۇم بىلەن ئۆلۈم ئارىسى،
سەن ئۆزۈڭنى تونۇيسەن ئاخىر،
بىر مىنۇتلۇق بىلسەڭ ئەسلىدە.
ھايات ئاتلىق ئۇزۇن سەپەردە.
سەن يۇرىسەن يۇرىدۇ ھەمە،
سەن ئۆزۈڭنى بىلگەن چېغىڭدا،
ھاياتلىقتا كۇنسېرى ئالغا.
كۆزلىرىڭنى تورار چۇمپەردە.

(ئاپتور گۇما ناھىيە كېلىياڭ يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتىدە)

ئايزىت

يېشىل يوپۇرماق

سۆيۈپ كەت نىگار

شامالنىڭ غۇبارسىز قوينىدا ئۇچۇپ،
يۇرەكنىڭ قېتىغا كۆمۈلگەن بىر ئوت،
يۇرىدۇ چارىسىز يېشىل يوپۇرماق.
كۆيىدۇ ھىجرانغا چاچرىتىپ نەپرەت.
ساھىلغا قوشۇلۇپ كەتتى مۆڭلۈم،
ئۇمىدتە يۇرىمەن ساھىلدا پىنھان،
بەختلىك شۇ دەمدە پەقەتلا قىرغاق.
قىرغاقتەك يولۇڭغا بولۇپ ئىنتىزار.
يىراقتىن دولقۇنلار كېلىپ ھەر كۇنى،
كۇتكىنىم توختىغان كېمىلەر ئەمەس،
ئىنتىلىپ سۆيىدۇ قىرغاقنى پەقەت.
دولقۇن بوپ سەن مېنى سۆيۈپ كەت نىگار.

خۇلقۇڭ

غەمكىن يامغۇر تامچىلار سۈزۈك،
ھەر بىر بەتكە لىق تولغان ھەسرەت،
يوللار جىمجىت ئاڭلار تىۋىشنى.
يەتتە رەڭگە چىلايدۇ مېنى.
ئاشىق شامال ئەگىيدۇ غېرىب،
بۇگۇن ياققان ئاق يامغۇر ئارا،
سېغىنغاچقا يامغۇر ھىدىنى.
سىزدىم پەقەت رەڭسىز تۇرقۇڭنى.
يامغۇر سىڭگەن شامالىلار بىلەن،
شامال سۆيسە چېچىڭنى جىمجىت،
ۋاراقلىدىم كەچمىشلىرىمنى.
ئۇنۇتمىغىن نازۇك خۇلقۇڭنى.

سۇلتان ھاشىم

يەر شارىغا مۇھەببەت

(فانتازىيەلىك پوۋېست)

ــ جانابلار، بىز قۇدرەتلىك ئالەم كېمىلىرىمىز، ھەم كۆرەشچى ئايروپىلانلىرىمىزغا تايىنىپ، ئالەم بوشلۇقىدىكى قولىمىز يەتكەنلىكى يەرنىڭ ھەممىسگە خوجايىن بولۇپ كېلىۋاتىمىز، ــ يىراق نامەلۇم سەييارىنىڭ ھۆكۈمرانى سۇرلۇك ھەم غەزەپلىك ئىدى، ــ ھازىرغىچە بىزگە ھېچكىم تەڭ كېلەلىگەن ئەمەس! ئەمما، بىز بۇگۈنكى كۈندە ئېنېرگىيە مەنبەسى ئۇزۇلۇپ قېلىشتەك ئېغىر خەتەرگە دۇچ كەلدۇق. ئۇلار كانلىرىمىز بىر-بىرلەپ تاقالماقتا، رېئال لىقنى ئېتىراپ قىلىش كېرەك، ئەگەر قىسقا ۋاقىت ئىچىدە ئېنېرگىيە مەنبەسىگە ئېرىشەلمەسەك، ئۇزۇل-كېسىل بەربات بولۇش قىسمىتىدىن قېچىپ قۇتۇلالمايمىز. ئەجدادلىرىمىز مىسلى كۆرۈلمىگەن دەرىجىدە قۇدرەت تاپقۇزغان بۇيۇك سەييارىمىزنىڭ خاراب بولۇشىنى

كۆتۈپ ئولتۇرۇشقا بىزنىڭ ھەققىمىز يوق! مەن چەكسىز كائىناتتا، بىزنىڭ ئاينىغىمىز تېخى يېتىپ بارالمىغان يەرلەردە، بىزگە لازىم بولغان خام ئەشياسى مول سەييارىنىڭ تېپىلماسلىقىغا قەتئىي ئىشەنمەيمەن. سىلەر ئالەم كېمىسىنى زاپاس ئېنېرگىيەنىڭ بىر قىسمى بىلەن تولۇق لاپ ئالەم بوشلۇقىنى ئىچكىرىلەپ قىدىرىشقا يۈرۈش قىلىش ئالدىدا تۇرۇۋاتسىلەر. جانابلار، بىزدە ئۆزىنى بۈيۈك سەييارىمىزغا بېغىشلايدىغان پىداكارلىق بولۇشى كېرەك. بىز چوقۇم خام ئەشياسى مول سەييارىنى تېپىشىمىز كېرەك!

يېرىم چەمبەر شەكلىدە قويۇلغان پارقىراق، ھەشەمەتلىك ئۈستەللەرنى چۆرىدەپ ئولتۇرغان ھەربىي ۋە مۇلكىي ئەمەلدارلار، ئالەم ئۇچقۇچىلىرى ئورۇندۇقلارغا قاتۇرۇپ قويغاندەك مىدىرسىدىر قىلماي بۈيرۇقنى ئاڭلىماقتا ئىدى. بۇئا دەملەر خام ئەشيانىڭ ئۆكسۈپ قېلىۋاتقانلىقىنى ئوبدان بىلىشەتتى. پەن-تېخنىكىنىڭ قۇدرىتى تەسەۋۋۇردىن ھالقىغان دەرىجىدە تاكامۇللاشقان بۇ بۈيۈك سەييارىدە، ئۇلار ئۆزلىرى ياراتقان قۇلايلىقلاردىن خالىغىنىچە بەھرىمەن بولۇپ، راھەت-پاراغەتكە پېرىلىپ كەتكەنىدى. ئوزۇقلىنىش، كىيىم كېيگۈزۈش-سالدۇرۇشتەك ئەڭ ئادەتتىكىدەك ئىشلارغىمۇ ماشىنا ئادەملەر قويۇلدى. ماشىنا ئادەملەر سەييارىدىكى ئادەملەرنىڭ سانىدىن ئىككى ھەسسىگە باراۋەر ئېشىپ كەتتى. ھەممىلا نەرسىگە ئېنېرگىيە لازىم ئىدى. ئۇلار ئېنېرگىيە تېجەيدىغان كەشپىياتلارنى يارىتتى، ئەمما ئېنېرگىيە ھاسىل قىلىدىغان خام ئەشيانى ھاسىل قىلالمىدى.

خام ئەشيا! ئۇ ئوزۇقلۇقتەك مۇھىم ئىدى. ھېچكىمنىڭ راھەت-پاراغەتتىن ۋاز كېچىپ، ھالاكەتنى كۆتۈپ ئولتۇرغۇسى كەلمەيتتى.

* * *

سىرت بىلەن ئالاقىلىشىدىغان ئاپپارات ئېكرانىنىڭ قىزىل چىرىغى ئۆچۈپ-يېنىپ، سۈس غوڭۇلداپ سىگنال بەردى. يادرو فىزىكىسى تەتقىقات ئورنىنىڭ باشلىقى كۇنۇپكىنى باستى. ئېكراندا 50 ياش چامىسىدىكى كۆزەينەك تاقىغان، تاقىرباش ئادەم نامايان بولدى، چىرايى تەشۋىشلىك كۆرۈنەتتى.

— سالامەتمۇ سىز ياڭ پىروفېسسور، — دېدى ئېكراندىكى ئادەم، — مەن «ئالەمگە سايا ھەت» شىركىتىنىڭ دىرېكتورى بولىمەن. تىنچلىقىنى بۇزغانلىقىم ئۈچۈن كەچۈرۈڭ... ئەمما شۇنداق قىلمايمۇ بولمىدى... سىزگە مەلۇم قىلىپ قويۇشۇم كېرەك...

پېشقەدەم ياڭ پىروفېسسور ئۆزىنى دىرېكتور دەپ ئاتىغان بۇ ئادەمنى تونۇمايتتى، شۇڭا:

— قۇلىقىم سىزدە، — دېدى ئارتۇق گەپ قىلىشنى راۋا كۆرمەي.

— كەچۈرىسىز پىروفېسسور، مەن كۆڭۈلسىز بىر خەۋەرنى يەتكۈزمەكچىمەن. شىركىتىمىزنىڭ «سامانيولى» نامىلىق ئالەم ئايروپىلانى 25 ئادەمنى ئېلىپ ساياھەتكە ماڭغانىدى. ئالەم تەتقىقاتى مەركىزىدىكىلەرنىڭ بىزگە مەلۇم قىلىشىچە، «سامانيولى» نىڭ ئالەم تەتقىقاتى مەركىزىدىكىلەر بىلەن بولغان ئالاقىسى تۈيۈقسىزلا ئۈزۈلۈپ قېلىپ، ھازىرغىچە ئەسلىگە كەلمەيۋاتىدۇ. دېمەكچىمەنكى... دېمەكچى بولغىنىم، — دىرېكتور دۇدۇقلاندى، — سىلەرنىڭ ... تەتقىقات ئورنىدىكى دوكتور ئېكرام ئەلى ئاشۇ ئايروپىلانىدا ئىدى...

پىروفېسسورنىڭ كۆزئالدى غۇۋالاشتى، دىرېكتورنىڭ گەپلىرىمۇ قۇلىقىغا كىرمىدى. «ئالاقە ئۈزۈلۈپ قالدى» دېگەن سۆزنىڭ ئۆزىلا، بىر قورقۇنچلۇق ئاقۇۋەتتىن بېشارەت ئىدى. «خاتا ئويلاپتىمەن، — دەپ پىچىرلىدى ئىستىبداتلىق يارەمچىسىدىن ئايرىلىپ قالىدىغانلىقىغا كۆزى يېتىپ قالغان پىروفېسسور ئەلەم بىلەن، — خاتا قىلىپتىمەن، كۆڭلى ئېچىلىپ قالار دەپتىمەن، رۇخسەت قىلمىسام بوپتىكەن.»

دوكتور ئېكرام ئەلى ئىككى ئاي بۇرۇن توي قىلىشقا ئۇچ كۈن قالغاندا، ياخشى كۆرگەن قىز

زىدىن ئايرىلىپ قالدى. شۇ كۈنگە قەدەر بىرەر قېتىم بېشىم ئاغرىپ قالدى، دەپ باقمىغان ساغلام قىز ئەتىگەندە ــ كارىۋىتىدا جىم-جىمىلا جان ئۈزگەنىدى... دوكتور ئىكرام ئەلى ئەقلىدىن ئازغاندەك بولۇپ قالدى. داۋالاشلار ئۇنى ئوبدانلا ئەسلىگە كەلتۈرگەن بولسىمۇ، تۇيۇقسىز كەلگەن زەربىدىن پۈچىلانغان قەلبىدىكى ئاچچىق ئەلەمنى چىقىرىۋېتەلمىدى. دوختۇرلار ئۇنى بىر مەزگىل دەم ئالسۇن، دېدى. ئەل-ئاغىنە، خىزمەتداشلىرى ئالەمنى ساياھەت قىلىپ كەلسە تېز ياخشى بولۇپ كېتىدۇ، دېيىشتى. تەتقىقات ئورنىنىڭ باشلىقى بولغان پېشقەدەم ياڭ پىروفېسسورمۇ شۇ پىكىردە ئىدى...

* * *

نىگارخانىم پولۇنى دۆملەپ بولۇپ ئەمدىلا ئولتۇرۇشىغا، قىزى دىلارا خىزمەتتىن يېنىپ كەلدى. ئۆي ئىچى پولۇنىڭ مەززىلىك پۇرىقى بىلەن تولغانىدى.

ــ جېنىم ئاپا، ئۆزۈڭنى ئايىساڭ بولمامدۇ، ــ دېدى دىلارا پەلتوسىنى ئاسقۇغا ئېسىۋېتىپ، ــ ھېچكىمنىڭ ئۆيدە تاماق ئەتمەيدىغانلىقىنى ئوبدان بىلىسەن، تەييار تاماقلارمۇ شۇنداق تەملىكقۇ. ھېلىمۇ قوشنىلىرىمىز ياخشى، مۇھىتىمىزنى بۇلغىدى، دەپ شىكايەت قىلىشمايدۇ.

نىگارخانىم ئېغىر رېھاتىزم كېسىلىنىڭ دەردىنى تارتىپ كېلىۋاتاتتى. تېببىي ئىلمىنىڭ خاسىيىتىدىنلا يەر دەسسەپ، ئۆزىنىڭ ھۆددىسىدىن ئۆزى ئاران چىقالايتتى.

ــ بۇۋاڭ رەھمەتلىك پولۇ، پېتىرمانتا، گۈشنانغا ئوخشاش قۇۋۇەتلىك تاماقلارغا ئامراق ئىدى. داداڭ رەھمەتلىكمۇ تاماق تاللاشتا بۇۋاڭدىن قېلىشمايدىغان. ئۇ چاغلاردا ھەممىلا ئادەم دېگۈدەك ئۆيدە تاماق ئېتىپ يېيىشەتتى... ئۆگىنىپ قاپتىمەن. بىلىسەنغۇ، ئارىلاپ ئۆيدە ئۆزۈم خالىغان تاماقنى ئېتىپ يەۋالمىسام، بىر يېرىم كەمدەكلا بولۇپ قالىمەن.

بۇ گەپلەر يېڭى گەپ ئەمەس ئىدى. نىگارخانىم ئايدا بىر-ئىككى قېتىم كۆكتات ماگىزىنىدىن كېرەكلىك نەرسىلەرنى ئەكەلدۈرەتتى - دە، پۈتىنىڭ ئاغرىقىغا چىشىنى چىشلەپ تۈرۈپ، خالىغان تامىقىنى ئېتىپ يەيتتى. دىلارا خاپا بولاتتى. نىگارخانىم بولسا ئۇنىڭ ئاتا-بوۋىسىنى شېپى كەلتۈرۈپ قىزىنىڭ ئاچچىقىنى يانداۋراتتى.

دىلارا تاماقنىڭ كۆپلۈكىنى كۆرۈپ بېشىنى چايقىدى:

ــ ھەقاچان قوشنىلارغا تاماق تۇشۇيمەنغۇ دەيمەن، ــ دېدى كۈلۈۋەتمەسلىك ئۈچۈن لېۋىنى چىشلەپ.

ــ قوشنىدارچىلىق ئەمەسمۇ، قىزىم، تېتىپ باقسۇن.

ــ شۇنداق، شۇنداق، ئوخشىغان تاماقلىرىڭ نىڭ تەمىنى تېتىپ قالغان قوشنىلار شۇنىڭ ئۈچۈن مۇھىت ئاسراش ئورۇنلىرىغا ئەرز قىلمايدۇ.

تاماقتىن كېيىن نىگار خانىم چاي ئىچكەچ گەپ تەشتى:

ــ مېنىڭ مۇشۇنچىلىك ۋاقتىمدا ئۆيلۈك-ئوچاقلىق بولۇۋالساڭ بولاتتى، قىزىم.

ــ قانداق قىلىمەن، ئاپا، ــ دېدى دىلارا ئاپىسىدىن كۆزىنى قاچۇرۇپ، ئارقىدىن ئۇھ تارتتى، ــ ھېچ كۆڭلۈم تارتمايدىغۇ تاڭ، بەزىدە ئۆزۈمدىن خاپا بولۇپ كېتىمەن... پۈتۈڭنىڭ ئاغرىقىنى دېمىسە سالامەتلىكىڭ ياخشى، شۇ كۈنلەرنى كۆرۈشكە خۇدايىم نېسىپ قىلىپ قالار...

ــ بىزنىڭ ۋاقتىمىزدا قىزلار 25 ياشتىن ئېشىپ كەتسە قېرى قىز، دەپ ئاتىلىپ قالىدىغان، ھازىرغۇ ئۇنداق ئەمەس... ۋاقتى-سائىتى توشمىسا ئالدىرىغان بىلەنمۇ بىكار، ئاللانىڭ بۇيرۇغىنى باردۇ...

دىلارا بۇ يىل 30 ياشقا كىرىپ قالغانىدى. تۇيۇقسىزلا كېسەلچان بولۇپ قالغان نىگار خانىم، كۆپ داۋالىنىپ ئاخىر 35 يېشىدا ئاشۇ قىزىنى تۇغقان، ئۇنىڭدىن كېيىن تۇغمىغانىدى. قېرىلىق ياماشقان نىگار خانىمنىڭ ئولتۇرسا-

قويسا ئويلايدىغىنى، قىزىنى ياتلىق قىلىپ، تەكەندەك يالغۇز قالمىغان كىيىنكى ئۆمرىنى نەۋرىسىنى ھەمراھ قىلىپ ئۆتكۈزۈش ئىدى. ئەمما بۇگۈنكى زاماننىڭ ئەرلىرى 40 ياشتىن ئاشقاندا ئۆيلىنىدىغان، قىزلار بولسا 30 نىڭ قارىسىنى كۆرگەندىن كېيىن ياتلىق بولۇشنى ئويلايدىغان بولۇۋالدى...

دىلارا گۈزەل قىز ئىدى، ئۇنىڭ گۈزەللىكىگە مۇنداق بىر گەپنى قىستۇرۇپ ئۆتۈشنىڭ ئۆزىلا كۇپايە: كېلىۋاتقان بىر يىگىت ئۇنى كۆرۈشى بىلەنلا خۇددىنى يوقىتىپ كۆزىنى ئۈزەلمەي، يا بىر ئادەمگە سوقۇلۇپ كېتەتتى ياكى ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن ئارقىسىدىن قاراپ تۇرۇپ قالاتتى... خېلى-خېلى يىگىتلەرنىڭ يۈرەكنى ئېرىتكۈدەك شېرىن سۆزلىرى، ۋەدىلىرى، خۇشامەتلىرى، ئۇنىڭ قەلبىدە تېخىچە غۇنچە پېتى تۇرۇۋاتقان مۇھەببىتىنى ئېچىلدۇرالمىدى، بۇنىڭ سەۋەبىنى دىلارانىڭ ئۆزىمۇ بىلمەيتتى.

* * *

بۈيۈك سەييارىنىڭ «چاقماق» ناملىق ئالەم كېمىسى پايدىسىز قىدىرىشىنى توختىتىپ قايتىشقا مەجبۇر بولدى. ۋاقتىدا قايتمىسا، كېمىنىڭ يېقىلغۇسى تۈگەپ، يول ئۈستىدە بىرەر ھادىسىگە ئۇچرىمايلا ئالەم بوشلۇقىدا ئىز-دېرەكسىز غايىب بولۇپ كېتەتتى. بۇ قۇدرەتلىك كېمە يېڭىدىن بايقىغان بەزى سەييارىلەرگە قونۇپ ۋە بەزىلىرىگە كۈرەشچى ئايروپىلان بىلەن ماشىنا ئادەملەرنى ئەۋەتىپ تەكشۈردى. ئۇلارغا لازىملىق خام ئەشيا تېپىلمىدى، تېپىلغان بولسىمۇ زاپىسى ئاز بولۇپ، قېزىش ۋە توشۇپ كېلىشكە سەرپ قىلىنىدىغان ئېنېرگىيەنىڭ ئورنىنى تولدۇرالمايتتى. سەييارىلەرنى تەكشۈرۈشمۇ دېگەندەك ئوڭۇشلۇق بولمىدى. كۆتۈلمىگەن ھادىسە ۋە ئەزەلدىن كۆرۈپ باقمىغان ئاجايىپ-غارايىپ مەخلۇقلارنىڭ يوشۇرۇن زەربىسىدىن «چاقماق» بەش ماشىنا ئادەم ۋە ئىككى كۈرەشچى ئايروپىلانىدىن ئايرىلىپ قالدى.

«چاقماق» نىڭ ئۇچقۇچىسى دوگال، ئۆزىنى كۈتۈپ تۇرغان قەھرى-غەزەپ ۋە قاتتىق جازانى ئالدىن ھېس قىلىپ ساراسىمگە چۈشۈپ قالغانىدى.

ــ خوجايىن، قاراڭ، ــ دېدى ئۇنىڭ يېنىدا ئولتۇرغان يارەمچى ئۇچقۇچى لېرىخ ئېكرانىنى كۆرسىتىپ.

ئۇنىڭغىچە خەتەردىن ئاگاھلاندۇرىدىغان سىگنالمۇ غۇڭۇلدىدى.

قورقۇنچلۇق خىياللارغا پېتىپ كەتكەن دوگال سەسكىنىپ ئۆزىگە كەلدى. ئېكراندا تەڭپۇڭلۇقنى يوقاتقان بىر ئۇچقۇ تۇراتتى.

دوگال «چاقماق» نىڭ سۈرئىتىنى ئاستىلىتىپ، نامەلۇم ئۇچقۇنى نىشانغا ئالدى.

ــ خوجايىن، ــ دېدى لېرىخ جۈرئەتسىزلىك بىلەن، ــ ئۇ ئالەم ئايروپىلانىدەك قىلىدۇ. ئىچىدە ئادەم بار بولغان بولسا، ھۈجۇم قىلماقچى بولغانلىقىنى سەزگىلى بولاتتى.

دوگال ئىككىلىنىپ قالدى. لېرىخ ئالدىدىكى ئاپارات كۇنۇپكىلىرىنى تاقىلداتتى، بەش سېكۇنتتىن كېيىن، ئالەم ئايروپىلانىنىڭ ئىچكى قۇرۇلمىسى، ئۇلار خۇددى ئاشۇ ئالەم ئايروپىلانىنىڭ ئىچىنى ئايلىنىپ يۈرگەندەك، ئېكراندا روشەن كۆرۈنۈشكە باشلىدى.

ــ بېرىپ تەكشۈرۈپ باق ! ــ دېدى دوگال بۇيرۇق قىلىپ.

لېرىخنىڭ ھەرىكىتى ناھايىتى تېز ئىدى. ئۇ «چاقماق» تىن ئۇچۇپ چىققاندا، كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان، سەزگۈر رادارلارغىمۇ چۈشمەيدىغان قىياپەتكە كىرىۋالغانىدى. ئۇ نامەلۇم ئالەم ئايروپىلانىنىڭ ئىچىگە كىرگەندىمۇ قارشىلىققا ئۇچرىمىدى.

ئورۇندۇقلارنىڭ ئۆرۈلگەن ھەم سۇندۇرۇلغانلىقى، مۇھىم ئاپپاراتلارنىڭ بۇزۇۋېتىلگەنلىكى، ئالەم ئايروپىلانىنىڭ باشقا بىر ئۇچقۇنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچرىغانلىقىدىن دېرەك بېرەتتى.

ئادەم ۋە ئۇچقۇچىلارنىڭ بۇلاپ كېتىلگەنلىكى ئېھتىمالغا يېقىن ئىدى. ئەمما، نېمىشقىدۇر ئايروپىلان پارتلىتىۋېتىلمىگەنىدى.

لېرىخ ئۇچقۇچىلار بۆلۈمىگە كىرىپ، ئورۇندۇقنىڭ ئارقىسىدا سۇنايلىنىپ ياتقان بىر ئادەمگە كۆزى چۈشۈپ چۆچۈپ كەتتى. ئۇ ئەنسىزلىك بىلەن ئۆپچۆرىسىگە قاراپ قويۇپ، ياتقان ئادەمگە ئېھتىيات بىلەن ئېگىشتى، ئۇنىڭ ئۆلگىنىگە ئىككى سائەت بولغانىدى. لېرىخ جەسەتكە چەكسىز ئەجەبلىنىش بىلەن قاراپ قالدى. ئۇ كۆپ سەييارىلەرگە بارغان، ھاياتلىق بار دېيىلسە، قۇرت-قۇڭغۇزغا ئوخشاپ كېتىدىغان بەتبەشىرە مەخلۇقلارنىلا كۆرگەن. شۇڭا بۇ سەييارىدىكىلەر ئۆز سەييارىسىنى بۈيۈك سەييارە، ئادەملىرىنى كائىناتتىكى ئالىي دەرىجىلىك ئادەملەر، دەپ ھەر قانداق جانلىقنى ئۆزلىرىگە تەڭ قىلمايتتى، ھەم كۆزگە ئىلمايتتى.

لېرىخنىڭ كۆرۈۋاتقىنى ئۆزلىرىگە ئوخشىشىپ كېتىدىغان، بەلكى ئۆزلىرىگە قارىغاندا تېخىمۇ مۇكەممەل تەن تۈزۈلۈشىگە ئىگە قاملاشقان بىر ئادەمنىڭ جەستى ئىدى. ئۇ جەسەتنىڭ يېنىنى ئاختۇرۇپ بىر خاتىرە دەپتىرنى ئالدى، خاتىرىگە خەت بولسا كېرەك، ئۇششاق بىر نېمىلەر يېزىلغانىدى. خاتىرىنىڭ ئارىسىدىن بىر پارچە قەغەز يەرگە چۈشۈپ كەتتى. لېرىخ قاتتىقراق كەلگەن بۇ قەغەزنى يەردىن ئېلىپ ئۆرۈپ قارىدى. بۇ، ئۆلگەن ئادەمدىنمۇ قاملاشقان بىرسىنىڭ سۈرىتى بولۇپ، لېرىخقا كۆلۈمسىرەپ قاراپ تۇراتتى. لېرىخ چېچى ئۇزۇنراق كەلگەن سۈرەتتىكى ئادەمنى ئايال جىنس، يەردە ياتقىنىنى ئەر جىنس ئوخشايدۇ، دەپ تەخمىن قىلدى. ئۇ ۋاقتىنى ئۆتكۈزۈۋەتمەسلىك ئۈچۈن، خاتىرە دەپتىرنى قوينىغا تىقىپ، بۇ يەردە كۆرگەنلىرىنى خوجايىنىغا مەلۇم قىلدى.

— بىز جەسەتنىلا ئەمەس، ئالەم ئايروپىلانىنىمۇ بىللە ئېلىپ كېتىمىز، — دېدى دوگال كەسكىنلىك بىلەن

* * *

قىدىرىشقا ئاتالانغان ئالەم كېمىسى ۋە ئايروپىلانلار بىر-بىرلەپ قايتىپ كېلىۋاتاتتى، ھەممىسىنىڭ جاۋابى ئوخشاش ئىدى: بىزگە كېرەكلىك خام ئەشياسى بار سەييارىنى تاپالمىدۇق، يېقىلغۇمزنىڭ يېتىشمەي قېلىشىنى ئويلاپ، قايتىشقا مەجبۇر بولدۇق.

بۈيۈك سەييارىنىڭ ھۆكۈمرانى چېچىلاتتى، غەزەپلىنەتتى، ھۆركىرەيتتى، ئەمما ئامالسىز ئىدى. قۇدرەتلىك كېمە «چاقماق» نىڭ كېچىكىشى ئۇنىڭدا زەررىچە ئۇمىد پەيدا قىلدى. «چاقماق» بىرەر پېشكەللىككە ئۇچراپ قايتىپ كېلەلمىسە، كەلگەن تەقدىردىمۇ جاۋابى باشقىلار بىلەن ئوخشاش بولسا، ھالاكەتنى كۈتۈپ ئولتۇرۇشتىن باشقا چارە يوق ئىدى.

ئاخىر «چاقماق» تىن خەۋەر كەلدى.

— ئۇ تەكشۈرۈش ئەھۋالىنى ئېيتتىمۇ؟ — سورىدى ھۆكۈمران ئالاقچىدىن.

— دوگال بۇ ھەقتە ئېغىز ئاچمىدى، — دېدى ئالاقچى، — ئۇ باشقا بىر ئالەم ئايروپىلانىنى ئولجا ئالغانلىقىنى، ئۇنىڭدا بىزگە ئوخشىشىپ كېتىدىغان بىر جەسەتنىڭ بارلىقىنىلا دېدى...

جەسەت ئۇنى كۆرۈشكە رۇخسەت قىلىنغان ھەربىي ئەمەلدارلار ۋە جەسەت تەكشۈرۈشكە قاتناشقان ئالىملارنى تاڭ قالدۇردى. بۈيۈك سەييارىنىڭ ھۆكۈمرانى جەسەت ئۈستىگە قويۇپ قويۇلغان خاتىرىنىڭ بىرىنچى بېتىدىكى خەتنى ئىنچىكە، ئۇزۇن بارمىقى بىلەن كۆرسىتىپ:

— شەك-شۇبھىسىزكى، بۇ بىر سەييارىنىڭ خەرىتىسى، — دېدى ئۇنلۇك ئاۋازدا، — خەرىتىگە يېزىلغان خەت ۋە خەرىتىنىڭ سىزىلىشىغا قاراپ، بۇ سەييارىدە ياشايدىغان مەخلۇقلارنىڭ مەدەنىيەت ھەم ئىلىم-پەندە تەرەققىي قىلغانلىقىنى پەرەز قىلغىلى بولىدۇ. ئالىملىرىمىز بۇ مەخلۇقلارنىڭ مېڭىسىنىڭ بىزنىڭ ئادەملىرىمىزنىڭ مېڭىسىگە قارىغاندا ئۈچ ھەسسە كىچىكلىكىنى تەكشۈرۈپ بىلدى. ئۇلار شۇنچىلىك

ئاددىي مېڭىسى بولۇشىغا قارىماي، كائىناتقا ئېچكىرىلەپ كىرگۈدەك ئالەم ئايروپىلانىنى ياساپ تۇ. ئۇلارنى ئالەم كېمىسى، ئۇنىڭدىنمۇ قۇدرەتلىك ئۇچقۇلارنى ياسىيالمايدۇ، دەپ كىم ئېيتالايدۇ!

— خاقان ئالىيلىرى، — دېدى ھەربىي قوماندان، — بۇ يات سەييارە بۇيۇك سەييارىمىزنىڭ خاتىرجەملىكى ئۈچۈن بىر تەھدىت! ئۇلارنىڭ ئالەم كېمىلىرىنىڭ ئالەم بوشلۇقىنى چارلاپ يۈرۈۋاتقانلىقى ئېھتىمالغا يېقىن. بۇيۇك سەييارىمىز يۈكسەك دەرىجىدە ھوشيار تۇرۇشى كېرەك!

— يات سەييارىنىڭ ئالەم ئايروپىلانىنى ئىنچىكىلىك بىلەن تەكشۈرۈپ چىقتۇق، — دېدى ئالەم ئۇچقۇلىرى مۇتەخەسسىسى، — يات سەييارىنىڭ ئالەم ئايروپىلانىنىڭ قۇرۇلمىسى بىزنىڭ ئالەم ئايروپىلانلىرىمىزغا قارىغاندا كۆپ ئاددىي، تىلغا ئالغۇدەك ئۆزگىچىلىكى يوق. مەن شۇنى خۇشاللىق بىلەن جاكارلايمەنكى، يات سەييارىنىڭ ئالەم ئايروپىلانى بىزنىڭ ئۇچقۇلىرىمىزغا ئوخشاشلا، يادرونى ئېنېرگىيە قىلغان.

بىر نەچچە مىنۇتقا سوزۇلغان چۈشەنچە، ئىزاھاتلاردىن كېيىن، بۇيۇك سەييارىنىڭ ھۆكۈمرانى ئۆزلىرىنىڭ كېيىنكى تەقدىرىنى بەلگىلەيدىغان قارارنى جاكارلىدى:

— ئۇلار ھېچقانچە قىممىتى يوق ئالەم سايارىتى ئۈچۈنلا يادرو ئېنېرگىيەسىنى سەرپ قىلغان. بۇ ئۇلاردا زۆرۈر خام-ئەشيالارنىڭ موللۇقىنى ئىسپاتلايدۇ. ئىككىلىنىشكە ئورۇن يوق. بىز ھەر قانچە بەدەل كەتسىمۇ، بۇ سەييارىنى تېپىشىمىز كېرەك! ئۇنى تېپىش ئۈنچۈالا باش قاتۇرۇپ كېتىدىغان مەسىلە ئەمەس. ئۇلارنىڭ ئالەم ئايروپىلانىنىڭ ھالاكەتكە ئۇچرىغىچە بولغان مۇساپىسى خاتىرلەنگەن. بىز پەقەت ئېھتىيات تەدبىرلىرى ئۈستىدە ئويلانساق بولىدۇ. «چاقماق» ئاخىرقى ئېنېرگىيە زاپىسى بىلەن تولۇقلىنىپ، يات سەييارىنى ئىزدەپ تېپىشقا ئاتلانسۇن!

«چاقماق»يات سەييارىنىڭ ئالەم ئايروپىلانىنى ئۆزى بىلەن بىللە ئېلىپ مېڭىشقا تەييارلاندى.

* * *

دىكتور سۆزلەۋاتاتتى:

— بىز رەھىمسىز رىئاللىقنىڭ زورلىشى بىلەن ئېيتىشقا مەجبۇر بولۇۋاتىمىزكى، ئالەمگە ساياھەت شىركىتىنىڭ «سامانيولى» ناملىق ئالەم ئايروپىلانى بىزنىڭ يەر يۈزىدىن بېرىلگەن سىگنالىرىمىزغا جاۋاب قايتۇرمىدى، ئۇ چەكسىز ئالەم بوشلۇقىدا ئىز- دېرەكسىز غايىب بولدى. ئۇ پەقەتلا «غايىب» بولدى، بىزنىڭ ياردىمىمىزنى ئىنتىزارلىق بىلەن كۈتۈپ تۇرۇۋاتقانلىقىدەك ئېھتىمالنى ھەرگىز نەزەردىن ساقىت قىلغىلى بولمايدۇ. ئالەم كېمىلىرىمىز، ئايروپىلانلىرىمىز ئىزدەشكە ئاتلاندى. بىز ئۇلارنىڭ ھايات ئىكەنلىكىگە ئىشىنىمىز، ئۇلار قايتىپ كېلىدۇ، ئۇلار چوقۇم قايتىپ كېلىدۇ!...

دىكتور ئاڭلىغۇچىلارنىڭ كۆڭلىنى ئەمىن تاپقۇزىدىغان پاساھەتلىك گەپلەردىن كېيىن، ئالەم ئايروپىلانىدىكى يىگىرمە بەش ساياھەتچىنى سۆرىتى بىلەن بىللە قىسقىچە تونۇشتۇرۇپ ئۆتتى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە ياشانغانلار، قىز- يىگىتلەر، 12 ياشلىق ئىككى بالىمۇ بار ئىدى.

نىگار خانىم ھەر بىر ساياھەتچى تونۇشتۇرۇلغاندا، ئاللادىن ئۇلارنى خېيىم - خەتەردىن ساقلاشنى، ئۇرۇق-تۇغقانلىرى بىلەن ساق-سالامەت كۆرۈشتۈرۈشنى تىلەپ دۇئا قىلاتتى. ئىككى بالىنى تونۇشتۇرغاندا ئۆزىنى باسالماي كۆز يېشى قىلدى.

— تېلېۋىزورنى ئۆچۈرۈۋېتەي، — دېدى دىلارا ئاپىسىنىڭ كۆڭلى بۇزۇلۇۋاتقانلىقىغا چىدىماي.

— ئۆچۈرمە، قىزىم. خۇدايىم ھەممىنى ئۆز پاناھىدا ساقلىغاي. مۇنۇ ئىككى بالىنى دەيمەن، ئۇلار تېخى بالىغۇ، ئانىلىرىنى ئويلاۋاتىمەن... مەنمۇ بىر ئانىغۇ...

ئېكراندا كېلىشكەن بىر يىگىتنىڭ سۈرىتى نامايان بولدى. دىكتور ئۇنى، ئېكزام ئالى، 32 ياش، XX تەتقىقات ئورنىنىڭ دوكتورى، دەپ تونۇشتۇردى. نىگار خانىم باشقىلارغا تىلىگەن تىلىكىنى تىلەپ، ئەجەبمۇ قاملاشقان يىگىت ئىكەن، تېخى ئۆيلەنمىگەن بولغىيتتى... — دېدى ئېچىنىپ. يىگىتنىڭ ئۆزىمۇ ياكى ئاپىسىنىڭ سۆزى تەسىر قىلدىمۇ، دىلارانىڭ خىيالىدىن، ئەجەب ماڭا مۇشۇنداق يىگىتلەر ئۇچرىمايدۇ، دېگەن گەپلەر لىپ قىلىپ ئۆتۈپ كەتتى.

* * *

ئالەم ئۇچقۇچىسى دوگال «چاقماق» نى يات سەييارىنىڭ ساياھەت ئايروپىلانىنى ئولجا ئالغان يەردە توختاتتى.

— ئەمدىكى نۆۋەت سېنىڭ، — دېدى ئۇ يار-دەمچى ئۇچقۇچى لېرىخقا، — ئۇچ كۈن ساقلايمەن. ئاۋارىچىلىقتا ئۇچراپ قالغۇدەك بولساڭ ئىككىلىنىپ يۈرمەي دەرھال كەينىڭگە يان!

قىلىنىدىغان ئىشلار، ئېھتىماللىقلار ئالدىن ئويلىنىپ، پۈختا تەييارلىق قىلىنغانىدى. چۈنكى، يات سەييارىنىڭ ئولجا ئېلىنغان ئالەم ئايروپىلانى بۈيۈك سەييارىدىكىلەرنى ئوبدانلا چۆچۈتۈپ قويغانىدى.

— ئالاقىلىشىش دەل ۋاقتىدا بولسۇن، — دەپ ئاگاھلاندۇردى دوگال ئۇچقۇچىلار بۆلمىسىدىن چىقىپ كېتىۋاتقان لېرىخقا.

چىراي-شەكلى، كىيىملىرى ساياھەت ئايروپىلانىدىن تېپىلغان جەسەتكە قۇيۇپ قويغاندەك ئوخشايدىغان لېرىخ، ساياھەت ئايروپىلانىنىڭ ئۇچقۇچىلار بۆلۈمىگە كىرىپ جايلاشتى. بىر مىنۇتتىن كېيىن ئۇچۇشقا تەييار ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈپ بەلگە بەردى.

ساياھەت ئايروپىلانى «چاقماق» تىن ئايرىلىپ ئۇچ كۈن ئۇچتى. ھەر سائەتتە دوگال بىلەن ئالاقىلىشىپ تۇرۇۋاتقان لېرىخ، يات سەييارىنىڭ قارىسى كۆرۈنمىگەنلىكىنى ئۇمىدسىزلەنمەكتە ئىدى.

— خوجايىن، يۆنىلىشتىن ئادىشىمدىم، ئەمما يات سەييارىنى بايقىغۇدەك بولمىدىم، — دەپ خەۋەر بەردى ئۇ ئىزدەش ئۇچۇن بەلگىلەنگەن ۋاقىت ئاخىرقى چەككە يەتكەندە.

— قايت! — دەپ كەسكىن بۇيرۇق قىلدى دوگال.

لېرىخ قايتىشقا ھازىرلاندى. مانا شۇ چاغدا يىراقتىن كۈزىتىدىغان ئاپپاراتلار غۇلغۇلداپ كەتتى. ئېكراندا ئۇچتىن بىر قىسمى يورۇپ تۇرغان بىر سەييارە كۆرۈندى. لېرىخ نامەلۇم سەييارىنىڭ ھەر بىر بۆلۈكىنى چوڭايتىپ تەكشۈردى. «غەلىبە! — دەپ ۋارقىرىۋەتتى ئۇ خۇشاللىقىدا، — بۇ، بىز خەرىتىسىنى كۆرگەن، ئىزدەپ تاپماقچى بولغان سەييارىنىڭ نەق ئۆزى.»

لېرىخ دوگالغا خەۋەر بېرىۋېتىش ئۈچۈن، بىلىكىدىكى سائەتكە ئوخشىشىپ كېتىدىغان ئاپپاراتنىڭ كۇنۇپكىسىنى باستى، ئالاقە ئۇلانمىدى. ئۇ خەۋەرلىشىش ئاپپاراتىنى بىلىكىدىن ئېلىپ خېلى ئېتىشىپ باقتى، لېكىن ئوڭۇشسىزلىمىدى، ئاپپاراتتىن كاشىلا چىققانىدى.

لېرىخ ئويلىنىپ قالدى. ئۇلار يۇز بېرىپ قالىدىغان ئېھتىماللىقلارغا مۇناسىۋەتلىك قارار چىقىرىشقانىدى: پەۋقۇلئاددە ئەھۋالدا يارەمچى ئۇچقۇچى ئۇچۇشنى داۋاملاشتۇرۇشى، نەتىجىسىز ئەھۋالدىلا باش ئۇچقۇچى بىلەن ئالاقىلىشىپ بىللە قايتىپ كېلىشى كېرەك! لېكىن، ھازىر ئىزدىمەكچى بولغان سەييارە تېپىلدى. ئۇلار بەلگىلىگەن مەدداردا «ئالاقە ئۇزۇلۇپ قالسا...» دېگەن سۆز يوق ئىدى. لېرىخ قارارلىق، تەۋەككۇلچىلىككە ئۆگىنىپ كەتكەنىدى. ئۇ نامەلۇم سايىارىنى ھەمىدىن ئاۋۋال بايقىغىنىغا چەكسىز خۇش بولۇپ، بۈيۈك سەييارىگە بېغىشلىغان «پىداكارلىق روھى» بىلەن ئالغا ئىلگىرىلەۋەردى.

* * *

ئالەم بوشلۇقى خەۋپسىزلىك تارمىقى بىلەن «ئالەمگە ساياھەت» شىركىتى ئېكرانلىق تېلېفون

دا سۆزلىشۋاتاتتى:

— بىز بايقىغان ئالەم ئايروپىلانى شىركىتىگە لارنىڭ يوقلىپ كەتكىنىگە تۆت كۈن بولغان «سامانيولى» ناملىق ئالەم ئايروپىلانى ئىكەن.

— ئەپەندىم، بۇ راستىمۇ؟ خاتالىشىپ قالمىغانسىلەر؟

— بىزدە خاتالىق يۈز بېرىشى مۇمكىن ئەمەس.

— رەھمىتىمنى قوبۇل قىلغايسىز، ئەپەندىم. سايامەتچىلەر هايات ئىكەن ـ دە، شۇنداقمۇ؟

— ئەپسۇس، ئۇچقۇچى بۆلۈمىدىكى بىرلا ئادەمدىن باشقىلارنى كۆرگىنىمىز يوق. بىز بۇ ئادەمنى تەكشۈرۈپ كۆردۇق. ئۇ تەتقىقات ئورنىنىڭ ياش دوكتورى ئىكرام ئەلى ئىكەن.

— باشقىلارغا نېمە بولغاندۇ... لېكىن چۈشىنەلمىدىم... ئىكرام ئەلى ئۇچقۇچى ئەمەس دوكتور ئىدى...

— باشقىلارنىڭ نېمە بولغانلىقى، دوكتورنىڭ قانداق قىلىپ ئۇچقۇچى بولۇپ قالغانلىقى هازىرچە ئېنىق ئەمەس. لېكىن، ئۇنىڭ ئالەم ئايروپىلانىنى ئاپتوماتىك يېتەكلەش سىستېمىسىنى ئىشلىتىپ ئۇچۇۋاتقانلىقى ئېنىق.

— ئەقىللىق، زېرەك يىگىت ئىكەن.

— ئۇ بىزنىڭ سىگنالىزىمىزنى قوبۇل قىلمىدى. ئۇزىمۇ سىگنال بەرمىدى. قارىغاندا، «سامانيولى» نىڭ ئالاقىلىشىش سىستېمىسىدىن كاشىلا چىققانەدىك تۇرىدۇ.

— ئۇ بىخەتەر يېتىپ كېلەلەرمۇ، ئەپەندىم؟

— زۆرۈر تەدبىرلەر هازىرلاپ قويۇلدى. «سامانيولى» دىن ئايرىلىپ قالساقمۇ، ئۇچقۇچىنىڭ هايات قېلىشىدا شۈبهه يوق. هازىرچه «سامانيولى» نىڭ ئۇچۇشى نورمال، دوكتورنىڭ كەيپىياتىمۇ ياخشى.

— ئىلاهىم، هەممە ئىشلار ئوڭۇشلۇق بولۇپ كېتەر...

— ئەپەندى، ئەهۋالدا ئۆزگىرىش بولۇۋاتىدۇ. ئۇ بىزنىڭ دۆلەتلىك ئالەم ئايروپىلانلىرىنى قويۇپ بېرىش مەيدانىغا قونۇش توغرىسىدىكى رەسمىلىك كۆرسەتمىمىزگە پەرۋا قىلماي يۆنىلىشىنى ئۆزگەرتتى.

— مەن دېگەن ئىدىمغۇ، ئۇ ئۇچقۇچى ئەمەس دوكتور دەپ...

— ئۇ يەنىلا تەمكىن. شۇنداقتىمۇ بىز ئۇچقۇچىنى قۇتۇلدۇرۇش تەدبىرىنى ئىشلىتىشكە مەجبۇر بولىدىغانەدەك تۇرىمىز.

— ئۇنىڭ قەيەرنى نىشان قىلغانلىقىنى بىلگىلى بولماسمۇ؟

— بىر نېمە دېيەلمەيمەن.

— ئەپەندىم، ئەگەر شىركىتىمىزنىڭ بۇ ئالەم ئايروپىلانى ئاپتوماتىك يېتەكلەش سىستېمىسىنى ئىشلەتكەن بولسا، چوقۇم بىزنىڭ ئالەم ئايروپىلانى قويۇپ بېرىش مەيدانىغا قونىدۇ.

— بىزنىڭ مۇهاپىزەت قىلىشقا ئەۋەتكەن يىراق مۇساپىلىك رېئاكتىپ ئايروپىلانلىرىمىز بۇنى ئىسپاتلىدى. بىز ئۇلار يوللىغان سىگنالنى هېلىلا قوبۇل قىلدۇق، «ئۇچقۇچى»ئىز يەنىلا گەپ-سۆز قىلمىغان. ئۇچقۇچى بۆلۈمىدىكى يۆنىلىش كۆرسەتكۈچى ئېكراندىن «سامانيولى» نىڭ سىلەرگە قاراپ ئۇچۇۋاتقانلىقىنى ئېنىق كۆردۇق.

— ئەپەندىم، خۇشاللىق بىلەن مەلۇم قىلىمەنكى، «سامانيولى» بىزنىڭمۇ كۆزىتىش ئاپاراتلىرىمىزدا نامايان بولدى.

— ناهايىتى ياخشى، تەييارلىنىڭلار. رېئاكتىپ ئايروپىلانلار «سامانيولى» قونۇش مەيدانىغا يېتىپ بارغۇچه كۆزىتىپ بارىدۇ.

* * *

«ئالەمگە سايامەت» شىركىتىنىڭ ئىز-دېرەكسىز غايىب بولغان ئالەم ئايروپىلانىنىڭ سىرلىق هەم چەكسىز ئالەم بوشلۇقىدا مۆجىزىدەك پەيدا بولۇشى، هەم ئۇنىڭ قايتىپ كېلىۋاتقانلىق خەۋىرى يەر شارىدىكى مىليونلىغان ئادەمنى تاڭ قالدۇردى. كىشىلەر ئالەم ئايروپىلانىدىكى سايامەتچىلەرنىڭ تەقدىرىگە قاتتىق ئېچىنىشقان بولسا

مۇ، ئادەتتىكى ئايروپىلانلارنىمۇ ھەيدەپ باقمىغان ياش دوكتورنىڭ قانداق قىلىپ ھايات قالغانلىقى ۋە قانداق قىلىپ ئالەم ئايروپىلانىنىڭ ئۇچقۇچىسى بولۇپ قالغانلىقىغا ئادەتتىن تاشقىرى قىزىقاتتى.

كارىۋاتتىن چۈشۈشكە قىينىلىدىغان نىگار خانىم كۆپ ۋاقتىنى تېلېۋىزور كۆرۈش بىلەن ئۆتكۈزەتتى. قايسىلا تېلېۋىزور قانىلىدا بولسۇن، سايا‌ھەتچىلەر ئولتۇرغان ئالەم ئايروپىلانىنىڭ قايتىپ كېلىۋاتقانلىقى خەۋەر قىلىنىۋاتاتتى. ئالەم ئايروپىلانىنىڭ كىشىلەر نەزىرىدە قەھرىمانغا ئايلانغان ئۇچقۇچىسى ــ ياش دوكتور ئېكرام ئەلىنىڭ ئۇچقۇچى بولۇمىدە بەخىرامان ئولتۇرغان كۆرۈنۈشى خەۋەرلەر ئارىسىغا قىستۇرۇلۇپ كۆرسىتىلەتتى. دىكتور ئاڭلىغۇچىلارنىڭ قەلبىنى تىترىتىدىغان قاينام ھېسسىياتتا سۆزلەۋاتاتتى:

ــ ئالەم ئايروپىلانىنى قوغداپ كېلىۋاتقان يىراق مۇساپىلىك رېئاكتىپ ئايروپىلانلار ھازىر ئۇنىڭدىن ئايرىلدى. بۇ ئالەم ئايروپىلانىنىڭ قونۇش مەيدانىغا خېيىم - خەتەرسىز قونىدىغانلىقىدىن بېرىلگەن بېشارەت. تاقەتسىز مىنۇتلار قىسقارماقتا. يەنە بىر مىنۇت يىگىرمە سېكۇنت تىن كېيىن، بىز زاربىقىپ كۆتكەن قەھرىمان ئۇچقۇچىمىز بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشەلەيمىز...

ــ بىر ئادەم بولسىمۇ قايتىپ كەلدى. خۇدا يىم باشقىلىرىنىمۇ ئۆز پاناھىدا ساقلىغاي، ــ دېدى نىگار خانىم شۇئىرلاپ.

دىلارا كارىۋات يېنىدا پۈتۈن دىققىتى بىلەن تېلېۋىزوردىن كۆز ئۈزمەي ئولتۇراتتى. تۇنۇگۈن كەچتە «سامانيولى» بىلەن بىللە يوقاپ كەتكەن سايا‌ھەتچىلەرنى تونۇشتۇرغاندا، ئاپىسى ئېكرام ئەلىنىڭ رەسىمىنى كۆرۈپ «ئەجەبمۇ قاملاشقان يىگىت ئىكەن. تېخى ئۆيلەنمىگەن بولغىيتتى» دېگەن، ئاپىسىنىڭ گېپىگە ئۇلىنىپلا «ئەجەب ماڭا مۇشۇنداق يىگىتلەر ئۇچرىمايدۇ» دېگەن گەپلەر دىلارانىڭ خىيالىدىن كەچكەن. شۇ گەپ، شۇ خىياللار قىلىنىپ بىر ئاخشام ئۆتكەندە، «سامانيولى»دا بىردىنبىر ھايات قالغان ئاشۇ قاملاشقان يىگىت قايتىپ كېلىۋاتاتتى. شۇ خىيالنى قىلمىغان بولسا، دىلارا كۈندىكىدەك ــ ھېچ ئىش بولمىغاندەك ئولتۇرۇۋەرگەن بولاتتى. لېكىن، ھازىر ئۇنداق بولمايۋاتاتتى. «ئۇچقۇچى» يىگىت ئايروپىلاندىن چۈشۈپ ئۇدۇل ئۆيگە كېلىپلا مۇھەببەت ئىزھار قىلىدىغاندەك غەلىتە بىر ھېسسىياتنىڭ تەسىرىدە بىئارامىلىق سەزمەكتە ئىدى. بىر نەچچە سېكۇنتتىن كېيىن، دىلارا ئۆزىدىن كايىپ پىسكۆكىدە كۈلۈۋەتتى. بۇ نېمىدېگەن بولمىغۇر خىيال-ھە.

ــ نېمىگە كۈلۈۋاتىسەن، قىزىم؟

ــ خۇشاللىقىمدىن، ئاپا. تىنچ-ئامان قايتىپ كەلگەن ئاشۇ ئۇچقۇچى قانداق قىسمەتلەرگە دۇچار بولغانلىقىنى ئېيتىپ بېرەر، باشقا سايا‌ھەتچىلەرنىمۇ قۇتقۇزۇشنىڭ بىر يولى تېپىلىپ قالار.

ــ ئىلاھىم، دېگىنىڭدەك بولغاي، بالام.

دىكتور ئالەم ئايروپىلانى بىخەتەر قوندى، دەپ تەنتەنە بىلەن جاكارلىغاندا، قونۇش مەيدانىنىڭ يىراقراقىغا جايلاشقان ئۇزۇن، ھەم ياسىداق لەمپە ئاستىدا، قەھرىمان ئۇچقۇچىنى قارشى ئېلىشقا چىققان ئەربابلار ھەم ھەر ساھەنىڭ ۋەكىللىرى خۇشال-خۇرام‌لىق ئىچىدە چاۋاك چېلىشىپ، قوللىرىنى پۇلاڭلىتىشتى. خانىملار چۇۋۇلدىشىپ ياغلىقلىرىنى سىلكىپ يەلپۈتۈشتى. ھەرقانداق پۇرسەتنى ئۆتكۈزۈۋەتمەيدىغان تىنىمسىز مۇخبىرلارنىڭ ئاپپاراتلىرىنىڭ كۆزلىرى قۇياش نۇرىدا ۋال-ۋۇل چاقناپ كۆزلەرنى قاماشتۇراتتى. تەرتىپ ساقلىغۇچى ساقچىلار مېڭىش چەكلەنگەن قىزىل لېنتىنى بويلاپ قېتىپ تۇرۇشاتتى.

«تۇلپار»مارکىلىق ھەشەمەتلىك بەش پىكاپ ئالەم ئايروپىلانىدىن ئوتتۇز مېتىر نېرىدا توختىدى. كۈتۈۋېلىشقا چىققان ئالاھىدە خادىملار ۋە

يۇقىرى دەرىجىلىك ئەربابلار ماشىنىدىن چۈشۈپ، ئالەم ئايروپىلانىنىڭ شوتا قويۇپ تەق قىلىپ قويۇلغان ئىشكى ئالدىدا قاتار بولۇپ تۇرۇشتى. مەيدانغا كىرىشكە ئىجازەت قىلىنغان مۇخبىرلار ئۇلارنىڭ ئارقا ۋە يانلىرىدا ئەپلىك جاي تالىشىپ يۈرۈشەتتى.

ئالەم ئايروپىلانىنىڭ ئېچىلغان ئىشىكىدە قەھرىمان ئۇچقۇچى كۆرۈنگەندە، قارشى ئېلىش سادالىرى ئەۋجىگە چىقتى. ياش دوكتور سايامەت كە ماڭغاندا قانداق كىيىنگەن بولسا، ھېلىمۇ شۇ كىيىمدە ئىدى. تۇرقىدىن تولىمۇ تەمكىن كۆرۈنەتتى. تەنتەنىلىك قارشى ئېلىشنى كۆرگەندە، ئايرىلىپ قالغان ھەمراھلىرى ئېسىگە كەلدىمۇ، چىرايىدا كۈلكە، قىزغىنلىق يوق ئىدى. ئۇ ئىشىك تۈۋىدە بىر ئاز تۇرغاندىن كېيىن، قولىنى پۇلاڭلىتىپمۇ قويماي، شوتا پەلەمپەيلىرىنى ئاۋايلاپ دەسسەپ چۈشۈشكە باشلىدى.

نىگار خانىم بىلەن دىلارا ھاياجاندىن بىر-بىرىگە گەپمۇ قىلماي، كەمدىن - كەم كۆرۈلدىغان بۇ ئاجايىپ ئۇچرىشىشنى ببرىلىپ كۆرمەكتە ئىدى. تېلېۋىزوردا دوكتورنىڭ چىرايى-شەكلى، ھەر بىر ھەرىكىتى يېقىنلاشتۇرۇلۇپ ئوچۇق كۆرسىتىلۋاتاتتى. دۆلەتلىك ئالەم تەتقىقاتى مەركىزىنىڭ ئەمەلدارى بىرىنچى بولۇپ قىزغىن كەيپىياتتا كۆرۈشۈشكە قول ئۇزاتتى. دوكتور توختاپ، ئىپادىسىز كۆزلىرى بىلەن ئۇنىڭغا بىر دەم تىكىلىپ قاراپ تۇردى-دە، ئالقىنىنى ئېچىپ ئەمەلدارنىڭ قولىغا تەگكۈزۈپ قويدى. شۇنداقتىمۇ ئەمەلدار ئۇنىڭ ئالقىنىنى ئىككى قوللاپ قىسىپ يېنىك سىلكىگەچ بىر نېمىلەرنى — ئېھتىمال ئۇنىڭ ساق-سالامەت قايتىپ كەلگەنلىكىگە خۇشال بولغانلىقىنى ئىزھار قىلغان بولسا كېرەك، دېدى. دوكتور كېيىنكىلەر بىلەنمۇ شۇنداق كۆرۈشتى. كۆرۈشكۈچىلەر ۋە مۇخبىرلارنىڭ سوئاللىرىغا بىر ئېغىزمۇ جاۋاب قايتۇرمىدى.

— ۋاي بېچارە، تېخىچىلا ئۆزىگە كېلەلمىگەندەك تۇرىدۇ، — دېدى نىگار خانىم ئىچ ئاغرىتىپ، ئاندىن قولياغلىقى بىلەن كۆز يېشىنى سۈرتۈپ خورسىندى.

— ئالەم ئايروپىلانىنى ئۆزى يالغۇز ھەيدەپ، يەرگە بىخەتەر قوندۇرۇش ئاسان ئەمەستە، ئاپا، — دېدى دىلارا. دوكتورنىڭ خامۇشلۇقى، پەرۋاسىزلىقى ئۇنىڭدىمۇ ئېچىنىش تۇيغۇسىنى قوزغىغانىدى.

دىكتور بۇ ھاياجانلىق كۆرۈنۈش ۋە ئاربلىقتا بولۇۋاتقان گەپ-سۆزلەرنى، تېلېۋىزور كۆرگۈچىلەرنىڭ دىققىتىنى چېچىۋەتمەسلىك ئۈچۈن جىم-جىم ئۆتكۈزۈۋەتتى. ئۇنىڭسىزمۇ چۈقان-سۈرەن يېتەرلىك ئىدى. قەھرىمان ئۇچقۇچى بىلەن كۆرۈشۈش ئاخىرلاشتى. قامەتلىك كەلگەن بىر خادىم تەكەللۇپ بىلەن دوكتورنى ماشىنىغا چىقىشقا تەكلىپ قىلدى. ئەمما دوكتور ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلىمىغاندەك ماشىنا تەرەپكە ئەمەس، لەمپە ئاستىدا تۇرغان قارشى ئالغۇچىلار تەرەپكە قاراپ قوزغالدى. ئالاھىدە خانىم ۋە ئەربابلار ئۇنىڭ بۇ ھەرىكىتىدىن تېڭىرقاپ قالدى. لېكىن شۇ ھامان پىچىرلىشىپلىپ، دوكتورغا ئەگىشىپ ماڭدى. دىكتور جانلىنىپ كەتتى:

— خانىملار، ئەپەندىلەر، بىزنىڭ قەھرىمان ئۇچقۇچىمىز قارشى ئېلىشقا چىققانلار بىلەن كۆرۈشمەكچى، ئۇ ھەممىمىزگە ئېھتىرام بىلدۈرمەكچى...

ماشىنىلار ئاستا قوزغالدى. ھەر ئېھتىمالغا تەييار تۇرغان ئوت ئۆچۈرۈش ماشىنىلىرى بىلەن مۇھاپىزەتچى قىسمىنىڭ بەش-ئالتە ماشىنىسىمۇ ئالەم ئايروپىلانىدىن يىراقلاشتى. مانا شۇ چاغدا كۈتۈلمىگەن، ھەممىنى ھاڭ-تاڭ قالدۇرغان، ھەم قاتتىق چۆچۈتكەن ۋەقە يۈز بەردى: ئالەم ئايروپىلانى پارتلاپ كەتتى. ئۇنىڭدىن كۆتۈرۈلگەن يالقۇن، ئىس-تۈتەك، چاڭ-توزان ئاسماندا يېيىلىپ، كۈن-نۇرىنى توسىدى.

* * *

ئالەم ئۇچقۇلىرى مۇتەخەسسىسلىرى «سا-

مانيولى»نىڭ پارتلاپ كېتىش سەۋەبىنى ئېنىقلاپ چىقالمىدى. نامەلۇم كۈچنىڭ زەربىسىگە ئۇچراپ كونتروللۇقنى يوقاتقان بۇ ئايروپىلاندىن ئەينى چاغدا ياكى كېلىۋاتقاندا كاشىلا چىقمىغان، دەپ ئېيتقىلى بولمايتتى. ئۇنىڭ بىردىنبىر ھايات قالغۇچىنى يەر يۈزىگە يەتكۈزۈپ كەلگىچە بەرداشلىق بېرەلىگەنلىكىنىڭ ئۆزى بىر ئامەت ئىدى.

دوكتور ئېكرام ئەلى پەقەتلا گەپ قىلمايتتى. سوئال سورىغۇچىغا مەنىسىز تىكىلىش بىلەن يەنە بىر ئادەم گەپ قىلمىغۇچە قاراپ تۇرۇۋېرەتتى. تەكشۈرۈش ئاپپاراتلىرى يېقىنلاشقان ھامان كەينىگە داجىيتتى، بۇ ئۇنىڭ تەكشۈرۈشنى رەت قىلغانلىقى ئىدى. پىسخولوگلار ئۇ ئېسىنى يوقاتقان، بىر مەزگىل ئارام ئالسا ئەسلىگە كېلىدۇ، دېيىشتى. كىچىككىنە بىر ئىش پىسخولوگلارنىڭ دىياگنوزىنىڭ توغرىلىقىنى ئىسپاتلىدى.

دوكتورنى كەڭ، ئازادە بىر ئۆيگە ئەكىرىپ قويۇشتى. ئەلۋەتتە، بىخەتەرلىك تارماقلىرىنىڭ بىر نەچچە خادىمى، دوختۇر ۋە پىسخولوگلار ئۇنىڭغا كۆرۈنمەي سىرتتىن يوشۇرۇنچە كۆزىتەتتى. ئۇ ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدا قىمىرلىماي بىردەم تۇرغاندىن كېيىن، ئاستا، ئېھتىيات بىلەن مېڭىپ ئۈستەلنىڭ يېنىغا كەلدى- دە، ئۈستەل يۈزىنى سىلىدى، ئۇ يەر- بۇ يېرىنى بېسىپ باقتى. دىققىتىنى ئويما نەقىش چىقىرىلىپ يا- سالغان ياغاچ ئورۇندۇق تارتتىمۇ، سۆيەنچۈكىدىن تۇتۇپ ئۇياق- بۇياققا تاراقشىتىپ باقتى، ئاندىن قورققاندەك ئاستا- ئاستا چۆكۈپ ئولتۇردى. ئۇنىڭ ھەممە ھەرىكىتى ھەقىقەتەنمۇ ئېسىنى يوقاتقان ئادەمنىڭ ئۆزى ئىدى.

ئۇدۇلدىكى تامغا خىيال سۈرۈپ ئولتۇرغان سېرىق چاچلىق چىرايلىق بىر قىزنىڭ رەسىمى نەپىس ئىشلەنگەن رامكىغا ئېلىنىپ ئېسىپ قويۇلغانىدى. دوكتور بۇ قەدىمىي ماي بوياق رەسىمگە كۆزىنى مىت قىلىپ قويماي ئۇزاق قاراپ تۇرغاندىن كېيىن، قوينىدىن ئالىقانچىلىك چوڭلۇقتىكى بىر سۈرەتنى ئالدى. بۇ ئالەم ئايروپىلانىدىكى جەسەتنىڭ يېنىدىن تېپىلغان سۈرەت ئىدى. ئۇ خاتىرە دەپتەرنى خوجايىنلىرىغا تاپشۇرۇپ بەرگەن. ئەمما ئۆزىگە غەلىتە بىلىنگەن ھەم قىزىقتۇرغان بۇ سۈرەتنى بىر ئامال قىلىپ ساقلاپ قالغانىدى. نېمە ئۈچۈن شۇنداق قىلغانلىقىنى ئۆزىمۇ بىلمەيتتى. سۈرەتنى يوشۇرغانلىقى سېزىلىپ قالغان بولسا، ئۇنىڭ يەر شارىغا كېلىپ، بۇ ئۆيدە ئولتۇرۇشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى.

سۈرەت يوشۇرۇن كۆزىتىپ تۇرغانلارنىڭ ئالدىدىكى ئېكراندا نامايان بولدى. ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسى سۈرەتتىكى بۇ گۈزەل قىزنى تونۇمايتتى. پىسخولوگلار يادرو فىزىكىسى تەتقىقات ئورنىدىكى ياڭ پىروفېسسورنى ئەسكە ئېلىشتى. ئالاقە باغلىنىپ، سۈرەت يوللاپ بېرىلدى. پىروفېسسور ئەجەبلەندى:

— بۇ بىزنىڭ دوكتور، قەھرىمان ئۇچقۇچىمىز ئېكرام ئەلىنىڭ سۆيگىنىنىڭ سۈرىتىغۇ.

— بۇنىڭغا ئىشىنەمسىز؟

— نېمە دېگىنىڭىز بۇ، ئەپەندى. بۇنىڭدىن ئىككى ئاي ئىلگىرى، بۇ قىز توي قىلىشقا ئۈچ كۈن قالغاندا تۇيۇقسىزلا ئۆلۈپ كەتكەن. بۇ پاجىئە دوكتور ئېكرامغا بەكمۇ ئېغىر كەلگەنىدى. بىز ئۇنىڭغا تەسەللى بولۇپ قالار، دەپ ئويلاپ، دوكتورنى ئالەم ساياھىتى قىلىپ كېلىشكە ئاران كۆندۈرگەنىدۇق.

— مۇشۇنداق سۈرەتتىن يەنە كۆرگەن يېرىڭىز بارمۇ؟

— دوكتور ئېكرامنىڭ ئۆيىدە مۇشۇ سۈرەتنىڭ تامغا ئېسىپ قويۇلغان نۇسخىسىنى كۆرگەنمەن.

— پىروفېسسور، سىزنى ئاۋارە قىلىدىغان بولدۇق. ئالدىڭىزغا ئادەم ئەۋەتىمىز، دەرھال كەلگەن بولسىڭىز.

— مەن ئەسلىدىمۇ سىلەر بىلەن بىللە بولۇ-

شۇم كېرەك ئىدى، ــ پىروفېسسور نارازىلىق بىلەن غۇدۇڭشىدى، ــ لېكىن سىلەر... دوكتور ئېكرام مېنىڭ ئىقتىدارلىق يارەمچىم ئىدى...

ــ كەچۈرىسىز پىروفېسسور، دوكتور ئېكرامنى ھازىرچە ئالاھىدە كۆتۈۋېلىشىمىزغا توغرا كېلىدۇ. ھە- راست، دوكتورنىڭ ئۆيىدىكى ھېلىقى چوڭايتىلغان سۈرەتنى ئالغاچ كەلگەن بولسىڭىز.

ــ ئىشىك...

ــ ئەۋەتكەن ئادىمىمىز ئېچىپ كىرەلەيدۇ. كەچۈرىسىز پىروفېسسور،خىزمىتىمىزنىڭ ئېھتىياجى شۇنداق قىلىشىمىزنى تەلەپ قىلىدۇ.

يىگىرمە مىنۇتتىن كېيىن ياڭ پىروفېسسور چوڭايتىلغان سۈرەتنى ئېلىپ كەلدى. ئىككى پارچە سۈرەت سېلىشتۇرۇلدى. گۇمانلانغۇدەك يېرى يوق ئىدى.

ــ مەن مۇنداق تەكلىپ بەرمەكچىمەن، ــ دېدى پىسخىكا دوختۇرى، ــ دوكتور ئېكرام ئەسلىنى بۇ يەردە تۇتۇپ تۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق، دەپ قارايمەن. ئۇنىڭ يېنىدىن سۈرەتنى ئېلىپ قارىشى ئەس- ھوشىنىڭ ئەسلىگە كېلىشىنىڭ باشلىنىشى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئۆيىگە ــ مەھبۇبى ھايات بولغان بولسا، مەڭگۈلۈك قوشۇلۇپ، بىللە تۇرمۇش كەچۈرۈشكە ھازىرلانغان ئۆيگە بارسۇن. ياڭ پىروفېسسورنىڭ يالغۇز ئۆزى ئېلىپ بارغىنى ئۇنىڭغا روھىي ئازادىلىك ھېس قىلدۇرىدۇ. كۆزىتىش مەسلىسىگە كەلسەك، بۇنداق قىلىشنىڭ زىيىنى يوق. لېكىن يېقىنىدىن ئەمەس ــ ئۇ ئۆزىنى كۆزىتىۋاتقانلىقىنى بىلمەسلىكى كېرەك ــ يىراقتىن تۇرۇپ بىر نەچچە كۈن كۆزىتىلىشىگە قارشى ئەمەسمەن.

* * *

ياڭ پىروفېسسور ئېكرام ئەسلىنى تەكەللۇپ بىلەن مېڭىشقا تەكلىپ قىلغاندا، ئۇ ياۋاشلىق بىلەن ئەگەشتى. بۇ ياخشىلىقنىڭ بەلگىسى ئىدى، پىروفېسسور بۇنىڭدىن ناھايىتى خۇش بولۇپ كەتتى. ئۇيگە كەلگەندىن كېيىن، پىروفېسسور ساياھەت يېتەكچىسىدەك ئېكرامنى ئەگەشتۇرۇپ، تۇجۇپىلەپ بېزەلگەن تۆت ئېغىز ئۆيى، ئاشخانا، كۇتۇپخانىلارنى ئايلاندۇرۇپ چىقتى. مۇشۇنداق قىلسام تونۇش نەرسىلەرنى كۆرۈپ ئەس- يادى ئېچىلىپ قالسا ئەجەب ئەمەس، دەپ ئويلىغان پىروفېسسور، ئۇنىڭدا ھېچقانداق ئۆزگىرىش بايقىمىغاندىن كېيىن قايتماقچى بولدى. ئىشىك ئالدىغا كەلگەندە، يەنە:

ــ ئەتە ئەتىگەندە تېلېفونىڭىزنى كۈتىمەن، ــ دېدى سىناش نەزىرىدە.

ئېكرامدىن سادا چىقمىدى.

پىروفېسسور كەتكەندىن كېيىن، ئۇ بايا پىروفېسسور ئۆيى ئىچىنى كۆرسىتىشكە قەيەرىدىن باشلاپ يېتەكلەپ ماڭغان بولسا شۇ يەرگە كېلىپ توختىدى. بېشىنى سىڭايان قىلىپ بىردەم تۇرۇۋېلىپ، ئاستا، ئېھتىيات بىلەن مېھمانخانىغا قاراپ قوزغالدى. ئۇ ھېچنېمىگە قارىمايلا، ھەم قىزىقمايلا ئۇدۇل كېلىپ، تامدىكى نەپىس ئىشلەنگەن رامكىغا ئېلىنغان، كۇلۇپ تۇرغان قىزنىڭ چوڭايتىلغان سۈرىتى ئالدىدا توختىدى (ئالاھىدە خادىملار بۇ سۈرەتنى ئۇلار كېلىشتىن ئاۋۋال ئەكىلىپ جايىغا تاقاپ قويغانىدى).

ئۇ قويىنىدىكى سۈرەتنى ئېلىپ، رامكىدىكى سۈرەتكە سېلىشتۇردى، ئاندىن بېشىنى بىردەم ئوڭغا، بىردەم سولغا قىسايتىپ رامكىدىكى سۈرەتكە ئۇزاقىچە قاراپ تۇردى. شەكشۇبھىسىزكى، قىزنىڭ گۈزەللىكى ئۇنى ئۆزىگە مەھلىيا قىلۋالغانىدى.

ئۇ دىققىتىنى قىزنىڭ سۈرىتىگە يانداپ تاقالغان ئوخشاش چوڭلۇقتىكى يەنە بىر سۈرەتكە ئاغدۇردى. سۈرەتتىكى يىگىت ئالەم ئايروپىلانىدىن تېپىلغان ئەسلىدىكى ياش دوكتور ئېكرام ئەلى ئىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ سۈرەتتىكى يىگىتكە قۇيۇپ قويغانىدەك ئوخشايدىغانلىقىغا تولۇق ئىشەندى.

ئۇ كۆزى قىيمىغانىدەك ئاستا-ئاستا كەينىگە

داجىپ بۇرۇلدى- دە، پولدىن تورۇسقىچە تاقاپ يا- سىلىپ، ئىچى قېلىن- قېلىن كىتابلار بىلەن لىق تولغان كىتاب جاھازىسىنىڭ ئالدىدا توختىدى، ئۇنى باشقا كىتابلارغا قارىغاندا قېلىنراق كۆرۈن- گەن بىر نەچچە «كىتاب» جەلپ قىلدى. ئۇ ئۇس- تىدىكى كىتابنى ئېلىپ ئاۋايلاپ ۋاراقلىدى. ئىچى چوڭ- كىچىك سۈرەتلەر چاپلانغان بەش پارچە «كىتاب»نىڭ ھەممە بېتىدىكى سۈرەتلەر ئېكرام بىلەن ھېلىقى چىرايلىق قىزنىڭ دېڭىز بويىدا، دەريا قىرىدا، مېۋىلىك باغلاردا، تاغدا، گۈلزارلىقلاردا ئۆزى يالغۇز، كۆپىنچىسىدە قىز بىلەن بىللە، يەنە بەزىلىرىدە دوستلىرى بىلەن ئا- رىلىشىپ چۈشكەن سۈرەتلەر ئىدى. سۈرەتلەردە- كى تاللانغان كۆرۈنۈشلەر شۇنچە گۈزەل، قىز بىلەن يىگىت شۇنچە شادىمان ئىدى، ئۇ ھېچقا- چان، ھېچقانداق يەردە كۆزنى ئۈزمەي قاراپ تۇرغىدەك بۇنداق ئاجايىپ نەرسىنى كۆرمىگەن- دى.

ئۇ كىتاب جاھازىسىدىن باشقا بىر قېلىن كىتابنى سۈغۇرۇپ ئالدى. بۇ «ئۇيغۇرچە- خەنزۇ- چە- ئىنگلىزچە سېلىشتۇرما لۇغەت» ئىدى. لۇ- غەتنىڭ قېلىن مۇقاۋىسىنى ئەمدىلا ئېچىشىغا، تۈيۈقسىز ئاڭلانغان ئەر كىشىنىڭ ئاۋازىدىن چۆچۈپ،كىتاب قولىدىن چۈشۈپ كېتىشكە قىل قالدى. ئاۋاز مۇقاۋىدىن چىقىۋاتاتتى، ئۇ سىنچىلاپ قاراپ مۇقاۋا ئىچىگە بىر مىكرو قۇ- رۇلما ئورنىتىلغانلىقىنى بىلدى. مۇقاۋا ئۇيغۇر- چە، ئىنگلىزچە، خەنزۇچە ھەرپلەرنىڭ قانداق تە- لەپپۇز قىلىنىدىغانلىقىنى سۆزلەيتتى. ئۇ بۇ گەپ- لەرنى چۈشەنمەيتتى، ئەمما يەر شارىغا دەسسەپ، ئادەملەر بىلەن ئۇچراشقاندىن تارتىپ شۇنداق گەپلەرنى ئاڭلاپ كېلىۋاتاتتى، لۇغەتتە- كى ھەرپلەرمۇ ئۇنىڭغا تونۇشتەك بىلىندى. جە- سەتنىڭ يېنىدىن تېپىلغان خاتىرە دەپتەردە، قىزنىڭ سۈرىتىنىڭ ئارقا تەرىپىگە يېزىلغان خەتتە، يول بويىدىكى بىنالارنىڭ كۆرۈنەرلىك يېرىگە ئېسىلغان ۋىۋىسكىلاردا، ھەتتا ئۇ ھەيدەپ كەلگەن ئالەم ئايروپىلان گەۋدىسىنىڭ يان تەرىپىدە ئەنە شۇنداق ھەرپلەر بار ئىدى، ئۇ بىر نېمىنى سېزىپ قالدى، ئۇ ئادەملەر بىلەن سۆزلىشىلەيدىغان «تىل»نى تېپىۋالغاندەك قىلاتتى، ئۇنىڭغا كېرىكمۇ شۇ ئىدى.

كېچە سائەت 11 بولۇپ قالغانىدى. ئۇ ئۆزە- نى يوشۇرۇنچە كۆزىتىۋاتقانلارنىڭ گۇمانىنى قوزغىماسلىق ئۈچۈن، ئۆيدىكى ھەممە چىراغ- لارنى ئۆچۈرۈپ كارىۋىتىغا چىقىپ ياتتى، ئون مىنۇتتىن كېيىن كارىۋىتىدا بىر ئادەمنىڭ ئۇخلا- ۋاتقان شەكلىنى قالدۇرۇپ، كۆزگە كۆرۈنمەس قىياپەتكە كىرىۋالدى. ئۇنىڭغا چىراغ يانداۇرۇش- نىڭ ھاجىتى يوق ئىدى. لۇغەتتىكى خەتلەرنى كۇندۇزدىكىدەك ئېنىق كۆرەتتى، ئۇ ئۆرە تۇرغە- نىچە لۇغەتنىڭ «A» ھەرپىدىن باشلاپ كۆرۈش- كە باشلىدى. لۇغەت ۋاراقلىرى ئۆزلۈكىدىن ئې- چىلاتتى، ئۇنىڭ كۆزلىرى ئېچىلغان بەت ئۈس- تىدە ئىككى - ئۈچ سېكۇنت قادىلىپ تۇراتتى - دە، كېيىن يېڭى بەتلەر ئۈستىدە يۈگۈرەتتى، ئۇ شۇ تەرىقىدە كىتاب جاھازىسىدىكى ھەممە لۇ- غەتلەرنى، ئاتوم، يادرو ھەققىدىكى كىتابلارنى، ئاخىرىدا بىر نەچچە رومانىنى كۆرۈپ چىقتى. ئۇنىڭ مىسلىسىز تەرەققىي قىلغان «مېڭە»سى قانچىلىك بولسا شۇنچىلىك قوبۇل قىلاتتى ھەم لازىم بولغاندا نېمىنى خالىسا شۇنى دەرھال «چە- قىرىپ» بېرەتتى.

تاڭ يورۇدى، ئۇ كارىۋىتىغا كېلىپ، ئۆزى قالدۇرغان شەكلىنىڭ ئورنىنى ئېلىپ يېرىم سائەت ياتتى. كېيىن ئورنىدىن ئېرىنىچەكلىك بىلەن تۇردى- دە، سىرتقا قارىغان دېرىزە ئالدىغا كېلىپ توختىدى. قىنىدىن ئەمدىلا ئۇزۇلۇپ چىققان قۇياشنىڭ قىزغۇچ نۇرى شەھەرگە يېقىن تاغنىڭ چوققىلىرىنى، تاغ باغرىدىن باش- لىنىپ شەھەر چېتىگىچە يېيىلىپ كەتكەن قويۇق باغباراڭلارنىڭ ئۈستىنى، شەھەردىكى ئە- مارەتلەرنىڭ رەڭدار ئۆگزىلىرىنى ھەل بەرگە- دەك قىزارتىۋەتكەندى، ئۇ بۇنداق گۈزەل مەنزە-

رىنى زادىلا كۆرۈپ باقمىغانىدى، كائىناتتىكى سان-ساناقسىز سەييارىلەرنىڭ بىرىدە، ئەنە شۇنداق كىشىنىڭ زوقىنى كەلتۈرگىدەك ئاجايىپ مەنزىرىنىڭ بارلىقىنى خىيالىغا كەلتۈرمەگەنىدى. ئۇ قۇياش نەيزە بويى كۆتۈرۈلگەنگە قەدەر سىرتتىن كۆزىنى ئۇزەلمىدى.

تېلېفون جىرىڭلىدى، ئۇ تېلېفون كۇنۇپكىسىنى بېسىش-باسماسلىقنى ئويلاپ ئىككىلىنىپ قالدى، ئەمما قايسى تىلدا سۆزلىشىش كېرەكلىكىنى سىناپ بېقىش ئۈچۈن بولسىمۇ تۇرۇپكىنى ئېلىشى كېرەك ئىدى.

— ئەتىگەنلىكىڭىز خەيرلىك بولسۇن، — دېدى قارشى تەرەپ ئىنگلىز تىلىدا، ئاۋازى بوغۇقراق چىقتى.

ئۇ بۇ ئاۋازنى تونۇدى، بۇ تونۇگۇنىدىن بېرى ئاڭلاپ، قۇلىقىغا سىڭىپ قالغان پېشقەدەم يېڭ پىروفېسسورنىڭ ئاۋازى ئىدى.

— سىزگىمۇ خەيرلىك سەھەر، ھۆرمەتلىك پىروفېسسور، — دېدى ئۇ جاۋابەن.

— سىز... — قارشى تەرەپ بۇنداق تېز جاۋابقا ئېرىشىشنى ئويلىمىغان چېغى دۇدۇقلاپ قالدى، — سىز... بۇ... ھە، ئېكرامۇسىز؟

— كىم دەپ ئويلىغانىدىڭىز، ھۆرمەتلىك پىروفېسسور؟

— قۇلاقلىرىمغا ئىشەنمەيۋاتىمەن، ئېكرام...

— مەن بۇنداق تېز... ناھايىتى خۇشالمەن... سىز بىلەن تۇنجى بولۇپ سۆزلەشكىنىمدىن مەنمۇ خۇشالمەن، ھۆرمەتلىك پىروفېسسور، سىزنى ئەسلەپ تۇرغانىدىم.

— رەھمەت... رەھمەت... — پىروفېسسور خۇش بولۇپ كەتكەنىدى، — سىزنى كۆرۈشكە ئالدىراۋاتىمەن، ئېكرام... باشقا ئىش... ئالدىڭىزغا بارماقچىمەن.

— بۇ نېمە دېگىنىڭىز ھۆرمەتلىك پىروفېسسور، ئاۋارە بولماڭ، ئالدىڭىزغا مەن بېرىشىم كېرەك.

— ئۇنداق دېمەڭ، مېنىڭ بارغىنىم يوللۇق، 15 مىنۇتقا قالماي يېتىپ بارىمەن.

ئەمدى ئۇ ھەقىقىي دوكتور ئېكرام ئەلى بولۇشى، بۇ يەردىكى ئىشلىرىنى تاماملىغىچە شۇنداق قىلىشى كېرەك ئىدى.

پىروفېسسورنىڭ يېتىپ كېلىشىگە ئىككى-ئۈچ مىنۇت قالغاندا، ئۇ دېرىزە تۈۋىگە كېلىپ پەسكە قارىدى. ئېگىز بىنانىڭ 36-قەۋىتىدىنمۇ ئۇ ھەممىنى تېلېۋىزور كۆرۈپ ئولتۇرغاندەك دەپ ئېنىق كۆرەتتى. كوچىلاردا ئادەم ۋە ماشىنا كۆپەيىپ، ئەتىگەنكى ئازادلىك تۇگىگەنىدى، تۆت كوچا ئېغىزىدىن 100 مېتىر يىراقتىكى قەھۋەخانىنىڭ ئىشىكى ئالدىدىكى ماشىنا قويۇش مەيدانىدا، كېچىدىن بېرى ئىككى ئادەم ئۇنى كۆزىتىپ چىققانىدى. ھازىر ئادەم ئالمىشىپتۇ، ئۇ ئۆرە تۇرغىنىچە ژۇرنال كۆرۈپ تۇرغان ئادەمنى تونۇدى، ئۇ تونۇگۇن كۆرگەن ئالاھىدە خادىملارنىڭ بىرسى ئىدى، يەنە بىرى ماشىنا تۇۋىدە قەھۋە ئىچكەچ، پات-پات يۇقىرىغا قاراپ قويياتتى.

ناۋاتىرەڭ ماشىنا كېلىپ ئالاھىدە خادىملارنىڭ ماشىنىسىنى يانداپ توختىدى. ماشىنىدىن چۈشكەن يېڭ پىروفېسسور ئالدىغا كەلگەن ئالاھىدە خادىملارغا قولىنى شىلتىپ بىر نېمىلەرنى دېدى، بۇنىڭدىن ئۇنىڭ قاتتىق خاپىلىقىنى بىلگىلى بولاتتى، ئەلۋەتتە پىروفېسسورنىڭ نېمىدىن خاپا بولغانلىقىنى چۈشەنگىلى بولاتتى، ئالاھىدە خادىملار دوكتور ئېكرامغا تېلېفون ئۇرالمايتتى، ئۇرغان تەقدىردىمۇ ئۇنىڭدىن جاۋاب ئالالمايدىغانلىقىغا كۆزى يېتەتتى. شۇڭا ئۇلار ئەتىگەنده ئەھۋال ئىگىلەش ئۈچۈن پىروفېسسورغا تېلېفون ئۇرغان. ئويلىمىغان يەردىن يېڭ پىروفېسسور دوكتور ئېكرام بىلەن سۆزلەشكەنلىكىنى ئۇلارغا ئېيتىپ بەرگەن. ئالاھىدە خادىملار پىروفېسسور بىلەن ئۈيگە بىللە كىرمەكچى بولغان، پىروفېسسور قوشۇلمىغان.

ئالاھىدە خادىملار ئاخىر ئۆزلىرىنىڭ «ئالاھىدە

ده»لىكىنى كۆرسەتتى، پىروفېسسور ئۇلارنى ئەگەشتۇرۇپ مېڭىشقا مەجبۇر بولدى. ئالدىدا ياڭ پىروفېسسور، ئارقىدىن ئىككى ئالاھىدە خادىم كىرىپ كېلىشتى، پىروفېسسور قول ئېلىشىپ كۆرۈشكەنگە قانائەت قىلماي، دوكتورنى قۇچاقلاپ مۇرىسىدىن قاقتى:

ــ يارايسىز ئېكرام، يارايسىز. سىز دوكتورلا ئەمەس، ھەقىقىي قەھرىمان ئۇچقۇچى ئىكەنسىز، ــ دېدى ھاياجان بىلەن، ــ بىز سىزدىن پەخىرلىنىمىز، پۈتۈن دۇنيا سىزدىن پەخىرلىنىدۇ.

ئۇ ئىككى ئالاھىدە خادىمنى تونۇشتۇردى. ئۇلار ئىنگلىز تىلىدا سۆزلىشۈاتاتتى. ئالاھىدە خادىملاردىن بىرسى تاسادىپىي ئېغىزدىن چىقىپ كەتكەندەك:

ــ ناشتا قىلمىغاندەك تۇرىسىز، قەھۋەخانىغا كىرىپ ناشتا قىلىۋالساق قانداق دەيسىز؟ ــ دېدى ئۇيغۇر تىلىدا.

ــ رەھمەت ئەپەندى، مەن ناشتا قىلىپ بولدۇم، ــ دېدى دوكتورمۇ ئۇيغۇر تىلىدا، ــ خىزمىتىمگە ماڭاي دەپ تۇرغانىدىم، ھېلىمۇ كۆپ ۋاقىت ئۆتۈپ كەتتى.

ــ مەن دوكتورنى ئالغىلى كەلگەن، بۇ يەردە قىلىدىغان باشقا ئىشىمىزمۇ يوق.

ــ كەچۈرىسىلەر ئەپەندىلەر، سىلەر بىلەن ئىشلىك تۇۋىدىلا خوشلىشىدىغان بولدۇم.

بۇنداق سالقىن مۇئامىلىلەرگە كۆپ ئۇچراپ پىشىپ كەتكەن ئالاھىدە خادىملار، مىيىقىدا كۈلۈپ قويۇشۇپلا خوشلاشتى، ئىشكتىن چىقىپ كېتىۋاتقاندا ئۇلاردىن بىرسى ئەسكەرتىپ قويدى:

ــ دوكتور ئەپەندى، مىليونلىغان ئادەم سىزنىڭ بۇگۈن ۋە ئەتىسىزنىڭ قانداق بولغان، ھەم بولىدىغانلىقىغا ئىنتايىن قىزىقىدۇ، سىزنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈشنى ئارزۇ قىلىدۇ. ئېھتىمال سىزنى جامائەت سورۇنلىرىدا ئۇلار بىلەن يۈز كۆرۈشتۈرۈشكە توغرا كېلەر. يۇقىرى قاتلامدىكى ئەربابلارمۇ سىز بىلەن تېزرەك كۆرۈشۈشنى كۈتۈپ تۇرۇۋاتىدۇ، شۇڭا بىر نەچچە قېتىم كېلىپ سىزنى ئاۋارە قىلىدىغاندەك تۇرىمىز.

ــ تېخى تامامەن ئەسلىمگە كەلگىنىم يوق، ماڭا ئىككى-ئۈچ كۈنلا ۋاقىت كېرەك، ئۇنىڭدىن كېيىن ھەرقانداق چاغدا خىزمىتىڭلارغا تەييارمەن.

ئالاھىدە خادىملار كەتكەندىن كېيىن، پىروفېسسور بىلەن دوكتور بىردەم پاراڭلىشىپ، ئاندىن تەتقىقات ئورنىغا مېڭىشتى.

* * *

تەتقىقات ئورنىدىكى خادىملار دوكتور ئېكرامنى ئادەتتىن تاشقىرى قىزغىنلىق بىلەن قارشى ئالدى. ئۇلارنىڭ شاد-خۇراملىقىتىن ئېچىلىپ كەتكەن چىرايىدىن كۈلكە يېغىپ تۇراتتى، ئېكرامنىڭ قوللىرىنى مەھكەم قىسىپ، ئۇنىڭ ساق-سالامەت قايتىپ كەلگەنلىكىگە بەكمۇ خۇشال بولغانلىقىنى ئىزھار قىلىشتى. ئايالىلار ئوتتەك يېنىپ تۇرغان سىلىق مەڭزىلىرىنى ياقاتىسى، سۆيەتتى. ئەگەر ئۇ كېچىدە ئىنگلىزچە، ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە يېزىلغان بىر قانچە رومانىنى ئوقۇمىغان بولسا، بۇنداق قىزغىن قارشى ئېلىشنىڭ نېمىلىكىنى بىلمەي تەمتىرەپ قالغان بولاتتى. چەكسىز تىل بايلىقى، ھەم ئۇ ھاسىل قىلغان تەپەككۇرغا تولغان ئۆتكۈر «مېڭە»سى ئۇنىڭغا قانداق قىلىش، ھەم نېمىنى دېيىش كېرەكلىكىنى قارشى تەرەپنىڭ سۆز-ھەرىكىتى ئاخىرلاشقىچە يەتكۈزۈپ بېرەتتى. ھېچكىم ئۇنىڭدىن گۇمانلانمايتتى، كۆزلىرىنىڭ ھېچ مەنە بىلدۈرمەي پارقىراپ تۇرۇشىنى، كۆپچىلىك ئۇنىڭ قاتتىق چۆچۈپ كەتكەنلىكى، تېخى تولۇق ئەسلىگە كېلەلمىگەنلىكىدىن، دەپ چۈشىنەتتى.

پىروفېسسور شۇنچىلىك خۇشال ئىدىكى، ياشىنىپ قالغىنىغا قارىماي، گەرچە دوكتورنىڭ ئالەم ئايروپىلانىدا ھادىسىگە ئۇچراپ قايتىپ

كەلگىچە تەتقىقات ئورنىدا زادىلا ئۆزگىرىش بولمىغان بولسىمۇ، ئۇنى ئىشخانا، تەجرىبىخانىلارنى ئايلاندۇرۇپ چىقتى، بۇ ئايلاندۇرۇشتىن دوكتورمۇ خۇرسەن بولدى. چۈنكى ئۇ يەر شارىغا «ئاتوم»، «يادرو»نىڭ مەنبەسىنى ئىزدەپ كەلگەنىدى، تەتقىقات ئورنى بولسا ئۇنى بۇ قۇدرەتلىك ئېنېرگىيەگە قانداق ئىگە بولۇشنىڭ نەزەرىيەۋى ئاساسى بىلەن تەمىنلەيتتى، ئۇ بۇ يەرگە يوشۇرۇنچە كىرىپ، «ئاتوم»، «يادرو» تەتقىقاتىغا دائىر ماتېرىياللارنى «مېڭە»سىگە قاچىلۇۋېلىشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى «كۆڭلى»گە پۈكۈپ قويدى.

پروفېسسور ئاخىر ئۇنى كەچتە رېستوراندا تەكلىپ قىلىپ قويۇپ ئۇزىتىپ قويدى. شەھەر مەركىزىگە كەلگەندە، دوكتور پىيادە ماڭغۇسى بارلىقىنى ئېيتىپ، پروفېسسورنىڭ ماشىنىسىنى قايتۇرۇۋەتتى. ئۇنىڭ ھەقىقەتەنمۇ پىيادە ماڭغۇسى كېلىپ قالغاندى، ئۇ شەھەرنىڭ كۆركەملىكى، ئادەملەرنىڭ يۈرۈش-تۇرۇشىدىكى ئالاھىدە بىر ئۆزگىچىلىكنى كۆرۈپ يەتكەنىدى، كۆزىگە چېلىققانلىكى نەرسە ئۇنى قىزىقتۇراتتى، جەلپ قىلاتتى. ئادەملەر ئۇنىڭغا بەزىلىرى قولىنى كۆكسىگە ئېلىپ، بەزىلىرى باش كىيىمىنى كۆتۈرۈپ سالام بېرەتتى. دوقۇرۇشۇپ قالسا ئەپۇ سوراپ ئۆزىنى چەتكە ئېلىپ تۇراتتى، ھەتتا ماشىنىلارمۇ توختاپ، ئۇ ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن ماڭاتتى. ھېچكىم ھېچكىمگە چېقىلمايتتى، ھەممىلا ئادەم خۇش چىراي، ئەدەپ-قائىدىلىك ئىدى، قارىماققا كائىناتنىڭ تىنچلىق-خاتىرجەملىكى يەر شارىغا يېغىلىپ قالغاندەك بىلىنەتتى، بۇ يەردىكى ھايات قايسىلا تەرىپىدىن بولسۇن ئۇ كەلگەن يىراق سەييارىدىكى ھاياتتىن ئۈستۈن ئىدى.

ئۇ رېستوراندىن قايتىپ كەلگەندە كەچ سائەت توققۇز بولۇپ قالغانىدى. كېچە بىلەن كۈندۈز ئوخشاشلا بىلىنىدىغان بۇ ئادەم قىلماقچى بولغان ئىشنى باشلاشقا يەنە جىمجىتلىق باسىدۇ، ئادەملەر ئۇيقۇغا كېتىدۇ. يەر شارىنىڭ سىرتىنى بىلمىگەچكە، ئېھتىيات قىلمايمۇ بولمايدۇ. ئۇ ھوشيارلىقىنى بوشاشتۇرۇپ قويماسلىقنى بۇگۈن تەتقىقات ئورنىدىن قايتىپ، پىيادە كوچا ئايلىنىپ كېتىۋاتقاندا سېزىپ قالدى. ئۇنىڭ ئادەتتىن تاشقىرى سەگەك «مېڭە» سى باشقىلارنىڭ ئۆزىنى كۆزىتىۋاتقانلىقىنى، ھەم يۆنىلىشىنى مەلۇم قىلدى. دېمەك، ئۇنىڭ ھەر بىر قەدىمى نازارەت ئاستىدا ئىكەن. ئۇ خەلقئالەمگە «قەھرىمان ئۇچقۇچى» بولۇپ تونۇلۇپ كەتكەن بولسىمۇ، ئالاھىدە ئورگانلار ئۇنى نەزەردىن ساقىت قىلماپتۇ. ئەتىگەن ھېلىقى ئىككى ئالاھىدە خادىم ئۇنىڭ سۆزلەش ئىقتىدارىنىڭ ئەسلىگە كەلگەنلىكىنى بىلدى. ئۇلار بىر-ئىككى كۈن سەۋر قىلار، ئۇنىڭدىن كېيىن تۇرلۇك ئۇسۇللار بىلەن زىيارەت قىلىش باشلىنىپ كېتىدۇ. ئالەم تەتقىقات ئورۇنلىرى، ھەم خەۋپسىزلىك تارماقلىرىنى ئۇ دۇچ كەلگەن ئىشلار: «سامانيولى»نىڭ ئالەم بوشلۇقىدا قانداق ھادىسىگە يولۇققانلىقى، ئۇنىڭ كونترولسىز قالغان «سامانيولى»نى قانداق ھەيدەپ كەلگەنلىكى، يەرگە قونغان «سامانيولى»نىڭ پارتلاپ كېتىشتىكى سەۋەبىنى بىلىش-بىلمەسلىكى قاتارلىق مەسىلىلەر قىزىقتۇراتتى. بۇ مەسىلىلەرگە دائىر سۆھبەت ئالەم تەتقىقاتىنى چوڭقۇرلاشتۇرۇشقىلا ئەمەس، ئالەمدىن كېلىدىغان كۈتۈلمىگەن خەۋپ - خەتەرنىڭ ئالدىنى ئېلىشتىمۇ مۇھىم قىممەتكە ئىگە ئىدى... ئۇ بۇنداق ئىشلارغا قىزىقمايتتى، بۇنداق ئىشلار ئۇنىڭ نەزىرىدە ۋاقتىنى زايە قىلىۋېتىش دېگەنلىك ئىدى. ئالەم بوشلۇقىنىڭ ئۇنىڭغا مەلۇم بولغان بىر يېرىدە خوجايىنى دوگال ساقلاپ تۇراتتى. ئالاقىلىشىپ تۇرىدىغان ئاپپاراتتىن كاشىلا چىققان. ھەر قانچە قىلىپمۇ ئۇنى تۇزىيەلمىدى. كېلىشكەن ۋاقتىغا ئولگۇرۇپ بارالمىسا، دوگال كېتىپ قالاتتى.

قىلماقچى بولغان ئىشنى باشلاشقا يەنە

ئىككى يېرىم سائەت بار ئىدى. ئۇ ئۆي ئىچىنى ئاستا ئايلانغاچ، كۆرۈپ- كۆرۈپ قانمىغان سۇ- رەتنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىدى. ئۇ نېمىدېگەن گۈزەل قىز، دولقۇنلۇق چاچلىرى نېمىدېگەن يا- راشقان. ئۇ يەر شارىغا كېلىپ، ئادەملەر بىلەن ئۇچراشقاندىن تارتىپ، بۇنداق چىرايلىق قىزنى كۆرۈپ باقمىدى. لېكىن بۇ قىز ئۆلۈپ كېتىپ تۇ، دوكتور ئېكرام بۇ دەردكە چىدىماي سارائ بولاي دەپ قاپتۇ. ئاخىر دوستلىرىنىڭ مەسلىھە- تى بىلەن ئالەمنى ساياھەت قىلماقچى بوپتۇ، شۇم ئەجەل ئۇنى ئالەم بوشلۇقىدا ئىزدەپ تېپىپ جېنىنى ئاپتۇ. بۇ نېمىدېگەن ئېچىنىشلىق! ئۇ نېمە ئۈچۈن بىر قىزنى دەپ سارائ بولاي دەپ قا- لىدۇ؟ ئۇنى ئۇنتۇپ، باشقا بىر قىزنى تاپسا بولۇ- ۋېرەتتىغۇ؟ ئۇلارنى بىر- بىرىگە باغلاپ تۇرغان نەرسە نېمە؟

ئۇ كوچا ئايلانغاندا، مەيلى ياش، مەيلى قېرى بولسۇن، ئەر- ئاياللارنىڭ قولتۇقلىشىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆردى. ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا شۇنچىلىك يېقىنچىلىق بار ئىدىكى، بىرەرسىگە دو- قۇرۇشۇپ قالمىسا، يول بېرىشكە توغرا كەلمىسىلا بىر- بىرىدىن ئايرىلمايتتى. ياشلار روھلۇق، تېتىك ئىدى، ئوتلۇق بېقىشلىرىدىن ئۇلارنىڭ مەڭگۈ بىر- بىرىگە قانمايدىغانلىقىنى بىلگىلى بولاتتى.

ئۇ كەلگەن يىراق سەييارىدىكى ئادەملەرچۇ؟ ئەر- ئايال ئوخشاش كىيىنەتتى، ئەرلەر نېمە ئىش قىلسا، ئاياللارمۇ شۇ ئىشنى قىلاتتى. بىللە مېڭىش، بىللە سەيلە قىلىشتىن ئېغىز ئاچقىلى بولمايتتى. پەقەت جىنسىي ئىستەكلىرى قوزغالغاندىلا يېقىنچىلىق قىلىشاتتى، باشقا ۋاقىتلاردا ئىزدەشمەيتتى. يۈرۈش- تۇرۇشىدىكى يېگانىلىك ئۇلاردا باشقىلارنى پەس كۆرۈش تەبىئىتىنى شە- كىللەندۈرگەنىدى.

يەر شارىدا ئۆتكەن 32 سائەتلىك ۋاقىت، ئۇنىڭ «مېڭە»سىدە كۆپلىگەن سىلىشتۇرۇش ۋە سوئاللارنى پەيدا قىلدى. ئۇ كۆپ سەييارىلەر- گە بارغان، ھەرخىل جانلىقلار بىلەن ئۇچراشقان، ئەمما ئۇلار ئۇنىڭدا بۇنچە كۆپ سىلىشتۇرما ۋە سوئاللارنى پەيدا قىلمىغان، خوجايىنلىرى نېمە- گە بۇيرۇغان بولسا، شۇ ئىشنى ئۇلارنىڭ دېگە- نىدىن ئارتۇقراق ئورۇنداپ كەلگەنىدى.

ئۇ يەنە سۇرەتكە قارىدى. بۇ قاراش ئۇنىڭ «مېڭە» سىدە يېڭى بىر سوئالنى پەيدا قىلدى. ئۇ نېمانچە بۇ سۇرەتكە مەپتۇن بولۇپ قالدى؟ نېمە ئۈچۈن قارىسا- قارىسا قارىغۇسى كېلىدۇ؟ ئۇ ئاخشام دوكتور ئېكرامنىڭ كىتاب جازىسىدىكى رومانلارنىڭ ھەممىسىنى ئوقۇپ چىقتى، ئوقۇ- غاندىمۇ بېرىلىپ، خۇددى باشقىچە بىر دۇنيا- نىڭ ئىچىگە كىرىپ قالغاندەك قىزىقىپ ئوقۇپ چىققانىدى. رومانلاردا كۆپرەك قىز- يىگىتلەر- نىڭ بىر- بىرىنى ياخشى كۆرۈشۈپ قالغانلىقى ھېكايە قىلىناتتى. ئىنسانلار ئەنە شۇ ياخشى كۆرۈپ قېلىشنى «مۇھەببەت» دەپ ئاتىشىدە- كەن. مۇھەببەت ! ئىنسانلاردىكى ئەنە شۇ مۇھەب- بەت ئۇلارنى كۆيدۈرىدىكەن، كۆيۈندۈرىدىكەن. ئەنە شۇ مۇھەببەت ئۇلارغا بېشىغا كەلگەن قايغۇ- ھەسرەتنى بېسىپ چۈشكۈدەك شىجائەت، كۈچ- غەيرەت ئاتا قىلىپ، بىر- بىرىگە بولغان مېھرە- بانلىق، كۆيۈمچانلىقنى، ۋاپادارلىقنى، سادىقلىق- نى مەڭگۈ ھەمراھ قىلىدىكەن. مۇھەببەت ئۇلارغا ئۈمىدۋار ياشاشقا مەدەت بېرىدىكەن.

ئۇ مۇھەببەتنى شۇنچىلىك چۈشەندى، سۇ- رەتتىكى قىز ئۇنىڭ ئىنسانلاردا بولىدىغان مۇ- ھەببەتنى چۈشىنىشىگە خۇددى غايىبتىن كە- لگەندەك تۇيغۇ ئاتا قىلدى. «بۇ نېمىدېگەن مەنە- لىك سۆز» دېدى ئۇ ئىختىيارسىز شۇرلاپ.

* * *

ئۇنىڭ باشقا پىلانېتا ئادىمى ئىكەنلىكىگە گۇمان قىلغۇچىلار ھازىرچە يوق. ئەتىكى كۈننىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى ھېچكىم بىلمەي- دۇ. «دۇشمەننى سەل چاغلىما» دېگەن گەپ بار. ئۇ باشقىلاردا گۇمان تۇغدۇرۇپ قويغىچە، قىلە- دىغان ئىشنى تۈگىتىپ، يەر شارىدىن يوقىلىشى

كېرەك. يەر شارىنىڭ جۇغراپىيەلىك ئەھۋالىنى ئىگىلەش، ھەربىي نىشانلارنىڭ ئورنىنى بېلىۋېلىش — ئۇنى بويسۇندۇرۇشتىكى ئەڭ للي چوڭ شەنچە. ئۇ ئۆزىگە ئىشىنەتتى، خوجايىنلىرى ئۇنى ئۆزلىرىدىنمۇ ئارتۇق ئەقىل-پاراسەتلىك قىلىپ ياراتقانىدى. ئۇ كۆزگە كۆرۈنمەس ھالەتكە كىرىۋالسا، يەتتە قەۋەت يەر ئاستىدىكى مۇستەھكەم، مەخپىي ئورۇنلارغىمۇ شەپە چىقارماي، ئىز قالدۇرماي كىرىپ چىقالايتتى. ۋاقىت بىلەن ھېسابلىشىپ ئىش قىلىدىغان بۇ تەڭداشسىز قۇدرەتكە ئىگە «ئادەم» سائەت نەق 12 بولغاندا، ئوچۇق دېرىزىدىن ئۇچۇپ چىقىپ كەتتى.

ئۇ شەھەر ئۈستىدە ئىككى قېتىم ئايلاندى. كېچە جىمجىتلىقىغا چۆككەن شەھەر، ئاسماندىكى يۇلتۇزلار يەرگە چۈشۈپ جىمىرلاۋاتقاندەك، سانسىزلىغان رەڭدار چىراغلارنىڭ نۇرىدا كۈندۈزدىكىدەك يورۇپ تۇراتتى. ئۇنىڭدىن كېيىن ئېكىزلىقلار باشلاندى. ئۇ پەسلەپ، بەزىدە مۇئەللەقتە توختاپ، بولۇق ئۆسكەن بۇغداي، قوناقلارغا قىزىقىپ قاراپ كېتەتتى، ئۇلارنىڭ مەيىن شامالدا شىلدىرلىشىنى يېقىملىق مۇزىكىنى ئاڭلىغاندەك تىڭشايتتى. ھەرقانداق بىرئېكىنزارلىقنىڭ چېتىدە دەرەخلەر بىلەن قورشالغان ئىككى-ئۈچ قەۋەتلىك بىنا بولاتتى. بۇ چوقۇم ئېكىنزار خوجايىنلىرىنىڭ ئۆيى. ھازىر بۇ ئۆيلەرنىڭ ئىشىك لەمپىسى ئاستىدىكى چىرىغىلا يېنىق، قالغىنى ئۆچۈكەن، ئېكىنزار ئىگىلىرى تاتلىق ئۇيقۇدا. بۇ نېمىدېگەن خاتىرجەم، تىنچ ھايات!

ئېكىنزارلىقلارنىڭ نېرىقى ئۇچى ئورمانلىق ياكى چەكسىز دالالارغا تۇتىشىپ كېتەتتى. ئۇنى ئورمانلىقلاردىكى دەرەخلەر، دەرەخلەرنىڭ قويۇق لۇقى ھەيران قالدۇردى. ئۇ بىر ئورمانلىققا چۈشۈپ ماڭدى. ئاياغ تىۋىشى، شاخ-شۇمبىلار-نىڭ شىتىرلىشىدىن ئۇركۈگەن قۇشلارنىڭ پالاقشىپ، ئەنسىز چۇرۇقلاپ كېتىشى ئۇنىڭغا بەكمۇ قىزىق ھەم كۆڭۈللۈك بىلىنىپ كەتتى. ئۇ ئورماندىن چىقىپ، نېرىدا گۈرۈلدەپ ئېقىۋاتقان دەريانى قارايماڭدى.

بۇ نېمىدېگەن ئاجايىپ كۆرۈنۈش! قىنىغا پاتماي سۈر-ھەيۋە بىلەن لۆمشۈپ ئېقىۋاتقان سۇ ئۇنى شۇنچىلىك جەلپ قىلدىكى، دەريانىڭ باش-ئاخىر ۋە ئۇ قىرغىقىغا بىر ھازاغىچە قاراپ تۇرۇپ كەتتى. كېيىن سۇغا كىردى. چۆكتى، ئەڭ چوڭقۇر يېرىگە بارغاندا، قوللىرىنى ئالدىغا سوزۇپ ماتورلۇق قولۇاقتەك ھەم ئېقىنغا قارشى، ھەم ئېقىن بويلاپ غۇيۇلداپ ئۈزدى. ئارامى بۇزۇلغان بېلىقلارنى كىچىك بالىلاردەك قوغلاپ ئويناندى ۋە بۇنىڭدىن ھۇزۇرلىنىپ، قوغلاشماق ئويۇنىنى خېلى داۋام قىلدى.

يەر شارىنىڭ ئىككىنچى يېرىمى يورۇق ئىدى. ئاسمانغا ئېسىپ قويغاندەك چاراقلاپ تۇرغان قۇياش ئۇنىڭغا پۈتۈن ئالەمگە كۈلۈپ قاراۋاتقاندەك تۇيۇلدى. ئۇنى شەھەرلەرگە قارىغاندا دالا-ئېدىرلار، ئورمانلار، قارىغايلىق تاغلار، قارلىق چوققىلار، دېڭىز-ئوكيان، دەريا-كۆللەر كۆپرەك ئۆزىگە تارتتى. نىئاگۇرا شارقىراتمىسى، نىل دەرياسى، شىرتەنلىك ئادەم ھەيكىلى، جۇمالاڭما چوققىسى، سەددىچىن سېپىلى، سىبىرىيە ئورمانلىقلىرىنى ئايلىنىپ چىقتى. ئافرىقا چۆللۈكلىرىدىكى قۇم بارخانلىرىمۇ ئۇنىڭ زوقىنى ئاشۇردى...

ئۇ قۇياش ئۇپۇق يېرىپ چىقىۋاتقاندا قايتىپ كەلدى. بەش سائەت داۋاملاشقان — يەر شارىنى ئايلىنىپ قىلغان ساياھىتى ۋاقىتنى، نېمە قىلماقچى ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇلدۇرغانىدى. ئۇنىڭ «مېڭە» سىگە يەر شارىنىڭ جۇغراپىيەلىك ئەھۋالى ھەم ھەربىي نىشانلارغا قارىغاندا، گۈزەللىكە تويۇنغان بۇ ئاجايىپ سەييارىنىڭ كۆرۈنۈشى مايدىغان مەنزىرىلىرى كۆپرەك خاتىرىلەنگەنىدى، بۇنىڭدىن ئۆزىمۇ ھەيران قالدى. ئۇ ئىشىنى تۇگىتىپ دەرھال قايتىشى كېرەك ئىدى، ئەمما يەر شارىنى ئايلىنىپ قانغۇچە تاماشا قىلدى، شۇنىڭ بىلەن ۋاقىتنى بىھۇدە ئۆتكۈزۈۋەتتى. ئۇ

خوجايىنلىرىنىڭ پەرمانلىرىغا سۆزسىز بويسۇنۇشى كېرەك ئىدى، ئەمما بىلىپ تۇرۇپ بىپەرۋالىق قىلدى. ئۇنى ئىرادىسىگە خىلاپلىق قىلىشقا نېمە مەجبۇر قىلىۋاتىدىكەن؟!

* * *

ئاپتوماتنىڭ تېلېفوندىن كەلگەن ئاۋاز ئۇنىڭ دىققىتىنى بۆلۈۋەتتى:

— ئەپەندى، سۆزلىشەمسىز ياكى سۆز قالدۇرۇپ قويسۇنمۇ؟

ئۇ كېلىپ كۇنۇپكىنى باستى.

— خەيرلىك سەھەر، ياش دوستۇم. مەن سىزنىڭ ئارامىڭىزنى بۇزۇپ قويمىغاندىمەن، — بۇ ياڭ پىروفېسسور ئىدى.

— خىجىل قىلماڭ، ھۆرمەتلىك پىروفېسسور، مەن سىزنى خىيال قىلىپ تۇرغانىدىم.

— رەھمەت. ئۇلار سىزنى ئاۋارە قىلمىغاندۇ؟

— كۇن ئەمدى باشلاندى، كېيىنرەكىگە بىر نېمە دېيەلمەيمەن.

— بىر-ئىككى كۇن ئوبدان ئارام ئېلىۋېلىشقىز كېرەك، دوكتور. ھازىر پۈتۈن دۇنيانىڭ دىققىتى سىزدە. خەلق بىلەن يۈز كۆرۈشكەندە روھلۇق، تېتىك بولمىسىڭىز بولمايدۇ.

— ياخشى كۆڭلىڭىزگە رەھمەت، پىروفېسسور. ئالاھىدە خادىملارمۇ ئالدىرىتىپ كەتمەس، دەپ ئويلايمەن.

— مېنىڭچىمۇ شۇنداق، ئالدىرىتىپ كەتمەس. مەن سىزگە بىر خۇش خەۋەر يەتكۈزمەكچىمەن.

— خۇش خەۋەر؟ مېنى تەقەززا قىلماڭ، قۇلقىم سىزدە.

— ئانىڭىزدىن تېلېفون كەلدى. ئەسلىدە سىزگە ئۇرماقچىكەن، تۇنۇگۇندىن بېرى تېلېفون قىلىپ ئالالمىغاچقا ماڭا ئۇرۇپتۇ.

— ئانامدىن! — ئۇ شۇنچىلىك تەئەججۇپلەندىكى، ئۆتكۇر «مېڭە» سىمۇ دەررۇ جاۋاب يەتكۈزۈپ بېرەلمىدى. ئۇ ئوقۇغان كىتابلىرىدىن ئانىنىڭ نېمىلىكىنى بىلگەنىدى، ئەمما ئۇزىنىڭ مۇئانىسى بارلىقىنى زىنھار كۆتمىگەنىدى. ياڭ پىروفېسسور ئۇنىڭ ئەسلىگە كېلىشىنى كۆتكەنمۇ، تۇنۇگۈن ئەتىگەنكى ئۇچرىشىش، رېستورانىدىكى كەچلىك زىياپەتتىمۇ ئۇنىڭ ئانىسى توغرىسىدا ئېغىز ئاچمىغانىدى. ھېلىمۇ ياخشى تېلېفون ئىكرانىنى ئېچىپ قويماپتۇ. بولمىسا پىروفېسسور ئۇنىڭ چىرايىدىكى ئۆزگىرىشنى كۆرۈپ بىر قىسما بولۇپ قالاتتى.

— ئانىڭىز ئالەم ئايروپىلانىدىكى ساياھەتچىلەرنىڭ غايىب بولۇپ كەتكەنلىكىنى ئاڭلاپ قاتتىق قايغۇرۇپتۇ، يىغلاپ - قاقشاپتۇ. — دېدى پىروفېسسور ئۇنىڭغا ئانىسىنىڭ گەپلىرىنى يەتكۈزۈپ، — كېيىن سىزنىڭ ئامان-ئېسەن قايتىپ كەلگەنلىكىڭىزنى تېلېۋىزوردا كۆرۈپ ئېيتقۇسىز خۇشال بولۇپ كېتىپتۇ. لېكىن ئىككى كۇندىن بېرى خەۋىرىڭىزنى ئالالماي، يەنە ئەنسىزچىلىككە چۇشۇپ قاپتۇ. مەن ئانىڭىزغا، سىزنىڭ ئالاھىدە بىر ئورۇندا ئىككى - ئۈچ كۇن كۆتۈدىغانلىقىڭىزنى، چوقۇم تېلېفون قىلىدىغانلىقىڭىز ياكى ئۆزىڭىزنىڭ بېرىپ كۆرۈشىدىغانلىقىڭىز دەپ خاتىرجەم قىلدىم. ئانىڭىز ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرمىگىچە كۆڭلۈم ئەمىن تاپمايدۇ، دەپ تۇرۇۋالدى.

— سىز نېمە دەپ جاۋاب بەردىڭىز، پىروفېسسور؟

— سىز بىلەن تېلېفوندا سۆزلەشكەنلىكىمنى ئېكرانغا ئېيتاي، مېنىڭچە ئۇ چوقۇم تېلېفون قايتۇرىدۇ، بۇگۇن-ئەتىنىڭ ئىچىدىلا، — دېدىم.

— ناھايىتى توغرا قىپسىز، ھۆرمەتلىك پىروفېسسور. مەن بۇگۇن كەچكىچە تۇزۇلۇپ قالىدىغاندەك تۇرىمەن. ئانام بىلەن ئۆزۈم سۆزلىشەي.

ئۇ كۇنۇپكىنى بېسىۋېتىپ، بىر قولىدا ئۇستەلگە تايانغىنىچە تۇرۇپ كەتتى. بۇ يېڭى خەۋەر دوكتور ئېكرام قىياپىتىدە يۈرگەن بۇ «ئادەم»گە ئوبدانلا تەسىر قىلغانىدى. ئۇ كەلگەن يىراق سەي-

يارىده بالىلار تۇغۇلۇپلا ئايرىم ياتقىلاتتى. ئانىسىنى بىلمەيتتى. ئانا دېگەن ئۇقۇمنىمۇ يوق ئىدى. ئانا! ئىنسانلار ئۈچۈن ئانا چەكسىز كۆپ يۈمچانلىق ۋە مېھرىبانلىقنىڭ سىمۋولى ئىدى. ئۇلار ئانىنى ئۇلۇغلاپ، ئۇ كېچىدىن سەھەرگىچە ئايلىنىپ كەلگەن گۈزەل زېمىن- يەر شارىنى «ئانا زېمىن»، «ئانا تۇپراق» دەپ تەرىپلەيتتى، ئۇنىڭغا ھېچنېمىنى تەڭ قىلمايتتى.

دوكتور ئېكرامنىڭ ئانىسى بار ئىكەن. بالىسىنىڭ ئوتىدا كۆيۈۋاتقان بۇ ئۇلۇغ ئانا، ئۇ يەر شارىدىن ئايرىلغۇچە ئۆزىنىڭمۇ ئانىسى بولۇپ قالاتتى. بۇيۇك سەييارىدە ھېچكىم بىلمەيدىغان، ھېچكىمدە يوق قىممەتلىك نەرسىگە ئۇ يەرشارىغا كېلىپ ئىككى كۈن ئىچىدىلا ئىگە بولۇپ قالدى. مەيلى ئۇ يەر شارىدا قانچە سائەت تۇرۇپ قالسۇن، بۇ ئۇلۇغ ئانا ئۇنىڭ ئۈچۈن پەرۋانە ئىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ قان بىلەن گۆشتىن ئەسەر يوق جىسمىغا، «ئانا» دەيدىغان تەسىرچان بىر ئۇقۇمنىڭ تارقىلىۋاتقانلىقىنى سەزدى. بۇ ئۇقۇم شۇنچىلىك تېز تارقالدىكى، جىسمىغا سىغمايلا ئاخىر ئېغىزىدىن «ئانا» دەپ چاقىرغان ئۇنلۇك خىتاب بىلەن چىقىپ كەتتى.

* * *

خوجايىنلىرىنىڭ بۇيرۇقلىرىنى ئاق - قارىغا ئايرىماي ئورۇندىشىغا ئۆگىنىپ كەتكەن بۇ «ئادەم» ئۆزىنىڭ نېمە ئۈچۈن يەر شارىغا كەلگەنلىكىنى ئۇنتۇپ قالمىغانىدى. يەر شارىنى ئايلانغان سەپىرىدە، ئۇ ئالەم ئايروپىلانلىرىنى قويۇپ بېرىش مەيدانلىرىنى، دېڭىز - ئوكيانلاردا ئۈزۈپ يۈرگەن ئۇرۇش پاراخوتلىرى، ئاۋئاماتكىلارنى، سۇ ئاستى يادرو پاراخوتلىرىنى، رېئاكتىپ ئايروپىلانلارنى كۆردى، يادرو ئېلېكتىر ئىستانسىلىرىنى بايقىدى. ئەلۋەتتە، ئۇلارنىڭ ھەممىسى يەر شارىنىڭ گۈزەل مەنزىرىلىرى بىلەن بىللە «مېڭە» سىگە خاتىرىلەندى. ئۇ ھازىر شۇنىڭغا ئىشىنەتتىكى، يەر شارىنىڭ قورال - ياراغ، ھەربىي ئەسلىھەلىرىنى تەمىنلەپ كېلىۋاتقان يادرو ئېنېرگىيەسى، بۇيۇك سەييارىنىڭ ئاجىزلىشىپ، قىل ئۈستىدە تۇرۇۋاتقان ھەربىي ئەسلىھەلىرىگە جان كىرگۈزەلەيتتى. يەر شارى بويسۇنىدۇرۇلسا، بۇيۇك سەييارە ھالاكەتتىن قۇتۇلاتتى. ئۇنىڭ شۇنچىلىك كۆرگىنىمۇ كۆپايە قىلاتتى. ئۇ ئەمدى دوگالنىڭ يېنىغا قايتىپ كەتسە بولاتتى. ئۇچرىشىشقا بەلگىلەنگەن ۋاقىتقىمۇ ئاز قالغانىدى.

ئەتىگەن سائەت 10دىن چارەك ئۆتكەنىدى. ئۇ دېرىزىنىڭ يېنىدا قىمىر قىلماي تۇراتتى. ئۇنى خىيال بېسىۋالغانىدى. نەچچە قېتىم ئۇچۇشقا تەمشىلدى. لېكىن يەر شارى ئادەملىرىدىكى قىزغىنلىق، ئۇنى قارشى ئالغان چاغدىكى تەنتەنە، پېشقەدەم پروفېسسورىدىكى كۆيۈمچانلىق، دۇنيا مىقياسىدىكى ئادەملەرنىڭ ئۇنى تېلېۋىزور ئېكرانىدا بولسىمۇ بىر كۆرۈشكە بولغان ئارزۇسى، يەر شارىنىڭ مىسلىي كۆرگەملىكى «مېڭە» سىگە كىرىۋېلىپ ئۇنى بوشاشتۇرۇپ قويۇۋاتاتقانلىقى.ئۇ ئۇن- تىنسىز يەر شارىدىن يوقىلىپ كەتسە، ئۇنىڭ قايتىپ كەلگەنلىكىدىن كۆڭلى كىچىككىنە تىنغان باغرى يۇمشاق يەر شارى ئادەملىرى، ئۇنىڭ ئۇشتۇمتوت «غايىب» بولۇپ كەتكەنلىكىدىكى سىرنىڭ تېگىگە يېتەلمەي، قايتىدىن غەم- غۇسسىگە چۆمەتتى.

ئۇنىڭ «ئانىسى» نېمە بولۇپ كېتەر؟! ئانىسى ئوغلىنىڭ قايتىپ كەلگەنلىكىنى ئاڭلىدىيۇ، يۈز كۆرۈشۈشكە ئۇلگۈرمىدى. ئەگەر ئۇ يەنە تۇيۇقسىز غايىب بولۇپ كەتسە، بۇ يۈرىكى يارىلانغان ئانىنى ئۆلۈم گىردابىغا سۆرەپ كىرگەنلىك بولمامدۇ؟ ئۇنىڭ ئۆزى زادى كىم؟ ئۇ يىراق بىر سەييارىدە چەكسىز ئىقتىدارغا ئىگە قىلىنىپ، ياسالغان بىر «ئادەم»! يەر شارىدا تىنچ، خاتىرجەم ياشاۋاتقان ئىنسانلارنىڭ ئۇۋۇسىنى بۇزۇپ، خانۇەيران قىلىۋېتىشتىن ئۇ قانچىلىك بەھرىلىنەر؟ ئۇ دوگالنىڭ قېشىغا قايتىپ بارمىسا، دوگال ئۇچرىشىدىغان ۋاقىت توشۇشى بىلەنلا ئۇنى بىرەر ھادىسىگە ئۇچراپتۇ، دەپ ئويلاپ

لايدۇ - ده، ئۇنىڭ غېمىنى ئەمەس ئۆزىنى ئويلاپ، چاپسانراق كېتىۋېلىشنىڭ كويىغا چۈشىدۇ. شۇنىڭ بىلەن يېراق سەييارىنىڭ باغرى تاش ئادەملىرى ئۆزلىرى ئۈچۈن ئوتقىمۇ، سۇغا مۇ كىرىپ، پىداكارلىق بىلەن خىزمەت قىلغان لېرىخ ئىسىملىك، كېيىن دوكتور ئېكرامنىڭ تۇسىگە كىرگۈزۈلگەن بىر «ئادەم»نى خىيالىغا كەلتۈرۈپمۇ قويمايدۇ.

ئۇ ئىككىلىنىپ قالغاندى.

ئۇ ئېرىنچەكلىك بىلەن ئاستا كېلىپ تېلېۋىزورنى ئاچتى. ھەممىلا قانالدا دېگۈدەك دوكتور ئېكرام ئەلنىڭ پات ئاردا خەلق بىلەن يۈز كۆرۈشىدىغانلىقى مۇھىم خەۋەر قىلىنىپ ئاڭلىتىلۋاتاتتى. پەقەت بىر قانالدىلا كۈندىلىك تۇرمۇشتىكى ئىشلار سۆزلىنىۋاتاتتى.

— ئەتىگەن سائەت 10 دىن سەككىز مىنۇت ئۆتكەندە «بوستان» كوچىسىدا ئادەم بۇلاپ كېتىش ۋەقەسى يۈز بەردى. نىقابلانغان ئۇچ بۇلاڭچى، پىيادىلەر يولىدا كېتىۋاتقان بىر قىزنى ماشىنىغا سۆرەپ كىرگۈزۈۋېلىپ قېچىپ كەتكەن. ۋەقە بىر مىنۇت ئىچىدە ئۇشتۇمتۇت يۈز بەرگەچكە، ساقچىلار قىزنى قۇتۇلدۇرۇۋېلىشقا ئۈلگۈرەلمىگەن. بۇلاڭچىلار پۇل - مال ئۈچۈن ئەمەس، قىزنى ئېلىپ قېچىشنىلا كۆزلىگەن. 30 ياشلىق دىلارا ئىسىملىك بۇ قىز باي ئائىلىدىن ئەمەس، ئۇنىڭ ئانىسى 65 ياشقا كىرگەن ئاغرىقچان بىر موماي...

دېكتور كوچا سىنئالغۇسىدا تارتۇۋلىنغان كۆرۈنۈشلەرنى كۆرسەتكەچ ۋەقەنىڭ داۋامىنى سۆزلىمەكتە ئىدى:

— ئىستانسىمىز مۇخبىرى بۇلاپ كېتىلگەن دىلارا خانقىزنىڭ ئۆيىگە بېرىپ، ئۇنىڭ ئانىسى — ئاق چاچلىق نىگارخانىمدىن ھال سورىدى.

چاچلىرى چۈۋۈلغان نىگار خانىم بۇقۇلداپ يىغلاپ ياش تۆكمەكتە ئىدى. كارىۋاتنىڭ باش تەرىپىدە تۇرغان ئىككى ھەمشىرە مومانىڭ چاچلىرىنى تۈزەپ، مۇرىسىدىن سىلاپ تەسەللى بېرەتتى، ئۇلارنىڭ يېنىدا ئاق خالاتلىق بىر ئەر دوختۇرمۇ بار ئىدى.

— ئانا، ئۆزىڭىزنى تۇتۇۋېلىڭ، — دېدى ساقچى فورمىسى كىيگەن ئوتتۇرا ياشلاردىكى ئادەم سەل ئېگىلىپ، — ھازىر بۇ ۋەقەدىن شەھەر ئىچى - سىرتىدىكى ساقچىخانىلار خەۋەر تېپىپ جىددىي ھەرىكەتكە كەلدى. بىز چوقۇم بۇگۈندىن قالدۇرماي قىزىڭىزنى تېپىپ كېلىمىز.

— سېنى ھايات كۆرەلەرمەنمۇ جېنىم قىزىم، سەن تېپىلغىچە ھالىڭ نېچۈك بولار جىگەر پارەم، ۋاي مېنىڭ يورۇق يۇلتۇزۇم، ۋاي مېنىڭ كۆز نۇرۇم...

مومای ئېسىدىن كەتكەندەك بولدى. دوختۇر - ھەمشىرەلەر بىردەم پاپىپتەك بولۇپ ئۇنى سەگىتتى. چاچلىرىغا ئاق سانجىلغان دوختۇر:

— ھەممە ئادەم ئۇ نا ئەھلىلەرگە لەنەت ئوقۇماقتا، خانىم، — دېدى تەسەللى بېرىپ، — ئۇ ئېپلاسلار ھەرگىز قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ، قىزىڭىز چوقۇم قايتىپ كېلىدۇ. بىز سىزنى دوختۇرخانىغا ئېلىپ كېتەيلى. قىزىڭىز قايتىپ كېلىپ سىزنى ساق - سالامەت كۆرسە خۇش بولىدۇ.

— ياق ... ياق !... — نىدا قىلدى نىگارخانىم، — مەن ھېچىيەرگە بارمايمەن ... قىزىمنى ئۆز ئۆيۈمدە كۈتىمەن... مېنى زورلىماڭلار... بۇ يەردىن ھېچىيەرگە قوزغالمايمەن...

ئۆزىنى تۇتالمای ئېسىدەپ كەتكەن ياش مۇخبىر قىز مومانىڭ قولىغا يۈزىنى يېقىپ، تىترەك، بوغۇق ئاۋازدا سورىدى:

— ئانا، ئۇرۇق-تۇغقانلىرىڭىز بارمۇ؟ چاقىرىپ كېلىڭلار دېسىڭىز، ھەممىسىگە خەۋەر قىلىۋېتەي، بەلكىم بۇ چاغقىچە ئۇلارمۇ ئاڭلىغاندۇ.

— يوق... بىز ئانا-بالا ئىككىيلەنلا... مەن ئۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇ مەن ئۈچۈن ياشاپ كېلىۋاتقىمىز... — نىگار خانىمنىڭ ئاۋازى غايىبتىن

مەدەت ئالغاندەك بىردىنلا جاراڭلاپ كەتتى، — ياق، قىزىم، بىز يالغۇز ئەمەس، دۇنيادىكى بارلىق ئالىيجاناب كىشىلەر بىزنىڭ تۇغقىنىمىز، بىزنىڭ يۆلەنچۈكىمىز! مەن ئۇلارغا مۇراجىئەت قىلىمەن، ئۇلار بالا دەردىدە يۈرىكى پارە-پارە بولۇپ كېتىۋاتقان مەندەك ئاق چاچلىق مومايىنىڭ ھالىغا يېتىدۇ. خەۋەر قىلسىڭىز مانا شۇنى خەۋەر قىلىڭ، قىزىم. ئاق كۆڭۈل كىشىلەر، مېنىڭ ئۈمىدىم سىلەردە!

بۇ خەۋەر ئۇنىڭ سەزگۈر كاللىسىنى سارلىسىمىگە سېلىۋەتتى. ئۇ ئانىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى، ئانا-بالا ئوتتۇرىسىدىكى مۇھەببەتنى، كىشىلەردىكى مېھىر-شەپقەتنى كۆردى. ئۇ يەنە يەر شارى ئادەملىرىدىمۇ رەزىللىك، قارا نىيەتلىك، شەپقەتسىزلىكنىڭ بارلىقىنى كۆردى. لېكىن، ئىنسانلار بۇنىڭدىن قاتتىق نەپرەتلىنىدىكەن، ھەققانىيەت، ئادىللىقنى ياقلايدىكەن! ئاق باش ئانىنىڭ مۇراجىئىتى ئۇنىڭغا ئۆزىنى يەر شارى ئادىمىدەك ھېس قىلدۇردى.

— ئەپەندى، سىزگە تېلېفون، سۆز قالدۇرۇپ قويامسىز ياكى ...

ئۇ ئىتتىك كېلىپ تۇرۇپكىنى ئالدى.

— سالامەتمۇسىز، دوكتور، سىزدىن ياخشى خەۋەر ئالالمىدۇق. ئارام ئېلىشىڭىز كۆڭۈلدىكىدەك بولۇۋاتامدۇ؟

بۇ ھېلىقى ئالاھىدە خادىملار ئىدى.

— ئەپەندىلەر، — دېدى ئۇ خېلىلا ئاچچىق بىلەن، — مېنى بۈگۈن-ئەتە ئىككى كۈن ئاۋارە قىلماسلىقىڭلارنى سورايمەن.

ئۇ تېلېفون تۇرۇپكىسىنى زەردە بىلەن بېسىۋەتتى.

* * *

ئۇ ئۇچىسىغا ھېلىمۇ مودا بولۇپ كېلىۋاتقان پادىچى شىم-چاپىنىنى كىيگەن، ئارقىسىغا رەتلىك قايرىلىپ تۇرىدىغان چېچىنى سول چېكىسىدىن ئايرىپ ئوڭ تەرەپكە تارىمايلا قالايمىقان ياتقۇزۇۋالغان، كۆزىگە قارا كۆزەينەك تاقىۋالغانىدى. مۇرىسىگە چاققانغىنە ساياھەتچىلەر سومكىسىنى ئېسىۋالغان بۇ ئادەمنى ھېچكىم «سامانيولى» ناملىق ئالەم ئايروپىلانىنى ئۆزى يالغۇز ھەيدەپ كەلگەن قەھرىمان ئۇچقۇچى دوكتور ئېكرام ئەلى دەپ ئويلىمايتتى.

ئۇ ۋەقە سادىر بولغان يەرگە كېلىپ توختىدى. ۋەقە يۈز بېرىپ يېرىم سائەت ئۆتكەن، جىددىيچىلىكمۇ پەسىيىپ، بۇ يەر ھېچ ئىش بولمىغاندەك ئەسلىدىكى تىچ ھالىتىگە كەلگەنىدى. ئۇ قوللىرىنى مەيدىسىگە گىرەلەشتۈرۈپ، بىرسىنى ساقلاپ تۇرغاندەك ئۇياق-بۇيېقىغا پەرۋازسىز قاراپ قوياتتى. لېكىن ئۇنىڭ قارا كۆزەينەك ئارقىسىدىكى ئۆتكۈر كۆزلىرى ئادەم ئايىغى، ماشىنا ئىزلىرى ئۈستىدە يۈگۈرەتتى. ئۈستى-ئۈستىلەپ چۈشۈپ قالايمىقانلىشىپ، ھەتتا ئۆچۈپ كېتەي دەپ قالغان چاق ئىزلىرىدىن بىرەر نېمىنى پەرقلەندۈرگىلى بولمايتتى. ئەمما ئۇ پەرقلەندۈرەلەيتتى. ئۇنىڭ كۆز ئالمىسى بىر-بىرىگە ئوخشاشمايدىغان چاق ئىزلىرى ئۈستىدىن بىر-بىرلەپ ئۆتۈپ، ئاخىر بىر ئىز ئۈستىدە تەڭشىلىپ توختىدى. ماشىنا ئىتتىك قوزغالغاندا، چاقنىڭ سۈركىلىشتىن قالدۇرغان ئىزى قارىيىپ تۇراتتى. ئۇ مۇشۇ ئىزنى قوغلاپ ماڭسا بولاتتى.

ئۇ ئىزنى بويلاپ پىيادىلەر يولىدا 15 مىنۇت ماڭغاندىن كېيىن ئويلىنىپ قالدى. بۇلاڭچىلارنىڭ ماشىنىسى ناھايىتى تېز ماڭغان. ئەگەر ئۇ پىيادە ماڭسا قىزنى ئىزدەپ تاپقىچە بىر نەچچە سائەت ئۆتۈپ كېتىدۇ. ئۇنىڭغىچە بۇلاڭچىلار قىزنى ھەر نېمە قىلىۋېتىشى مۇمكىن. ئۇ خالىيراق بىر يەرنى تېپىپ كۆزگە كۆرۈنمەس ھالەتكە كىردى-دە، كوچا ئۈستىدىكى بوشلۇققا كۆتۈرۈلدى.

شەھەردىن يىراقلاشقانسېرى چاق ئىزى تېخىمۇ ئېنىق كۆرۈنۈشكە باشلىدى. ماشىنا بىر يەردە توختىغاندەك قىلمايتتى. ئۇ 115 كىلومېتىر ئۇچقاندىن كېيىن، ماشىنىنىڭ تېز سۈرئەت

لىك يولدىن سەھرا يولىغا ئەگىلگەنلىكىنى كۆردى. يەنە 40 كىلومېتىر ئۇچتى. ئۇ ماشىنىنىڭ يول ياقىسىدا توختاپ، كېيىن يەنە مېڭىپ كەتكەنلىكىنى بايقىدى. ماشىنا نېمە ئۈچۈن توختىغاندۇ؟ ئۇ پەسلەپ يەرگە دەسسىدى-دە، سىنچىلاپ قارىدى. يەردىكى قالايمىقان ئىزلار ئۇنىڭغا ھەممە نېمىنى سۆرەتتەك كۆرسىتىپ بەردى: شوپۇر يەرگە چۈشمىگەن. ئىككى ئەركەك قىزنى ماشىنىدىن چۈشۈرۈپ سۆرەپ ماڭغان، ئىنچىكە پاشىنىسىنىڭ يەرنى سىزىپ قالدۇرغان ئىزى بۇنى ئىسپاتلايتتى. لېكىن ئۇلار قىزنى ئۆي تۈگۈل بىر تۇپ دەرىخى يوق، ئۇ يەر-بۇ يەردە ئەمەن، شۇڭا كۆرۈنۈپ قالمىغان بۇ قۇم ئارىلاش شېغىللىق دالانىڭ نەرىگە ئېلىپ ماڭغاندۇ؟

ئۇ ئىزنى ئەگىشىپ ماڭدى. ئىنچىكە پاشىنىسىنىڭ ئۇزۇلمەي سىزىپ ماڭغىنىغا قارىغاندا، قىزنىڭ ھوشىدىن كەتكەنلىكىنى بىلگىلى بولاتتى. ئىزلار 150 مېتىرچە داۋاملىشىپ، كىچىككىنە بىر تاقىرلىقتا ئۇزۇلدى. ئۇ تىك ئۇچار ئايروپىلاننىڭ يەرگە پېتىپ قالدۇرغان ئىنچىكە، ئۇزۇنراق تاپان ئىزىنى بىر قاراپلا پەرق قىلالىدى. دېمەك، ئۇلار قىزنى تىك ئۇچار ئايروپىلانغا يۆتكەپ ئېلىپ قاچقان. خۇداغا شۈكۈر، ھاۋا ئوچۇق ھەم تىنچ ئىدى. ئەگەر، چاچ يەل پۇنگۇدەك شامال چىقىپ تۇرغان بولسا، تىك ئۇچار ئايروپىلاننىڭ يېقىلغۇسى قالدۇرغان پۇراقنى ئۇچۇرۇپ كەتكەن، ئىزدەپ تاپقىچە خېلى ۋاقىت ئۆتۈپ كەتكەن بولاتتى.

توپىلىق دۆڭدىن ئۆتكەندىن كېيىن، بىر ئېرىق سۇ ئېقىپ تۇرغان دەرەخزارلىق كۆرۈندى. بىر نەچچە ئات-كالا ئوتلاپ يۈرەتتى. ئېرىقنى بويلىتىپ سېلىنغان ئۇزۇن ھەم كەڭ، ئۇستىدىن قارىغاندا ئەگرى-بۈگرى ياغاچلار بىلەن يېپىلغان، تاملىرى ئاقارتىلمىغان ئىككى كۆرۈمسىز ئۆي بۇ يەرنىڭ يېڭى ئېچىلغان دېھقانچىلىق مەيدانى ئىكەنلىكىدىن دېرەك بېرەتتى. چۈش ۋاقتى بولۇپ قالغاچقا، ئۆي ئەتراپىدا ئادەم كۆرۈنمەيتتى.

ئۇ ئىككىلىنىپ تۇرمايلا ئادەم ئاۋازى كېلىۋاتقان ئۆيگە قاراپ قوزغالدى. ئىشىك قىيا ئوچۇق ئىدى. خۇددى ئەتىلا كۆچۈپ كېتىدىغاندەك ئۇستەل، ئورۇندۇقتىن باشقا نەرسە كۆزگە چېلىقمايدىغان ئوك تەرەپتىكى ئۆي ئىچكىرى-تاشقىرى بولۇپ، ئىچكىرىكى ئۆيدە ئۇچ ئەر، ئۇچ ئايال چۈشلۈك تاماق يېيىشۋاتاتتى. ئەرلەر بىر-بىرىگە گەپ بەرمەي قىزىشىپ سۆزلىشەتتى، ئىچىشەتتى، ئاياللار قاقاقلاپ كۈلۈشەتتى. ئۇلار ئۇنى كۆرمىدى، كۆرۈشمۇ مۇمكىن ئەمەس ئىدى.

— خوجايىنغا تاماق ئەكىرىپ بەردىڭلارمۇ؟ — سورىدى ئەرلەردىن بىرى.

— ئالدىدا يېگەنسېرى يېگۈسى كەلگۈدەك تاماق تۇرسا، بۇ تاماقلار گېلىدىن ئۆتەمدۇ-ھە. كۈلكە كۆتۈرۈلدى.

— باشلىقنىڭ كۆزىمۇ، ئېپىمۇ بار-دە، بىر ئاي پېيىغا چۈشۈپ، ئاخىر بۇگۈن قولغا چۈشۈردى.

— بەئەينى سۈرەت، بۇنداق چىرايلىق قىزنى ئۆمرۈمدە كۆرمىگەنمەن.

سول تەرەپتىكى ئۆيمۇ ئىچكىرى-تاشقىرى ئىككى ئېغىز ئىدى. ئۇ دالاندىن ئۆتۈپ ئىچكىرى ئۆينىڭ ئىشىكىگە قۇلىقىنى ياقتى، بىرسى سۆزلەۋاتاتتى:

— مەن سىزنى زورلۇق بىلەن ئەكىلىشكە مەجبۇر بولدۇم. نېمىشقا دەمسىز! تاقىتىم چېكىگە يەتتى. ھېلىمۇ سىزنى ئۇچرىتىپ قالغان ئۇچ ئايدىن بۇيان سەۋر-تاقەت قىلىپ كەلگىنىمگە ئۆزۈمۇ ھەيران قالىمەن. ماقۇل دەڭ، بۇرۇنقى زامانىڭ خانىشلىرىدەك توقۇزىڭىز تەل ياشايسىز، كېيىنچە ئۆيىڭىزگە كېتىشىنىمۇ خالىماي قالسىز، ئاپىڭىزدىن ئەنسىرەشنىڭ ھاجىتى يوق، ئەكىلمىگەن. بۇ يەردىكى بىساتلارغا قاراپ مېنى كەمبەغەل چاغلاپ قالماڭ، بۇ بىر

نىقاب. بۇ يەر بىزنىڭ ئامبىرىمىز.

— تۇتۇش بۇيرۇقى چىقىرىلغان زەھەر ئەتكەسچىسىغۇ سەن!

— ئۇنداق بولسا نېمە بوپتۇ، مېنى تۇتۇش ئۇنچۇالا ئاسان ئىش ئەمەس. زەھەر ئەتكەسچىسى دېدىڭىز، ئاڭلاپ قويۇڭ، كەڭ- كۇشادە، بايا- شات ياشاش ئۈچۈن نېمە قىلىشقا توغرا كەلسە، شۇنى قىلىش كېرەك.

— مىڭلىغان ياشنى زەھەرلەپ، خەقنىڭ قارغىش - لەنىتىگە قالغان سەندەك بىر مەلئۇنغا ئىتمۇ يېقىن يولىمايدۇ.

— پۇل ھەممىنى كەلتۈرىدۇ، خانقىز.

— پۇل ھەممىگە قادىر ئەمەس، ئىپلاس. قېنى كەل، قولۇڭغا ئۆلۈكۈم چۈشسە چۈشىدۇكى، تىرىكىمگە ئىگە بولالمايسەن.

ئەرنىڭ قاقاقلاپ كۈلگىنى ئاڭلاندى.

— ئۆلۈشكە ئالدىرىماڭ، ماڭا تىرىكىڭىز كېرەك، بولمىدى دېگەندە، مەن پۇخادىن چىقىۋالغۇچە...

ئورۇندۇق تاراقلىدى.

ئىشىك ئېچىدىن قۇلۇپلانغانىدى، ئۇ بارمىقىنىڭ ئۇچىنى تۇتقۇچقا تەگكۈزۈشى بىلەنلا ئىشىك ئېچىلىپ كەتتى. ئۇ كۆزگە كۆرۈنىدىغان قىياپەتكە كىرىپ، ئۈستەلدىن ئەگىپ ئۆتۈۋاتقان ئادەمگە قاراپ ئۇدۇل ماڭدى. پاينەكباش، قىرىق ياشلار چامىسىدىكى تەمبەل كەلگەن زەھەر ئەتكەسچىسى ھەيران قالغۇدەك چاقچاقلىق بىلەن قولىنى ئۈستەلگە قويۇپ قويغان تاپانچىغا ئۇزاتتى. ئۇ ئوقتەك كېلىپ ئەتكەسچىنىڭ تاپانچىغا سۇنغان قولىغا ئۇردى. ئەتكەسچىنىڭ تاپانچا تەپكىسىگە ئىلىنىپ قالغان بارمىقى تارتىشىپ تەپكە بېسىلىپ كەتتى. ئۇ ئەتكەسچىنىڭ تاقىر بېشىغا مۇشتۇمى بىلەن ئۇرۇپ ئايلاندۇرۇۋەتتى- دە، قىيا ئېچىلىپ قالغان ئىشىكنىڭ يېنىغا كېلىپ تۇرۇۋالدى.

ئوق ئاۋازى قارشى تەرەپتىكى ئۆيدە ئولتۇرغانلارنى چۆچۈتۈۋەتتى. ئۇلار نېمە ئىش بولغانلىقىنى بىلىش ئۈچۈن، خوجايىنى پەيزى سۇر- مەكچى بولۇۋاتقان ئۆيگە قاراپ قوزغىلىشتى. ئۇلارنىڭ خىيالىدا، خوجايىن ئۆزىگە بويسۇنمىغان قىزنى ئېتىۋەتكەندى. ئۇلار خاپا ئىدى، قىز جاھىللىق قىلمىغان بولسا، خوجايىندىن تۇتام- لاپ پۇل ئالغان بولاتتى.

دەسلەپتە كەلگىنى ئېھتىيات بىلەن ئىشىك- تىن بوينىنى سوزدى، لېكىن بوينىدىن تارتىلىپ قارشى تەرەپتىكى تامغا زەرپ بىلەن ئۇرۇلدى. نې- مىلىكىنى بىلمەي ئۇنىڭ ئارقىسىدىنلا كىرىپ كەلگەن ئىككىنچىسى، يەردىن دەس كۆتۈرۈلگى- نىچە تورۇسقا ئۇرۇلۇپ «گۇپ» قىلىپ يېقىلدى. ئۇچىنچىسى قېچىشقا ئۈلگۈرەلمىدى. غا- يىبتىن سوزۇلۇپ كەلگەن قول ئۇنى جايىدا قۇ- يۇندەك پىرقىراتتى، ئاندىن چوققىسىغا تەگكەن مۇشتتىن دۇم يېقىلدى.

ئۇ خۇددىنى يوقىتىپ، پارقىراپ تۇرۇپلا قالغان قىزنىڭ قولىدىن تارتىپ سۆرىگەندەك ئېلىپ ماڭدى. قارشى تەرەپتىكى ئۆيدىن يۈگۈ- رۈپ چىققان قىزلارنىڭ قىيا- چىياسىغا پەرۋا قىلماي ھويلىغا چىقتى. ئۇ ئۇستىدىن قارىغاندا لاپاستەك كۆرۈنىدىغان ئۆينىڭ دەرۋازىدەك چوڭ ئىشىكىنى كۈچىمەيلا يوغان ئېچىۋەتتى. ئۆيدە ئېسىل پىكاپتىن ئىككىسى ياندىشىپ تۇراتتى. ئۇ مۇشتۇمى بىلەن بىر پىكاپنىڭ ماتور قاپقىسى- نى ئۇرۇپ ماكچايتىۋەتتى، ئىككىنچى پىكاپنى ئوت ئالدۇرۇپ ھويلىغا ھەيدەپ چىقتى.

— دىلارا خانقىز، چىقىڭ، چاپسان! — دەپ ئالدىراتتى تۇرغان جايىدا ھاڭۋاقتىدەك چەكچە- يىپ تۇرغان قىزنى.

قىز ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلىمىدى. ئاڭلىغان بولسىمۇ قىمىر قىلماي تۇرۇۋەردى. ئۇ قىزنى سۆرەپ كېلىپ ماشىنىغا چىقاردى. بىردەم ئويلاڭ- غاندىن كېيىن ئۆيگە قايتىدىن كىرىپ، ئەتكەس- چىلەرنىڭ خوجايىنىنى ياقىسىدىن بوغۇپ سۆرەپ چىقتى- دە، ماشىنىنىڭ ئارقا سانduقىغا پۇكلەپ تىقتى.

ماشىنا قوزغالدى. قاتتىق قورقۇپ كەتكەن دىلارا سەھرا يولىدا ماشىنىنىڭ چايقىشىدىن ئېسىنى تاپتى.

— سىز كىم؟ — سورىيالىدى قىز ئارانلا ئاڭلانغۇدەك تىترەك ئاۋازدا.

ئالدىغا تۆشۈكتەك قادىلىپ ئولتۇرغان ئادەم ماشىنىنى تېز سۈرئەتلىك يولغا بۇراپ چىقارغاندىن كېيىن جاۋاب بەردى:

— خالىس بىر ئادەم.

— مېنى نېمە قىلماقچىسىز؟

— ھېچنېمە.

— نەگە ئاپارماقچى؟

— ئۆيىڭىزگە، ئاپىڭىزنىڭ قېشىغا، — ئۇنىڭ قارا كۆزەينىكى ئەتكەسچىلەر بىلەن ئېلىشقاندا چۈشۈپ قالغانىدى. چىرايىنى كۆرسەتكۈسى كەلمىدىمۇ، دىلاراغا قاراپمۇ قويمىدى، — قورقماڭ، — دېدى قىزنى خاتىرجەم قىلغۇسى كەلگەندەك، — ھازىر پۈتۈن شەھەر سىزنىڭ غېمىڭىزنى قىلىۋاتىدۇ. خۇداغا شۈكۈر، مەن ۋاقتىدا بېرىپتىمەن. ئالدىنئالا ئېيتىپ قوياي، سىزنى ئۆيىڭىزگە ئىككى يۈز مېتىر قالغاندا چۈشۈرۈپ قويىمەن. نېمىشقا، نېمە ئۈچۈن دەپ سوراپ ئاۋارە بولماڭ.

دىلارانىڭ بۇ ناتونۇش، سىرلىق ئادەمدىن سورىماقچى بولغانلىرىغا چەك قويۇلغانىدى. يىراقتىن ئېگىز ئىمارەتلەرنىڭ قارىسى كۆرۈنگەندىلا قىز خاتىرجەملىك ھېس قىلدى.

ماشىنا تېز سۈرئەتلىك يولدىن چەتكە چىقىشقا بولىدىغان ئېغىزدا تۇيۇقسىز توختىدى. ناتونۇش ئادەم ماشىنىدىن چۈشۈپ يولنىڭ ئۇياق-بۇيىقىغا بىردەم قاراپ تۇردى. ئۆتۈۋاتقان ماشىنىلار بىر ئاز سېلىككەن چاغدا، ئۇ ئارقا ساندۇقتىن ئەتكەسچىلەر خوجايىنىنى يۇلۇپ ئېلىپ، يولدىن بەش-ئالتە مېتىر نېرىدىكى قېرى تېرەكنىڭ غولىغا يۆلەپ ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپ يېنىپ كەلدى.

— نېمە قىلغىنىڭىز بۇ، ئۇنى ساقچىخانىغا تاپشۇرۇپ بېرىشىمىز كېرەك، — دېدى دىلارا ئەتكەسچىلەر خوجايىنىنى كۆرۈشى بىلەنلا غەزەپتىن تىترەپ.

— مېنىڭ بۇنداق ئادىمىي ھايۋاننى شەھەر كوچىلىرىدا ئايلاندۇرۇپ يۈرگۈم يوق، — دېدى ناتونۇش ئادەم كەسكىنلىك بىلەن، — سىز ئۆيىڭىزگە بارغىچە، ئۇنى بىرەر ساقچى كۆرۈپ قالىدۇ ياكى يولدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقان بىرسى كۆرۈپ قېلىپ ساقچىخانىغا مەلۇم قىلىدۇ. خاتىرجەم بولۇڭ، ئۇ بەش سائەتكىچە ھوشىغا كېلەلمەيدۇ.

ئون مىنۇتتىن كېيىن ماشىنا شەھەر كوچىلىرىنىڭ بىرىگە ئايلىنىپ كىردى.

* * *

بۇ كاتتا شەھەرنىڭ پۇقرالىرى دوكتور ئېكرام ئەلىنىڭ ئالەم ئايروپىلانىنى ئۆزى يالغۇز ھەيدەپ كەلگەنلىكىنىڭ تەنتەنىسىنى سۈرۈۋاتقان چاغدا، بىر خىسلەتلىك ئادەمنىڭ زەھەر ئەتكەسچىلىرى بۇلاپ كەتكەن دىلارا خانقىزنى ئىككى سائەت ئىچىدە قۇتۇلدۇرۇپ چىققانلىقى، ئەتكەسچىلەر ئۇۋىسىنىڭ ۋەيران قىلىنغانلىقىنى ئاڭلاپ قىن - قىنىغا پاتماي قېلىشتى. خۇش خەۋەر تېلېۋىزور قاناللىرىدا قايتا-قايتا ئاڭلىتىلدى. تېلېۋىزىيە مۇخبىرلىرى دىلارا خانقىزنى زىيارەت قىلغاندا، ئۇنىڭدىن «سىزنى قۇتۇلدۇرغان مەردانە يىگىت بىلەن بۇرۇن تونۇش ئىدىڭىزمۇ؟» دەپ سورىغاندا، دىلارا «ياق» دەپ جاۋاب بەردى. «ئۇ ئۆزىنىڭ كىملىكىنى ئېيتتىمۇ؟»، «ئېيتمىدى»، «ئۇچراپ قالسا تونۇيالامسىز؟»، «تونۇشۇم مۇمكىن، لېكىن كېسىپ ئېيتالمايمەن». نىگار خانىم سورىغان سوئاللارغا خۇشاللىق ياشلىرىنى ئاققۇزۇپ، ئوخشاش مەزمۇندىكى گەپلەرنى تەكرارلايتتى:

— شۇنداق قەيسەر يىگىتنى چوڭ قىلغان ئاتا-ئانىسىغا مىڭ رەھمەت، خۇدايىم بۇ ئەزىمەت يىگىتنى كۆڭلىگە پۈككەن ھەممە مۇراد-مەقسەتلىرىگە يەتكۈزگەي.

ئۇ ئۆزىگە ئوقۇلغان مەدھىيەلەرنى ئاڭلاپ خۇش بولدى، ياخشىلىق، ياخشى ئىشنىڭ ھەممە ئادەمنى خۇش قىلىدىغانلىقىنى چۈشەندى، يەنە ھەممىنى شادلىققا چۆمدۈرگەن شۇنداق بىر ئىشنى ئىككىلەنمەي قىلغانلىقىدىن مەمنۇن بولدى. ئۇ دىلارا خانقىزنى چاچلىرى چۈۋۈلغان، چىرايى قورقۇنچ، ۋەھىمىدىن تاتارغان، تارتىشتۇرۇشتىن ئۇستىبېشى پۈرلەشكەن، يىرتىلغان ھالەتتە كۆرگەندى. تېلېۋىزور ئېكرانىدا باشقا بىر قىزنى ــ كۆرگەن ئادەمنى لال قىلىدىغان تەڭداشسىز گۈزەل بىر قىزنى كۆرۈپ، كۆزلىرىگە ئىشەنمەي قالدى. ئۇنىڭ گۈزەللىكىكە تەلپۈنىدىغان كۆڭلى دىلارا بىلەن يېنىدا ئارزۇلاپ ساقلاپ كەلگەن سۈرەتتىكى قىزنىڭ چېھرىنى سېلىشتۇرما قىلاتتى. قانداقلا بولسۇن دىلارادىكى گۈزەللىك ئۇنىڭدىن ئۈستۈن تۇراتتى. «ئاھ، بۇ نېمىدېگەن گۈزەللىككە تولغان دۇنيا!..» دەپ شۇرلىدى ئۇ شائىرانە تۇيغۇدا.

ئۇنىڭ دىلارا خانقىزنى يوقلاپ بارغۇسى، ئاغرىقچان ئانىسىدىن ئەھۋال سورىغۇسى كېلەتتى. ئەمما، ھازىر بولمايتتى، ئۇلارنىڭ دوست-يارەنلىرىنىڭ ، زىيارەت قىلغۇچىلارنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمىگەندى. يەنە ئىككى-ئۈچ كۈن ئۈتسۇن، دەپ ئۆزىدىكى چىدامسىزلىقنى يەڭدى ئۇ. تۇرۇپلا ئۆزىنى ساقلاپ تۇرغان دوگال خىيالىدىن كەچتى. ئۇنىڭ بەلگىلەنگەن ۋاقىت توشۇشى بىلەنلا، ھېچنېمىگە قارىماي كېتىدىغانلىقىنى بىلەتتى. بۈيۈك سەييارىنىڭ ھۆكۈمرانلىرى دوگالىدىن ئەھۋالنى بىلگەندىن كېيىن، ئۇنى ئەسلەپمۇ قويمايتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ قايتىپ كەتمەسلىك قارارىغا كەلگەنلىكىگە قىلچە ئەپسۇسلانمىدى. تەقدىرىم شۇنداق ئوخشايدۇ، ــ دېدى ئىچىدە، ــ مەن بۇ يەردە ئىنسانلارنىڭ قولىدىن كەلمەيدىغان ياخشى ئىشلارنى قىلىپ بېرەلەيمەن.

* * *

دوكتور ئېكرام سالامەتلىكىنىڭ ئەسلىگە كەلگەنلىكىنى، خالىغان چاغدا كۆرۈشسە بولىدىغانلىقىنى ئېيتىپ، ئالاھىدە خادىملارغا ئۆزى تېلېفون ئۇردى. يەر شارى ئادىمىدەك ئازادە يۈرۈشۈم ئۈچۈن، ھېچكىم مەندىن گۇمانلانماسلىقى كېرەك، دەپ ئويلىدى. باشقىلارنى ئىشەندۈرۈش ئۈچۈن ئازراق يالغان ئېيتمايمۇ بولمايتتى.

ئالەم قاتنىشى بىخەتەرلىك تارمىقىدىكى خادىملار تەكەللۇپ بىلەن سۆزلەشتى. ئۆزلىرى بىلىشنى ئويلىغان ئىشلار ئۈستىدە كۆپرەك توختالدى، سۆھبەت ۋاقتى قىسقا بولدى.

ــ «سامانيولى» ناملىق ساياھەت ئالەم ئايروپىلانىغا ھۇجۇم قىلىپ كىرگەن ئادەملەرنى ــ ئەگەر ئۇلارنى ئادەم دەپ پەرەز قىلىشقا توغرا كەلسە ــ كۆردىڭىزمۇ؟

ــ كۆرمىدىم. ئايروپىلان قاتتىق سىلكىنىپ كونتروللۇقنى يوقاتقانىدى. بېشىم ئورۇندۇققا قاتتىق ئۇرۇلۇپ ئايلىنىپ كەتكەنلىكىمنى غۇۋا ئەسلىيەلەيمەن. ھوشۇمغا كەلسەم ساياھەتچىلەر دىن بىرسىمۇ يوق. سىلەردىن يوشۇرمايمەن. شۇ چاغدا مېنى سۇر بېسىپ، قاتتىق قورقۇپ كەتتىم.

ــ قانداق ھايات قالغانلىقىڭىزنى ئويلاپ باقتىڭىزمۇ؟

ــ قايتىپ كەلگىنىمدىن كېيىن ئويلاندىم. ھۇجۇم قىلغۇچىلار تىرىك ئادەملەرنى ئېلىپ كەتكەن. ئالدىراپ تۇرغاچقا، مېنى ئۆلگەنگە چىقىرىپ تاشلاپ قويغان، يەنى كارى بولمىغان، دەپ پەرەز قىلدىم.

ــ نېمە ئۈچۈن باشقىلارنى تىرىك، دەپ پەرەز قىلدىڭىز؟

ــ كەچۈرىسىز، ئەپەندى، مەن پەقەت پەرەزلا قىلالايمەن، باشقىلارنىڭ ئۆلگەن ياكى ھايات ئىكەنلىكىنى بىلمەيمەن.

ــ ئۆزىڭىز يالغۇز بىر ئالەم ئايروپىلانىنى ھەيدەپ كەلگەنلىكىڭىز ئەلۋەتتە ياخشى ئىش، بۇنى كەم كۆرۈلىدىغان مۆجىزە دېسەكمۇ بولىدۇ. باشقىچە ئويلاپ قالماڭ، مەن پۈقەت قىزىقىش يۈزىسىدىنلا سوراۋاتىمەن. بېشىڭىز ئايلى-

نسپ، قانتىق قورقۇپ كەتكەن ئەھۋالدا، قانداق قىلىپ ئۇچ ئۇچقۇچى باشقۇرىدىغان مۇرەككەپ ئالەم ئايروپىلانىنى كونترول قىلالىدىكىز؟ ئارىلىقتا سوراپ باقاي، سىز بۇرۇن، مەيلى قانداق تېپتىكى ئايروپىلان بولسۇن ھەيدەپ باققانمۇ؟

— ياق، ئەپەندى.

— بايىقى سوئالىمغا جاۋاب بېرىڭ.

— دېگىزدا قالغان ئادەم ھاياتلىق ئۈچۈن ئۇچراپ قالغان بىر غېرىچ تاياقچىمۇ ئېسىلىپ باقىدۇ. مەنمۇ ھاياتلىق ئۈچۈن كۆپ ئۇرۇندۇم، ئاخىر ئاپتوماتىك يېتەكلەش سىستېمىسىنى ئىشلىتىشكە مۇۋەپپەق بولدۇم، ئېھتىمال، بۇمۇ بىر مۆجىزە ياكى تاسادىپىيلىقتۇر.

— ئايروپىلانىنىڭ يەرگە قونۇپ ئون ئىككى مىنۇتتىن كېيىن پارتلاپ كەتكەنلىكىگە قارىتا قانداق ئويدا بولدىڭىز؟

— بۇنىڭغا ئۆزۈمۇ ھەيرانمەن، بۇ سوئالنى سىلەردىن سورىغۇم بار.

— دوكتور، مېنى سوراق قىلدى، دەپ چۈشىنىپ قالماڭ، ئالەم بوشلۇقىدا يۈز بېرىۋاتقان ياكى يۈز بېرىش ئېھتىمالى بولغان ئىشلارغا ھەممىمىزنىڭ كۆڭۈل بۆلۈش مەجبۇرىيىتىمىز بار. يەر شارى بىخەتەر بولسا ھەممىمىز خاتىرجەم بولىمىز. شۇنداق ئەمەسمۇ؟

— مەجبۇرىيىتىمنى چۈشىنىمەن،ئەپەندى.

— سىزنى يەنە ئاۋارە قىلىشىمىز مۇمكىن.

— مەن بۇنى ئاۋارىچىلىك دەپ چۈشەنمەيمەن، ئەپەندى.قانداق ۋاقىتتا بولسۇن خىزمىتىڭلارغا تەييارمەن.

بۈيۈك سەييادىدىن يولغا چىقىش ئالدىدا، ئۇلار دۇچ كېلىدىغان تۇرلۇك ئېھتىماللىقلارنى، بۇ ئېھتىماللىقلارغا تاقابىل تۇرۇش تەدبىرلىرىنى ئالدىن ئويلاشقانىدى. «سامانيولى»نىڭ يەرگە قونغاندىن كېيىن پارتلاپ كېتىشى دوگالىنىڭ پىلانى بولۇپ، ئىز قالدۇرماسلىق كۆزدە تۇتۇلغانىدى.

دوكتور مۇشۇ بىر نەچچە كۈن ئىچىدە جامائەت سورۇنلىرىدا بولدى، ئادەملەر بىلەن كۆپ ئۇچراشتى. ياشانغان بوۋاي-مومايلار ئۇنىڭ باش-كۆزىنى سىلاپ ئۇزۇن ئۆمۈر تىلىسە، ئۆسمۈرلەر «ئېكرام تاغا»، «قەھرىمان ئاكا» دەپ چۇرقىرىشىپ قارشى ئېلىشاتتى. قىزلار ئۇنى ئۆزىگە جەلپ قىلىش، يېنىدا ئۇزاقراق تۇرۇۋېلىش كويىدا تەلمۈرۈپ قارىشاتتى، ھەتتا بىر-بىرىدىن قىزغىناتتى. ئەمدى ئۇ كوچىلاردا بىمالال يۈرەلەيدىغان بولدى. ئالاھىدە خادىملارنىڭ يوشۇرۇنچە كۆزىتىشىمۇ بىكار قىلىندى. ئۇ ئۆزىنى يەر شارى ئادىمىدەك چاغلايدىغان بولدى.

* * *

ئىشىكنى دىلارانىڭ ئۆزى ئاچتى.

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، خانقىز، — دېدى دوكتور ئەدەپ بىلەن قولىنى كۆكسىگە ئېلىپ.

زەھەر ئەتكەسچىلىرىنىڭ قولىدىن زىيان-زەخمەتسىز قۇتۇلۇپ چىققان دىلارا كۈندە دېگۈدەك يوقلاپ كەلگەن تونۇش-بىلىشلىرىنى كۈتۈپ ئۆگىنىپ قالغانىدى. ئىشىك ئالدىدا چىرايىدا كۈلۈمسىرەشتىن ئەسەر يوق، قادىلىپ قارىشىدىن بىرەر مەنىنى بىلگىلى بولمايدىغان بىر ئادەمنى كۆرۈپ، داڭ قېتىپ تۇرۇپلا قالدى. بۇ سوغۇق چىراي ئادەم ئۇنىڭغا ناتونۇش ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭ بىلەن تونۇشۇۋېلىشنى ئارزۇ قىلغان بارلىق قىزلارغا ئوخشاش، دىلارادىمۇ ئۇنىڭ بىلەن تونۇشۇۋېلىش ئىستىكى قوزغالغان، ئەمما بۇنى يەتكىلى بولمايدىغان ئارمان دەپ ئويلاپ، بۇنداق قۇرۇق خىيالنى ئۆزىدىن نېرى قىلغانىدى. ئۇ كۆزلىرىگە ئىشەنمەيتتى.

— خانقىز، — دېدى يىگىت، — پۈتۈن شەھەر خەلقى سىزنىڭ زوراۋانلارنىڭ قولىدىن سالامەت قۇتۇلۇپ چىققانلىقىڭىزغا ئىنتايىن خۇشال، مەنمۇ شۇ ئادەملەرنىڭ بىرسى. سىزدىن ئەھۋال سورىماي يۈرۈۋېرىشكە كۆڭلۈم ئۇنمىدى.

ئاغزى گەپكە كەلمىگەن دىلارا قاراپ تۇرۇۋەردى.

— ئىسىم - شەرىپىم ئېكرام ئەلى، — دەپ

ئۆزىنى تونۇشتۇردى يىگىت، قىزنىڭ ئۇنچىقماي قاراپ تۇرغىنىنى ھار ئالماي، — كىرسەم بولامدۇ؟

— قېنى... مەرھەمەت... — دېدى شۇنداللا ھوشىنى يىغقان دىلارا تىترەك ئاۋازدا، — ياخشى كۆڭلىڭىزگە رەھمەت.

دوكتور ئىشىكتىن ئەمدىلا كىرىشىگە، يانداكى ئىشكى ئېچىقلىق ئۆيدىن ئاجىز بىر ئاۋاز ئاڭلاندى:

— بالام، مېھمان كەلدىمۇ نېمە؟

— شۇنداق، ئاپا، بىزنى يوقلاپ كەپتۇ.

— ئاۋۋال ئانىڭىزغا سالام بېرىپ قويسام بولاتتى، — دېدى دوكتور ئۆتۈنۈش تەلەپپۇزىدا.

— ئاپام بەك خۇش بولۇپ كېتىدۇ، قېنى، بۇ ئۆيگە.

دوكتور بوسۇغىدا توختىدى. خىلىلا كەڭ، قۇياش نۇرى جىلۋىلىنىپ تۇرغان ئۆي، سەرەمجانلارنىڭ ئېدىتلىق جايلاشتۇرۇلۇشىدىن كىشىگە ئازادىلىك ھېس قىلدۇراتتى. دېرىزىگە يېقىن، ئاپپاق كىرلىك سىلىنغان كارىۋاتتا ئاپپاق چاچلىق بىر موماي ئېگىز قىلىپ قويۇلغان ياستۇقىغا يۆلىنىپ ياتاتتى. يۈزىدىن نۇر يېغىپ تۇرغان موماي دوكتورغا پەرىشتىدەك كۆرۈنۈپ كەتتى.

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم ئانا.

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، ئوغلۇم، قېنى كىرىڭ. دىلارا، كۆزەينەكىمنى ئېلىۋەتكىنە.

نىگار خانىم ئولتۇرماقچى بولۇپ جەينەكلەندى. دىلارا ئانىسىنى ئولتۇرغۇزۇپ، ئارقىسىغا ياستۇق يۆلەپ قويدى.

— بالام، مەن سىزنى تونۇغاندەك قىلمەنغۇ، — دېدى كۆزەينەكىنى تاقىغان نىگار خانىم مېھمانغا سىنچىلاپ قاراپ، — بىر يەردە كۆرگەندەكلا... يېقىندىلا...

دوكتور ئېغىز ئاچقىچە دىلارا تونۇشتۇرۇۋەتتى:

— ئاپا، بۇ كىشى بىز كۆنده تېلېۋىزوردا كۆرۈپ تۇرۇۋاتقان دوكتور ئېكرام ئەلى...

— شۇ... شۇنداق... يۈرىكىم تۇيغاندى... بۇ ئەزىمەت ئوغلۇمنى پۈتۈن جاھان تونۇيدۇ. كېلىڭ بالام، يېقىنراق كېلىڭ، ئانىڭىز بويىڭىزدىن ئۆرگەلسۇن، — نىگار خانىم ئىككى قولىنى ئېچىپ ئالدىغا سوزدى. ئاننىڭ نېمە قىلماقچى ئىكەنلىكىنى بىلگەن دوكتور، ئىتتىك كېلىپ ئانىغا ئېگىشتى. نىگار خانىم دوكتورنىڭ پېشانىسىدىن سۆيۈپ، باش-كۆزىنى سىلىدى، — باتۇر ئوغلۇم... قەھرىمان ئوغلۇم... توۋا، ئاللادىن نېمىنى تەلەپ قىلسا شۇ ئىجابەت بولىدىكەن. بىر كۆرۈشنى ئويلايتتىم. قانىتىم بولسا ئۇچۇپ بارغۇم كېلەتتى، يېقىنراق كېلىڭ، بالام، يېنىمدا ئولتۇرۇڭ.

دىلارا ئورۇندۇقنى كارىۋاتقا يانداپ قويۇپ بەردى. دوكتور ئورۇندۇققا جايلىشىپ، نىگار خانىمنىڭ ئورۇق قولىنى مېھرىبان ئوغۇلدەك سىلاپ، ئارقىدىن سۆيۈپ قويدى.

ئادەتتىن تاشقىرى خۇش بولۇپ كەتكەن ئانا كۆزلىرىگە ياش ئالدى.

— سىزنىڭ قاراڭغۇ ئالەمنىڭ بىر بۇلۇڭىدىن ساقلىغان سالامەت يېنىپ كەلگەنلىكىڭىز، جىگەر-پارىلىرىدىن ئايرىلىپ قالغانلارغا چوڭ تەسەللى بولدى ئوغلۇم، — دېدى كۆڭلى بۇزۇلۇپ، — خۇدايىم نېسىپ قىلسا باشقىلارمۇ كۆنلەرنىڭ بىرىدە سىزدەك تۇيۇقسىزلا كېلىپ قالار.

— مەنمۇ شۇنداق ئويلايمەن، ئانا.

نىگار خانىم بىلەن دوكتور ئون مىنۇتچە پاراڭلاشتى. دىلارانىڭ بۇلاپ كېتىلگەنلىكى توغرىسىدا ئەمدىلا گەپ تېشىلەي دېگەندە، نىگار خانىمنىڭ كۆزلىرى يۇمۇلۇشقا باشلىدى.

— توۋا، ئەجەب بىر شېرىن مۇگدەك بېسىۋالىدۇ مېنى... بۇنداق ئەمەس ئىدى... ئەجەبمۇ شېرىن... — دېدى نىگار خانىم شۇڭىلاپ، دىلارا مېنى ياتقۇزۇپ قويۇپ... ئىختىيارسىز ئەمەس... كەچۈرۈڭ بالام...

دوكتور چەتكە ئۆتۈپ تۇردى. ئۇيقۇسى كەم نىگار خانىم كۈندۈزى ھەرگىز ئۇخلىمايتتى. دىلارا ئانىسىنى ياتقۇزۇۋېتىپ، ئۇنىڭ چىرايىدىكى ئۇيقۇ ئارىلاش كۈلۈمسىرەشنى كۆرگەندىلا كۆڭلى جايىغا چۈشتى. كۆزلىرى يۇمۇلۇپ كېتىۋاتقان نىگار خانىم پىچىرلىدى:

— مېھمانىنى قۇرۇق ئۇزىتىپ قويما...

ئىككىسى پۈتىنىڭ ئۈچىدا دەسسەپ دالانغا چىقتى. دىلارا ئۆي ئىشىكىنى ئاستا يېپىپ قويدى.

— ئوچۇق-يورۇق قارشى ئالغىنىڭىزغا كۆپ رەھمەت، خانقىز. ئاۋارە قىلدىم، كېيىنچە يەنە كۆرۈشۈپ قالارمىز، — دېدى دوكتور ئىشىك تەرەپكە قاراپ قوزغىلىپ.

— ئاپامنىڭ مېھمانىنى قۇرۇق ئۇزىتىپ قويما، دېگىنىنى ئاڭلىدىڭىز. يالغان گەپ قىلالمايمەن، ئاڭلىسا خاپا بولىدۇ.

— تەڭقىسلىقتا قويدىڭىز، — دوكتور ئىككىلەندى. دىلارانىڭ ئۇنچىقمايلا كۈلۈمسىرەپ قولى بىلەن مېھمانخانىغا تەكلىپ قىلىۋاتقىنىنى كۆرۈپ، بېشىنى يېنىك چايقىغىنىچە ماڭدى.

ئۈستەل راسلىنىپ، پىيالىلەرگە چاي قۇيۇلدى.

— ئادرېسىڭىزنى سورىۋالمىغانلىقىمغا ئۆكۈنۈپ يۈرەتتىم، — دېدى دىلارا، — ئۆزىڭىز كېلىپ ياخشى قىلدىڭىز، سىزگە نېمە دەپ رەھمەت ئېيتىشىمنى بىلمەيمەن.

— رەھمەت ئېيتىش... نېمىگە رەھمەت ئېيتماقچى ئىدىڭىز، — دېدى دوكتور خۇپسەنلىك قىلىپ.

— كۆزەينىكىڭىز چۈشۈپ قالمىغان بولسا باشقا گەپ ئىدى.

— شۇنداقتىمۇ... راست، كۆزەينىكىم چۈشۈپ قاپتۇ، مەن ئۇنى كېيىنرەك بىلىپ قالدىم، — دوكتور چايدىن ئوتلىدى، — راستىنى ئېيتسام مەن ئۇ ئىشنى سىزنىڭمۇ، باشقىلارنىڭمۇ بىلىپ قېلىشنى خالىمايتتىم.

— بەلكىم، بۇ سىزنىڭ كەمتەرلىكىڭىزدۇر. لېكىن، ماڭا نىسبەتەن ئېيتقاندا، — دىلارا ھۆپپىدە قىزىرىپ كەتتى، — سىز مېنى ئار - نومۇستىن، خورلۇقتىن ساقلاپ قالدىڭىز. سىز ئۇلۇغ رۇپ كەلمىگەن بولمىسىڭىز، ھايات بىلەن خوشلاشقان بولاتتىم.

— ئۇلۇغۇرۇپ بارالىغانلىقىمنى ئويلىسام، ھازىرمۇ ئۆزۈمدىن خۇشال بولىمەن.

دىلارا دوكتوردىن نېمە ئۈچۈن خېپىم-خەتەر-گە قارىماي تونۇمىغان بىر قىزنى قۇتۇلدۇرماقچى بولغانلىقىنى، قانداق قىلىپ ئۇلارنىڭ ئۇۋىسىنى تېپىۋالغانلىقىنى سورىمىدى.

— كۈچتۈڭگۈر ئىكەنسىز، — دېدى كۈلۈپ، — مەن ئەقلىي ئەمگەك بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلارنى ئاجىزراق چاغلايتتىم.

— ئادەم غەزەپلەنسە كۆزىگە ھېچنېمە كۆرۈنمەيدىكەن.

نىگار خانىمنىڭ چۈشەكىگەندەك «دىلارا... دىلارا» دەپ چاقىرغىنى ئاڭلادى. دىلارا ئاپىسىنىڭ يېنىغا كېرىپ بىردەمدىلا يېنىپ چىقتى.

— توۋا، — دېدى مەيدىسىنى تۇتۇپ، — ئاپام ئۇزاقتىن بېرى مۇنداق ئۇخلاپ باقمىغان، ھەيران قېلىۋاتىمەن، نېمە ئىشتۇ بۇ.

— قاچقان ئۇيقۇلىرى يىغىلىپ قالغان ئوخشايدۇ، — دەپ قويدى دوكتور پەرۋاسىزغىنە.

ئىككىسى يەنە بىردەم پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇشتى. يېڭى تونۇشقاچقا تارتىنىش، قورۇنۇشتىن گەپلىرى تازا قولىشىپ كەتمىدى.

— مېھمان قىلغىنىڭىزغا رەھمەت خانقىز، — دېدى دوكتور قايتماقچى بولۇپ ئورنىدىن تۇرۇۋېتىپ، — لېكىن بىر ئىلتىماسىم بار.

— قولۇمدىن كەلسىلا، دوكتور.

— تېلېۋىزىيە مۇخبىرلىرىغا، ئەھۋال سوراپ كەلگۈچىلەرگە مېنى تونۇمايدىغانلىقىڭىز ئېيتىمغانسىڭىز. بۇنىڭدىن كېيىنمۇ شۇ گېپىڭىزدە چىڭ تۇرغان بولسىڭىز.

— نېمە ئۈچۈن ئۇنداق دەيسىز دوكتور، كىشى

لەرنىڭ ھۆرمىتىگە ئېرىشمەك ئاسان ئەمەس.

— ئالەم ئايروپىلانىنى ھەيدەپ كېلىپ ئېرىشكەن شان-شۆھرەتمۇ يېتەرلىك. سىزنى ئەتكەسچىلەرنىڭ قولىدىن قۇتۇلدۇرۇۋېلىش ئادەمىيلىككە ياتىدۇ، بۇ ھەرقانداق ۋىجدانى بار ئادەمنىڭ قولىدىن كېلىدۇ. مەن سوئال-جاۋابلار-دىن زېرىكتىم. ئوچۇقراقى چارچىدىم. بۇ ئىش تۈپەيلى يەنە شۇنداق باردى-كەلدىلەر باشلىنىپ كېتىدۇ. بىلەمسىز، مېنىڭ تەتقىقات تېمامنى قولۇمغا ئالمىغىنىمغا ئۇزاق بولدى، كۆپ ۋاقتىم زايا كەتتى. تىنچقىنا ئولتۇرۇپ ئىشىمنى قىلماقچىمەن.

— سىز خالىمىسىڭىز مەن نېمە دېيەلەيمەن.

— ۋەدە بېرەلەمسىز؟

— ۋەدە بېرەي.

— ئانىڭىزغىمۇ تاپىلاپ قويسىڭىز، ناۋادا بىلىپ قالغۇدەك بولسا...

— خاتىرجەم بولۇڭ، مېنىڭمۇ بىر ئىلتىماسىم بار، دوكتور.

— قېنى، ئېيتىڭ، قولۇمدىن كېلىشىچە...

— مېنى خانىمز دېمەي، دىلارا دەپ ئاتىغان بولسىڭىز.

ئۇلار خوشلاشتى. بۇ ئۇچرىشىشنىڭ نەتىجىسى شۇ بولدىكى، بۇنىڭدىن كېيىنمۇ ئۇچرىشىپ تۇرۇشقا ۋەدىلەر بېرىلدى.

* * *

ئادەم ئەقىلگە سىغدۇرالمايدىغان يەنە بىر مۇجىزە يۈز بەردى: نىگار خانىم كارىۋاتتىن چۈشۈپلا ساغلام ئادەملەردەك مېڭىپ كەتتى. ماڭغىنىنى ئاۋۇال ھېس قىلالمىدى. ھېس قىلغاندىن كېيىن، قوللىرىنى ئىككى ياقا كىرىپ پۇلاڭلىتىپ، «دىلارا دىلارا!» دەپ قورقۇپ ۋارقىرىۋەتتى. ئىككى كۈندە بىر كېلىپ تەكشۈرۈپ تۇرىدىغان ساناتورىيەنىڭ دوختۇر-ھەمشىرەلىرى تاڭ قېلىشتى. نىگار خانىمنىڭ يۈرۈش-تۇرۇشى تېتىك، روھلۇق ئىدى. دوختۇرخانىغا ئاپىرىپ تەكشۈرۈۋېدى، بىرمۇ ئەزايىدىن كېسەللىك ئالامىتى بايقالمىدى.

دىلارا تۇنجى قېتىم ئۇچراشقاندىلا بۇ ئاجايىپ خۇش خەۋەرنى دوكتور ئېكرامغا يەتكۈزدى:

— ھاجىتىدىن مىڭ تەستە چىقىپ كېلىۋاتاتقى، ئۇخلاپ قوپۇپلا مېڭىپ كەتسە ئادەمنىڭ ئىشەنگۈسى كەلمەيدىكەن قارىڭ، — دېدى ھاياجانلىنىپ، — پەقەتلا كېسەل ئازابىنى تارتىپ باقمىغانىدەك. ئۆزى شۇنچىلىك تىمەن. ياشىرىپ قالغانىدەك قىلىمەن، دەپ كۈلىدۇ. ئاشۇ قەيسەر ئوغلۇمنىڭ قەدىمى ياراشتى، دەپ سىزدىنمۇ مىننەتدار.

— سىزدىنمۇ ئارتۇق خۇشال بولۇۋاتىمەن، دىلارا، — دېدى دوكتور، ئۇنىڭ كۈلكىسىز چىرايىدىن خۇشال بولغان-بولمىغانلىقىنى بىلگىلى بولمايتتى، — راستىنلا ئادەمنىڭ ئىشەنگۈسى كەلمەيدىكەن، بىر يوقلاپ بارايچۇ. ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرەي.

ئۇچرىشىدىغانغا سەۋەبلەر تېپىلىپ تۇراتقى، گەپ-سۆزلەر تۈگىمەي، داۋامى كېيىنكى ئۇچرىشىشقا قالدۇرالاتتى. نىگار خانىم قىزىنىڭ دوكتور بىلەن يېقىن ئارىلىشىپ ئۆتۈۋاتقانلىدىن تولىمۇ خۇشال ئىدى. ئۇنىڭ نەزىرىدە دوكتور ئېكرام قىزىغا ھەممە جەھەتتىن ماس كېلىدىغان، كۈيۈئوغۇل بولۇشقا لايىق يىگىت ئىدى. شۇڭا، ئىككىسى پاراڭلىشىپ قالسىلا، دوكتورنى گەپكە ئارىلاشتۇرماي قويمايتتى. ئۇنى ماختايتتى. شۇ ئارقىلىق قىزىغا ئىككىلىنىمگىن، ئۇنىڭدىن ئارتۇق يىگىتنى تاپالمايسەن، دېگەننى بىلدۈرەتتى.

دوكتورکۈندە دېگۈدەك دىلاراغا تېلېفون ئۇراتتى. تېلېفون ئۇرۇلدىغان ۋاقىتتىن سەل كېچىكسە، بىرەر كۈن ئۇرۇلماي قالسا، دىلارا تاقەتسىزلىنەتتى، ياخشى كۆرگەن نەرسىسىنى يىتۈرۈپ قويغان ئادەمدەك قويغان-تۇتقىنىنى بىلمەيتتى. بۇنداق تىنچسىز تۇيغۇلار قىزغا «سەن ئۇنى ياخشى كۆرۈپ قالمىغانسەك، دىلارا؟» دېگەن سوئالنى قويىاتتى. مەلىكىلەردەك ئارزۇلاپ

كۈتىدىغانلىقىنى ۋەدە قىلغان يىگىتلەر، خالىسا ئاسماندىكى يۇلتۇزنى ئۈزۈپ چېكىسىگە تاقاپ قويۇشقا قۇربى يېتىدىغان مىلياردىرلارنىڭ بالىلىرى... مۇھەببەت ئويغانمىسا، تەبىقە، بايلىق ۋە ئاللىقانداق ۋەدىلەرمۇ يۇقۇشماي ئۆتۈپ كېتىدىكەن. دىلارا ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى چىرايلىق رەت قىلدى. ئەمما، تۇرمۇشىغا تۇنجى قەدىمىدىلا قوپال، قاراملىقى بىلەن بۆسۈپ كىرگەن دوكتورنى رەت قىلالمايدىغانلىقىغا كۆزى يېتىپ قېلىۋاتاتتى.

ئۇ دوكتورنى سىرتىدىن — يېقىن-يورۇقلىرى ئارقىلىق بەكمۇ ئېھتىياتچانلىق بىلەن سۈرۈشتۈرۈپ باقتى. دوكتورنىڭ بېشىغا كەلگەن قىسمەتلەر دىلارادا ئۇنىڭغا نىسبەتەن ئىچ ئاغرىتىش تۇيغۇسىنى قوزغىدى. ئۇ قىزلاردا بولىدىغان ھېسسىيات بىلەن، مۇرادىغا يېتەلمىگەن قىزغا چىن كۆڭلىدىن ئېچىندى. ئەگەر ئۇلار توي قىلىپ كەتكەن بولسا، دىلارا دوكتور بىلەن ئۇچراشمىغان، ھەم «مۇھەببەت» دەيدىغان تۈۋىگە يەتكۈسىز قاينامغا چۈشۈپ قالمىغان بولاتتى. تەقدىر! تەقدىر ئۇلارنى كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان ئىنچىكە يىپ بىلەن باغلىماقچى.

دوكتور تاغ-دالا، ئورمانلىقلاردا، دەريا-كۆللەردە ساياھەت قىلىشنى ياخشى كۆرەتتى. «نېمە قىلىمىز شەھەردە، — دەيتتى ئۇ دىلاراغا، — ئىشىكتىن چىقسىڭىزلا مىغ-مىغ ئادەم، ماشىنا، ئېگىز بىنا، ئادەمنىڭ ئىچى سىقىلىپ كېتىدۇ. ھەپتىنىڭ تۆت كۈنىدە ئىشخانىغا سولىنىپ. ئولتۇرغىنىمىزمۇ يېتەر. تەبىئەت — بۇ باشقا گەپ، ھەممە گۈزەللىك ئەنە شۇ يەردە. ئېرىقتىكى سۇنىڭ شىلدىرلىشىنى ئاڭلىسىڭىزمۇ كۆڭلىڭىز ئېچىلىپ، ھاردۇقىڭىز چىقىپ قالىدۇ.»

ئۇلار پات-پاتلا نىگار خانىمنى، پېشقەدەم ياڭ پىروفېسسور بىلەن خانىمنى ساياھەتكە بىللە ئېلىپ چىقاتتى. دوكتور شۇنداق مەنزىرىلىك جايلارنى تاللايتتىكى، ئۇ يەردە ئاپتاپقا قاقلانغىلى، چېدىردا سايىداپ ھاردۇق ئالغىلى، سۇغا چۆمۈلگىلى، بېلىق تۇتقىلى بولاتتى. ئەڭ مۇھىمى، پۇتى سەللىمازا ساقىيىپ، ياشلاردىن قېلىشماي مېڭىپ يۈرگەن نىگار خانىمغا كىچىكرەك قازاننى ئېسىپ، شەھەردە كۆرسىتەلمىگەن ھۈنىرىنى كۆز-كۆز قىلىۋېلىشىغىمۇ ئىمكانىيەت يارىتىلاتتى.

دوكتور ھېرىپ-چارچاشنى بىلمەيتتى، سائەتلەپ يول يۈرسىمۇ بىردەم ئولتۇرۇۋالاي دېمەيتتى. ئۇنى تەبىئەتنىڭ ھەممىلا نېمىسى: دەريانىڭ دولقۇن سۈرۈپ گۈرۈلدەپ ئېقىشى؛ تاشتىن-تاشقا ئۇرۇلۇپ، مارجاندەك سۇ تامچىلىرىنى چاچرىتىپ چۈشۈۋاتقان شارقىراتما؛ قۇشلارنىڭ سايرىشى، قۇرت-قوڭغۇزلارنىڭ چىرىلدىشى؛ قۇياشنىڭ ئاسماننى شەپەققە بوياپ ئولتۇرۇشى... ھەممىسى قىزىقتۇراتتى. ئۇنىڭ تەبىئەتكە بۇنچە ھېرىسمەنلىكى دىلارانى ھەم خۇشال قىلاتتى، ھەم ھەيران قالدۇراتتى.

دالا ساياھىتىدە دىلارانى ئەجەبلەندۈرگەن ئىشلارمۇ يۈز بەردى: بىر قېتىم دوكتور ئۇنى چىقالمايمەن، سىزنى ئاۋارە قىلىپ قويىمەن، دېگىنىگە قارىماي، كۆزىگە چىرايلىق كۆرۈنگەن تاغ چوققىسىغا ئېلىپ چىقتى. دىلارە ئۆزىنىڭ چوققىغا قانداق چىقىپ قالغىنىنى بىلمەي قالدى. بۇ يەردە تۇرۇپ چوڭقۇر جىلغىغا، تاغ سۈيىنى بويلاپ يىلاندەك تولغىنىپ تاغ ئىچىگە كىرىپ كەتكەن يولغا، قوڭغۇزدەك ئۆمىلەپ كېتىۋاتقان ماشىنىلارغا قاراش بەكمۇ كۆڭۈللۈك ئىدى.

قارىغايلار ئىرغاڭلىغاندەك بولدى. سۇس تەۋرەشنى پەقەت دوكتورلا سەزدى. قارشى تەرەپتىكى چوققىدىن داش قازاندەك قورام تاش قوزغىلىپ دومىلاپ چۈشۈشكە باشلىدى. ئۇ جايىنى تېپىپ توختىغىچە ئۆزىدەك چوڭ-كىچىك تاشلارغا سوقۇلۇپ، قارىغايلارنى سۇندۇرۇپ، يولنى، يولدا كېتىۋاتقان ماشىنىلارنى كۆمۈۋېتەتتى. تاشلارنىڭ سوقۇلۇشى، قارىغايلارنىڭ غاراس-

لاپ سۇنۇشى جىلغىدا ئەكس سادا قوزغىدى. دىلارا نېمە ئىش بولغانلىقىنى بىلەلمەي چەكچەيىپ قاراپلا قالدى. ئۇ يېنىغا قارىمىدى، دوكتور يېنىدا بارەكلا قىلاتتى. ئۇ دوملاۋاتقان تاشلار ئارىسىدا پەيدا بولغان ئادەمنى كۆرۈپ قورقۇپ كەتتى. بۇ ئادەمدە سېھرىي كۈچ بارمۇ-قانداق، تاشلار دوملاشتىن، قارىغايلار سۇنۇشتىن توختىدى. كۆتۈرۈلگەن چاڭ-توزان شامال ئۇچۇرۇپ كەتكەندەك غايىب بولدى.

— سەزدىڭىزمۇ، يەر تەۋرىدى، — دېدى دوكتور خاتىرجەم هالدا.

— تاشلارنىڭ دوملاپ چۈشۈۋاتقىنىغا قاراپ مەنمۇ شۇنداق ئويلىدىم، — دېدى دىلارا، — تاشلارنىڭ ئارىسىدا بىر ئادەمنىڭ قارىسىنى كۆرگەندەك قىلدىم، شۇنىڭدىن كېيىن ھەممە نېمە جىمىدى.

— ئادەم دېدىڭىزمۇ، ئۇ يەرگە ئادەم قانداق بارالايدۇ. خاتا كۆرۈپ قالغىم ئوخشايسىز ياكى بۇ سىزدىكى تۇيغۇ.

— مەن راستتىنلا بىر ئادەمنى كۆردۈم، ئېكرام. شۇ ئادەم پەيدا بولۇشى بىلەنلا تاشلارمۇ دوملاشتىن توختاپ قالدى.

— قىزىق، ئۇ ئادەم سېھرىگەر ئوخشىمامدۇ.

— سىز ئىشەنمەيۋاتىسىز، ئېكرام، مەن راستتىنلا...

— بولدى، تالاشمايلى دىلارا. نېمىلا بولسا بولسۇن، ماشىنىلار، ئادەملەر زىيان-زەخمەتكە ئۇچرىمىدى. يۈرۈڭ، تاماشىمىزنى قىلىۋېرەيلى.

دىلارا گېپىنى زادىلا يىرمايدىغان دوكتورنى ئىشەندۈرەلمىگەنلىكىگە رەنجىدى. بۇ ئىش ئۇنىڭ كۆڭلىدە كىچىككىنە بىر چىگىش پەيدا قىلىپ قويدى.

يەنە بىر قېتىمدا، دوكتور ئىككىسى پويىزدا كېتىۋاتاتتى. دوكتورنىڭ ئېيتقىچە، شەھەردىن خېلى يىراقتا، تاغ ئۈستىدە «پەرىشتە كۆلى» دەپ ئاتىلىدىغان بىر كۆل بار ئىكەن. رىۋايەتلەردىن كۆرە، پەرىشتىلەر ئاسمانىدىن چۈشۈپ ئاشۇ كۆلدە يۇيۇنارمىش. دوكتور دىلاراغا شۇ كۆلنى كۆرسەتمەكچى ئىدى.

پايانسىز ئېدىرلىقنى كېسىپ ئۆتۈۋاتقان پويىزنىڭ سۈرئىتى تېزلىشىپ كەتتى. ئاۋۋال بۇنى ھېچكىم سەزمىدى. يولۇچىلار پويىز خادىملىرىنىڭ چىرايىدىكى جىددىيلىك، يۈرۈش-تۇرۇشىدىكى ئالدىراشلىقنى كۆرگەندىن كېيىنلا، پويىزدىن كاشىلا چىققانلىقىنى بىلىپ قېلىشتى. ئۇنىڭغىچە پويىز باشلىقىنىڭ مىكروفوندا: «خانىملار، ئەپەندىلەر، پويىزنىڭ تورمۇز قۇرۇلمىسىدىن كىچىككىنە كاشىلا چىقتى، بىز زۆرۈر تەدبىرلەرنى ئىشلىتىۋاتىمىز. جىددىيلىشىپ كەتمەسلىكىڭلارنى، بىخەتەرلىك بەلبېغىنى باغلىۋېلىشىڭلارنى سورايمەن» دەپ، يولۇچىلارنى تىنچلىنىشقا ئۇندىگەن ئاۋازى ئاڭلاندى. يولۇچىلار ئالاقزادىلىككە چۈشۈپ قالغاندى. پويىزنىڭ سۈرئىتى بارغانسېرى تېزلىشىپ، دېرىزىدىن كۆرۈنگەن سىرتتىكى نەرسىلەر تۈز سىزىقا ئايلىنىپ كەتتى.

قورقۇپ دوكتورنىڭ قولىدىن مەھكەم تۇتۇۋالغان دىلارا پويىز سۈرئىتىنىڭ ئاستىلىشىنى ئۈمىد قىلىپ سىرتتىن كۆزىنى ئۈزمەيتتى. پويىز ئۇ دېرىزىدىن قاراپ تۇرغان تەرەپكە قاراپ ئايلىنىشقا باشلىدى. ئۇ بىر ئادەمنىڭ پويىزنىڭ باش تەرىپىدە پويىز بىلەن تەڭ سۈرۈلۈپ كېتىۋاتقىنىنى كۆرۈپ ۋارقىرىۋېتىشكە تاس قالدى. ئارىلىق يىراق بولمىغاچقا، ئۇ ئادەم دىلاراغا تونۇشتەكمۇ بىلىنىپ كەتتى. پويىزنىڭ سۈرئىتى ئاستىلاۋاتتى.

— ئېكرام، قاراڭە، — دېدى دىلارا دوكتورنىڭ مەھكەم تۇتۇۋالغان قولىنى سىلكىپ، — مەن پويىزنىڭ بېشىدا بىر ئادەمنىڭ سۈرىلىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆردۈم، ئۇ پويىز ئاستىغا كىرىپ كەتمەيدىغاندۇ-ھە.

دوكتور دېرىزىدىن قارىدى. بۇ چاغدا پويىز تۈز يولغا توغرىلىنىپ، بىر خىل سۈرئەتتە كېتىۋاتاتتى.

— ئۇ يەردە ئادەم باردەك قىلمايدىغۇ، — دوكتور دېرىزدىن ئۆزىنى تارتىپ ئولتۇردى.

دىلارا خاپا بولدى.

— ئىشەنمىدىڭىز، بەلكىم ئۇ پويىزنىڭ ئۇ تەرىپىگە ئۆتۈۋالغاندۇ. ھەتتا ئۇ ئادەم ماڭا تونۇشتەكمۇ تويۇلۇپ كەتتى.

— خاپا بولماڭ، دىلارا، كۆرمىگەننى كۆردۇم دېسەم، سىزنى ئالدىغان بولىمەن. تونۇشتەك دېدىڭىز، كىمگە ئوخشاتتىڭىز؟

دىلارا «سىزگە» دېمەكچى بولۇپ ئاغزىنى ئۆمەللىدىيۇ، ھېلىمۇ دوكتورنىڭ قولىنى تۇتۇپ تۇرغىنىنى كۆرۈپ گەپنى يۇتۇۋەتتى. ئۇ راستتىنلا بىر ئادەمنى كۆرگەن، شۇ ئادەم پەيدا بولۇشى بىلەنلا پويىزنىڭ سۈرئىتى ئاستىلىغان. دېرىزدىن قاراپ تۇرغان يالغۇز دىلارالا ئەمەس، ھېچكىم پويىز بېشىدا ئادەم كۆردۇق، دەپ باقمىدى. لېكىن، نېمىلا بولسۇن، بۇ ئىش دىلارانىڭ كۆڭلىدىن چىقماي تۇگۈن بولۇپ قالدى.

بۇنداق باشلىنىشى قورقۇنچلۇق، بىر ئادەمنىڭ غىل-پال قارىسى پەيدا بولۇشى بىلەنلا، ئاخىرى كىشىنى خۇشاللىقتا چۆمدۈرىدىغان ئىشلاردىن بىر قانچىسى يۈز بەردى. دىلارا غىل-پال كۆرۈنگەن ئادەم قارىسىنى بىرسىگە ئوخشىتاتتى، لېكىن ئېغىزىدىن چىقىرالمايتتى. ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى «تۇگۈن»، «چىگىش» لەرمۇ يېشىلمەي تۇرۇۋەردى. ئەمما، مۇشۇ يېقىندىلا، كۆز ئالدىدىلا يۈز بەرگەن ئىش ئۇنى ئوبدانلا ئويلاندۇرۇپ قويدى.

دوكتور كۆز باغلىنايى دېگەندە دىلارانى ئېلىپ شەھەر سىرتىدىكى بىر دۆڭگە چىقىپ ئولتۇراتتى- دە، قۇياشنىڭ ئولتۇرۇشىنى تاماشا قىلىشنى ياخشى كۆرەتتى. ئۇ، قۇياش پېتىپ، شەپەق تارقىلىپ قاراڭغۇلۇق باسقىچە، كۆزنى «مىت» قىلىپ قويماي تىكىلىپ ئولتۇرۇۋېرەتتى. دىلارا چاقچاق قىلىپ، «ئەمدى قۇياشنى بار ئاۋازىڭىز بىلەن ۋارقىرىسىڭىزمۇ چىقمايدۇ»، دېگەندىلا: «بۇنداق مەنزىرىنى كائىناتتا ئىزدەپمۇ تاپالمايسىز»، دەپ ئورنىدىن قوزغىلاتتى.

ئىككىسى ئالىيجىسل يورۇپ كەتكەن شەھەر كوچىلىرىنىڭ بىرىدە كېلىۋېتىپ، شەھەر مەركىزىنىڭ ئۇستىدە ئاسمان- پەلەككە كۆتۈرۈلگەن يانغىنىنى كۆردى. دوكتور ماشىنىنى تېزلەتتى. ئۇلار يېتىپ كەلگەندە، ئون ئىككى قەۋەتلىك بىر بىنا كۆيۈۋاتاتتى. سەككىز- ئوندەك ئوت ئۆچۈرۈش ماشىنىسى بىنانى چۆرىدەپ سۇ چېچىۋاتاتتى. ساقچىلار ئادەملەرنى ئوتتىن نېرى سۈرۈپ توسۇپ تۇراتتى.

— بالام! بالام قالغان... بالامنى قۇتۇلدۇرۇڭلار!

ياش بىر ئايال ۋارقىراپ، چىرقىراپ، گىرەلىشىپ تۇرغان ساقچىلارنى ئىتتىرىپ، بۆسۈپ ئۆتۈۋېلىشقا جېنىنىڭ بارىچە ئۇرۇناتتى، ساقچىلار ئۆتكۈزمەيتتى. ئوت ئۆچۈرگۈچىلەر- مۇ كىرىشكە جۈرئەت قىلالمايۋاتقان بىناغا ئۇ ئالىنىڭ كىرىپ بالىسىنى قۇتۇلدۇرۇپ چىقىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى.

— بالىڭىز نەچچىنچى قەۋەتتە؟ — سورىدى دوكتور كۆز ياشلىرى تۆكۈلۈپ تۇرغان ئايالغا يېقىن كېلىپ.

— توققۇزىنچى قەۋەتتە... ئۆيۈم تېخى كۆيمىدى... بالام ھايات... ئۇ ئەمدىلا بىر ياشتىن ئاشقان...

دىلارا بىر نېمە دېمەكچى بولۇپ ئاغزىنى ئاچقىچە، دوكتور ساقچىلارنىڭ توسۇقىدىن ئۆتۈپ كەتتى. ئۇنىڭ قانداقلارچە ئۆتۈپ كەتكىنىنى دىلارامۇ، قاراپ تۇرغانلارمۇ، ساقچىلارمۇ بىلمەندى. دوكتور يالقۇن ۋە ئىس- تۈتەكتىن كۆرۈنمەي قالغان ئىشىككە قاراپ يۈگۈردى. ئوت ئۆچۈرگۈچىلەر ئۇنى توسۇۋالماقچى بولاتتى، دوكتور چاققانلىق قىلىپ ئۇلارغا تۇتۇق بەرمەيتتى. ئاخىر ئۇ ئوتلۇق ئىشىكتىن ئوقتەك ئېتىلىپ كىرىپ كەتتى. خالايىق «ئا...» دەپ گۇركىرەپ، ئارقىدىنلا جىمىپ كەتتى.

ئادەملەر قاپ يۈرەك بىر ئادەم ھېلىلا كىرىپ

كەتكەن ئىشكتىن كۆز ئۈزمەيتتى، ئۇلارغا بەش مىنۇت بەش سائەتتەك بىلىنىپ كېتىۋاتاتتى. ئاخىر، ئوت ئۆچۈرگۈچىلەر سۇ چېچىۋېرىپ ئوتنى ئۆچەي دەپ قالغان ئىشكتىن ئەدىيالغا ئورالغان بالىنى قۇچاقلاپ ھېلىقى ئادەم چىقىپ كەلدى. ياش ئايال ئۆزىنى ئاتتى. بالا ھايات ئىكەن. ياش ئايال بالىسىنى سۆيەتتى، سارالاڭلاردەك قاقاقلاپ كۈلەتتى. مەيداننى خالايىقنىڭ خۇشال ۋارقىراشلىرى بىر ئالغاندى.

— يۈرۈڭ، — دېدى دوكتور ھوشىدىن كېتەي دەپ قالغان دىلارانى قولتۇقلاپ، — بۇ يەردىن تېزرەك كېتىۋالايلى. كۆردىڭىزمۇ، مۇخبىرلار يېغىپ كېتىپتۇ. ھېلىلا بىزنى ئوراپ يېپىشۇالىدۇ. دە، سەن نېمە دېدىڭ، ئۇ نېمە قىلدى، دەپ قۇلاق-مېڭىمىزنى يەپ ساراڭ قىلىپ قويىدۇ...

* * *

تېلېفون جىرىڭلىدى. دىلارا ھۈجرىسىغا يۈگۈرگەندەك كىرىپ تۇرۇپكىنى ئالدى ۋە:

— مەن دىلارا، — دېدى ئالدىراپ.

— ھېلىمۇ ياخشى ئۆيدە ئىكەنسىز، — سۆزلەۋاتقان دوكتور ئىدى، — سەۋەب كۆرسەتمەي، سەۋەب كۆرسەتمەيدىغانلىقىڭىزغا ئىشىنىمەن ئۆيۈمگە كەلگەن بولسىڭىز، قانچە تېز بولسا شۇنچە ياخشى.

دوكتور دىلارا بىلەن تونۇشقان ئالتە ئايدىن بۇيان، ئۇنى ئۆيىگە تەكلىپ قىلىپ باقمىغانىدى، نېمە ئۈچۈنلىكىنى دوكتورمۇ دېمىدى، دىلارامۇ سورىمىدى. شۇڭا ھېچ ئويلىمىغان چاغدا قىلىنغان بۇ تەكلىپ دىلارانى سەل ئەجەبلەندۈرۈپ قويدى. دوكتور ئادەتتە روھلۇق، تېتىك يۈرەتتى، ئاۋازىدىنمۇ بىر جۇشقۇنلۇق چىقىپ تۇراتتى. ئەمما، ھازىر ئاڭلىغان دوكتورنىڭ ئاۋازى بوش ھەم بوغۇق ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە دوكتور «قانچە تېز بولسا شۇنچە ياخشى» دەپ ئالدىراتتى. مەجەزى يوق ئوخشايدۇ، دەپ ئويلىدى دىلارا ۋە باشقا خىيالارنى نېرى قىلىپ ئۆيدىن چىقتى.

دىلارا كىرىپ كەلگەندە، كارىۋاتتا ئوڭدا ياتقان دوكتور كۆتۈرۈلۈپ ئولتۇردى ۋە ئولتۇرغان پېتى دىلاراغا ئورۇندۇقنى كۆرسىتىپ، خۇشياقمىغاندەك ئولتۇرۇڭ، دېدى.

دوكتور مۇنداق ئىلتىپاتسىز ئەمەس ئىدى. دىلارا بىلەن ئۈچراشقان ھەر قانداق چاغدا ئالاھىدە جانلىنىپ كېتەتتى، دىلارانى خۇش قىلىدىغان ئىشلارنى قىلىشقا تىرىشاتتى. رېستورانلاردا پاراڭلىشىپ ئولتۇرغىنىدا، دىلارا ئىزا تارتىپ كۆزلىرىنى ئېلىپ قاچمىغىچە تىكىلىپ قاراپ ئولتۇرۇۋېرەتتى. بۇنداق چاغدا دىلارا ھەيئەسىت، كۆزۈمنى قاچۇرمىسام بوپتىكەن، سىزنى ياخشى كۆرىمەن دىلارا، دېگەن گەپنى دەۋېتىدىغاندەكلا قىلىۋېدى، دەپ پۇشايمان قىلىپ قالاتتى. ئۇ دوكتورنىڭ ئۆزىنى ياخشى كۆرۈپ قالغانلىقىغا، ياخشى كۆرىمەن، دەيدىغان مۇقەددەس سۆزنى قاچانلا بولسۇن بىر كۈنى دەيدىغانلىقىغا ئىشىنەتتى. لېكىن ئۇ بۇگۈن باشقىچە ئىدى.

— مەجەزىڭىز يوقمۇ؟ — دېدى دىلارا ئورۇندۇققا ئولتۇرۇپ. دوكتورنىڭ سۇس مۇئامىلىسى شۇ بىر نەچچە مىنۇت ئىچىدە ئۇنى خىلمۇخىل خىياللارغا سېلىۋەتتى.

— شۇنداقتەك قىلىدۇ، — دېدى دوكتور بوشقىنە، — بوشىشىپ كېتىۋاتىمەن... سىزنى كۆرگۈم كەلدى... كەلگىنىڭىز ياخشى بولدى...

بۇگۈن دوكتورغا نېمە بولغانىدۇ؟ ئۇلار تۇزۇت قىلىشماي، تارتىنماي كۆڭلىدە نېمە بولسا ئوچۇق-يورۇق پاراڭلىشىدىغان بولۇپ قالغان ئىدىغۇ.

بۇ ئۇشتۇمتۇت ئۆزگىرىشتىن نېمە قىلارىنى بىلمەي قالغان دىلارا:

— قىزىتمىڭىز ئۆرلەپ قالمىغاندۇ، دوختۇرغا ئاپىراي، — دېدى.

دوكتور بېشىنى چايقىدى:

— پايدىسى يوق، دىلارا، مەن ئۆزۈمگە ئۆزۈم دىياگنوز قويۇپ بولدۇم، ھەر قانچە ئېسىل دورا-

مۇ كار قىلمايدۇ.

— بۇ نېمە دېگىنىڭىز، ھېچ چۈشىنەلمەي قېلىۋاتىمەن سىزنى...

— ماڭا ئىشىنىڭ، دىلارا، دوختۇرغا كۆرۈنۈش- كۆرۈنمەسلىك مۇھىم ئەمەس، سىزگە دەيدىغان گەپلىرىم بار، — دوكتور بېشىنى سىلىپ سۇكۇت قىلدى. شۇنىڭغا يۈقۇشۇۋالغان قىلدەك بىرنېمىنى چىمدىپ ئېلىۋەتتى، قوللىرىنى ئۇۋۇلىدى، تۇرقىدىن مۇھىم بىر ئىشنى دەيدىغاندەك قىلاتتى. ئاخىر بېشىنى كۆتۈرۈپ قىزغا بۇرۇنقىدەك تىكىلىپ قارىدى، — سىزنى، — دېدى كۈچىنىپ، — سىزنى ئىنتايىن ياخشى كۆرىمەن، دىلارا

ئاھ، ئاخىر ئۇ دىلارا ئاڭلاشقا تەشنا بولغان مۇقەددەس سۆزنى قىلدى، ئۇ دىلارانى ياخشى كۆرىدىكەن! بۇ مۇقەددەس سۆز دىلارانىڭ يۈزىگە كەچكى شەپەقتەك قىزىللىق يۈگۈرتتى. چىرايلىق كۆزلىرىدىن چاقناپ چىققان نۇردىن ئۆي ئىچى جۇلالىنىپ كەتكەندەك بولدى. مەستخۇش بولغان قىز بىردەمگە ئۆزىنى يوقىتىپ، كېيىن ئۈياتچانلىق بىلەن يەرگە قارىدى.

— سىزنى ياخشى كۆرىدىغانلىقىمنى بۇرۇن ئېيتىشىم كېرەك ئىدى، — دەپ گېپىنى داۋام قىلدى دوكتور، — جۇرئەت قىلالمىدىم، ئېنىقراق بۇنداق گەپنى دېيىش ماڭا تۇغرا كەلمەيتتى. ئادەم ياخشى كۆرگەن ئادىمىنى قەدىرلىشى، ئالدىماسلىقى كېرەك. بۈگۈن مەندە يۇز بەرگەن ئۆزگىرىش سىز بىلەن ئوچۇق سۆزلىشىش ۋاقتىسى يەتكەنلىكىدىن بېشارەت بەردى.

دىلارانىڭ كۆز ئالدىدا جۇلالىنىپ تۇرغان ئالىيىشىل نۇرلار غايىب بولدى. دوكتور غەلىتە گەپلەرنى قىلىۋاتاتتى. ئوچۇق گەپ قىلىنىپ بولۇنغان تۇرسا، يەنە قانداق بېشارەت ئىكەن ئۇ ئوچۇق گەپ قىلىشقا ئۇندەيدىغان. بۇ يەردە يەنە «ئالدىماسلىق كېرەك» دېيىشنىڭ نېمە ھاجىتى بار؟!

— شۇنداق، ۋاقتى يەتتى، بۇنداق پۇرسەت ئەمدى زادى كەلمەيدۇ، — دېدى دوكتور ۋەزمىنلىك بىلەن، — سىزدىن ئۆتۈنۈپ قالاي، ئالتە ئايدىن بۇيانقى ياخشى ئۆتكەن كۈنلىرىمىزنىڭ ھۆرمىتى ئۈچۈن بولسىمۇ سۆزۈم ئاخىرلاشقىچە مەندىن ئۆزىڭىزنى قاچۇرمىسىڭىز. شۇنداق قىلالامسىز؟

دىلارا ھېچنېمىنى چۈشىنەلمىدى، ئۇ گاراڭ بولۇپ قالغانىدى. دوكتورنىڭ جاۋاب كۈتۈپ قاراپ تۇرغىنىنى كۆرۈپ، نېمە دېگۈڭىز بولسا دەۋېرەمەسىز دېگەندەك، بېشىنى «ماقۇل»غا لىڭشىتىپ قويدى.

— دىلارا، مەن يەر شارىنىڭ ئادىمى ئەمەس، سىلەر بىلمەيدىغان يىراق بىر سەييارىدىن كەلگەن ئادەمەمەن، يەنى باشقا پىلانېتانىڭ ئادىمى بولىمەن. سىزنى ياخشى كۆرىمەن، دېگەن گەپنى قىلالماسلىقىمدىكى ئاساسلىق سەۋەب مۇشۇ.

ئۇ دىلارانى قورقۇپ، ۋارقىراپ ئورنىدىن تۇرۇپ كېتىدۇ، دەپ ئويلىغانىدى، ئۇنداق بولمىدى. ئىنسانلار ئۈچۈن باشقا پىلانېتا ئادىمى سىرلىق ھەم قورقۇنچلۇق بىلىنگەچكە، بۇ گەپ دىلارانىڭمۇ ھوشىنى يىغدى. قىزدىكى ئۆزگىرىش شۇ بولدىكى، يۈزىدىكى قىزىللىق قېچىپ تاتىرىپ كەتتى.

ئۇ گەپنى باشلاشتا قىينالدى، باشلۇاتقاندىن كېيىن دىلارادىكى ئۆزگىرىشلەرگە پەرۋا قىلماي سۆزلەۋەردى.

— سەييارىمىزدا ئالەم كېمىلىرىمىز، كۈرەشچى ئايروپىلانلىرىمىز، قورال-ياراغ، ھەربىي ئەسلىھەلىرىمىزنى ئېنېرگىيە بىلەن تەمىنلەيدىغان مەنبە ئۆكسۇپ قالدى. بىزگە لازىم بولىدىغان خام ئەشيا ۋاقتىدا تېپىلمىسا، سەييارىمىز ئۇزاققا بارماي ھالاكەت گىردابىغا بېرىپ قالاتتى. بىز ئاخىرقى ئېنېرگىيە زاپىسىمىزنى ئىشلىتىپ، ئالەم بوشلۇقىنى ئىچكىرىلەپ قىدىرىشقا ئاتلاندۇق. بىز ئولتۇرغان ئالەم كېمىسى...

ئۇ يەر شارىنىڭ «سامانيولى» ناملىق ئايروپىلانى بىلەن قانداق ئۇچرىشىپ قالغانلىقى، ئۇنى

ئېلىپ كەتكەنلىكى، ئالىملارنىڭ يەر شارى ئالىم ئايروپىلانىنىڭ يېقىلغۇسىنى تەكشۈرۈپ، بۇ يېقىلغۇنىڭ ئىشلىتىشكە بولىدىغانلىقىنى يەكۈنلەپ چىقارغانلىقى، يەر شارىنى ئىزدەپ تېپىپ، ئۇ يەردىكى ئۇران ۋە باشقا خام ئەشيالارنى يۆتكەپ كېلىش ياكى يەر شارنىڭ ئۆزىنى بازا قىلىش قارار قىلىنغانلىقىنى سۆزلەپ بەردى.

— بىز يولغا چىقىشتىن ئاۋۋال، ئالىملىرىمىز مېنى يەر شارى ئالىم ئايروپىلانىدا قېپقالغان يەر شارى ئادىمى جەسىتىنىڭ سىياقىغا ئۆزگەرتىتى، — دەپ گېپىنى داۋاملاشتۇردى ئۇ، — بۇنداق ئۆزگەرتىشتە، مۇھىمى يەر شارىغا ئوخشاش قونغىنىمىزدىن كېيىن يەر شارى ئادەملىرىنىڭ دىققىتىنى قوزغىماسلىق، گۇمان تۇغدۇرماسلىق كېرەك. يەر شارى ئالىملىرى ئالىم بوشلۇقىغا ئىچكىرىلەپ كىرگۈدەك سايامەت ئالىم ئايروپىلانى ياساپتۇ، بۇ پەقەت سايامەت ئايروپىلانى! ئۇلارنىڭ بۇنداق يۇقىرى تېخنىكا بىلەن شۇغۇللانغانلىقى بىزنى يەر شارىدا ھەر بىر قەدىمىزنى ئېھتىيات بىلەن بېسىشىمىز لازىملىقىدىن دېرەك بېرەتتى.

دىلارا كاللىسىغا كىرىۋالغان غەلىتە، قورقۇنچلۇق خىيالدىن قېتىپ قالغاندى. بۇ نېمە قىسمەت! ئۆزىنى دوكتور ئېكرام ئەلى دەپ يۈرگەن بۇ ئادەم باشقا پىلانېتا ئادىمى ئىكەن، ئۇ باشقا پىلانېتا ئادىمىنى ياخشى كۆرۈپ قاپتۇ! يەر شارىدا باشقا پىلانېتا ئادەملىرى ھەققىدە تارقىلىپ كەتكەن ۋەھىمىلىك سۆز-چۆچەكلەر ئازىمەس، ئۇلارنىڭ ياخشىلىرىدىن يامانلىرى كۆپ. ئۇلار بىلەن ئۇچرىشىپ قالغان ئادەملەرنىڭ گېپى-سۆزلىرىگە ئادەمنىڭ ئىشەنگۈسى كەلمەيدۇ. ئەمدى دىلارانىڭ تەقدىرى قانداق بولار؟ ئۇ نېمىشقا بۇرۇنراق سەزمىدى؟ ياكى بۇ مۇھەببەتنىڭ ئازدۇرۇشىمۇ؟ ياق، ئۇ ئەقلىنى سەللا جورۇتقان بولسا، كۆڭلىدە شەك بولۇپ قالغان «چىگىش»، «تۇگۇن»لەرنىڭ تېگىگە يەتكەن بولاتتى: رېماتىزم كېسىلىنىڭ ئازابىدىن ئورنىدىن تۇرالمىغۇدەك ھالغا چۈشۈپ قالغان نىگار خانىم دوكتور ئۇلارنىڭ ئۆيىگە قەدەم باسقان كۈندىن باشلاپ سەللىمازا ساقىيىپ كەتتى. دىلارا ئانىسىدىكى بۇ ياخشىلىنىشنى «مۆجىزە» دەپلا چۈشەندى؛ دىلارا بۇلاپ كېتىلگەنده، ساقچىلار ئىز-دېرىكىنى ئالالمايۋۇرگەن زەھەر ئەتكەسچىلىرىنىڭ چاتقىلىدىن ئىككى سائەتكە قالماي دىلارانى قۇتۇلدۇرۇپ چىقىنامۇ ئاشۇ دوكتور ئىدى. ئۇنىڭدىكى كۈچتۇتقۇر-لۇكنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن دىلارا ئۇنىڭ گەپلىرىگە ئىشەندى، ھەتتا بۇ ھەقتە باشقىلارغا ئۇنچىقماسلىققا ۋەدە بەردى؛ تاغدا يەر تەۋرىگەنده، دومىلاپ چۈشۈۋاتقان قورام تاش تۈيۇقسىزلا توختاپ قالغاندا؛ تېز پويىزنىڭ تورمۇز قۇرۇلمىسىدىن كاشىلا چىقىپ رېلىستىن چىقىپ كېتىشكە ئاز قالغاندا، غىل-پال كۆرۈنگەن ئادەمنى دوكتورغا ئوخشاتقاندى. دوكتورنى يېنىمدىن ئايرىلمىدى، دەپ ئويلاپ بۇ ئىشنى سۆرۈشتۈرمىدى، سۆرۈشتۈرگەن بولسا كۆڭلىدە پەيدا بولغان چىگىشنىڭ ئۇچىنى تېپىپ قالار ئىدى. بۇلارغۇ مەيلى، ئوت كەتكەن بىنادىن بىر ياشتىن ئاشقان بالىنى قۇتۇلدۇرۇپ چىققاندىچۇ؟ ئوت ئۆچۈرگۈچىلەرمۇ كىرىشكە جۈرئەت قىلالماي ۋاتقان يانغىن ئىچىدىن چىققاندا دوكتورنىڭ بىر تال چېچى، بىرتال كىرپىكىمۇ كۆيمىگەنىدى.

ئۇنىڭ ئۇستىگە كىيىملىرىمۇ شۇنچىلىك رەتلىك ئىدى. ئۇ بىنادىن چىقىپلا كېتىشكە ئالدىرىدى. دىلارا شۇ چاغدا گۇمانلانغان، ئەمما، كېيىنچە بىر گەپ بولار، دەپ بۇ ئىشنىمۇ ئۆتكۈزۈۋەتكەنىدى...

دىلارانىڭ باشقا پىلانېتا ئادەملىرىنى بىلگەنلىرىدىن قارىغاندا، ئۇلار ھەرخىل تۈسكە ئۆزگىرەلەيدۇ، ئىنسان ئەقلىدىن ئېشىپ چۈشىدىغان ئاجايىپ-غارايىپ ئىشلارنى قىلالايدۇ، ئۇلارغا تاقابىل تۇرغىلى بولمايدۇ. ئۆزىنى دوكتور ئېكرام ئەلى تۈسىگە كىرگۈزۈۋالغان بۇ باشقا پىلانېتا ئادىمى دىلارانىڭ كۆز ئالدىدىلا شۇنچىلىك ئىش-

لارنى قىلدى. ئۇنىڭ باشقا يەردە نېمە ئىشلارنى قىلغانلىقىنى كىم بىلىدۇ؟

— مەن ئىككى سائەت ئىچىدە يادرو سۇ ئاستى پاراخوتى، يادرو ئېلېكتر ئىستانسىسى، ئاۋئاماتكا، رېئاكتىپ ئايروپىلانلارنى تەكشۈرۈپ، بىزگە لازىملىق ماتېرىياللارنى توپلىدىم. ئۇران كانلىرىمۇ نەزىرىمدىن ساقىت بولمىدى. ئەمدى قايتسام بولاتتى، مېنى ئالەم بوشلۇقىنىڭ بىر يېرىدە ھەمراھىم كۈتۈپ تۇراتتى، ئۇنىڭ يېنىغا قانداق بېرىۋېلىش توغرىسىدا باش قاتۇرۇپ مۇ كەتمىدىم. يەر شارىنىڭ ئالەم بوشلۇقىنى چارلاشقا ئەۋەتىپ تۇرىدىغان، ھەربىي قىسىم ئىشلىتىدىغان كۆپ ئىقتىدارلىق، ھەم قۇدرەتلىك ئالەم ئايروپىلانى بار، ئايروپىلانغا باستۇرۇپ كىرىپ ھەيدەپ كېتىش مەن ئۈچۈن ھېچقانچە ئىش ئەمەس ئىدى.

ئۇنىڭ ئۇران كانلىرى، يادرو ئېنېرگىيەسى توغرىسىدىكى گەپلىرى دىلارانى سەگەكلەشتۈردى. باشقا پىلانېتا ئادەملىرى يەر شارىنىڭ يادرو ئېنېرگىيەسىگە قىزىقىپ قالغان، ھەتتا ئۇنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن ئادەم ئەۋەتكەن، بۇ نېمىدېگەن قورقۇنچلۇق! ئىنسانلارنىڭ تەسەۋۋۇرىدا كۈچلۈك، قولىدىن ھەر بالا كېلىدۇ، دەپ قارىلىپ كېلىۋاتقان باشقا پىلانېتا ئادەملىرى يەر شارىنىڭ يادرو ئېنېرگىيەسىگە ئېگە بولۇۋالسا، يەر شارى نېمە بولۇپ كېتەر!؟ ئىنسانلار نېمىدېگەن ئاق كۆڭۈل ھەم ساددا! ئەسلىدىكى دوكتور ئىبكرام ئەلىنىڭ سىياقىغا كىرىۋالغان باشقا پىلانېتا ئادەمى غايىب بولۇپ كەتكەن ئالەم ئايروپىلانى — «سامانيولى»دا بىردىنبىر ھايات قالغۇچى دەپ تونۇلۇپ، ئىنسانلار تەرىپىدىن مەسلى كۆرۈلمىگەن تەنتەنە بىلەن قارشى ئېلىندى. ئىنسانلارنى خانۇەيران قىلىشقا كەلگەن بۇ باشقا پىلانېتا ئادەمى ھازىر يەر شارىدا ھەممىگە تونۇلغان قەھرىمان! ئۇ ئىنسانلارنىڭ نازۇك قەلبىگىمۇ قول سالغان. مۇھەببەتكە سەۋدايىلارچە بېرىلىپ كەتمەي، ئۆزىنى سوغۇققانلىق بىلەن تۇتۇپ كېلىۋاتقان دىلارانىڭ ئۇنى ياخشى كۆرۈپ قالغىنىنى قارىمامدىغان!

دىلارانىڭ تېنى شۇركۇنۇپ كەتتى. ئالدىدا ئولتۇرغان يالغان دوكتور ئۇنى چاقىرىپ كېلىپ، كۆزدىن يوقاتقاندىن كېيىن قايتىپ كەتمەكچىمۇ؟ «سامانيولى» يەرگە بىخەتەر قونغاندىن كېيىن پارتلاپ كەتتى. ھازىر ئىككىلەنمەستىن دېيىشكە بولىدۇكى، ئۇلار ئۇنى ئىز قالدۇرماسلىق ئۈچۈن يىراقتىن كونترول قىلىپ پارتلىتىۋەتكەن! دىلارا بۇ باشقا پىلانېتا ئادىمىنى بىلىدىغان بىردىنبىر ئادەم. ئۇلار، ئەگەر دىلارا كۆزدىن يوقىتىلمىسا، يالغان دوكتور ئادەملىرىنى باشلاپ كەلگۈچە، ھەربىي دائىرىلەر دىلارادىن ئەھۋالنى ئۇقۇپ، پۈختا تەييارلىق قىلىۋالىدۇ، دەپ ئويلىسىمۇ ئەجەپ ئەمەس.

— سىز ئەمدى نېمە قىلماقچى... — دەپ سورىيالدى دىلارا. ئۇ قورقۇنچىنى بىلىندۇرمەسلىككە ئۇرۇنغان بولسىمۇ، ئاۋازى تىترەپ، ئىككى ئېغىز گەپنى دېگۈچە نەپىسى يەتمەي قالدى.

— سىزنىڭ نېمىلەرنى ئويلاۋاتقانلىقىڭىز ماڭا ئايان، — دېدى ئۇ، — سىز ئىنسانلارنىڭ ئىچىدە باشقا پىلانېتادىن كەلگەن ئادەم بىلەن يېقىن ئارىلىشىپ ئۆتكەن بىردىنبىر ئادەم، سەممىي، مېھرىبان، كۆيۈمچان بىر قىز. مېنىڭ كىملىكىمنى بىلىپ ئۆيدىن قېچىپ چىقىپ كەتمىدىڭىز، ۋەدىڭىزدە تۇرىدىڭىز. چىقىپ كەتكەن بولسىڭىز بەكمۇ ئۇمىدسىزلەنگەن بولاتتىم، خاتىرجەم بولۇڭ، مەن سىزگە، ئىنسانلارغا زىيانكەشلىك قىلىدىغان ئىشلارنى قىلمىدىم، ھەم قىلمايمەن. كەلگەن يېرىمگە قايتىپ كېتىش خىيالىم بولغان بولسا، سىز بىلەن بۇنداق پاراكەلىشىپ ئولتۇرمىغان، ئۇنىڭ-تىنسىز، ھېچكىمدە ھېچقانداق گۇمان تۇغدۇرماي كەتكەن بولاتتىم.

دىلارا يېنىڭ تىن ئالدى. يەر شارىنى ھالاكەت گىردابىغا ئىتتىرىشكە تەييارلانغان بۇ

ئادەم كەتمەيدىغان بوپتۇ! ئۇنىڭ گېپىگە ئىشەنگىلى بولارمۇ؟ لېكىن ئۇ يەر شارىدا قېپقېلىپ نېمە قىلماقچى؟ بۇنىڭدىن كېيىن ئۇنىڭ بىلەن دىلارانىڭ مۇناسىۋىتى قانداق بولىدۇ؟

ــ قايتىپ كەتمەسلىكىڭىزدىكى سەۋەبنى سورىسام بولامدۇ؟ ــ دېدى دىلارا ئىككىلىنىپ-رەك.

ــ بۇ سوئالنى سورىغىنىڭىزدىن خۇشالمەن. سىزنى بۇ يەرگە چاقىرىپ كېلىشتىكى مەقسىتىمىز ئاشۇ سەۋەبنى دەپ بېرىش.

دىلارا بايا يېنىك تىن ئالغان بولسا، ئەمدى ئۇزىدە خاتىرجەملىك ھېس قىلدى. ئۇنىڭغا ئەمدى ئالدىدا ئولتۇرغان يالغان دوكتور ــ باشقا پىلانېتادىن كەلگەن ئادەم ئۇنچىۋالا قورقۇنچلۇق ئەمەستەك تۇيۇلماقتا ئىدى. بەلكىم، باشقا پىلانېتا ئادەملىرىنىڭ ھەممىسىلا قورقۇنچلۇق ئەمەستۇ، ئۇلارنىڭ ئىچىدە ياخشىلىرىمۇ باردۇ.

ــ دىلارا، مېنىڭ سىزنى ئالداش ئويۇم يوق، بۇرۇن ماڭا قانداق ئىشەنگەن بولسىڭىز، ھازىرمۇ شۇنداق ئىشىنىشىڭىز كېرەك، ــ دېدى ئۇ، ئاۋازى دىلارا ئۆيگە كىرگەن چاغدىكىدىنمۇ ئاجىزلىشىپ كەتكەندى، ــ ئەگەر خوجايىنلىرىم مەن ئېرىشكەن مەلۇماتقا ئىگە بولۇپ قالسا، يەر شارىغا باستۇرۇپ كېلىدۇ. كىچىككىنە قارشىلىقا ئۇچراپ قالغۇدەك بولسا، يەر شارىنى كۆكۈم-تالقان قىلىۋېتىدۇ. ئۇلارغا تەڭ كېلىش مۇمكىن ئەمەس! مەن كۆپ سەييارىلەرگە بارغان، ھەم سىلەر ئىنسانلارنىڭ قولۇڭلاردىن كېلىشى مۇمكىن بولمايدىغان ئىشلارنى قىلغان. يەر شارى مەن كۆرگەن سەييارىلەرنىڭ ھېچقايسىسىغا ئوخشاشمايدۇ. يەر شارىنى ئايلىنىپ يۈرگەن چېغىمدا، ئالەمدىكى بارچە گۈزەللىك يەر شارىغا مۇجەسسەملەنگەن ئوخشايدۇ، دەپ ئويلاپ قالدىم. تاغ-دەريالار، دېڭىز-ئوكيانلار، باغ-بوستانلار، ئېتىز-ئېرىق، گۈل-گىياھلار، ھەتتا سىلەر ئانچە ياقتۇرۇپ كەتمەيدىغان چۆل-جەزىرىلەرمۇ ئۆزگىچە گۈزەللىكى بىلەن مېنى مەھلىيا قىلىۋالدى. سىزنى، نىگار خانىمنى، پېشقەدەم پىرۇفېسسورنى دالا سەيلىسىگە تەكلىپ قىلىپ يۇرۇشۇمدىكى ئاساسلىق سەۋەبمۇ تەبىئەتنىڭ گۈزەللىكىدىن كۆپرەك بەھرىلىنىش ئۈچۈن ئىدى.

يالغان دوكتورنىڭ دېمى كېسىلىپ ھاسىرىدى، قىسقا يۆتىلىپ بىردەم تۇرۇۋالغاندىن كېيىن سۆزىنى داۋاملاشتۇردى:

ــ مەن يەر شارىنى سىزنى ياقتۇرۇپ قالغاندەك ياخشى كۆرۈپ قالدىم. سىزنى ياخشى كۆرۈپ قالغانلىقىمنى ئېيتىشقا تىلىم ئاجىزلىق قىلاتتى. يەر شارىغا بولغان مۇھەببىتىمنى ئۆزۈم خالىغانچە ئىزھار قىلالايتتىم، ــ ئۇ بىردىنلا ھاياجانلىنىپ كەتتى، ــ يەر شارى مەندەك بىر ئاپەتنى ئالتە ئاي باغرىدا كۆتۈرۈپ يۈردى. مەن تاكى سىزنى ئۇچراتقانغا قەدەر ئىككىلىنىپ يۈردۇم. سىزدىكى مېھرىبانلىق، كۆيۈمچانلىق ئىككىلىنىشلىرىمگە چەك قويدى، ئاخىر قايتماسلىق، ساقلاپ تۇرغان ھەمراھىم بىلەن ئۇچراشماسلىق قارارىغا كەلدىم، ھەم بۇ قارارىمدىن زادىلا ئەپسۇسلانمىدىم. مەن توغرا قىلدىم دىلارا، ئۆزۈم ياخشى كۆرگەن نەرسىلەرنىڭ باشقىلارنىڭ رەھىمسىز تاپىنى ئاستىدا چەيلىنىپ ۋەيران بولۇشىنى كۆرگۈم كەلمىدى، بۇ ئۆزۈمنى خاراب قىلغانلىق بىلەن باراۋەر ئىدى. سەن ئۆزۈڭ كىم، دېگەن سوئالمۇ مېنىڭ يەر شارىنى تاللىشىمدىكى مۇھىم سەۋەبلەرنىڭ بىرى. مەن كىم؟ مەن خوجايىنلىرى جۈرئەت قىلالمىغان ئىشلارنى قىلىشقا قادىر قىلىپ ياسالغان بىر ماشىنا ئادەم! ئۇلار مېنى لېرىخ دەپ چاقىرىشىدۇ. ئويلاپ بېقىڭا، باشقىلارنىڭ بۇيرۇقلىرىغا قۇللارچە ئېگىلىپ كۈن ئۆتكۈزگىنىمدىن، ئۆزۈم ياخشى كۆرگەن يەرنىڭ گۈزەللىكىدىن خالىغانچە بەھرە ئېلىپ، ھەم ئۇنى ئاسراپ يۈرگىنىم ياخشى ئەمەسمۇ؟

ئۇ قەستەن شۇنداق قىلدىمۇ ياكى ھاياجانلىنىپ كەتكەنلىكتىن ئېغىزىدىن چىقىپ كەتتى

مۇ، ئۆزىنىڭ ماشىنا ئادەم ئىكەنلىكىنى دەپ سالدى.

ماشىنا ئادەم! تام-تورۇسلارمۇ، ئۇستەل-ئو-رۇندۇقلارمۇ، ھەتتا ئوچۇق دېرىزىدىن سۈس ئاڭ-لىنىپ تۇرغان ماشىنىلارنىڭ گۈرۈلدەشلىرىمۇ «ماشىنا ئادەم-ماشىنا ئادەم» دەپ ۋارقىرايتتى. دىلا-رانىڭ بېشى زىڭىلداپ ئېتىلىپ كېتىدىغاندەك قىلاتتى. ئۇ قۇلاقلىرىنى ئېتىۋالدى، ئۇستىدىن ئېغىر بىر يۈك بېسىپ تۇرغاندەك بەكمۇ تەستە ئورنىدىن تۇردى. ئۇ نېمە قىلماقچى، ئۆيدىن قېچىپ چىقىپ كەتمەكچىمۇ؟ چىقىپ كەتسە نەگە بارىدۇ؟ مەن بىر ماشىنا ئادەمنى ياخشى كۆرۈپ قاپتىمەن دېسە كىم ئىشىنىدۇ. ھازىر ھەممىلا ئائىلىلەردە دېگۈدەك ئۆي ئىشىنى قىلى-دىغان ماشىنا ئادەم بار، دىلارغا ھەسەت قىلىپ يۈرگەن قىزلار ئۇنىڭ بىر ماشىنا ئادەمنى ياخشى كۆرۈپ قالغىنىنى ئاڭلىسا قاقاقلاپ كۈلۈشمەم-دۇ. دىلارانىڭ رەت قىلىشىغا ئۇچرىغان يىگىت-لەر بىزنى ياراتماي تاللاپ سۆيگىنىڭ بىر ماشى-نا ئادەم ئىكەنغۇ، دەپ مازاق قىلىشمامدۇ. دىلارا ھوشىدىن كەتمەسلىك ئۈچۈن لېۋىنى چىشلەپ، ئۆزىنى ئاران-ئاران تۇتۇپ تۇراتتى.

ــ كەچۈرۈڭ دىلارا، ــ دېدى ماشىنا ئادەم لېرىخ قىزىنىڭ كەيپىياتى ئۆزگەرگەنلىكىنى كۆرۈپ، ــ ياخشى كۆرۈپ قېلىش گۇناھ ئەمەس، ئەمما ئۆزۈمنىڭ ماشىنا ئادەم ئىكەنلىكى-نى ئېيتماسلىق چەكتىن ئېشىپ كەتكەن ئېغىر گۇناھ. مەن كۈنلەردىن بىر كۈنى، سىز قوبۇل قىلالايدىغان بىر پۇرسەتنى تېپىپ ئېيتىشنى ئۈي-لىغان، لېكىن ئۆزۈمنىڭ بۇنداق ھالغا چۈشۈپ قېلىشىمنى زىنھار ئويلىماپتىمەن. مەيلى مەن كىم بولاي، سىز مېنى قانداق چۈشىنىسىز، ئەمدى ماڭا بەرىبىر، چۈنكى، بىز ئەمدى كۆرۈ-شەلمەيمىز.

ئەلەم ۋە ھەسرەتتىن ۋۇجۇدىنى تىترەك باسقان دىلارا بىرسى غايىبتىن مەدەت بەرگەندەك بىردىنلا غەيرەتكە كەلدى. بىر ماشىنا ئادەمنى ياخشى كۆرۈپ قېلىشتىن تارتقان ئازابى، ئۇنىڭ ئىنسانىيەتنىڭ بىردىنبىر ياشاش ماكانى بولغان يەر شارىغا، ئىنسانلارغا بەرگەن مۇھەببىتىنىڭ ئالدىدا تىلغا ئالغۇچىلىكى يوق ئىدى. دىلارانىڭ ئەمدىكى غېمى ئۇنى قايتۇرماسلىق، بىر ئامال قىلىپ تۇتۇپ تۇرۇش بولۇپ قالدى. ساقچىلارغا خەۋەر قىلىۋېتەي دېسە، ئۇنىڭ ئالدىدا تېلېفون ئۈرغىلى بولمايتتى. بىرسى كىرىپ قالغان بول-سىچۇ كاشكى.

ــ باشقىچە ئويلاپ قالماڭ، دىلارا، ــ دېدى لىرىخ. ئۇنىڭ ئاۋازى ئاران ئاڭلىغۇدەك چىقىۋاتات-تى، ــ مەن قايتىپ كەتمەيمەن، يەر شارىغا باغلى-غان رىشتىم ئۇزۇلۇپ قالغىنى يوق. كۆرۈشەل-مەيمىز دېيىشمىدىكى سەۋەب مۇنداق: بىزنى ئىختىرا قىلغۇچىلار بىزنى ئۆزلىرىدىنمۇ ئىقتى-دارلىق قىلىپ ياسىغان. شۇڭا بىز ئۇلار قول سې-لىشقا پېتىنالمايدىغان ئىشلارنى قىلالايمىز، مۇ-رىتى كەلگەندە مۇلاھىزە قىلىپ، قىلىش-قىل-ماسلىق، ئەسلىدىكى پىلاننى ئۆزگەرتىش توغرا-سىدا قارار چىقىرالايمىز. ئەمما تىزگىن ئۇلارنىڭ قولىدا، سەللا گۇمانلانغۇدەك يېرى سې-زىلسىپ قالسا، تىزگىننى تارتىش بىلەنلا تۇمۇر-تەسەككە ئايلىنىمىز. گۈزەللىكنى بايقاش، ئۇ-نىڭدىن ھۇزۇرلىنىشمۇ بىزدىكى كۈپ خىل ئىقتىدارنىڭ بىرى. شۇنداق بولغاچقا، مەن يەر شارىنىمۇ، سىزنىمۇ ياقتۇرۇپ قالغان. بۇگۈن مەن ئۆزۈمنىڭ بوشىشىپ كېتىۋاتقانلىقىمنى سېزىپ قالدىم. سەييارىمىزدىكى خوجايىنلار بىزنى يىراق يەرگە بىر ئىشنى ئورۇنداپ كېلىش-كە ئەۋەتكەندە، بېرىلگەن ئۇچ كۈنلۈك مۆھلەت ئىچىدە قايتىپ كەلمىسەك ئۆزلۈكىمىزدىن «ھالاك» بولىمىز. چۈنكى، خوجايىنلار بىزنىڭ «مېڭە» مىزگە ھەرىكىتىمىزنى ئاپتوماتىك كونترول قىلىدىغان مىكرو قۇرۇلما ئورنىتىپ قويىدۇ، بۇنى بىز بىلمەيمىز. بۇ قۇرۇلما مۆھلەت توشقاندا ھەرىكىتىمىزنى توختىتىپ «ئۆلگەن» ھالەتكە چۈشۈرۈپ قويىدۇ. مېنىڭ

بۇگۈن يەر شارىغا كەلگىنىمگە توپتوغرا ئالتە ئاي بولدى. بۇ يەرنىڭ ئىككى ئېيى، مەن كەلگەن سەييارىنىڭ بىر كۈنىگە تەڭ. مېنىڭ ۋاقتىم توشۇپ قالدى، دىلارا. مەن يەنە ئون بەش مىنۇت «ھايات» كەچۈرەلەيمەن.

دىلارا ئۇنىڭ قايتىپ كەتمەيدىغانلىقىغا ئىشەندى، بۇنىڭدىن خۇش بولدى. ئىچىدە يەنە، ئەگەر ئۇ يەر شارى ئۈچۈن پايدىلىق ئىشلارنى قىلىپ بېرىدىغانلا بولسا، مېنى ياخشى كۆرۈپ يۈرۈۋەرسۇن مەيلى ئىدى، دەپ ئويلىدى.

ــ ئېكرام، ــ دېدى قىز ئالدىدىكى لېرىخ ئىسىملىك ماشىنا ئادەمنى بۇرۇنقىدەك ياخشى كۆرگەن ھېسسىياتتا ئىسمىنى ئاتاپ، ــ سىز ئۆزىڭىزنى مەن كۆپ خىل ئىقتىدارغا ئىگە قىلىنىپ ياسالغان دېدىڭىز. «مېڭە» ئىزدىكى مىكرو قۇرۇلمىنى ئېلىۋېتىش چوقۇم قولىڭىزدىن كېلىدۇ. سىز يەر شارى ئۈچۈن، مەن ئۈچۈن ئۆلمەسلىكىڭىز كېرەك.

ــ قولۇمدىن كەلمەيدۇ، دىلارا، «مېڭە»مىدىكى پىروگراممىدا بۇ قۇرۇلمىنى «ئېلىۋېتىش» دېگەن ئەسكەرتىش يوق. ماشىنا ئادەملەر «ئېلىۋېتىش»نى بىلسە، جۈدۈنى ئۆرلەپ قالغاندا، خوجايىنلىرىغا بويسۇنمىغان ياكى ئۇلارنى كۆزدىن يوقىتىپ، دۇنياغا خوجا بولغان بولاتتى.

ــ ئۇنداقمۇ ئۇمىدسىزلىنىپ كەتمەڭ. مەن بىزدىكى ماشىنا ئادەم مۇتەخەسىسلىرىنى تەكلىپ قىلاي، بەلكىم ئۇلارنىڭ قولىدىن كېلەر.

ــ ئاۋارە بولماڭ، قولىدىن كەلمەيدۇ، بۇ ماڭا ناھايىتى ئېنىق. مەن يەر شارى ئۈچۈن، ئۇنىڭ گۈزەللىكىنى، ئىنسانلارنىڭ خاتىرجەملىكىنى قوغداش ئۈچۈن قېپقالغانىدىم. مېڭەمگە مىكرو قۇرۇلما سېلىنىپ قويۇلمىغان بولسا، مەن تاكى كونىراپ، تاشلاندۇق ھالەتكە چۈشۈپ قالغىچە سىلەرگە پايدىلىق ئىشلارنى قىلىپ بەرگەن بولاتتىم، مۇمكىن بولمىدى. لېكىن بىر مۇھىم ئىشنى قىلىشقا ئۈلگۈردىم. مەن يەر شارىغا يېقىنلاشقاندا، خوجايىنلىرىم بىلەن ئالاقىلىشىغان ئاپپاراتىمدىن كاشىلا چىقىپ ئالاقەم ئۈزۈلۈپ قالغانىدى. ئۇلار مەندىن سىگنال قوبۇل قىلالمىغاندىن كېيىن، مېنى بىر پالاكەتكە ئۇچرىدى، دەپ ئويلاپ كېتىشكە ئالدىرايدۇ. نېمىشقا دېسىڭىز، ئۇلار يەر شارى ئادەملەرنىڭ ئالەم كېمىسى، ئالەم ئايروپىلانى ياسىيالىغۇدەك ئىلغار تېخنىكىغا ئىگە ئىكەنلىكىنى ئۆزلىرى ئۈچۈن تەھدىت، دەپ قارايدۇ، شۇڭا يېنىكلىك بىلەن يەر شارىغا يېقىنلاشتىن ئېھتىيات قىلىدۇ. بىر ئاي بۇرۇن مەن ئاپپاراتىمنى تۇزىۋالدىم، ھەم ئەتىسى ئاخشىملا ئۇلار مېنىڭ سىگنالىمنى قوبۇل قىلالمىغۇدەك يەرگىچە بېرىپ مۇنداق ئۇچۇر يوللىۋەتتىم: «يەر شارى ئادەملىرى مېنى بايقاپ قېلىپ قوغلاپ كېلىۋاتىدۇ، قېچىپ قۇتۇلالمايمەن... يەر شارىغا يېقىنلاشقۇچى بولماڭلار، سىلەرنى كۈتۈپ تۇرغىنى ھالاكەت... خەير، بۇرچۇمنى ئادا قىلالمىدىم...» ئۇلار ئۇچۇرۇمنى قوبۇل قىلدى. ئەمدى ئۇلار يەر شارىغا ئۇزاققىچە يېقىنلىشىشقا پېتىنالمايدۇ. ئۇنىڭغىچە ئېنېرگىيە يېتىشمەي ئۆزلۈكىدىن خارابلىشىپ كېتىدۇ...

ھەرقانچە ئىقتىدارلىق ئىنسان بالىسى، ھەرقانچە تەرەققىي تاپقان ئىلىم-پەننىڭ قۇدرىتىمۇ بۇيۇك سەييارىدىن كېلىدىغان ــ يەر شارىنى ۋەيران قىلۇېتىدىغان خەۋپنى توسۇپ قالالمايتى. ئۇنى يەر شارىغا مۇھەببەت ۋىشتىسى باغلانغان بىر ماشىنا ئادەم توسۇپ قالدى. بۇ ئادەم ھازىر دىلاراغا ئېسىل تەبىئەتلىك، چىن ئىنسان بالىسىدەك بىلىنمەكتە ئىدى. ئۇ ماشىنا ئادەم لېرىخنىڭ قوللىرىنى يۇزىگە ياقتى:

ــ مېنى كەچۈرۈڭ، ئېكرام، ــ دېدى تارام-لاپ ياش تۆكۈپ، ــ سىزنى چۈشەنمەپتىمەن... ئۆزۈمنى قاچۇرۇپتىمەن...

ــ رەھمەت، دىلارا، چۈشەنگەنلىكىڭىزنىڭ ئۈزى ماڭا كۈپايە، ــ دېدى لېرىخ، ــ ئەسلىدە جىسىم - جىملا «ئۆلگەن» بولسام

ياخشى بولاتتى، يەنىلا سىزنى ئويلىدىم. مېنىڭ كىملىكىمنى بىلىپ قالغىنىڭىزنىڭ زىيىنى يوق، كېيىن ئەسقېتىپ قالىدۇ... ئەمدى ئۇچ مىنۇت ۋاقتىم قالدى، كېيىنكى ئىشلارنى مېنىڭ دېگىنىمدەك قىلىڭ: مېنى سۆيگەن يىگىتىڭىزدەك ــ ئىنسان بالىسىدەك دەپنە قىلىڭ. مېنىڭ قانداق ئادەملىكىمنى ھېچكىمگە، ھەتتا ئانىڭىزغىمۇ تىنماڭ. ماشىنا ئادەملىكىم بىلىنىپ قالسا، ھۆكۈمەت ئادەملىرىنىڭ سوئال - سوراقىدىن بېشىڭىز تېشىلىپ كېتىدۇ. مەنمۇ گۆرۈمدە تىنچ ياتماي، ئالىملارنىڭ تەجرىبە خانىلىرىدا تېنىم پارچىلىنىپ، ھەر بىر ئەزايىم تەتقىقات ئەۋرىشكىسى بولۇپ قالىدۇ. يەنە بىر تەرەپتىن ئېيتقاندا، مۇخبىرلارنى بىلىسىز، قەيەرلەردىن ئادەمنى قىزىقتۇرغىدەك گەپ چىقىپ قالار، دەپ بۇلۇڭ - بۇلۇڭنى تىمىسقىلاپ يۈرىدۇ. سىزنىڭ بىر ماشىنا ئادەمنى ياخشى كۆرۈپ قالغىنىڭىزنى بىلىپ قالسا، ئاجايىپ - غارايىپ ۋەقە دەپ يېزىپ جاھانغا يېيىۋېتىدۇ، بېشىڭىزنى كۆتۈرەلمەي قالىسىز، چوقۇم شۇنداق قىلىڭ. دوكتور ئېكرام ئەلىنىڭ ئانىسى بار ئىكەن، ئىككى قېتىم يوقلاپ كەلدىم. ئانىنىڭ بالىغا بولغان مۇھەببىتىنى كۆرۈپ، ئىنسان بالىسى بولۇپ قالمىغىنىمغا پۇشايمان قىلدىم. مەن «ئۆلگەن» دىن كېيىن، ئانا بولغۇچى چوقۇم كېلىدۇ، بىلىندۈرمەي ياخشى كۆتۈڭ. ئانا ئۇچۇن ئوغلىنىڭ ئالەم بوشلۇقىدا ئىز - دېرەكسىز يوقلىپ كەتكىنىنى ئاڭلىغانغا قارىغاندا، ئۆز كۆزى بىلەن ئۇزىتىپ قويغىنى ئوبدان تەسەللى. روھىڭىزنى چۈشۈرمەڭ... سىز... ياخشى... قىز...

لېرىخ ئاخىرقى كۈچىنى يىغىپ كارىۋاتتا رۇسلىنىپ ئولتۇردى- دە، ئوڭدىسىغا يىقىلدى. ئۇ ھەرىكەتتىن ئەبەدىي توختىغانىدى.

(ئاپتور شىنجاڭ خەلق نەشرىياتىدىن دەم ئېلىشقا چىققان)

مۇھەررىر **پاتىگۈل ئەخمەت**

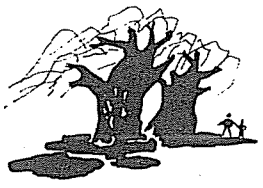

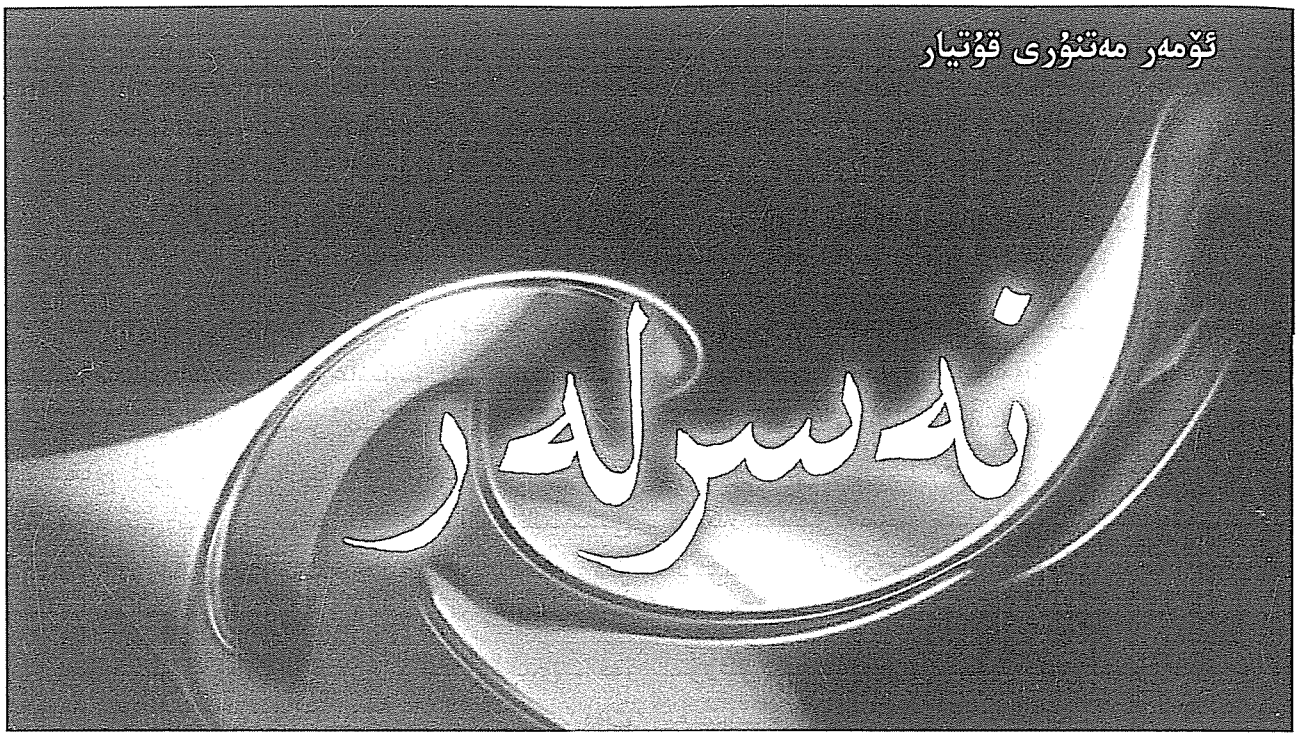

تەبىئەت دۇنياسى

ئانا، هايات دەرىخىم مېھىر سۆيۈشىدىن ياشناپ قانات چىقاردى. بۇگۈن ئاران كەلگەن شېكەر شەنبە، دەم ئالدىغان كۈنۈم. شۇڭا، يەنە دەرس تەكرارلاشقا زورلىما! مەن ئالدى بىلەن ئاتا-بوۋىلىرىمىز ھەققىدىكى قىزىق چۆچەكلىرىنى ئاڭلىۋالاي! ئاندىن ئۆچۈرما بولغان قۇشقاچ بالىسىدەك پۈرركىدە ئۇچاي - دە، قويۇق سايە تاشلاپ تۇرغان دەرەخلەر ئارىسىدا ئولتۇرۇپ تەبىئەت دۇنياسىنىڭ ناخشىسىنى تىڭشاي!

ياق دېمە جېنىم ئانا، قۇشلارنىڭ قانات قېقىشى ئۆزىنى تاۋلاش ئۈچۈن بولغىنىدەك، مېنىڭمۇ تەبىئەت دۇنياسىدا تايچاقلاردەك ئەركىن يۈرۈشۇم هايات ھېكمەتلىرىنى ئۆگىنىشىم ئۈچۈن غۇ؟ ئەجەبا سەنمۇ بىزنىڭ مۇئەللىمدەك، ھەممە بىلىم كىتابتا بار دەپ قارامسەن؟

ئېسىڭدىمۇ ئانا، ئۆتكەن يىلى يېزىدىكى تۇغقانلارنىڭ ئۆيىگە بارغان ئىدۇق. كىچىك سىڭلىم موزاينىڭ مۆرىگەن ئاۋازىنى ئاڭلاپ قورقۇپ ئاسلاندەك تۇگۈلۈپ كەتكەن ئىدى. چوپچۇقلا بولۇپ قالغان ئىنىمنىڭ خورازدىن قورقۇپ ھويلىغا چىقىۋالغىنىچۇ تېخى؟! ئۇ چاغدا سەن ھەممىزنى «توخۇ يۇرەك»، «نان قېپىلار» دەپ تىللاپ كەتكەنىدىڭ. ئاندىن ئۆزۈڭنىڭ كەندىرلىكتە ئوينىغان مۆكۈشمەكلىرىڭ، ئېگىز ئۆرۈك دەرەخلىرىگە قانداق يامىشىپ چىقىپ ، ئالا بولغان غورىلارنى ئالغانلىقىڭ، تېخى ئۆستەڭلەرگە چۈشۈپ بىر شۇڭغۇغانچە ئون - ئونبەش مېتىرچە نېرىسىدىن چىقىنىڭنى دەپ بەرگەنىدىڭ. ئەمدى بىزنى نېمىشقا ئوينىغىلى قويمايسەن؟ ھە دېسىلا: «ئېگىنىڭنى مەينەت قىلما، مەكتەپتىن دەرھال ئۆيگە كەل، بالىلار بىلەن ئوينىما! سۇغا چۈشسەڭ پاچىقىڭنى چېقىۋېتىمەن» دەيسەن؟ بۇ راستتىنلا بىزگە كۆيۈنگەنلىكىڭمىدۇ؟

ئانا، سەن دائىم: «چوڭ بوۋاڭلار ئۇستا مەرگەن ئىدى. ئۇ قارام، قورقۇمسىز بولۇپ، ئەھلىمەھەللىدىكى قوغۇن - تاۋۇزلۇق، قوناقلىقنى ياۋا توڭگۇزنىڭ بۇزغۇنچىلىقىدىن ساقلايتتى» دەپ ئۇنى ماختاپ ببرەتتىڭ ۋە بىزنى باتۇر بولۇشقا ئۇندەيتتىڭ. مانا ئەمدى ھەممىزنى

سەرەڭگە قېپىدەكلا ئۆيگە سولاپ قويۇۋاتسەن، خۇددى تەبئەت بىزنى يەكلەيدىغاندەك. ئەگەر كۈنلىرىمىز مۇشۇ تەرزدە ئۆتۈۋېرىدىغان بولسا، بىز ساراڭ بولۇپ قالمىغان تەقدىردىمۇ، راستىنلا سەن دېگەندەك «نان قېپى»لارغا ئايلىنىپ قالغۇدەكمىز.

ئانا، ئۆتكەن ھەپتە ساڭا دەپ قويمايلا بىر دوستۇمنىڭ ئۆيگە بارغانىدىم. يولدىكى بىر ئىش ماڭا بەكلا تەسىر قىلدى. بىر دەرەخكە قۇشقاچ ئۇۋا ياساپ بالىلىغانىكەن. سەككىز ياشلاردىكى بىر ئوقۇغۇچى ئۇنىڭ بالىسىنى ئېلىش ئۈچۈن دەرەخكە چىقىۋالغانىكەن. ئۇ قولىنى قۇشقاچ ئۇۋىسىغا ئەمدىلا سۇنۇشىغا، نەدىندۇر بىر جۈپ قۇشقاچ پەيدا بولدى - دە، بالىغا ھۇرپىيىپ، قانات سىلكىپ شىددەت بىلەن ئېتىلىپ، بار ئاۋازدا ۋېچىرلىغىنىچە ئالەمنى بېشىغا كىيدى. قۇشقاچنىڭ شۇ چاغدىكى ئاۋازى بالىسىدىن ئايرىلىپ قېلىش ئالدىدىكى ئاتا - ئانىنىڭ ئېچىنىشلىق ناله - زارىغا ئوخشايتتى. مەن شۇ چاغدىلا ئاتا - ئانىلارنىڭ بالىلىرىنى قانچىلىك ياخشى كۆرىدىغانلىقىنى ھەقىقىي تونۇپ يەتكەنىدىم. لېكىن ئانا، سەن بىزنى تەبئەتتىن ئايرىپ قويۇۋاتسەن. شۇڭا مۇ ھازىرغىچىلىك يېزا بالىلىرىدەك سۇ ئۈزۈشنىمۇ بىلمەيمەن، كۆلچەكلەرگە مولاق ئېتىشقىغۇ ئەسلا جۈرئەت قىلالمايمەن. راستىنى دېسەم، گاھىدا بۇغداي مايىسىسى بىلەن كۆكاتنىمۇ ئايرىيالمايمەن، ھەتتا ئات، ئېشەكنىمۇ مىنەلمەيمەن. بۇ بىر ئوغۇل بالا ئۈچۈن نومۇس ئەمەسمۇ؟

جېنىم ئانا، مەن مۇئەللىملەردىن ۋاپادارلىق ھەققىدە تالاي تەسىرلىك ھېكايىلەرنى، نەسىھەتلەرنى ئاڭلىغان. لېكىن ئانچە ئېرەن قىلىپ كەتمىگەنىدىم. «ئادەم ۋە تەبئەت» پىروگراممىسىدا ئۇچار قانات ۋە جان - جانىۋارلارنىڭ بىر - بىرىگە ۋاپادارلىقى ھەققىدىكى كۆرۈنۈشلەرنى كۆرۈپ بەكلا تەسىرلەنىدىم. مانا ئەمدى سىنىپىمىزدىكى يېزىلىق بالىلار بىلەن ئۆزۈمنى سېلىشتۇرۇپ رېئاللىقتىن بەكلا چەتنەپ كەتكەنلىكىمنى، نۇرغۇن بىلىملەرنى تەبئەتتىن تولۇقلايدىغانلىقىمنى ھېس قىلىپ قالدىم. چۈنكى ئانا، بۇركۇت ماڭا خەتەردىن قورقمىغاندىلا شۇنچە ئېگىز گە ئۇچقىلى بولىدىغانلىقىنى، چۈمۈلە تىنىمسىز ئىشلىگەندىلا ئاندىن بەختكە ئېرىشكىلى بولىدىغانلىقىنى ئۆگەتتى. ئەجەبا بۇ بىلىم ئەمەسمۇ؟

ئانا، ئەمدى بىلسەم، تەبئەت دۇنياسى بىزنىڭ ھەقىقىي مەكتىپىمىز ئىكەن. ئۇ بىزگە ھايات ھېكمەتلىرىنى ئۆگىتىپلا قالماستىن، بەلكى يەنە بىزنى تاۋلايدىكەن، لېكىن سىلەر شۇنى بىلىپ تۇرۇپ نېمىشقا بىزنى چىڭ تۇتۇۋالىسىلەر؟

باھار قىز

ــ ھەي بالىلار كۆردۈڭلارمۇ؟ باھار قىز كەپتۇ.

ــ باھار قىز كەپتۇ!؟

ــ ئەنە قاراڭلار، ئۇلار شېشىدەك سۈزۈك ئاسماندا قاناتلىرىنى كەڭ كېرىپ، خۇددى ئايروپىلاندەك ئۇچۇشماقتا. ئۇلار نەقەدەر خۇشال-ھە؟

بىر نەچچىمىز ھويلىدىن دالىغا ئوقتەك ئېتىلدۇق. باھار قىز ۋېچ - ۋېچ قىلىپ، باش ئۇستىمىزدىنلا ئۆتۈپ كېتەتتى.

ــ بەك ياخشى بولدى، باھار قىز كەلسە قىش ئاپپاق چاپىنىنى كىيەلمەيدۇ، ھاۋا ئاستا-ئاستا ئىللىپ، يۇمران چۆپلەر توپا ئارىسىدىن باش كۆتۈرۈپ چىقىدۇ.

ــ بېدىلەر كۆكلەيدۇ، بىز ئېتەكلىرىمىزگە لىققىدە تېرىيمىز، ئاندىن ئۆيگە قايتىمىز - دە،

سۇ قاينىق ئېتىمىز.

ــ ئەگىزلەر ئېرىق، ئۆستەڭگە يامراپ كېلىدۇ، ئېتىزلار خۇددى كۆرۈشمىگىلى ئۇزاق بولغان ئاچا ـ سىڭىللاردەك سۇ بىلەن ئۆپۈشىدۇ.

ــ كاككۇكلار سايرىشىدۇ.

ــ ...

ــ بۇ يىل قارلىغاچ قىز كىمنىڭ ئۆيىگە ئۇۋا ياسار؟

ــ بىزنىڭكىگە.

ــ ياق، بىزنىڭكىگە ....

چۈرقىراشلار مەھەللىنى بىر ئالغان، بالىلار زوقمەنلىك تۈيغۇلىرىدا قارلىغاچ قىزنىڭ ئۆز ئۆيىدە ئۇۋا ياساپ، بالا چىقىرىشىنى ئۈمىد قىلىشاتتى. شۇڭىمۇ يۇمران قوللىرىنى پۇلاڭشىتىپ:

ــ ھەي، باھار قىز، مەن بۇ يەردە، ــ دېيىشەتتى. قارلىغاچ قىز بولسا دوستلىرىم، ئوبدان تۇردۇڭلارمۇ؟ مەن ياخشىلارنىڭ ئۆيىگە ئۇۋا ياساپ، شۇنىڭ بىلەن بىللە تۇرىمەن، دېگەندەك مەھەللە ئاسمىنىدا ئېگىز ـ پەس ئۇچاتتى.

ــ بالىلار، باھار قىز كەلسە ئېتىز ـ ئېرىقلاردا، باغباراڭلاردا ھەر خىل چېچەكلەر غۇنچىدە ئېچىلاتتى. بىز چېكىمىزگە قىستىشىپ، مېھماندارچىلىق ئوينايتتۇق ئەمەسمۇ؟

ــ بىزمۇ قارا ئۇجمىنى تويغىچە يەيتتۇق. بىر ـ بىرىمىزگە بۇرۇت ياساپ، گۇگۇم قارا كىيىمىنى كىيگىچە ھەربىي ـ دۇشمەن ئويۇنى ئوينىشاتتۇققۇ؟

ــ پادا باقاتتۇق.

ــ لەگلەك ئۇچۇراتتۇق.

ــ ۋاھ، خوندەك پىشسا...

ــ باھار قىز كەلسە بەكلا ياخشىكەن.

بىز بالىلارچە خىياللىرىمىز بىلەن نېمىلەرنىدۇر دەپ، باھار قىزنىڭ مۇبارەك قەدىمىگە تەنتەنە قىلىشاتتۇق. ئۇ بىزنى تېرىكتۈرمەكچى بولغاندەك، يېنىمىزدىن سۈۋۈنۈپ دېگۈدەك شىپىلا قىلىپ ئۆتۈپ كېتەتتى. مانا، ئۇ بىردەمدىلا ھەربىكتىنى ئىتتىكلىتىپ تېخىمۇ پەس ئۇچقىلى تۇردى.

ــ يامغۇر ياغىدىغان ئوخشايدۇ...

بىردىنلا ھاۋا ئۆزگىرىپ، ئاسمان سەتھىدە توپ ـ توپ بۇلۇتلار پەيدا بولدى. خۇددى ئەرشتە قوچقار ئۇسۇشكەندەك دەھشەت چاقماق چېقىپ، يامغۇر چېلەكتىن سۇ تۆكۈلگەندەك شارقىراپ يېغىپ كەتتى. بۇ چاغدا قارلىغاچ قىزمۇ نەلەرگىدۇر مۆكۈنۈۋالغان بولۇپ، ھېچيەردە كۆرۈنمەيتتى. بالىلارمۇ:

يامغۇر ياغدى، قار ياغدى،
شارقىراپ كەتتى.
ئۆتۈكۈمنى مايلىسام،
پارقىراپ كەتتى.

...

دېيىشىپ، بەئەينى يامغۇردىن كېيىنكى بۇلۇتلاردەك ئۆيلىرىگە بىر ـ بىرلەپ تارقاشماقتا ئىدى.

(ئاپتور قاراقاش ناھىيەلىك 1ـ ئوتتۇرا مەكتەپتە)

مۇھەررىر **مۇختار تۇردى**

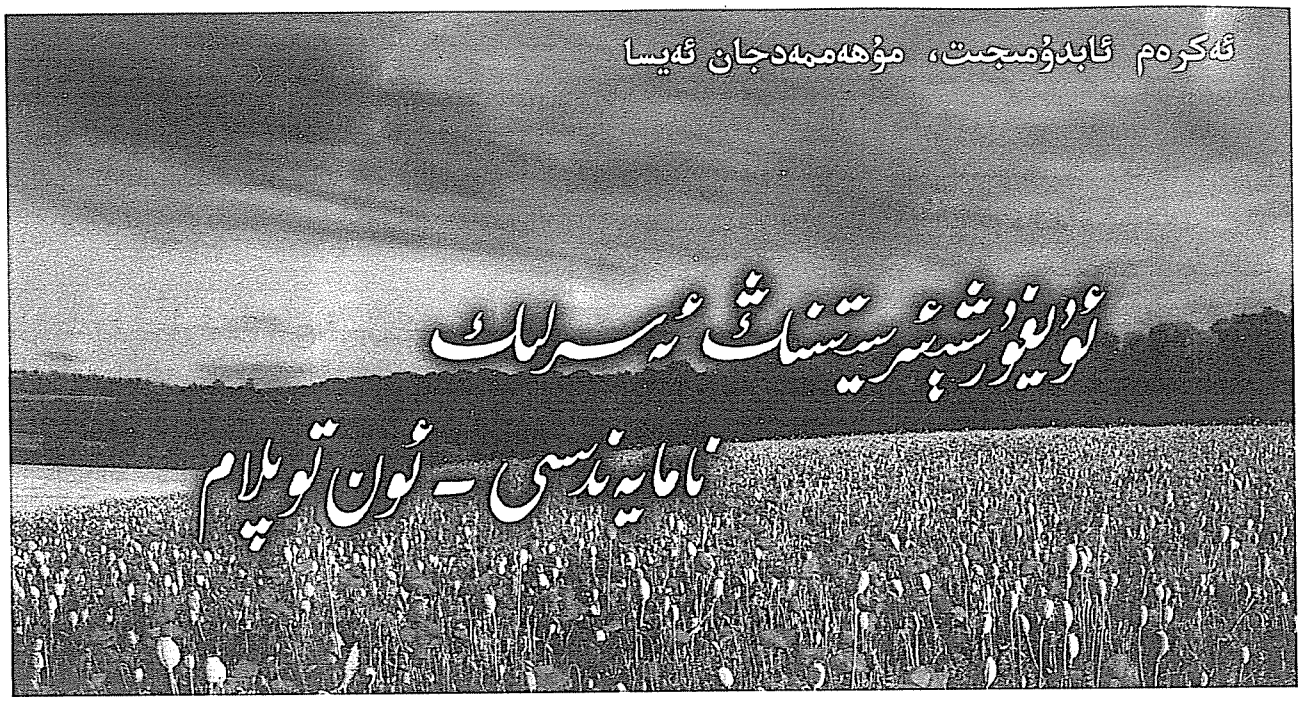

هازىرقى زامان ئۇيغۇر شېئىرىيىتى بىر ئەسىرگە يېقىن تارىخىي مۇساپىنى ئۆز بېشىدىن ئۆتكۈزۈپ، ئاددىيلىقتىن مۇرەككەپلىككە، بىر خىللىقتىن كۆپ خىللىققا، ئەنئەنىۋىلىكتىن زامانىۋىلىققا يۈرۈش قىلدى. شائىرلىرىمىزنىڭ دائىملىق ئىزدىنىش ۋە يېڭىلىق يارىتىشقا ئىنتىلىشى نەتىجىسىدە، شېئىرىيىتىمىزدە نۇرغۇن ئۆتۈقلار قولغا كەلتۈرۈلدى. شېئىرىيىتىمىزدىكى ئەنە شۇ ئۆتۈقلارنىڭ سەمەرىسى سۈپىتىدە 2008-يىلى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ئابدۇخالىق ئۇيغۇر، لۇتپۇللا مۇتەللىپ، نىمشېھىت ئارمىيە ئېلى سايرامي، ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر، تېيىپجان ئېلىيېف، مۇھەممەد رەھىم، مۇھەممەدجان راشىدىن، بۇغدا ئابدۇللا، روزى سايىت، ئوسمانجان ساۋۇت قاتارلىق ئون ئاتاقلىق شائىرنىڭ شېئىرلىرىدىن نەمۇنىلەرنى «ئاچچىل»، «يىللارغا جاۋاب»، «ئالدىدا»، «ئۆمۈر مەنزىللىرى»، «تۆگىمەس ناخشا»، «جان تەسەددۇق»، «ئانا تاغلار»، «قەدىمىي يارغولدا كەچ كۈز»، «ئانا تىلىم — زەر تىلىم»، «زېمىن قەسىدىسى» قاتارلىق نامىلار بويىچە ئايرىم-ئايرىم توپلام قىلىپ (تۆۋەندە قىسقارتىپ «ئون توپلام» دېيىلىدۇ) نەشر قىلدۇردى. بۇ «ئون توپلام» شىنجاڭدىكى شېئىرخۇمار خەلقىمىزنىڭ چاڭقىغان ئىستەكلىرىگە مەنىۋى شەرىبەت ئاتا قىلدى. بۇ ئۆز نۆۋىتىدە يېڭى دەۋر ئۇيغۇر نەشرىياتچىلىقىنىڭ يەنە بىر كاتتا سۈۋغىسى سۈپىتىدە ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا يۇرۇشلۇك شېئىر توپلاملىرىنىڭ بولماسلىقىدەك بوشلۇقنى تولدۇردى. گەرچە بۇ توپلاملاردىكى شېئىرلار ئىلگىرىكى يىللاردا ئوخشىمىغان نەشرىياتلار تەرىپىدىن تۇرلۇك نامىلار بىلەن نەشر قىلىنىپ تارقىتىلغان بولسىمۇ، ئەمما بۇ قېتىم ئۇلارنىڭ شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن بىرلا ۋاقىتتا، يۇرۇشلۇك نەشر قىلىنىشى كىتابخانلارغا ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنىڭ بىر ئەسىرلىك تارىخىي مۇساپىسىنى يەنە بىر قېتىم ئەسلەتتى. نۆۋەتتىكى ياش ئوقۇرمەنلەر ھەم شېئىرىيەت ھەۋەسكارلىرى ئۈچۈن ئېيتقاندا، بۇ «ئون توپلام» ئۇيغۇر هازىرقى زامان شېئىرىيەت تارىخىنى ئۆگىنىشتىكى ياخشى بىر دەرسلىك بولۇپ قالدى. بىزنىڭ قارىشىمىزچە، بۇ «ئون توپلام» نىڭ نەشر قىلىنىشى تۆۋەندىكىدەك بىر قانچە تەرەپلەردىن ئەھمىيەتكە ئىگە:

1. **توپلامدىكى شېئىرلار چوڭقۇر دەۋر ئالا-**

ھىدىلىكىنى نامايان قىلىدۇ.

«ئون توپلام»غا كىرگۈزۈلگەن شېئىرلار دەۋر جەھەتتىن ئېلىپ ئېيتقاندا، دېموكراتىك ئۇيغۇر ئەدەبىياتى دەۋرىدىن تاكى بۈگۈنكى يېڭى دەۋر ئەدەبىياتىغىچە بولغان بىر ئەسىرلىك جەرياننى ئەكس ئەتتۈرگەن. ئابدۇخالىق ئۇيغۇر بىلەن لۇتپۇللا مۇتەللىپ شېئىرلىرى 1920-يىللاردىن 1945-يىللارغىچە بولغان ئارىلىقتىكى يېڭى دېموكراتىك ئىنقىلاب دەۋرىنى؛ نىمشېھىت، ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر، تېيىپجان ئېلىيېف، مۇھەممەد رەھىم قاتارلىقلارنىڭ شېئىرلىرىنىڭ كۆپ قىسمى 1950-يىلىدىن 1980-يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىغىچە بولغان سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب ۋە سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش دەۋرىنى؛ مۇھەممەدجان راشىدىن، روزى سايىت، بۇغدا ئابدۇللا، ئوسمانجان ساۋۇت قاتارلىقلارنىڭ شېئىرلىرى ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش ۋە سوتسىيالىستىك زامانىۋىلاشتۇرۇش دەۋرىنى ئەكس ئەتتۈرگەن. ھەر بىر توپلامدىكى ھەر بىر شېئىر ئۆز دەۋرىنىڭ ئالاھىدىلىكىنى ۋە روشەن خاسلىقىنى گەۋدىلەندۈرۈپ، كىشىلەرگە ھەرقايسى دەۋرلەردىكى خەلقىمىزنىڭ بېسىپ ئۆتكەن تارىخىي مۇساپىلىرىنى، ئوخشاش بولمىغان ئارزۇ-ئۈمىدلىرىنى، غايە-ئىستەكلىرىنى، مۇھەببەت-نەپرەتلىرىنى، قىسقىسى، كىشىلىك جەمئىيەتتىكى خىلمۇخىل ئىجتىمائىي ئۆزگىرىشلەرنى ھېس قىلدۇرىدۇ. بىزگە مەلۇم، شېئىر تارىخ ئەمەس، ئەمما ياخشى يېزىلغان بىر پارچە شېئىر ئۆز دەۋرى تارىخىنىڭ ئەينىكى. كۈچلۈك رېئاللىق تۇيغۇسىغا ئىگە شائىرلىرىمىز شېئىرلىرىدا ئۆزى ياشىغان دەۋرنىڭ كەچۈرمىشلىرىنى لىرىك ھېس تۇيغۇلىرى ۋە جانلىق تىل بايلىقلىرى بىلەن تەسۋىرلەپ، كىشىلەرگە جانلىق دەۋر روھىنى نامايان قىلىپ بېرىدۇ. «ئون توپلام»دىكى شېئىرلار ئەنە شۇنداق دەۋر روھىنى ئۆزىگە مۇجەسسەم قىلغان مۇنەۋۋەر شېئىر توپلاملىرىدىن ئىبارەت.

2. شېئىرىيەتتىكى تېما ئىزچىللىقنى گەۋدىلەندۈرگەن.

1920-يىلىدىن تاكى 2007-يىلىغىچە بولغان ئارىلىقتىكى شېئىرىيىتىمىزدە خەلقچىللىق، سۆيگۈ-مۇھەببەت، يېزا ھاياتى، دېھقانلار تۇرمۇشى، ئەخلاق قاتارلىق تېمىلار گەۋدىلىك ھالدا ئوتتۇرىغا قويۇلۇپ كېلىۋاتقان بولسىمۇ، ئەمما ئىزچىل ھالدا قەلەمگە ئېلىنىپ كېلىۋاتقان تېما يەنىلا ۋەتەنپەرۋەرلىك تېمىسىدۇر. قاراپ باقىدىغان بولساق، «ئون توملام»دا ۋەتەنپەرۋەرلىكتىن ئىبارەت بۇ مۇقەددەس تېما خېلى چوڭقۇر ھالدا ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان. مەسىلەن: ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ «ئۈزۈلمەس ئۈمىد»، «ئارزۇ-ئارمانىم مېنىڭ»؛ لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ «جۇڭگو»، «بىز جۇڭگو ئوغۇل-قىزلىرى»، «چوڭ قەھرىمان ئويغاندى»؛ نىمشېھىتنىڭ «ئالدىدا»، «سېغىندىم»؛ تېيىپجان ئېلىيېفنىڭ «ۋەتەن ھەققىدە غەزەل»؛ ئابدۇرېھىم ئۆتكۈرنىڭ «ئەسسالام قەشقەر»؛ مۇھەممەد رەھىمنىڭ «تەڭرىتاغ»؛ مۇھەممەدجان راشىدىننىڭ «ئانا تاغلار»؛ روزى سايىتنىڭ «تەڭرىتاغ، تارىمدا سىر، كەچمىش تولا»؛ بۇغدا ئابدۇللانىڭ «تارىم»؛ ئوسمانجان ساۋۇتنىڭ «ئالمىدەك يۈرەكتە ئالەمچە سۆيگۈ» قاتارلىق شېئىرلىرىنىڭ ھەممىسى ۋەتەنپەرۋەرلىك تېمىسىدا يېزىلغان بولۇپ، بۇلاردا ۋەتەننى سۆيۈش، ۋەتەننى ئۇلۇغلاش، ۋەتەننىڭ تىنچ، ئەمىنلىكىنى قوغداش، ۋەتەننىڭ ئازادلىقى، ئەركىنلىكى، ۋەتەننىڭ قۇدرەت تېپىشى قاتارلىق مەزمۇنلار ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان. شائىرلارنىڭ ياشىغان دەۋرلىرى، شۇ دەۋردىكى ئىجتىمائىي شارائىتلار ئوخشاش بولمىسىمۇ، ئەمما بۇ شېئىرلاردا ۋەتەنپەرۋەرلىك روھ ئىزچىل ھالدا دەۋر ئالاھىدىلىكىگە زىچ باغلىنىپ ئىپادىلەنگەن. بۇلاردىكى ئورتاق بىر ئالاھىدىلىك شۇكى، ۋەتەندىكى تاغلار، دەريالار، چوققىلار، قۇملۇقلار ۋە كۆللەر ۋاسىتە قىلىنىش ئارقىلىق ۋەتەننىڭ مۇقەددەسلىكى ۋە قەدىمىيلىكى، ئۇنى ئۇلۇغلاش قاتارلىقلار ئىپادە قىلىنغان. بۇ شېئىرلار ياشلار-ئۆسمۈرلىرىمىزنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىك روھىنى ئويغىتىپ، ئۇلارنى ۋەتەننى سۆيىدىغان، ۋەتەن ئۈچۈن ھەسسە قوشـ

لدىغان، ۋەتەنىڭ بىرلىكىنى قوغدايدىغان قىلىپ تەربىيەلەيدۇ.

3. شېئىر شەكىللىرىدىكى رەڭدارلىق.

«ئون توملام»دىكى شېئىرلارنىڭ يەنە بىر ئالاھىدىلىكى شۇكى، بۇ شېئىرلار ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنىڭ خىلمۇخىل شەكىللىرى بويىچە تالانغان. بۇگۈنكى دەۋر شېئىرىيىتىمىزدە شېئىرىي شەكىللەر بارا-بارا ئازلاپ، بەزى شەكىللەر يوقاپ كېتىش گىردابىغا بېرىپ قالدى. يېڭىدىن قولىغا قەلەم ئالغان بىر قىسىم ھەۋەسكارلار ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنىڭ تۈرلۈك شەكىللىرىدىن خەۋەرسىز. ئۇلار كۆپىنچە ھاللاردا توققۇز ۋە 11 بوغۇملۇق مۇرەببە (تۆتلۈك) شەكلىدىن يىراقلاپ كېتەلمەيۋاتىدۇ. ئەمەلىيەتتە بىزنىڭ ئۇيغۇر شېئىرىيىتىمىزدە ناھايىتى كۆپ شەكىللەر بار. «ئون توپلام»دىكى شېئىرلاردا ئەنە شۇ كىلاسسىك شېئىرىيىتىمىزدىكى غەزەل، مەسنەۋى، مۇخەممەس، مۇرەببە، مۇستەھزات، مۇسەددەس، مۇئەششەھ، قىتئە، رۇبائىي قاتارلىق شەكىللەرنىڭ ھەممىسى ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان. بۇ بىزنىڭ ئەنئەنىۋى شېئىرىيەت شەكىللىرىمىزنى ساقلاپ قېلىش، قوغداش، شۇ خىل شەكىللەرنى ياشلارغا تونۇتۇش، ئۇلارنىڭ ئىجادىيىتىنىڭ كۆپ خىللىششىغا ياردەم بېرىش قاتارلىق جەھەتلەردە زور ئەھمىيەتكە ئىگە. بىز يەنە ئوسمانجان ساۋۇت، بۇغدا ئابدۇللا قاتارلىق شائىرلىرىمىزنىڭ شېئىرلىرىدىن ئەنئەنىۋى شەكىللەردىن باشقا يەنە ھازىرقى زامان شېئىرىيىتىمىزنىڭ چاچما ۋە يېڭىچە شېئىر شەكىللىرىدىن پايدىلانغان ئاساستا ئېلىپ بېرىلغان بىر قىسىم دادىل ئىزدىنىشلىرىنىمۇ كۆرەلەيمىز.

4. خاس ئالاھىدىلىكلەر.

«ئون توپلام»دىكى شېئىرلارنىڭ خاس ئالاھىدىلىكلىرىدىن قارىغاندا، ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ شېئىرلىرى ئەنئەنىۋى غەزەل، مۇخەممەس، مۇرەببە شەكلىدە، ئاروز ۋەزىندە بولۇپ، پىكرى چوڭقۇر، تېمىلىرى ئەينى دەۋردىكى رېئاللىقنى چىقىش قىلغان، خەلقچىللىق روھىغا ئىگە. ئۇنىڭ شېئىرلىرىدا يەنە نادانلىق، زۇلۇمغا تولغان ئىجتىمائىي قاراڭغۇلۇق ۋە مەنىۋى ئىلاھلەر كەسكىن تەنقىد قىلىنغان. لۇتپۇللا مۇتەلىپنىڭ شېئىرلىرى بولسا شەكلى ئەركىن، مەزمۇنى جەڭگىۋار، ئوي-پىكرى تېرەن، تىلى ئوينىاق. ئۇنىڭ شېئىرلىرىدا يەنە 1940-يىللارنىڭ تىل ئالاھىدىلىكىمۇ مۇئەييەن دەرىجىدە ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان. نىمشېھىت ئارمىيە ئېلى سايرامىي ۋە ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر شېئىرلىرىدا كىلاسسىك شېئىرىيەت ئەنئەنىسىگە ئىزچىل ۋارىسلىق قىلىنغان كۆپ خىل شېئىرىي شەكىللەر بار. مەزمۇنى ھايات ھېكمەتلىرى بىلەن تويۇنغان. بولۇپمۇ ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر شېئىرلىرىدا پەلسەپىۋى ھېكمەتلەر بىر قەدەر كۆپەك. ئۇنىڭ «ئۆمۈر مەنزىللىرى» ناملىق شېئىرى بۇنىڭ تىپىك مىسالىدۇر. تېبىپجان ئېلىيېف شېئىرلىرىدا بولسا كۆچلۈك دەۋر روھى بىلەن سۆيگۈ-مۇھەببەت ئۆزئارا بىرلىشىپ كەتكەن. ئۇسلۇب جەھەتتىن ئېيتقاندا، كىلاسسىك ئەدەبىيات نەمۇنىلىرى بىلەن خەلق قوشاقلىرىنىڭ ئەنئەنىلىرى بىرلەشتۇرۇلگەن. تىلى خەلق تىلىغا ناھايىتى يېقىن بولۇپ، ئۇيغۇر تىلىنىڭ باي ئىپادىلەش كۈچى نامايان قىلىنغان. بولۇپمۇ ئۇنىڭ غەزەللىرى يېنىك ۋەزىن، سىپتا تىل، مۇكەممەل قۇرۇلما بىلەن ئالاھىدە گەۋدىلىنىدۇ. مۇھەممەد رەھىم شېئىرلىرى تۇرمۇشنىڭ ئەڭ ئومۇمىي تەرەپلىرى بىلەن ئايرىم تەرەپلىرىدىن تېما تالالاش ئارقىلىق، ئۇنى كۆچلۈك يۇمۇرىستىك تىل بىلەن ئىپادىلەپ بېرىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە. روزى سايىت شېئىرلىرىدا دېھقان تۇرمۇشى كۆپەك گەۋدىلەندۇرۇلگەن. مەسىلەن: ئۇنىڭ «دېھقان دادام»، «پاھ دېھقانىنىڭ ھەيكىلى»، «دېھقان»، «دېھقاننى ئالدىغا سېلىۋالدى ئىش» قاتارلىق شېئىرلىرى ئەنە شۇنىڭ جۈملىسىدىندۇر. مۇھەممەدجان راشىدىن شېئىرلىرى بولسا كەڭ مەزمۇن، يېنىك تىل، جانلىق ئوخشىتىش، توق قاپىيە، يۇمۇرلۇق خۇسۇسىيەتكە ئىگە بولۇپ، دەۋرىمىزدىكى خەلقچىللىق روھىنىڭ

هاسلاتلىرى سىڭگەن. شۇڭا، ئۇنىڭ بۇ توپلامغا كىرگۈزۈلگەن نۇرغۇن شېئىرلىرى ناخشا تېكستلىرىگە ئايلىنىپ كەتكەن. بۇغدا ئابدۇللا ۋە ئوسمانجان ساۋۇت شېئىرلىرىدا يېكىر تېرەن، تىل تاۋلانغان ۋە پاساھەتلىك. ئۇلار قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدا بار بولغان، لېكىن ھازىر ئىستېمالدىن قالغان سۆزلەرنى ئۆز شېئىرلىرىدا قوللىنىش ئارقىلىق شېئىرلىرىنىڭ تىل جەھەتتىكى جەلپكارلىقىنى ئاشۇرغان. ئۇلارنىڭ شېئىرلىرىدا قەدىمىي رىۋايەتلەردىن دېتال ئېلىش بىلەن تەبىئەت ھادىسىلىرىنى چوڭقۇر كۆزىتىش بىرلەشتۈرۈلگەن. بولۇپمۇ بۇغدا ئابدۇللانىڭ «توغراق»، «سالغا تېشى»؛ ئوسمانجان ساۋۇتنىڭ «تاڭ لىرىكىلىرى»، «21-ئەسىر بىلەن سۆزلىشىش» قاتارلىق شېئىرلىرىدا ئەنئەنىۋىلىك بىلەن زامانىۋىلىق توغرا بىر تەرەپ قىلىنغان، ئەنئەنىۋىلىككە يېڭىچە شېئىرىيەت ئامىللىرىنىڭ ئىجابىي تەرەپلىرى بىرلەشتۈرۈلۈپ، يۇقىرى بەدىئىي ماھارەت ئارقىلىق چوڭقۇر پەلسەپىۋى مەسىلىلەر يورۇتۇپ بېرىلگەن. بۇ ىزنىڭ ئەنئەنىۋى شېئىرىيىتىمىز بىلەن يېڭىچە شېئىرلارنىڭ مۇناسىۋىتىنى توغرا بىر تەرەپ قىلىشىمىزغا ئىمكان ھازىرلاپ بېرىدۇ، مەزمۇن جەھەتتىن ئالغاندا «ئون توپلام»دىكى شېئىرلاردا يەنە مۇھەببەت ھەققىدىكى لىرىكىلار، يېزىلاردىكى جۇشقۇن، مول مەزمۇنلۇق ئۆرپ-ئادەتلەر، دېھقان تۇرمۇشى قاتارلىق مەزمۇنلار ھەر بىر شائىرنىڭ قەلبىدىكى ئاستىدا ئوخشاش بولمىغان نۇقتىدىن ئۆزگىچىلىككە ئىگە قىلىنغان. بۇ خىل خاس ئالاھىدىلىكلەر ئوخشاش بولمىغان كىتابخانلار قاتلىمىنى ئۆزىگە جەلپ قىلىپ، ئۇلارنى ئۆزلىرى ياقتۇرىدىغان شېئىرلار بىلەن كەڭ دائىرىدە ئۇچرىشىش ۋە چۈشىنىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلغان.

5. ئۇيغۇر ھازىرقى ۋە بۈگۈنكى دەۋر شېئىرىيىتىنىڭ ئومۇمىي ھالىتىنى تەتقىق قىلىشتا ماتېرىياللىق قىممىتىگە ئىگە.

بىزگە مەلۇم، ئۇيغۇر شېئىرىيەت تەتقىقاتى ھازىر بىر قەدەر ئاجىز ھالقا. مۇھەممەد پولات، ئازات رەھمىتۇللا سۇلتان، كېرىمجان ئابدۇرېھىم، ئەنۋەر ئابدۇرېھىم، ئابدۇۋەلى كېرىم، ئەكبەر قادىر قاتارلىق بىر تۈركۈم ئەدەبىي، تەتقىقاتچىلىرىمىز شېئىرىيەتنىڭ ئايرىم تۈرلىرى ۋە ئايرىم شائىرلار ھەققىدە تەتقىقاتلارنى ئېلىپ بېرىۋاتقان بولسىمۇ، ئەمما بىر پۈتۈن شېئىرىيەتنىڭ كەڭلىك ۋە چوڭقۇرلۇق جەھەتتىن مۇپەسسەل تەتقىق قىلىنىشى تېخى يېتەرلىك بولمايۋاتىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە تەتقىقات قوشۇنىمىزنىڭ سانى ئاز. شېئىرىيىتىمىزدىكى بەزىبىر مەسىلىلەرگە نەزەرىيە يۈكسەكلىكىدە ۋە كونكرېت تەتقىقات يۆنىلىشىدە تۈرۈپ باھا بېرىشىمىز ئاجىز بولماقتا. مۇشۇنداق ئەھۋال ئاستىدا يېڭىدىن نەشر قىلىنغان بۇ «ئون توپلام» بىزنىڭ بىر ئەسىرلىك شېئىرىيەت تەتقىقاتىمىزدا مۇھىم ماتېرىيال قىممىتىگە ئىگە. قارايدىغان بولساق، «ئون توپلام»غا جەمئىي 800 پارچىدىن ئارتۇق شېئىر تالالانغان بولۇپ، بۇ شېئىرلار تېما، ئۇسلۇب، تىل، خاراكتېر، شەكىل ۋە تۈر جەھەتلەردىن خىلمۇخىللىقىغا ئىگە ۋە رەڭدار بولغاچقا، بىزنى مەيلى بىر پۈتۈن دەۋر ئالاھىدىلىكى بويىچە تەتقىق قىلىشتا بولسۇن، مەيلى خاس شائىرلارنىڭ شېئىرلىرى ھەققىدىكى تەتقىقاتتا بولسۇن، مەيلى مۇئەييەن ئورتاقلىققا ئىگە شائىرلارنىڭ شېئىرلىرى ھەققىدىكى كىرىشتۈرمە تەتقىقاتتا بولسۇن بىر قەدەر قولايلىققا ئىگە قىلىدۇ. ھازىرقى زامان شائىرلىرى قاتاردا تاللانغان بۇ ئون شائىر ئۆزى ياشىغان دەۋرنىڭ ھەر بىر باسقۇچلىرىنىڭ ئىنچىكە ھالقىلىرىنى شائىرانە نەزەر بىلەن كۆزىتىپ ۋە ئىپادىلەپ، يېڭى پىكىر، يېڭى قاراشلارنى دادىل ئوتتۇرىغا قويۇش، تىل جەھەتتە يېڭىلىق يارىتىش، شېئىرىي شەكىللەردە ئەنئەنە بىلەن زامانىۋىلىقنى توغرا بىر تەرەپ قىلىش، مىللىي ئالاھىدىلىكتە چىڭ تۇرۇش، شېئىرلىرى ئارقىلىق ئۆز خەلقى ئىچىگە سىڭىپ كىرىش، پەلسەپىۋى چوڭقۇرلۇققا يۇرۇش قىلىش، دىداكتىك مەزمۇنلارنى سەمىمىيلىك بىلەن ئىپادىلەش قاتارلىق

لىق خاسلىقلىرى بىلەن زامانداش شائىرلار ئىچىدە ئالاھىدە ئورۇن تۇتقان. بىز بۇلارنىڭ تۇپلامغا تالانغان شېئىرلىرى ئارقىلىق ئۇلارغا بىر قەدەر ئىلمىي، توغرا، چوڭقۇر باھا بېرەلەيمىز، بۇ ھازىرقى شېئىرىيەت تەتقىقاتىنىڭ ساغلام يۆنىلىشىگە ۋە يەنە بىر بالداق يۇقىرى كۆتۈرۈلۈشىگە پايدىلىق.

6. مىللىي تىلىمىزنىڭ ساپلىقىنى قوغداش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇش ئەھمىيىتىگە ئىگە.

«ئون توپلام»غا كىرگۈزۈلگەن شېئىرلارنىڭ تىلىدا ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلى ۋە خەلق ئېغىز تىلىنىڭ نادىر ئۇلگىلىرىدىن پايدىلىنىلغان. شائىرلىرىمىز كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ تىل بايلىقى ۋە ساپ ئۇيغۇر تىلىنىڭ جەۋھەرلىرى ئارقىلىق ئۆز شېئىرلىرىنىڭ خەلقچە چۇشىنىشلىك ۋە يېقىن بولۇش، تېز قوبۇل قىلىپ، ئۆزلىشىش خۇسۇسىيىتىنى يۇقىرى كۆتۈرگەن. ئىنچىكە كۆزىتىدىغان بولساق، «ئون توپلام»دىكى ھەر بىر شائىرنىڭ شېئىرىدا ئۇيغۇر تىلىنىڭ يۈكسەك پاساھىتى، مەنە ئىپادىلەش كۈچى، ئەۋرىشىم ۋە يېپىشقاقلىقى نامايان قىلىنغان. مەسىلەن: ئابدۇخالىق ئۇيغۇر گەرچە ئەرەب، پارس تىللىرىدىن تولۇق خەۋەردار بولسىمۇ، ئەمما ئەينى دەۋردە يەنىلا ساپ ئۇيغۇر تىلىدا شېئىر يازغان. ماقال-تەمسىللەردىن ئۇنۇملۇك پايدىلانغان. تېپىچان ئېلىيىپ بولسا خەلق قوشاقلىرىنىڭ تىل ئالاھىدىلىكىنى ئۆرنەك قىلغان؛ روزى سايىت بىلەن مۇھەممەدجان راشىدىن قاتارلىقلار ئۇيغۇر تىلىنىڭ يەرلىك شېۋىلىرىدىن ئۇنۇملۇك پايدىلىنىپ، تىلنىڭ گۈزەللىكىنى ئاشۇرغان؛ ئوسمانجان ساۋۇت قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدىكى بىر قىسىم سۆزلەرنىڭ مەنە ئىپادىلەش كۈچىنىمۇ نەزەردىن ساقىت قىلمىغان؛ بۇغدا ئابدۇللا يەرلىك خەلقلەر ئاسان چۈشىنەلەيدىغان سۆز-ئىبارىلەردىن ئۇستىلىق بىلەن پايدىلانغان؛ مۇھەممەد رەھىم شېئىرلىرىنىڭ تىلىنى ئەڭ ئاددىي، خەلقچە ئەڭ يېقىن، يۇمۇرىستىك خۇسۇسىيەتكە ئىگە قىلغان؛ نىمشېھىت ۋە ئابدۇرېھىم ئۆتكۈرلەر بولسا ئۇيغۇر تىلىدىكى گۈزەل ۋە يېقىملىق سۆز-ئىبارىلەرنى تالىلاپ شېئىرىي مىسرالارغا سىڭدۈرگەن. شۇنى ئېيتىپ قويۇشقا توغرا كېلىدۇكى، نۆۋەتتە ئەدەبىي تىلىمىزدا چېكىنىش، بۇزۇلۇش ۋە ياتلىشىش قاتارلىق ئەھۋاللارمۇ يۈز بەرمەكتە. سىرتتىن كىرگەن غەيرىي سۆز-ئىبارىلەرمۇ شېئىرىيىتىمىزنىڭ تىل گۈزەللىكىگە خىرىس قىلماقتا. ئاز ساندىكى ھەۋەسكارلىرىمىز بەزى سۆز-ئىبارىلەرنىڭ مەنىسىگە دىققەت قىلماي، شېئىرىي تىلنىڭ مەنە ئىپادىلەشتىكى كۈچىگە سەل قاراۋاتىدۇ. بۇ جەھەتتىن ئېيتقاندا، يۇقىرىقى توپلامدىكى شېئىرلارنىڭ تىلى بىزنىڭ تىل بايلىقىمىزنى ئاشۇرۇشتا مۇھىم بىر قامۇس ھېسابلىنىدۇ. «ئون توپلام»دىكى شېئىرلارنىڭ تىلى مەنىنى دەل جايىدا ئىپادىلەش كۈچىنىڭ يۇقىرىلىقى، مەزمۇنغا ماسلىشىشچانلىقى، يارقىن ۋە ئېنىقلىقى، ئوبرازلىق ۋە جانلىقلىقى، ئاددىي ۋە نەپىسلىكى، پەلسەپىۋى ھېكمەتلەرگە بايلىقى قاتارلىق ئارتۇقچىلىقلىرى بىلەن بىزنىڭ مەڭگۈ ئۆرنەك ئېلىشىمىزغا ۋە مەڭگۈ قەدىرلىشىمىزگە ئەرزىيدۇ.

قىسقىسى، «ئون توپلام» ھازىرقى زامان ئۇيغۇر شېئىرىيىتىدە بىر قەدەر مۇكەممەل تۈزۈلگەن بىر يۈرۈش شېئىر توپلاملىرىدۇر. بۇ بىزنىڭ مەيلى شېئىرىيەت ئوبزورچىلىقىمىزدا بولسۇن، مەيلى ھەۋەسكارلارنىڭ شېئىرنىڭ تۈرلۈك ئۇلگىلىرىدىن پايدىلىنىشىدا بولسۇن ۋە مەيلى كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ نادىر شېئىرلارغا بولغان تەشنالىقىنى قاندۇرۇش جەھەتلەردىن بولسۇن قىممەتلىك بىر مەنبۇي بايلىق بولۇپ قالغۇسى.

(ئەكرەم ئابدۇمىجىت غۇلجا ناھىيە چۈلۈقاي ئوتتۇرا مەكتەپتە؛ مۇھەممەدجان ئەيسا غۇلجا ناھىيەلىك رادىيو-تېلېۋىزىيە ئىدارىسىدە)

مۇھەررىر **مۇختار تۇردى**

مېھرىگۈل ئابلىز

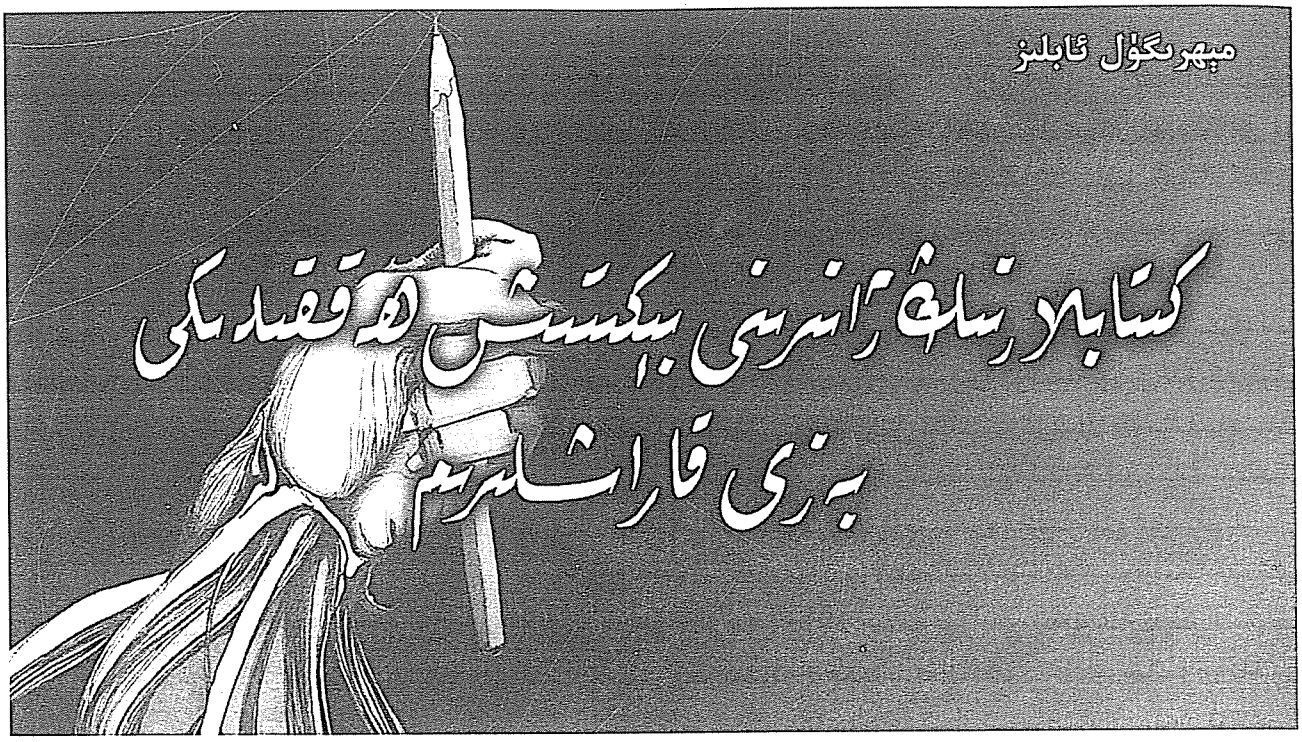

يېقىنقى يىللاردىن بېرى «تارىم» ژۇرنىلىدا بەزى ئەسەرلەرنى ژانىرلارغا قانداق ئايرىش ھەققىدە خېلى قىممەتلىك مۇنازىرىلەر بولۇپ ئۆتتى. بولۇپمۇ غەيرەتجان ئوسمان ۋە مۇھەممەدجان سادىق قاتارلىق تەتقىقاتچىلارنىڭ شېئىرىي رومان ئۇقۇمىنى چۆرىدىگەن ھالدا ئېلىپ بارغان مۇنازىرىسى دىققىتىمنى تارتتى. بۇ مەسىلىگە قارىتا غەيرەتجان ئوسماننىڭ ماقالىسىدە ئوتتۇرىغا قويۇلغان قاراشلار ناھايىتى ئەتراپلىق، پاكىتلىق ۋە كۈشنى قايىل قىلارلىق بولغاچقا، مەن بۇ ھەقتە يەنە توختىلىپ ئولتۇرمايمەن. شۇڭا ھازىرغىچە بىزدە تازا ئېنىق بولمايۋاتقان پىروزا ئەسەرلىرىنى قانداق ژانىرغا ئايرىش، يەنى رومان، پوۋېست ۋە ھېكايىلەرنى بىر-بىرىدىن قانداق پەرقلەندۈرۈش ھەققىدە ئۆز قارىشىمنى قىسقىچە بايان قىلىپ ئۆتمەن.

يېقىنقى بىر نەچچە يىللاردىن بېرى، ئۇيغۇر مەتبۇئاتىدا نەشر قىلىنىۋاتقان كىتابلار ئىچىدىكى مۇنداق بىر ھادىسە بىزگە نورمالسىز تۇيۇلماي قالمايدۇ. ئۇ بولسىمۇ ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا ئوتتۇرىغا چىققان رومانلارنى يىلدا، ھەتتا بەزىدە يېرىم يىلدا بىر قېتىم ئىستاتىستىكا قىلىپ، خۇددى يۇقۇملۇق كېسەل تارقالغاندا، يۇقۇم ئەھۋالىنى كۈندە ئېلان قىلغاندەك سەزگۈر لۈك بىلەن ئېلان قىلىپ تۇرۇش. بۇ ئىستاتىستىكا ماتېرىيالىنى ماقالە دەپ ئېلان قىلغۇچىنىڭ، تەييار كىتاب ئىسىملىرىنى يىغىپ قويۇپلا بىر ماقالە ھېساب قىلىپ چىقىرىشتىكى مەقسىتىنىڭ نوقۇل ئۇنۇڭا كەملەپ قالغان ماقالە سانىنى تولدۇرۇش ئىكەنلىكىگە ئانچە ئىشىنىپ كەتمەيمەن. ئۇلارنىڭ «ئۇيغۇرلاردا رومان 100گە يەتتى، 150 كە يەتتى...» دەپ جاكارلاشلىرىنىڭ كەينىدە سۈپەت بىلەن كارى يوق، پەقەت سان ئارقىلىق ئۆزىگە تەسەللى بېرىش پىسخىكىسىنىڭ ئاساسلىق رول ئوينىۋاتقان بولۇشىمۇ ناتايىن. لېكىن، شۇنىڭدىن كېيىن سەگەكلىك بىلەن دىققەت قىلىشىمىزغا تېگىشلىك بىر مەسىلە شۇكى، سانغا بولغان قىزغىنلىقتىن كېلىپ چىققان كاللا قىزىپ كېتىش سەۋەبىدىن رومانلىرىمىز بەكمۇ نېپىزلەپ كېتىۋاتىدۇ.

مېنىڭچە رومان قىزغىنلىقى يامان ئىش ئەمەس. كۆپلەپ رومانلارنىڭ بارلىققا كېلىشى

ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ تەرەققىياتىغا تۈرتكە بولۇشى مۇمكىن. لېكىن رومانلارنىڭ رولىنى ئادەتتىن تاشقىرى كۆپتۈرۈۋېتىش، ئۇنى ئەدەبىياتنىڭ ئەڭ يۇقىرى پەللىسى قىلىۋېلىش ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ تەرەققىياتىنى نورمال ئىزدىن چىقىرىۋېتىشى مۇمكىن. ئۆمرىدە بىر پارچە ھېكايە ئېلان قىلىپ باقمىغان ھەۋەسكارلارنىڭ ئەڭ ئەقەللىي مەتبۇئات ئۆلچىمىگە توشمىغان ئەسەرلىرى رومان بولغانلىقى ئۈچۈنلا، «رومان بازار تاپىدۇ» دەپ قارايدىغان كىتاب سودىگەرلىرى تەرىپىدىن كىتابخانلاردا تۆكمە قىلىنسا، بۇ باشقا ئىجادىيەتچىلەر ئۈچۈن بىر ناچار سىگنال بولماي قالمايدۇ. شۇنىڭ بىلەن قولىنىڭ ئۇچىدا بولا- كېتەر نەرسىلەرنى يېزىپلا «رومان» دەپ ئات قويۇپ مەتبۇئاتقا تەڭلىسە، ھەم ئىقتىسادىي ئۇنۇمنى مۇھىم بىلىدىغان نەشرىيات سودىگەرلىرى بۇنداق كىتابلارنى نەشر قىلىپ، كەينىدىن بازار تاپقۇزۇش ئۈچۈن ئاخبارات ۋاستىلىرىدىن پايدىلىنىپ، ئۇنى ماختاپ كۆككە ئۇچۇرسا، ئېنىقكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ سۈپىتى يىلسېرى تۆۋەنلەپ كېتىدۇ. ئەمەلىيەتتە رومانمۇ بىر پارچە ئەسەر، پۈۋېستمۇ، ھېكايىمۇ ئوخشاشلا بىر پارچە ئەسەر. بىر پارچە ئەسەرنىڭ قىممىتى ئۇنىڭ ھەجمى ياكى ژانىرى بىلەن ئەمەس، بەلكى ئىنسان مەنئىيىتىگە قانچىلىك تەسىر كۆرسەتكەنلىكى، ئىنسانىنىڭ روھىي دۇنياسىنى قانچىلىك بېيىتالىغانلىقى بىلەن ئۆلچىنىدۇ. ئېرنېست ھېمىڭۋاي «ئەلۋىدا قوراللىرىم» ، «قۇياش يەنىلا كۆتۈرۈلىدۇ»، «دەريادىن ئۆتۈپ ئورمانلىققا كىرىش»، «ماتەم قوڭغۇرىقى كىم ئۈچۈن چېلىنىدى» قاتارلىق كۆپلىگەن رومانلارنى يازغان ۋە بۇ ئەسەرلەر دۇنيا ئەدەبىياتى تارىخىدىكى ئۆلمەس ئەسەرلەر قاتارىدىن ئورۇن ئالغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ دۇنيادا تەسىر قوزغىغان ئەڭ مۇھىم ئەسىرى «بوۋاي ۋە دېڭىز»دۇر. 1954- يىلى شۇبۈتسىيە خان جەمەتى پەنلەر ئاكادېمىسى ھېمىڭۋايغا نوبېل ئەدەبىيات مۇكاپاتى بەرگەندە، ئۇنىڭ «ھازىرقى زامان تەسۋىرىي سەنئىتىدە كامالەتكە يەتكەنلىكى»نى مۇكاپاتلىغانلىقىنى ئېيتىپ، بۇ خىل تالانتنىڭ ئۇنىڭ «بوۋاي ۋە دېڭىز» دېگەن پوۋېستىدا ئىپادىلىگەنلىكىنى تىلغا ئالغان. بەزى ئەدەبىيات تارىخىنى تەتقىق قىلىدىغان كىشىلەرنىڭ قارىشىچە، ئەگەر ھېمىڭۋاي «بوۋاي ۋە دېڭىز»دىن ئىبارەت تەڭداشسىز ئەسىرىنى يازمىغان بولسا نوبېل مۇكاپاتىغا ئېرىشىشى ناتايىن ئىكەن. ئۇنىڭ رومانلىرىنىڭ ھەجمى زور بولسىمۇ، لېكىن ئەدەبىيات ساھەسىدە ھېچكىم ئۇنىڭ رومانلىرىنى ئۇنىڭ ئاشۇ قىسقىغىنە پوۋېستىدىن ئۈستۈن ئورۇنغا قويغان ئەمەس. 1913- يىلى نوبېل ئەدەبىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن ھىندىستاننىڭ داڭلىق شائىرى تاگور ئۆمرىدە 60 نەچچە يىل ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىپ، 50 نەچچە پارچە شېئىر توپلىمىدىن باشقا يەنە 12 پوۋېست ۋە «ھالاكەت» ناملىق رومانىنى يازغان بولسىمۇ، لېكىن ئەدەبىيات ساھەسىدە بۇ رومان ۋە پوۋېستلار تىلغا ئېلىنماستىن، تاگورنىڭ ئىسمى چىقسا ئۇ يازغان «گىتەنجالى»، «ھىلال ئاي»، «باغۋەن»، «قۇشلار» قاتارلىق شېئىرلىرى كۆپرەك تىلغا ئېلىنىدۇ. بولۇپمۇ «گىتەنجالى» ئۇنىڭ ئەڭ ياخشى ئەسىرى دەپ قارىلىدۇ. ئۇنىڭ رومانىنى تاگورغا ئالاھىدە قىزىقىدىغان ۋە ئۇنى تەتقىق قىلىدىغانلاردىن باشقا كىشىلەرنىڭ ئېسىدە يوق دېسەكمۇ بولىدۇ. ئالدىنقى ئەسىرنىڭ 60- يىللىرىدا ئامېرىكىلىق داڭلىق يازغۇچى جون بارس «ئەدەبىياتنىڭ خارابلىشىشى» ناملىق ماقالىسىدە، ئەدەبىياتنىڭ قاتتىق چوڭقۇر كىرىزىسقا دۇچ كەلگەنلىكىدىن ۋايىم يەپ، ئەدەبىياتتا چىقىش يولى قالمىدى، ئەدەبىياتنىڭ ئىستىقبالى تۈگەشتى دېگەنىدى. لېكىن ئۇنىڭ بۇ ماقالىدىكى قارىشى تولۇق ئۇمىدسىزلىك ئەمەس ئىدى. چۈنكى ئۇ «ئەدەبىياتنىڭ كەلگۈسى ئىستىقبالىنى ئىزدىسەك، بۇنى بورخېسنىڭ ئەسەرلىرىدىن كۆرەلەيمىز» دېگەن. شۇنىڭدىن كېيىن بورخېستىن ئىبارەت

بۇ ئەما يازغۇچىنىڭ سىرلىق سېماسى پاتقاقلا پېتىپ قالغان هازىرقى زامان ئەدەبىياتىنىڭ قۇتقۇزغۇچىسى، پىر ئۇستاز سۈپىتىدە نامايان بولغان. شۇنى ئالاهىدە ئېيتىپ قويۇش زۆرۈركى، بورخېس رومان يېزىپ باققان ئەمەس. ئۇنىڭ ئەڭ ئۇزۇن هېكايىسىمۇ ئون بەتتىن ئاشمايدۇ. ئۇنىڭ بىلەن سېلىشتۇرغاندا ئامېرىكىلىق بازارلىق كىتاب يازغۇچىلىرىدىن سېدنېي شېلدون ۋە ستېفېن كىڭ قاتارلىقلار 100دىن ئارتۇق رومان يازغانلىقى ئۈچۈن بورخېستىن يۇقىرى ئىناۋەتكە ئىگە بولغان بولسا بولاتتى. لېكىن دۇنيادا ئەدەبىيات ساهەسىدە هېچكىم سېدنېي شېلدوننى بىر يازغۇچى دەپ تىلغا ئالمايدۇ. ئەستايىدىل كىتابخانلار ۋە ئەدەبىي تەنقىدچىلەر ئۇنىڭ رومانلىرىنى بىردەك ئەخلەت دەپ قاراپ، ئەدەبىيات هەققىدىكى هەرقانداق مۇهاكىمىلەردىن چەتتە قالدۇرىدۇ.

يۇقىرىدا كۆرسىتىپ ئۆتكەنلىرىم گەرچە ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ سىرتىدىكى ئىشلار بولسىمۇ، لېكىن مۇشۇ دۇنيادا، يەر شارىنىڭ ئىچىدە ياشاۋاتقانلىقىمىز ئۈچۈن بىزگىمۇ بەزى مۇهىم پىرىنسىپلارنى كۆرسىتىپ، بىزدىكى كىمنىڭ ئەسىرى كۆپ بولسا شۇ ئۇلۇغلىنىدىغان، قايسى ئەسەرنىڭ هەجمى چوڭ بولسا باشقا ئېلىپ كۆتۈرۈلىدىغان ئەهۋالنىڭ نورمالسىزلىقىدىن ئاگاهلاندۇرىدۇ. كىتابلارغا بولغان بۇ خىل نورمالسىز مۇئامىلە هەتتا ئەدەبىيات هەققىدىكى ئەڭ ئاساسلىق بىلىملەرنىڭ بىرى بولغان كىتابلارنى تۇر ۋە ژانىرغا ئايرىشتىن ئىبارەت ئەقىللىي ساۋاتلارنىمۇ بۇرمىلاپ، ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا رومان توغرىسىدا نورمالسىز ئېنىقلىما ۋە چۈشەنچىلەرنى ئوتتۇرىغا چىقاردى، هەتتا بۇ خىل خاتا ساۋات ئالىي مەكتەپنىڭ دەرسلىكلىرىدىنمۇ ئورۇن ئالدى.

تۆۋەندە بىز مەلۇم بىر دەرسلىك كىتابتا پوۋېست بىلەن رومانغا بېرىلگەن تەبىرگە قاراپ باقايلى:

«پوۋېست قىسسە خاراكتېرىدىكى ئېپىك نەسرىي ئەسەرلەرنىڭ بىر تۈرى، پوۋېست هېكايىدىن شۇنىڭ بىلەن پەرقلىنىدۇكى، ئۇنىڭدا بىر ئەمەس، بىر نەچچە ۋەقە تەسۋىرلىنىدۇ، كىشى هاياتىنىڭ، يەنى ئەسەردىكى شەخس هاياتىنىڭ بىر دەۋرى يورۇتۇپ بېرىلىدۇ...

يىغىپ ئېيتقاندا پوۋېست هېكايىگە قارىغاندا بىر قەدەر مۇرەككەپ ۋە كەڭ دائىرىدە ئەكس ئەتتۈرۈشنى مەقسەت قىلىدۇ، لېكىن رومانداكىگە قارىغاندا ۋەقەلەر ئانچە كەڭ هەم مۇرەككەپ بولۇپ كەتمەيدۇ.»

بۇ ئېنىقلىمىدا ئالدى بىلەن كۆرۈلگەن خاتالىق شۇكى، «پوۋېست»، «قىسسە» بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ قويۇلغان. ناهايىتى ئېنىقكى، پوۋېست بىلەن قىسسە بىر-بىرىدىن كەسكىن پەرقلىنىدىغان ئىككى ژانىر، شۇنداقلا ئۆز ئىچىگە ئالغان دائىرىسى جەهەتتىن ئۇلار ئارىسىدا هېچقانداق تەۋەلىك مۇناسىۋىتى يوق. بۇ ئېنىقلىمىدىكى يەنە بىر خاتالىق شۇكى، دۇنيانىڭ هېچ يېرىدە ۋە هېچكىمدە پوۋېستتا بىر ئەمەس، بىر نەچچە ۋەقە تەسۋىرلىنىشى كېرەك دەپ بېكىتىپ بېرىدىغان هوقۇقى يوق. مەسىلەن، هېمىڭۋاينىڭ «بوۋاي ۋە دېڭىز» ناملىق ئەسىرىدە بىرلا ۋەقە، يەنى بىر بېلىقچى بوۋاينىڭ دېڭىزدا چوڭ بىر بېلىقنى تۇتقانلىقى، لېكىن ئۇنى قىرغاقتا ئېلىپ چىققىچە باشقا بېلىقلار تەرىپىدىن يېيىلىپ كېتىپ، پەقەت ئۇنىڭ قۇرۇق سۆڭىكى قالغانلىقىدىن ئىبارەت بىرلا ۋەقە بايان قىلىنغان. رۇسىيەلىك داڭلىق يازغۇچى ئاندېرىيېفنىڭ «زۇلمەت» ناملىق ئەسىرىدە بولسا بىر ئىنقىلابچىنىڭ ئالاهىدە ساقچىلاردىن قېچىپ، بىر پاهىشخانىغا كىرىۋېلىپ پاناهلانغانلىقى ۋە ئاخىرىدا قولغا چۈشۈپ قالغانلىقى بايان قىلىنغان. ياپونىيەلىك نوبېل مۇكاپاتىنىڭ ساهىبى كاۋاباتا ياسۇنارىنىڭ «ئۇيقۇلۇق پەرىزات» ناملىق پوۋېستىدا بولسا، بىر بوۋاينىڭ ئۇيقۇدىكى بىر قىزنىڭ يالىڭاچ تېنىنى كۆرگەندىكى خىلمۇ

خىل تۇيغۇلىرى تەسۋىرلەنگەن. بۇ پوۋېستلارغا قارىغاندا بورخېسنىڭ «بىر قەھرىماننىڭ تېمىسى» ناملىق ئۈچ بەتلىك ھېكايىسىدە بايان قىلىنغان ۋەقەلىك كۆپ ھەم چوڭ بولۇپ، ئەكس ئەتتۈرگەن دەۋرى بىر ئادەمنىڭ پۈتكۈل ھاياتى بىلەن بىر خەلقنىڭ تارىخىدىكى چوڭ ئۆزگىرىشلەردۇر، لېكىن ھېچكىم ھېمىڭۋاينىڭ «بوۋاي ۋە دېڭىز» ناملىق ئەسىرى بىلەن كاۋاباتا ياسۇنارىنىڭ «ئۇيقۇلۇق پەرىزات» ناملىق ئەسىرىنى ھېكايە دەپ ئاتاپ، بورخېسنىڭ «بىر قەھرىماننىڭ تېمىسى» ناملىق ئۈچ بەتلىك ئەسىرىنى پوۋېست دەپ ئاتىمايدۇ.

بۇنىڭدىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، پوۋېست، ھېكايە ۋە رومانلار ئارىسىدىكى ژانىر پەرقى ھەرگىزمۇ ئەكس ئەتتۈرگەن تېمىسىنىڭ مۇرەككەپ ياكى ئاددىيلىقى بىلەن ياكى ۋەقەلەرنىڭ چوڭ ياكى كىچىكلىكى بىلەن ئۆلچەنمەيدۇ.

بىز يەنە مەزكۇر دەرسلىك كىتابتا رومان ھەققىدە بېرىلگەن تۆۋەندىكى ئېنىقلىمىغا قاراپ باقايلى:

«رومان سىغىمچانلىقى ئەڭ زور بولغان ئەدەبىي ژانىرنىڭ بىر خىلى، بايان خاراكتېردىكى ئەدەبىي بەدىئىي ئەسەر رومان ئەڭ چوڭ ۋە ئەڭ مۇرەككەپ ئىجتىمائىي تۇرمۇش كارتىنىسى بىلەن زىددىيەت، توقۇنۇشنى بايان قىلالايدۇ. بۇ مۇرەككەپ تۇرمۇش كارتىنىسى ۋە زىددىيەتلەرنى تېخىمۇ تولۇق ئېچىپ بېرىش ئۈچۈن، تالاي قاتناشقۇچىلارنى گەۋدىلەندۈرۈشكە توغرا كېلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن رومان ئەڭ چوڭ كومپوزىتسىيەسىگە ئىگە. قەھرىمانلارنى تولۇق ۋە ئەتراپلىق گەۋدىلەندۈرۈش ئۈچۈن، رومان قەھرىمانلىرىغا مۇناسىۋەتلىك نۇرغۇن ھادىسىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالالايدۇ. رومان مۇرەككەپ ئىچكى قۇرۇلمىغا ئىگە بولغانلىقى ئۈچۈن، ئەدەبىياتتا ئالاھىدە ئورۇندا تۇرىدۇ. ئادەتتە بىر روماندا بىر دەۋرنىڭ قىياپىتىنى ئەكس ئەتتۈرۈشكە بولىدۇ. مەسىلەن: شى نەيئەننىڭ ‹سۇ بويىدا›، ماۋدۇننىڭ ‹تۈن يانغاندا› ۋە قەييۇم تۇردىنىڭ ‹كۈرەشچان يىللار› قاتارلىق رومانلىرى يۇقىرىدىكى سۆزىمىزنىڭ ئىسپاتى بولالايدۇ، رومانلار ئۆزلىرى ئىپادىلىگەن مەزمۇنى تەرىپىدىن بەلگىلىنىدۇ.»

رومان ھەققىدە بېرىلگەن بۇ ئېنىقلىمىدا يەنە نېمىنىڭ رومان ئىكەنلىكى ئۇنىڭ ھەجمى بىلەن ئەمەس، بەلكى مەزمۇنى بىلەن ئۆلچىنىدىغانلىقى ھەققىدە مەخسۇس توختىلىنغان. ئۇنداقتا «مەزمۇن» دېگەن بۇ ئىنتايىن ئابستراكت ئۇقۇم بىلەن زادى قانداق ئۆلچەش كېرەك؟ مەزمۇن دائىرىسىنىڭ كەڭرى ياكى تارلىقىنى قانداق ئۆلچەيمىز؟ ئۇ بايان قىلغان ئىجتىمائىي تۇرمۇش كارتىنىسىنىڭ مۇرەككەپ ياكى ئاددىيلىقىنى ئۆلچەيدىغان ئۆلچەم زادى نېمە؟ ئەمەلىيەتتە روماننىڭ نېمە ئىكەنلىكى توغرىسىدا بېرىلگەن يۇقىرىقى ئېنىقلىما كىشىنى تازا قايىل قىلالمايدۇ. مەسىلەن، ئىرېلاندىيەنىڭ داڭلىق يازغۇچىسى جامېس جويسنىڭ ۋەكىللىك ئەسىرى «يۇليسېس» چوڭ ھەجىمگە ئىگە كىتاب بولۇپ، پىنگىۋىن نەشرىياتىنىڭ 1967-يىلىدىكى نەشرىدە چوڭ 32 فورماتتا 933 بەت، ئۇنىڭ خەنزۇچە نەشرىمۇ ئۈچ توم بولۇپ نەشر قىلىنغان. پۈتۈن دۇنيادا بۇ ئەسەر بىر پارچە رومان دەپ قارىلىپلا قالماستىن، ھەتتا گىگانت رومان دەپ قارىلىدۇ. لېكىن بۇ رومان يۇقىرىقى ئۆلچەمگە زادىلا چۈشمەيدۇ. چۈنكى بۇ ئەسەردە يۇقىرىدا ئېيتىلغاندەك قانداقتۇ «ئەڭ چوڭ ۋە ئەڭ مۇرەككەپ ئىجتىمائىي تۇرمۇش كارتىنىسى بىلەن زىددىيەت، توقۇنۇش بايان قىلىنغان» ئەمەس. «بىر دەۋرنىڭ قىياپىتى»مۇ ئەكس ئەتتۈرۈلگەن ئەمەس، ئەكسىچە پەقەت باش قەھرىمان ياش سەنئەتكار سىتفېن دىدارو، ئېلان ۋاستىچىسى لېئو پولد بروم ۋە ئۇنىڭ خوتۇنى موررې دىن ئىبارەت دۇبلىنلىك بۇ ئۈچ كىشىنىڭ بىر كۈنلۈك تۇرمۇشى ۋە ھېسسىيات پائالىيىتى بايان قىلىنغان. سىتفېن ئەتىگەن سائەت 8 دە ئورنىدىن تۇرۇپ،

بىر مەكتەپكە بېرىپ تارىخ دەرسى ئۆتىدۇ، ئۇ-
نىڭدىن كېيىن دېڭىز ساھىلىنى بويلاپ ئاستا
مېڭىپ، تارىخ ۋە پەلسەپە مەسىلىلىرى ئۈستىدە
پىكىر يۈرگۈزىدۇ. بروممۇ سائەت 8 دە ئورنى-
دىن تۇرىدۇ، ئەتىگەنلىك ناشتىدىن كېيىن پوچ-
تىخانىغا بېرىپ، قىزىنىڭ بىر قىز دوستىدىن
كەلگەن خەتنى ئېلىپ كېلىدۇ، ئۇنىڭدىن كېيىن
دوستىنىڭ دەپنە مۇراسىمىغا قاتنىشىدۇ، چۈشتە
گېزىتخانىغا بېرىپ، ئىلان بېسىش ئىشىنى ئو-
رۇنلاشتۇرىدۇ، ئاندىن كېيىن ئاشپۇزۇلغا كىر-
دۇ، خېرىدارلارنىڭ تاماق يېيىشى ئادەمنىڭ ئە-
چىنى ئىلەشتۇرىدۇ، بۇنى كۆرۈپ ئاشپۇزۇلدىن
چىقىپ كېتىدۇ، چۈشتىن كېيىن قاۋاقخانىغا ۋە
كۇتۇپخانىغا بارىدۇ، كۇن ئولتۇراي دېگەندە
دېڭىز ساھىلىغا بېرىپ، ساپ ھاۋادىن نەپەس ئا-
لىدۇ، كەچ سائەت 10 دا تۇغۇت دوختۇرخانىسىدا
ستېفېن بىلەن ئۇچرىشىدۇ، ئاندىن ستېفېننى
ئۆيگە ئېلىپ كېتىدۇ. يېرىم كېچىدە ستېفېن
بروم بىلەن خوشلىشىدۇ.بروم كارىۋاتقا چىقىپ
ئۇخلايدۇ، خوتۇنى موررىي بروم بىلەن بولغان مۇ-
ناسىۋىتىنى ئەسلەپ، خىلمۇخىل ئىچكى قەلب
پائالىيىتىنى قانات يايدۇرىدۇ. ئاپتور مۇشۇنداق
رېئاللىقنى يېزىش ئۇسۇلىنى قوللىنىپ، ئادەتتە-
كى 3 ئادەمنىڭ بىر كۇندىكى ئۇششاق پائالىيە-
لىرىنى خاتىرىلەپ، دۇبلىننىڭ ئەتىگەندىن كەچ-
كىچە بولغان مەنزىرىسىنى چىنلىق بىلەن ئىن-
چىكە تەسۋىرلەپ بەرگەن. ئەگەر يۇقىرىقى ئۆل-
چەمنى توغرا دەپ قارىساق، بۇ مىڭ بەتلىك
ئەسەر پۈۋېستمۇ بولالمايدۇ، چۈنكى ئۇنىڭدا
بىرلا ۋەقە بار بولۇپ، بىر نەچچە ۋەقە بايان قى-
لىنغان ئەمەس، يۇقىرىقى ئۆلچەم بويىچە پەقەت
ئۇنى ھېكايە ياكى مىكرو ھېكايە دېيىشكە توغرا
كېلىدۇ. ۋېرگىنىيە ۋۇلفنىڭ «دولقۇن» ناملىق
ئەسىرىدىمۇ بىر كۇن ئىچىدىكى ئىشلار تەسۋى-
رلەنگەن، جون فوۋلېسنىڭ ئىككى تومۇق
رومانى «سېھىرگەر»دە بولسا بىر كېچىلىك ۋەقە
سۆزلەنگەن.

ئۇيغۇر مەتبۇئاتىدا «دۇنيادىكى ئەڭ كىچىك
رومان» ھەققىدىكى بولۇنغان گەپلەر كىشىلەر-
نىڭ ئېسىدە بولسا كېرەك. بۇنىڭ ئىچىدە ئەڭ
مەشھۇرى، «دۇنيادىكى ئەڭ ئاخىرقى ئادەم ئۆيىدە
ئولتۇرسا بىراۋ ئىشىكنى چەكتى» دېگەن مەز-
مۇندىكى ئاتالمىش بىر جۇملىلىك «رومان». بۇ
گەپنىڭ ئۇيغۇر مەتبۇئاتىدا زادى نەدىن پەيدا بول-
غانلىقىنى بىلمىدىم. مەن كۇتۇپخانىدىكى خە-
زۇچە تەتقىقات كىتابلىرىدىن ۋە ئىنگلىزچە ما-
تېرىياللاردىنمۇ ئۇزاق مەزگىل ئىزدەپ بۇ ھەقتە
ئۇچۇر تاپالمىدىم. ئاڭلىشىمچە ھازىرمۇ بەزى
ئەدەبىيات ئوقۇتقۇچىلىرى رومان، پوۋېست ۋە
ھېكايىلەرنى قانداق پەرقلەندۈرۈش ھەققىدە
توختالسىلا، ئاشۇ دۇنيادىكى ئاتالمىش ئەڭ
كىچىك رومانىنى تىلغا ئالماي ئۆتمەيدىكەن ۋە
بۇنى رومان، پوۋېست ۋە ھېكايىلەرنى ھەجمىگە
قاراپ پەرقلەندۈرۈشكە بولمايدىغانلىقىغا
ئىسپات قىلىپ كۆرستىدىكەن. شۇنىڭ بىلەن
مەن يېقىندا بۇ ھەقتىكى ئۇچۇرنى قايتىدىن باش
چۆكۈرۈپ ئىزدەپ، ئاخىر خەنزۇچە «كىتابخا-
لار ئۇچۇن تەرمىلەر» ژۇرنىلىنىڭ 1983 - يىللىق
4 - سانىدىن تاپتىم. شۇنىڭ بىلەن بۇ يەردىكى ئۇ-
قۇشماسلىقنىڭ زادى نېمە ئىكەنلىكى ماڭا ئايان
بولدى. ئەسلىدە تەرجىمان بۇ ئۇچۇرنى ئۇيغۇر-
چىغا تەرجىمە قىلىپ يەتكۈزۈشتە خاتالىشىپ،
小说 دېگەن سۆزنى «رومان» دەپ تەرجىمە
قىلىپ قويغانلىقىدىن بارلىق ئۇقۇشماسلىق
كېلىپ چىققان ئىكەن. 小说 دېگەن ئۇقۇم
خەنزۇ تىلىدا پىروزا ئەسەرلىرىنىڭ ھەممىنى
كۆرستىدىغان كەڭ مەنىدىكى ئاتالغۇ بولۇپ،
رومان، پوۋېست ۋە ھېكايىلەرنىڭ ھەممىنى
كۆرستىدۇ. دېمەك بۇ يەردە دېيىلۇاتقىنى پىرو-
زا ئەسەرلىرى ئىچىدىكى ئەڭ كىچىكى، ھەر-
گىزمۇ رومانىنىڭ ئەڭ كىچكى ئەمەس. قىسقا
بىر جۇملىنىڭ ھېكايە دەپ قارىلىشىنىڭ ئۆزىلا
ئەسلىدە كىشىلەرنى ھەيران قالدۇرۇشقا يېتىپ
ئاشاتتى، ئۇنى تېخىمۇ كۆپتۇرۇپ «ئەڭ كىچىك

رومان» دېيىشنىڭ زادىلا ھاجىتى يوق.

ئۇنداقتا بىرەر پىروزا ئەسىرىنىڭ رومان، پوۋېست ۋە ھېكايە دەپ ئايرىلىشىدا نېمە ئۆلچەم قىلىنىدۇ؟ ناھايىتى ئېنىقكى، بۇنىڭدا ھەجىم ئاساس قىلىنىدۇ. خەنزۇچىدىكى رومان ئۇقۇمىنى بىلدۈرىدىغان 长篇小说 دېگەن سۆز «سەھىپىسى ئۇزۇن ھېكايە» دېگەن مەنىدە بولۇپ، پوۋېست ئۇقۇمىنى بىلدۈرىدىغان 中篇小说 دېگەن سۆز «سەھىپىسى ئوتتۇراھال ھېكايە» دېگەن مەنىدە، ھېكايە ئۇقۇمىنى بىلدۈرىدىغان 短篇小说 دېگەن سۆز بولسا «سەھىپىسى قىسقا ھېكايە» دېگەن مەنىدە. ئىنگلىزچىدىمۇ ھېكايىنى شورت ستورې يەنى قىسقا ھېكايە دەپ ئاتىساۋ، پوۋېستنى نوۋېللا دەپ ئاتايدۇ. نوۋېللانىڭ مەنىسى كىچىك رومان ياكى رومانچاقتۇر. مانا بۇلاردىن پىروزا ئەسىرىنىڭ رومان، پوۋېست ۋە ھېكايە دەپ ئايرىلىشىدا ھەجىم ئاساس قىلىنىدىغانلىقىنى بىلىۋالماق تەس ئەمەس.

ئەمدى بىز بەزى نوپۇزلۇق نەزەرىيەۋى كىتابلاردىن سۆزلىمىزگە دەلىل كەلتۈرەيلى:

«پىروزا ئەسەرلىرىنى تۈرگە ئايرىشتا ئومۇملاشقان ئۇسۇل ئۇلارنى ئۇزۇنلۇقىغا قاراپ ئۆلچەشتۇر. بۇ خىل ئۇسۇل بولۇپمۇ ئادەتتىكى كىتابخانلار ۋە نەشرىياتچىلار تەرىپىدىن بەكرەك قارشى ئېلىنىدۇ. چۈنكى بۇ خىل ئايرىش ئۇسۇلى بويىچە ئەسەرلەرنىڭ ژانىرىنى ئېنىق ۋە ئاسان ئايرىغىلى بولىدۇ.»

(«ئەدەبىيات ھەققىدە دەسلەپكى ساۋات»، شاۋ جىندى ۋە بەي جىنپىڭلار تۈزگەن، شاڭخەي چەت ئەل تىلى مائارىپ نەشرىياتى 2002 - يىلى نەشر قىلغان ئاسپىرانتلارنىڭ تىل - ئەدەبىيات دەرسلىكى، 9 - بەت).

«بۈيۈك بىرىتانىيە قامۇسى»، «ئوكسفورد ئەدەبىياتى لۇغىتى» قاتارلىق نوپۇزلۇق قورال كىتابلاردىمۇ پىروزا ئەسىرىنىڭ رومان، پوۋېست ۋە ھېكايە دەپ ئايرىلىشىدىكى كونكرېت ئۆلچىمى ئېيتىلمىغان بولسىمۇ، لېكىن ھەجمىنىڭ ئاساسىي ئۆلچەم قىلىنىدىغانلىقى تىلغا ئېلىنىپ ئۆتكەن، لېكىن نۇرغۇن دەرسلىكلەر ۋە قورال كىتابلاردا كونكرېت ئۆلچەملەرمۇ ئوتتۇرىغا قويۇلمىغان ئەمەس.

ھېكايىچىلىقنىڭ باشلامچىلىرىدىن بىرى بولغان ئېدگار ئاللان پوئې ھېكايە ژانىرىنىڭ ئۆلچىمىنى تۇنجى بولۇپ ئوتتۇرىغا قويغان بولۇپ، ئۇ ھېكايىنىڭ ئۇزۇنلۇقى بىر ئولتۇرۇپ قوپۇشتىلا كىتابنى قولدىن چۈشۈرمەي ئوقۇۋېتىكۈدەك بولسىلا بولىدۇ، ئادەمنىڭ كۆزى تېلېسىپ بىردەم كىتابنى قويۇپ دەم ئېلىشقا توغرا كەلسە ياكى بىرلا قېتىمدا ئوقۇۋېتىشتىن زورۇقۇش ھېس قىلسا، ئۇنىڭ ژانىرى ھېكايىدىن ئۇزۇن باشقا ژانىرلارغا تەۋە بولىدۇ دەپ قارىغانىدى. بۇ ئۆلچەم دۇنيا ساھەسىدە ھازىرغىچە ئورتاق قوللىنىلماقتا. ئەلۋەتتە ئۇنىڭ ھەجمىنىڭ قانچىلىك سۆز ياكى قانچىلىك خەت بولىدىغانلىقى توغرىسىدا ئېنىق كېسىم يوق، لېكىن كىشىلەرنىڭ مۆلچەرىدە بۇ ئۆلچەم ناھايىتى ئېنىق. ئادەتتە 10 مىڭ سۆز، خەنزۇچە 20 مىڭ خەت ئەتراپىدىكى ياكى ئۇنىڭدىن ئاز ھەجمىدىكى ئەسەرنى كىتابخان بىرلا قېتىمدا ئوقۇۋېتىشى مۇمكىن، لېكىن ئۇنىڭدىن ئېشىپ كەتسە، قولدىن چۈشۈرگۈسى كەلمەيدىغان بەك قىزىقارلىق كىتاب بولمىسىلا چارچاپ قالىدۇ. شۇڭا 10 مىڭ سۆزدىن ئېشىپ كەتكەن ئەسەرنى پوۋېست دېيىشكە بولىدۇ. پوۋېست بولسا ھېكايىدىن چوڭ، رومانىدىن كىچىك بولغان ژانىردۇر. رومانىنىڭ ھەجمى توغرىسىدا كۆپىنچە تەتقىقاتچىلار ۋە نەشرىيات خادىملىرى قوبۇل قىلغان قاراش ئەنگلىيەنىڭ مەشھۇر يازغۇچىسى ۋە ئەدەبىيات نەزەرىيەچىسى ئېدۋارد فوستېرنىڭ ھازىرقى زامان ئەدەبىيات نەزەرىيەسىدىكى نوپۇزلۇق كىتابى «رومانىنىڭ ھەرقايسى تەرەپلىرى» ناملىق كىتابىدا ئوتتۇرىغا قويۇلغان ئۆلچەم بولۇپ، ئۇ رومان ئەڭ كىچىك بولغاندىمۇ 50 مىڭ سۆزدىن تۆۋەن بولماسلىقى كېرەك دەپ قارىغان. خەنزۇچە مەتبۇئاتلاردا رومان ئۈچۈن 5 مىڭ سۆز، 10 مىڭ خەت ئەتراپىدا بولۇشى تەلەپ قىلىنىدۇ. ئەمما ئەمەلىيەتتە بۇ خىل ئۆلچەم ئاساسىي جەھەتتە ئىلمىي ئاساسقا ئىگە بولمىغاچقا، ئۇ ئۇزۇن ۋاقىت ئىچىدە ئۆزگىرىشكە ئۇچرىماي قالمايدۇ.

لاردا بولسا يۇز مىڭ خەت ئەڭ تۆۋەن ئۆلچەم قىلىنماقتا. 80 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىسىدا جىياڭ شىيەنلياڭنىڭ «ئەرنىڭ يېرىمى ئايال» دېگەن ئەسىرىنى رومان ياكى پوۋېست دېيىش ھەققىدە مۇنازىرە بولغاندا، كۆپلىگەن كىشىلەر ئېدۋارد فوستېرنىڭ ئۆلچىمىگە ئاساسلىنىپ تۇرۇپ، ئۇنى خەنزۇ تىلىنىڭ ئادىتىگە بويسۇندۇرۇپ يۇز مىڭ خەتتىن ئىبارەت ئەڭ تۆۋەن چېكىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، بۇ ئەسەرنى رومان دېيىشكە بولمىغانلىقىنى مۇئەييەنلەشتۇرگەن.

ئۇنداقتا بىز ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا رومان، پوۋېست ۋە ھېكايىلەرنى قانداق ئايرىشىمىز لازىم؟

ئۇزاق يىللاردىن بېرى ئۇيغۇر مەتبۇئاتىدا ئەسەرنىڭ ھەجمىنى ئۆلچەشتە ئورتاق تونۇش بارلىققا كەلمەيۋاتىدۇ. بەزى مەتبۇئات ئورۇنلىرى خەنزۇچە مىڭ خەت ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىنسا چوڭ 32 فورماتتا ئىككى بەت بولىدۇ دەپ قاراپ، بىر بەتنى 500 خەت ھېسابلايدىغان ئۆلچەمنى قوللانماقتا. مېنىڭچە خەنزۇچە ئۆلچەم ياپون، كورىيە قاتارلىق تەسۋىرىي يېزىقتىن ئۆزگەرگەن خەتلەرنى ئىشلىتىۋاتقان مىللەتلەرگە دەل چۈشمەيدۇ، ئېلىپبەلىك يېزىق بولغان ئۇيغۇر يېزىقىدىكى ئەسەرلەرنىڭ ھەجمىنى دەل ئىپادىلىيەلمىشى ناتايىن. چۈنكى خەنزۇچە مىڭ خەت ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىنسا چوڭ 32 فورماتتا ئىككى بەت بولىدۇ دەپ ھېچكىم ئېنىق بېكىتەلمەيدۇ. بەزىدە تەرجىمان سۆز ئىشلىتىشكە ماھىر بولسا خەنزۇچە مىڭ خەت ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىنسا، چوڭ 32 فورماتتا بىر بەت چىقمايدۇ. شۇڭا بۇنداق ئۆلچەم پەقەت تەرجىمە ئەسەرلەرنىڭ ھەجمىنى ئۆلچەشكە ماس كېلىدۇ.لېكىن ئۇيغۇر تىلىدا ئىجاد قىلىنغان ئەسەرنى ئۆلچەشتە مېنىڭچە يەنىلا دۇنياىدىكى ئېلىپبەلىك يېزىق قوللىنىدىغان مىللەتلەرگە ئوخشاش سۆزنى ساناشنى ئاساس قىلىش مۇۋاپىق. ئۇنىڭ ئۈستىگە ھازىرقى كىتابلارنىڭ بېتى كومپيۇتېردا ياسىلىدۇ، شۇڭا كومپيۇتېردا نەچچە سۆز ئىكەنلىكىنى ھېسابلاشمۇ نەچچە سېكۇنتتىلا تاماملىنىدىغان ئاسان ئىش. شۇڭا بىر ئەسەرنىڭ رومان، پوۋېست ياكى ھېكايە ئىكەنلىكىنى بېكىتىشتە خەلقئارا ئۆلچەم بويىچە 50 مىڭ سۆزدىن ئاشسا رومان، 10مىڭ سۆزدىن تۆۋەن بولسا ھېكايە، ئىككىسىنىڭ ئارىلىقىدا بولسا پوۋېست دەپ قارىساق بولىۋېرىدۇ.

ئەمدى بىز ئۇيغۇر تىلىدا رومان نەشر قىلىنغان بەزى ئەسەرلەرنىڭ رومان بولىدىغان - بولمايدىغانلىقىغا قاراپ باقايلى:

مەن كونكرېت رومانلارنىڭ سۆزنى ئىستاتىستىكا قىلىپ چىقالمىدىم، چۈنكى كۆپىنچە رومانلارنىڭ ئېلېكترونلۇق نۇسخىسىنى تېپىش ئانچە قولايلىق ئەمەس، كىتابنىڭ بېتىنى بىرلەپ ئۆرۈپ سۆز سانىنى ساناپ چىقىش بەھۇدە ئاۋارىچىلىك. لېكىن بەت سانىغا قاراپ مۆلچەرلەشمۇ تەس ئەمەس. مەن بەزى نەشرىيات ئورۇنلىرى بىلەن ئالاقىلىشىپ، بەزى كىتابلارنىڭ ئېلېكترونلۇق نۇسخىسىنى تېپىپ ئىستاتىستىكا قىلىپ چىقتىم. مەسىلەن: 2006 - يىلى مىللەتلەر نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان «ئۇيغۇرلاردا شامانىزم» ناملىق كىتابتا جەمئىي 51 مىڭ 575 سۆز بار بولۇپ، ئېدۋارد فوستېر ئوتتۇرىغا قويغان ئۆلچەمدىن ئاران بىر يېرىم مىڭ سۆز ئارتۇق. دېمەك 306 بەتلىك بۇ كىتابنىڭ ھەجمىگە قاراپ شۇنداق خىيالغا كېلىمىزكى، رومان ئۆلچىمىگە يېتىش ئۈچۈن پىروزا ئەسىرى 28 قۇردىن تىزىلغان 300 بەتتىن تۆۋەن بولماسلىقى كېرەك. 300 بەتتىن تۆۋەن بولسا ئۇنى پوۋېست دەپ ئاتىساقمۇ بولىۋېرىدۇ. شۇ نەرسە ئېنىق بولۇش كېرەككى، بىر ئەسەرنى رومان دەپ ئاتاپ قويغانغا قالتىس ئەسەر بولۇپ، پوۋېست دەپ ئاتاپ قويغانغا دەرىجىسى تۆۋەنلەپ كەتمەيدۇ. بەزى ئەسەرلەرنىڭ ھەجمى كىچىكرەك بولسا، ئۇنى پوۋېست دەپ قويغانغا قىممىتى چۈشۈپ كەتمىگەندەك، ئۇنى كۆزلىرىگە چىرايلىق كۆرسىتىپ قويۇش ئۈچۈن ئۇزۇن رومان دەپ ئاتىۋالغانغا قىممىتى ئاشمايدۇ.

ـمىزنى يۇمۇۋېلىپلا رومان دەپ ئاتىۋېلىشىمىز-
نىڭ ھېچقانداق ھاجىتى يوق.

يېقىنقى يىللاردىن بېرى نورمالسىز رومان
قىزغىنلىقىنىڭ تەسىرىدىن، ھېكايىنى
پوۋېست، پوۋېستنى رومان دەپ ئېلان قىلىدىغان
ئىشلار ئەدەبىي تەرجىمىچىلىك ساھەسىدىمۇ
كۆرۈلمەكتە. مەسىلەن: «ياشا ھەم ئېسىڭدە
ساقلا» ناملىق ئەسەر 1986-يىلى نەشر قىلىنغاندا
«پوۋېست» دەپ نەشر قىلىنغانىدى. لېكىن 1999-
يىلىدىكى قايتا باسمىسىدا تىتۇلىغا ئالاھىدە
قىلىپ «رومان» دېگەن سۆز بېسىلغان، لېكىن
كىتابنىڭ كىرىش سۆزىدىكى «پوۋېست» دېگەن
سۆزنى ئۆزگەرتىش ئۇنتۇپ قېلىنغان. بۇ كىتاب-
نىڭ ئۇيغۇرچە تەرجىمىسى ھەقىقەتەنمۇ رومان
دەپ ئاتىغۇدەك چوڭ، لېكىن خەنزۇچىسىغا قارى-
ساق 200 بەتكە يەتمەيدۇ. دۇنيا ئەدەبىياتى ژۇرنى-
لىدىمۇ ھېكايىلەرنىڭ پوۋېست دەپ، پوۋېست-
لارنىڭ رومان دەپ ئېلان قىلىنغانلىقىنى دائىم
ئۇچراتقىلى بولىدۇ. بەزى تەرجىمانلار سۆزنى
ئايىماي ئىشلىتىدۇ. بۇنىڭ ئەكسىچە ئىنگلىز-
لار جۈملىلەردە ئوخشاش مەزمۇندىكى سۆزلەر-
نى ھەرگىزمۇ تەكرارلاپ سالمايدۇ. شۇڭا بەزى
ئىنگلىزچە كىتابلار خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىن-
سا ھەجمى بىر ھەسسە كۆپىيىپ كېتىدۇ، خەن-
زۇچىدىن ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىنسا ھەجمى
خەنزۇچىدەك ئىككى ھەسسە چىقىدۇ، شۇنىڭ
بىلەن ئىنگلىزچىدىكى 100 بەتلەر ئەتراپىدىكى
بىر ئەسەر ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىنسا 400
بەتكە يېتىپ قالىدۇ. بىز ئەلۋەتتە ئېدۋارد فوس-
تېرنىڭ ئۆلچىمىنى ئاساس قىلىپ بىر ئەسەر-
نىڭ رومان، پوۋېست ياكى ھېكايە ئىكەنلىكىگە
ئىنگلىز تىلىدىن تەرجىمە قىلىنىشى بويىچە
ھېسابلىساق 300 بەتلەر ئەتراپىدىكى 50 مىڭ
سۆزلۈك ئەسەر خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىنسا
500 بەتلەر ئەتراپىدا چىقىدۇ، ئۇيغۇرچىغا تەرجى-
مە قىلىنسا مىڭ بەتكە يېتىپ قالىدۇ. شۇڭا
بىرەر ئەسەرنىڭ رومان، پوۋېست ياكى ھېكايە
ئىكەنلىكىنى بەلگىلەشتە ئۇنىڭ ئۇيغۇرچە تەر-
جىمىسىگە قاراپ تۇرۇپ باھا بېرىشكە بولماي-
دۇ.

ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا رومانلارنىڭ سانى تېخى
بىزنىڭ كىتابخانلىرىمىز بەزى رومانلارنى
ئۇنتۇپ قالغۇدەك كۆپ بولۇپ كەتمىگەن بولسى-
مۇ، لېكىن بۇنىڭدىن كېيىنكى تارىخ ئېقىنىدا
يەنە نۇرغۇنلىغان ئەسەرلەر بارلىققا كېلىپ،
بەزى رومانلار كىشىلەرنىڭ ئېسىدىن تامامەن
كۆتۈرۈلۈپ كېتىشى مۇمكىن. نورمال مەتبۇئات
قائىدىسى بويىچە تىزسا 100 بەت ئەتراپىدا چى-
قىدىغان بىر ئەسەرنى نەشرىيات سودىگىرىنىڭ
خەتلەرنى شالاڭلىتىپ 300 بەتكە تىزدۇرۇپ
رومان دەپ نەشر قىلدۇرغىنى بىلەن، ئەسەرنىڭ
سۈپىتى ياخشى بولمىسا بەرىبىر ئۇنتۇلۇپ كې-
تىدۇ. يەنىلا خەلقنىڭ قەلبىنى زىلزىلىگە
سالغان قىسقا بىرەر ھېكايە، بىرەر پارچە شېئىر،
ھەتتا بىر پارچە رۇبائىي كىشىلەرنىڭ قەلبىدە
ئۆلمەس ئەسەرگە ئايلىنىشى مۇمكىن.

(ئاپتور مەركىزىي مىللەتلەر ئۇنىۋېرسىتېتى كۇتۇپخانىسىدا)

مۇھەررىر **مۇھەممەدئەيسا ئۆزئەرك**

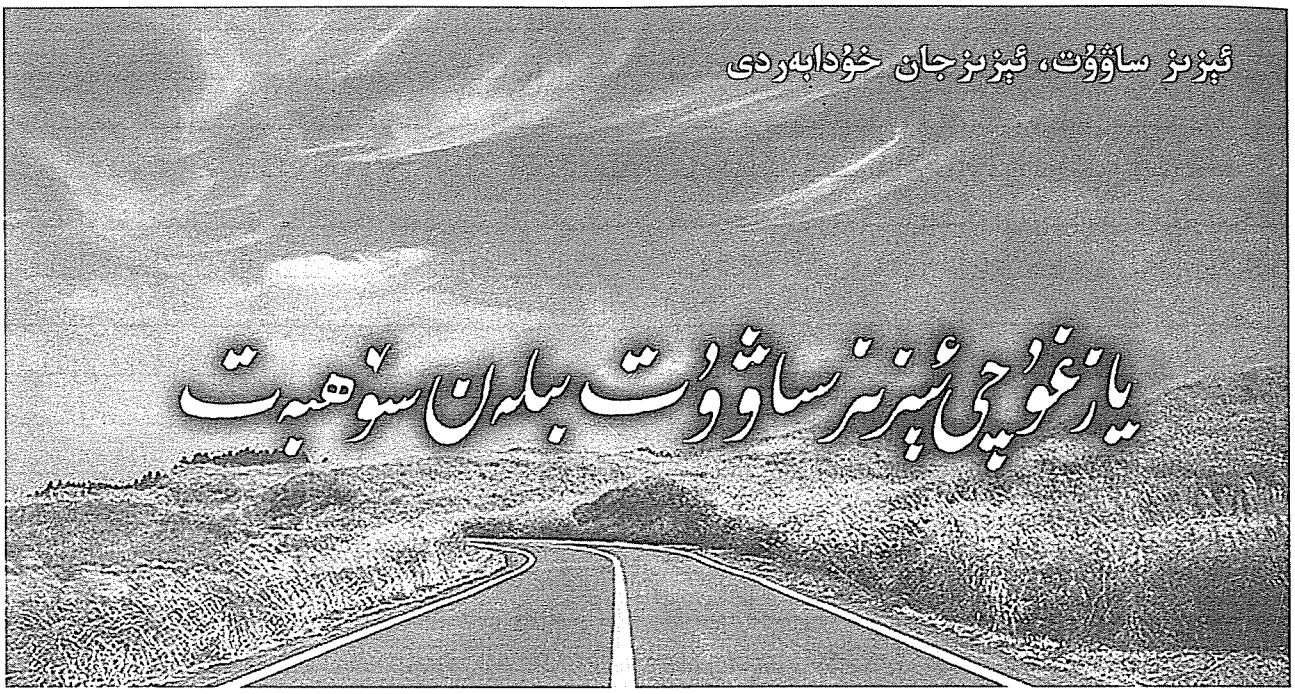

(سۆھبەت خاتىرىسى)

سوئال: ئېزىز ساۋۇت ئاكا، سىز ئىجادىيەت هاياتىڭىزدا نۇرغۇن هېكايە، پوۋېستلارنى يازدىڭىز، كىلاسسىك ئەدەبىيات ۋە خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىغا دائىر ئەسەرلەرنى توپلاپ نەشر قىلدۇرۇڭىز، بولۇپمۇ ئادەمنىڭ زوقىنى قوزغايدىغان، ئۆزگىچە «راست ئىشلار خاتىرىسى» ژانىرىدىكى ئەسەرلەرنى ئىجاد قىلدىڭىز. مەن سىزنىڭ هايات پائالىيىتىڭىزگە، ئىجادىيەت ئىشلىرىڭىزغا قىزىقىمەن. سۆھبىتىمىزنى ئالدى بىلەن سىزنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشىڭىزدىن باشلىساق قانداق؟

جاۋاب: ئېزىزجان ئىنىم، ئالدى بىلەن سىزنىڭ پېقىرنى ياد ئەتكەنلىكىڭىزگە، هۆرمەتلەپ ئەدەبىي سۆھبەت ئۇيۇشتۇرغانلىقىڭىزغا چىن قەلبىمدىن رەهمەت ئېيتىمەن.

مەن 1943-يىلى 5-ئايدا ئاقسۇ شەهىرىدە بىر قاسساپ ئائىلىسىدە تۇغۇلۇپتىكەنمەن. بىز ئىككى بالا بولۇپ، مەن ئوغۇلنىڭ كەنجىسى ئىدىم. دادام گەرچە ئادەتتىكى قاسساپ بولسىمۇ، شۇ زامانغا لايىق، دىنىي ئەقىدىسى كۈچلۈك، ئەخلاقلىق، ئوقۇمۇشلۇق، ئەل-جامائەتنىڭ هۆرمىتىگە سازاۋەر تەقۋادار بىر مۇسۇلمان ئىدى. ئۇ زادىلىقىنىڭ هارپىسىدا دادام مېنى ساۋاتسىز قالمىسۇن، دەپ دىنىي مەكتەپكە بەردى. مەكتەپكە بېرىپ ئالتە ئايدىن كېيىن جۇڭخۇا خەلق جۇمهۇرىيىتى قۇرۇلدى. يېڭى هۆكۈمەتنىڭ كادىرلىرى مېنى يېڭىچە پەنىي مەكتەپكە تالىلاپ ئېلىپ كەتتى. شۇنىڭ بىلەن ئۆسمۈرلۈك دەۋرىم يېڭى تۈرمۇش مۇهىتىدا، يېڭىچە پەنىي مەكتەپلەردە ئوقۇش بىلەن ئۆتتى.

مەن باشلانغۇچ مەكتەپكە كىرگەندىن باشلاپ ئەدەبىياتقا ئوتتەك قىزىقىشقا باشلىدىم. ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ۋە ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىغا دائىر ئەسەرلەرنى، چەت ئەل ۋە ئۆز ئاپتورلىرىمىز يازغان تۈرلۈك ژانىردىكى ئەدەبىي ئەسەرلەرنى قورساقىنىڭ ئاچقىنىنى ئۇنتۇپ ئوقۇيتتۇم. ئەسەردىكى ۋەقەلىك، پېرسوناژلار مېنى رام قىلىۋېلىپ، قەلبىمنى لال قىلاتتى. توۋا، يازغۇچى-شائىرلار بۇ ئەسەرلەرنى قانداق يازىدىغاندۇ؟ دەپ ئۆز-ئۆزۈمگە سوئال قو-

ياتتىم ھەم ئايىغى چىقمايدىغان خىياللارنى سۈرۈپ مۇڭلىنىپ ئولتۇرۇپ كېتەتتىم.

ئەدەبىياتنىڭ، كىتاب ئوقۇشنىڭ خاسىيىتىدىن بولسا كېرەك، باشلانغۇچ، ئوتتۇرا مەكتەپلەردە ئوقۇۋاتقان مەزگىللەردە مەكتەپنىڭ تام گېزىتلىرىگە شوئار ۋە تەشەببۇس خاراكتېرىدىكى ئىجادىي شېئىر-قوشاقلارنى يېزىپ تۇرىدىغان بولدۇم. شۇ چاغلاردا ئەدەبىي كىتابلار يەنىلا مېنىڭ مەنىۋى دۇنيايىمنى ئاۋۇندۇرىدىغان ئەڭ قەدىردان «ئاشىقىم» ئىدى. مۇئەللىم دەرس سۆزلەۋاتسا پارتا ئىچىگە كىتابنى قويۇۋېلىپ ئوقۇپ ئولتۇراتتىم. كەسپىي مەكتەپكە ئوقۇشقا بارغاندىن كېيىن ئۆزۈم كۆرگەن، ئاڭلىغان ۋە ھېس قىلغان ئىشلارنى تېما قىلىپ شېئىر، ھېكايە يازىدىغان بولدۇم.

سوئال: تۇنجى ئەسىرىڭىزنىڭ دۇنياغا كېلىش جەريانى ئېسىڭىزدىمۇ؟

جاۋاب: تۇنجى ئەسىرىم ھېلىمۇ ئېسىمدە. تۇنجى شېئىرىم «سالام ئۆكتەبىر» «تارىم» (شۇ چاغلاردىمۇ بۇ ژۇرنال «تارىم» نامى بىلەن چىقىرىلاتتى) ژۇرنىلىنىڭ 1958-يىللىق 10-سانىدا، تۇنجى ھېكايەم «يارەدەم» «تارىم» ژۇرنىلىنىڭ 1959-يىللىق 8-سانىدا ئېلان قىلىندى. بۇ ئەسەرلىرىم تەسىرات خاراكتېرىدە يېزىلغان، ھەممە تەرەپتىن ئاددىي-سادىدا بولسىمۇ، ئەسىرىمنىڭ ژۇرنالدا ئېلان قىلىنىشى، بولۇپمۇ «تارىم»دىن ئىبارەت ئانا ژۇرنالدا ئېلان قىلىنىشى، ماڭا ئالەمچە شادلىق، زور ئىلھام ئاتا قىلغاندى. شۇ ئىلھامنىڭ تۈرتكىسىدە يېڭىباشتىن غەيرەتكە كېلىپ، ئەدەبىي ئىجادىيەتنىڭ جاپالىق كوچىسىغا كىرىپ كەلگەنىدىم.

سوئال: سىز دەسلەپتە ئىجادىيەتتە ئۇيغۇر ئېغىز ئەدەبىياتى بىلەن ئۇيغۇر كىلاسسىك ئەدەبىياتىدىن ئوزۇق ئالغانلىقىڭىزنى ئېيتتىڭىز، سىزدىن شۇنى سوراپ باقسام، ئۆزگە مىللەت ئەدەبىلىرىنىڭ ئەسەرلىرىمۇ ئىجادىي ئىشلىرىڭىزغا تەسىر كۆرسەتكەنمۇ؟

جاۋاب: گەپنىڭ نەق ئۆزىنى دېيىشتىن بۇرۇن، تەسىر كۆرسىتىش مەسىلىسى توغرىسىدا ئازراق توختالغۇم كېلىۋاتىدۇ. مېنىڭ ئۆسمۈرلۈك، يىگىتلىك دەۋرىم، ئەدەبىي ئىجادىيەتكە قىزىققان ۋە كىرىشكەن چاغلىرىم يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇپ، خەلق ھاكىمىيىتى يېڭى ئىشقا كىرىشكەن ۋە ئېلىمىزنى سوتسىيالىستىك جەمئىيەتكە يېتەكلەشتەك جاپالىق باسقۇچتا تۇرۇۋاتقان، سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن بولغان ئىقتىسادىي، پەن-تېخنىكا، مەدەنىيەت جەھەتتە قويۇق ئالاقە قىلىۋاتقان بىر ۋاقىتقا توغرا كەلدى. ئۇ مەزگىللەردە سوۋېت تەرەپتىن مەدەنىيەت-مائارىپ، ئەدەبىيات-سەنئەتكە دائىر كىتابلار دىيارىمىزغا تۈركۈملەپ كىرىشكە باشلىدى. بۇنداق ياخشى مۇھىت ياشلارغا بەلگىلىك ئىجابىي تەسىرلەرنى كۆرسىتىپ، ئۇلارنىڭ دۇنيانى تونۇش، ئىلگىرىلەش روھىنى ئۇرغۇتقانىدى. بۇنىڭغا كۆز يۇمغىلى، سوۋېت ئىتتىپاقى، رۇس ۋە باشقا مىللەت ئەدىبلىرىنىڭ ئىجابىي تەسىرىنى، تۆھپىسىنى يوققا چىقىرىۋەتكىلى بولمايدۇ.

ئەمدى گەپنىڭ ئۆزىگە كېلەي، ماڭا تەسىر كۆرسەتكەن ئەسەرلەر ھومېرنىڭ «ئىلىيادا»، «ئودىسسا» داستانى، لېف. تولستوينىڭ «ئاننا كارېنىنا»، «ئۇرۇش ۋە تىنچلىق»، «تىرىلىش»، «ھاجى مۇرات» قاتارلىق ئەسەرلىرى، پۇشكىننىڭ «كاپىتان قىزى» داستانى، «يېۋگېنى-ئونېگىن» ناملىق شېئىرىي رومانى، چېخوفنىڭ ھېكايىلىرى، گوگولنىڭ «ئۆلۈك جانلار»، «تاراس بولبا»، «رېۋىزور» قاتارلىق ئەسەرلىرى، دوستويېۋسكىنىڭ «جىنايەت ۋە جازا» رومانى، ماكسىم گوركىينىڭ «ئانا» رومانى، «كىشىلەر ئىشىكىدە»، «بالىلىق دەۋر» قاتارلىق تەرجىمىھال خاراكتېرلىك ئەسەرلىرى، شولوخوفنىڭ «تىنچ دون»، «ئېچىلغان تۇڭ» رومانى بىلەن «بىر ئادەمنىڭ تەقدىرى» ھېكايىسى، ئالېكساندر دىيۇمانىڭ «گراف مونتې-كرىستو»، سېتىندالنىڭ «قىزىل ۋە قارا»، مۇپاسسان

ساننىڭ «ھايات»، ۋىكتور ھيۇگونىڭ «پاجىئە لىك دۇنيا»، ياشار كامالنىڭ «مۇھەممەد ئاۋاق»، مۇختار ئەۋېزوفنىڭ «ئاباي»، «ئاباي يولى» قاتارلىق ئەسەرلىرى، ئەزىز نەسىننىڭ ھېكايىلىرى، رابىندرانات تاگورنىڭ نەسرلىرى، لۇشۈننىڭ ھېكايىلىرى مېنىڭ ھاياتىمغا، روھىمغا چوڭقۇر تەسىر كۆرسەتكەن.

سوئال: سىزنىڭ «گاچا قىزنىڭ قەلبى» ناملىق ئەسىرىڭىز مەندە چوڭقۇر تەسىر قالدۇرغان. بۇ ئەسىرىڭىزنىڭ ئىجاد قىلىنىش جەريانى ھەققىدە توختىلىپ باقامسىز؟

جاۋاب: مەن «ئاقسۇ ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىدا ئىشلەشتىن ئىلگىرى يېزا خىزمىتىنى ئىشلەيتتىم. مەن بارغانلا يېزىلاردا ئادەمگە كۈچلۈك تەسىر قىلىدىغان تۈرلۈك ۋەقە-ھادىسىلەر يۈز بېرىپ تۇراتتى. مەن بۇ ھېكايىنى مەلۇم كەنتتە بولغان ۋەقەنى ئاساس قىلىپ تۇرۇپ يازغان، بۇ ھېكايىنى راست ئىشلار خاتىرىسى دېسە بولىدۇ.

مەلۇم كەنتتە بىر گاچا قىز بار ئىكەن. بىر ئىستۇدېنت ئوغۇل ئۇ قىزنىڭ گاچىلىقىنى بىلىپ، كۆڭلىنى خۇش قىلماقچى بولىدۇ ۋە قىزغا قوپال مۇئامىلە قىلىدۇ. كىشىلىك غۇرۇرى، ئىززەت-ھۆرمىتى قاتتىق خورلانغان قىز ئۇنىڭ ھارام خىياللىرىنى قەتئىي رەت قىلىپ، ئۆزىنىڭ ئىپپەت-نومۇسىنى، پاكىز، گۈزەل جىسمىنى قوغدايدۇ. پەلەكنىڭ كاج قىسمىتىگە دۇچ كەلگەن بۇ گۈزەل «گاچا قىز» ئۆزىگە ئەر چىقمىسىمۇ، ئۆز قەدىر-قىممىتىنى ساقلاپ، پاك پېتى تۇپراققا كىرىپ كېتىدۇ. كىشىنى ھاياجانغا سېلىپ، ھېسداشلىقنى قوزغايدىغان بۇنداق تىپنى يازماي بولامتى !؟ مەن بۇ ھېكايىنى يىغلاپ تۇرۇپ يازغانىدىم. «گاچا قىزنىڭ قەلبى» جامائەت بىلەن يۈز كۆرۈشكەندىن كېيىن، بىر ئوبزورچى ئىنىم «شىنجاڭ ياشلىرى» ژۇرنىلىدا ئوبزور ئېلان قىلىپ ياخشى باھا بەردى. سىزگىمۇ ياخشى تەسىر بەرگەن بولسا، مەن تېخىمۇ خۇش بولدۇم.

سوئال: سىز كىلاسسىك ئەدەبىياتىمىزدىكى مەشھۇر ئەسەرلەرنى ۋە خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىغا دائىر ئەسەرلەرنى توپلاپ، بىر نەچچە كىتابنى نەشر قىلدۇردىڭىز. مۇشۇ كىتابلارنى يورۇقلۇققا چىقىرىش جەريانىنى سۆزلەپ بېرەمسىز؟

جاۋاب: بايام دەپ ئۆتكىنىمدەك، ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى بىلەن ئۇيغۇر كىلاسسىك ئەدەبىياتى ئەسەرلىرى مېنىڭ ئىجادىيەت يولىغا مېڭىشىمغا ئەڭ بۇرۇن تەسىر كۆرسەتكەن. دادام ئۆيدە چاغاتاي ئۇيغۇر يېزىقىدىكى دىن ۋە پەلسەپەگە ئائىت كىتابلارنى، قولىيازمىلارنى ساقلايتتى. كىچىكىمدىنلا چاغاتاي تىلىنى ئۆزلۈكۈمدىن ئۆگىنىپ، شۇ يېزىقتىكى كىتابلارنى ئوقۇيتتۇم. مەدداھلاردىن تۈرلۈك تېمىدىكى خەلق قوشاقلىرىنى، مەسەللەرنى، چۆچەكلەرنى ئاڭلاپ قانمايتتىم. بەزى چاغلاردا مەكتەپكە بارماي، سەيدۇللا موللام دېگەن مەدداھ كىشىنىڭ ئالدىغا ئولاشقان جامائەت توپىغا قىسىلىپ كىرىپ، «شاھنامە»، «جەمشىتنامە»، «قەھرىمانى قاتىل»، «ئەمىر ئابا مۇسلىم»، «شەھىدى زەمچى» قاتارلىق جەڭنامىلەرنى ئاڭلايتتىم. شۇنىڭ تەسىرىدىن بولسا كېرەك، مېنىڭ يۈرىكىمدە ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ۋە ئۇيغۇر كىلاسسىك ئەدەبىياتىنى توپلاش، رەتلەش، ساقلاشقا بولغان ئېغىر بىر مەسئۇلىيەت تۇيغۇسى كۆتۈرۈلدى. شۇڭا مەن ئىزچىل تۈردە ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى، ئۇيغۇر كىلاسسىك ئەدەبىياتىغا ئائىت ئەسەر ۋە ماتېرىياللارنى يىغىپ توپلاپ كەلدىم. ئەجدادلىرىمىز قالدۇرۇپ كەتكەن بۇ مىراسلار بىر مىللەتنىڭ، بىر قوۋمنىڭ تارىخىنى، مەدەنىيىتىنى، ئەدەبىياتسەنئىتىنى تەتقىق قىلىشتا مۇھىم بولۇپلا قالماستىن، شۇ قوۋم، شۇ مىللەتنىڭ مەدەنىيەت جەھەتتىكى ساپاسىنى، قىممەت قارىشىنى، دۇنيا قارىشىنى، ئەنئەنىسىنى، ياشاش شارائىتىنى، تارىخىي ئورنىنى بەلگىلەشتىكى مۇھىم ھالقا. مەنـ

ۇى مىراسلارنى يورۇقلۇققا چىقىرىپ، ئەللەرگە تونۇتۇش قەلەم ساھىبلىرىنىڭ ۋىجدانىي مەسئۇلىيىتى. يېقىپ توپلىغان مىراسلارنى رويابقا چىقىرىش ئارزۇيۇم مەن «ئاقسۇ ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىغا مۇھەررىر بولۇپ يۆتكىلىپ كەلگەندىلا ريئاللىققا ئايلاندى.

1979-يىلىنىڭ باشلىرى باشلانغان ئىسلاھات باشقا ساھەلەرگە ئوخشاش ئەدەبىيات-سەنئەت، مەدەنىيەت، نەشرىيات ساھەسىنىمۇ جانلاندۇردى. يازغۇچى-شائىرلىرىمىزنىڭ كۆڭلىگە ئازادلىك، ئىجادىيىتىگە ئىلھام ئېلىپ كەلدى. بۇنىڭ بىلەن ئەدەبىيات-سەنئەت ساھەسىدە گۈللىنىش ۋەزىيىتى بارلىققا كەلدى. مەن بۇ ئەۋزەل پۇرسەتنى چىڭ تۇتۇپ، «ئاقسۇ ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىدا مەخسۇس ئىستون ئېچىپ، ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ئەسەرلىرىنى بەردىم. ھەرقايسى جايلاردىكى ئاپتورلارغا ئىلھام ۋە مەدەت بېرىپ، ئۇلار ئەۋەتكەن ئەسەرلەرنى ژۇرنالدا ئېلان قىلىش بىلەن بىرگە، چاپ-قوليازمىلارنى نەشرگە تەييارلاتقۇزۇپ، ئوقۇرمەنلەر بىلەن يۈز كۆرۈشتۈردۇق. شۇنداق قىلىپ كۆپلىگەن خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ۋە كىلاسسىك ئەدەبىياتقا دائىر ئەسەرلەر قۇتقۇزۇلۇپ قېلىندى. ئۇزۇمۇ قىزغىنلىق بىلەن «ئۇيغۇر خەلق قوشاقلىرى» (7-قىسىم)، «ئۇيغۇر خەلق ماقال-تەمسىلىرى» (7-قىسىم)، «ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» (7-قىسىم) قاتارلىقلارنى توپلاپ نەشر قىلدۇردۇم. «ئەمىر تۆمۈر كورگانى ھەقىقىدە قىسسە»، «مەسنەۋى خاراباتى»، «دىۋان قارى» قاتارلىق ئۇيغۇر كىلاسسىك ئەدەبىياتىغا تەئەللۇق مەشھۇر بايلىقلارنى چاغاتاي ئۇيغۇرچىسىدىن نەشرگە تەييارلاپ جامائەت بىلەن يۈز كۆرۈشتۈردۇم.

سوئال: سىز ئىجتىمائىي قىممەتكە ئىگە ۋەقە-ئىشلار تېما قىلىنغان نۇرغۇنلىغان راست ئىشلار خاتىرىسىنى كەينىدىن ئېلان قىلدىڭىز. سىز قانداقسىگە راست ئىشلار خاتىرىسىگە قىزىقىپ قالغانتىڭىز؟

جاۋاب: مېنىڭ قەلەمنى قولۇمغا ئېلىپ يېزىقچىلىق قىلىپ يۈرگىنىمگە 52 يىل بوپتۇ. يېقىنقى يىللارغىچە شۇنچە كۆچىسەممۇ، ھېكايە، پوۋېستتىن ئاشالماپتىمەن. يازغانلىرىمىنىڭ ئىچىدە بىر قانچە ھېكايە، پوۋېستىم ئۆزۈمگە يارايدۇ. باشقىلىرى ئادەتتىكىدەك بىلىنىدۇ. ئوقۇرمەنلەرگە قانچىلىك ياردى بىلمەيمەن، ئەسەرلىرىمنى ماختاپ يېزىلغان ئوبزورلارغا قاراپ «ھە، بىرئاز ياخشى يازغان ئوخشايمەن» دەپ قالمەن - شۇ!

ھېكايە، پوۋېستلارنى يېزىپتىمەن. ئەمدى پىروزىنىڭ يىرىك ژانىرى بولغان رومانغا تۇتۇش قىلىپ باقاي دەپ، ئاينىغى چىقماس خىياللارنى سۈرۈپ يۈرگەن يىللاردا، بىر قىسىم يازغۇچىلىرىمىز ئىجادىيەت سالمىقىنى بۇراپ، رومان ئىجادىيىتىگە كىرىشىپ، رومانلىرىنى ئارقا-ئارقىدىن نەشر قىلدۇرۇپ، ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا رومان يېزىش داغدۇغىسىنى قوزغىۋەتتى. بۇنىڭغا قاراپ، مېنىڭ رومان يېزىش ھەۋىسىم تېخىمۇ كۈچەيدى. بىر قانچە رومانغا لايىھە تۈزۈپ، كۆڭلۈمدە پىشۇرۇپ يازاي دېگەندەك، كاللامغا ئۇشتۇمتۇت بىر خىيال كېلىپ قالدى. «ئېزىز ساۋۇت، سەن راستىنلا رومان يازالامسەن؟ رومان يازغۇدەك ھالىڭ بارمۇ؟ يازغىنىڭ تارىخنىڭ سىنىقىدىن ئۆتەلەمدۇ؟» دەپ، ئۆز-ئۆزۈمگە سوئال قويدۇم. ئاخىر ئۆزۈمنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيەت ئىقتىدارىمنى دەكشۈپ كۆرۈپ، رومان يېزىشتىن يالتايدىم. مېنىڭدە رومان يازغۇدەك قەلەم قۇۋۋىتى يوق ئىكەن. يېشىم چوڭىيىپ تەپەككۇر ئىقتىدارىم ئاجىزلاپتۇ. رومان شوتىسىنىڭ بالداقلىرىغا ئېسىلىپ قېلىپ يا چىقالماي، يا چۈشەلمەي پۇلاڭشىپ قالغۇدەكمەن.

دەردى تولا، لېكىن دەرمانى يوق ئىجادىيەت ئىشقىم قەلبىمنى تاتلاپ، ھېچ ئارام بەرمەي، مېنى بىر نەرسە يېزىشقا ئۈندەپلا تۇراتتى. نېمىنى يازسام بولار؟ كۆڭلۈمگە گۈپپىدە مەن

بېشىمدىن ئۆتكۈزگەن ۋە ئاڭلىغان بىر قانچە ۋەقە-ھادىسىلەرنى ئەدەبىي شەكىل بىلەن خاتىرىلەپ قويايلى، قولۇمدىن كېلىدىغان ئىشنى قىلاي، دېگەن ئوي كەلدى-دە، يېزىشقا چۈشتۈم. يازغانلىرىمغا دەسلەپتە «سەرگۈزەشتە»، «كەچمىش» دەم نام قويدۇم. ئەسلىمە ياكى ئەدەبىي ئاخبارات دەي دېسەم، مېنىڭ يازغىنىم ئانچە-مۇنچە دىيالوگ، ئاپتورنىڭ ھېس-ھاياجانلىرى، چۈقانلىرى مەلۇم تەلەپكە ماسلاشقان، سان-سىپىرلىق بايانلارغا تولغان دوكلات ئەمەس. شۇڭا بىر مەزگىل «سەرگۈزەشتە»، «كەچمىش» ئاتالغۇسى بىلەن ئاتاپ، ھەرقايسى مەتبۇئاتلارغا ئەۋەتتىم، بەزى ژۇرناللار «ئەسلىمە»، يەنە بەزى ژۇرناللار «ئەدەبىي خاتىرە» نامى بىلەن ئېلان قىلىشتى.

بىر مېھماندارچىلىق سورۇنىدا ئىجادىيەت توغرۇلۇق گەپ-سۆز بولۇپ قالدى. شۇ جەريانداڭ ياش يازغۇچى ئاببىاس مۇنىياز مۇئەللىمنىڭ ئاغزىدىن پوسۇققىدە «راست ئىشلار خاتىرىسى» دېگەن ئاتالغۇ چىقىپ قالدى. بۇ ئاتالغۇ ماڭا يېڭىلىق تۇيۇلۇپ، يېزىۋاتقانلىرىمغا مۇشۇ نامنى قويسام مۇۋاپىق بولغۇدەك دەپ، شۇ نامنى قويدۇم. ژۇرناللار بىر مەزگىلگىچە يەنىلا «ئەسلىمە»، «ئەدەبىي خاتىرە» دەپ ئېلان قىلىشتى. مەن «راست ئىشلار خاتىرىسى» نامىدا ئەۋەتىۋەردىم... ئاخىر «تەڭرىتاغ» ژۇرنىلى «راست ئىشلار خاتىرىسى» دەپ ئاتىساقمۇ بولىدىكەن، بىز ھەمىشەملا باشقىلارغا تەقلىد قىلىپ ئۆتىمىزمۇ؟ مۇشۇ نامنى بېكىتەيلى، دېگەن تونۇشقا كېلىپ، كېيىنكى ئەسەرلىرىمگە مۇشۇ نام بىلەن ئورۇن بەردى. مەزكۇر ژۇرنال مەخسۇس «راست ئىشلار خاتىرىسى» سەھىپىسىنى ئېچىپ ھازىرغىچە داۋاملاشتۇرۇۋاتىدۇ. يېڭى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ بۆشۈكى، ئانا ژۇرنال «تارىم» ۋە «ئاقسۇ ئەدەبىياتى»، «قۇمۇل ئەدەبىياتى»، «كېرۇران» قاتارلىق يەرلىك ژۇرناللارمۇ ئاشۇ نام بىلەن ئىجادىيىتىمگە ئورۇن بېرىپ كەلمەكتە. مەركىزىي مىللەتلەر نەشرىياتى ئۇيغۇر بۆلۈمى ئەسەرلىرىمگە جىددىي قاراپ «نۇرخان ئاچام»، «ۋاپادار ئىت» ناملىق ئىككى راست ئىشلار خاتىرىسى كىتابىمنى نەشر قىلىپ جامائەت بىلەن يۈز كۆرۈشتۈردى. قانات بولمىسا ئۇچقىلى بولمايدۇ. ھەرقايسى ئەدەبىي ژۇرناللار، نەشرىياتلار ماڭا قانات بولدى. شۇڭا تارىخىي مەسئۇلىيەت يۈكسەكلىكىدە تۇرۇپ، ماڭا ئىلھام، مەدەت بەرگەن ئاشۇ ژۇرناللارنىڭ، نەشرىياتلارنىڭ جاپاكەش مۇھەررىرلىرىگە چىن قەلبىمدىن رەھمەت ئېيتىمەن!

سوئال: ئېزىز ساۋۇت ئاكا، سىزنىڭ «نۇرخان ئاچام»، «ۋاپادار ئىت» ناملىق توپلىمىڭىزدىكى ئەسەرلەرنى ۋە «تارىم»، «تەڭرىتاغ»، «ئاقسۇ ئەدەبىياتى» قاتارلىق ژۇرناللاردا ئېلان قىلىنغان ئەسەرلىرىڭىزنى قىزىقىش بىلەن ئوقۇپ چىقتىم، تولىمۇ تەسىرلىك ۋە ئۆزگىچە يېزىلىپ تۇر. سىز بۇ ئەسەرلەرنى يېزىشتا بۇاستە بېشىڭىزدىن كەچۈرگەن ۋەقەلەرنى ئاساس قىلدىڭىزمۇ؟

جاۋاب: مەن راست ئىشلار خاتىرىلىرىمنى بېشىمدىن كەچۈرگەن ئىشلارغا ئاساسەن يېزىپ چىققان. ئاز بىر قىسىملىرىنى كىشىلەردىن ئاڭلىغانلىرىم بويىچە پەردازلىمايلا قەلەمگە ئالغان. لېكىن راستلىقى ئەتراپلىق تەكشۈرۈلۈپ، ئىسپاتتىن ئۆتكەندىن كېيىن، ئاندىن پىششىقلاپ يېزىلغان. مەن بۇلارنى ھەر بىر ئەسەرنىڭ ئۆزىدە ياكى مۇقەددىمە-خاتىمىلىرىدە ئىزاھلاپ ماڭمىغا نىدىم. سىزنىڭ يازغانلىرىمنى ئېرىنمەي ئوقۇپ چىققانلىقىڭىزغا رەھمەت!

سوئال: سىز «نۇرخان ئاچام» ناملىق ئەسىرىڭىزنى قانداق بىر ئىلھامنىڭ تۈرتكىسىدە يېزىپ چىقتىڭىز؟

جاۋاب: مەن بۇ ھەقتە ئەسەرنىڭ خاتىمىسىدە قىسقا ھەم ئېنىق قىلىپ ئىزاھات بەرگەنىدىم.

سۆيۈملۈك نۇرخان ئاچام، رەزىللىك بىلەن ئېلىشىشقا جۈرئەت قىلغۇچى ھەم ئېلىشقۇچى بىر قەھرىمان ئانا! ئۇيغۇر ئاياللىرى ئىچىدىن

چىقىقان بىر ئۇلگە! ئۇ، رەزىل كۈچىنىڭ تەھدىتىگە دۇچ كەلگەندە قورقۇپ، ئۆزىنىڭ يوقىتىپ ئۇ لۇمنى كۈتۈپ ئولتۇرماي، قارشىلىق كۆرسەتكەن، ئانىلىق جاسارىتى بىلەن رەزىل رەقىبىنى ئوغرىنى يەر بىلەن يەكسان قىلىپ تاشلىغان ئۇلۇغ ئانا! مەن ئۆتكەن ئەسىرنىڭ 80-يىللىرىدا نۇرخان ئاچام بىلەن قوشنا ئولتۇرغانىدىم. ئۇ بىر كۈنى بېشىدىن ئۆتكەن ئىشلارنى سۆزلەپ بەردى. ئۇنىڭ سۆزلەپ بەرگەن پاجىئەلىك بايانلىرىنى ئاڭلاپ قۇلىقىمغا، كۆزلىرىمگە ئىشەنمەيلا قالدىم. مەن ئۇ ئايالغا ھاڭ-تاڭ بولغان ھالدا ئولتۇرۇپ قالدىم. چۈنكى، كەچمىشلىرىنى سۆزلەۋاتقان ئايال قانداقتۇ بەستلىك، كۈچلۈك، ۋاتىلداق بىر ئايال بولماي، ئاددىي-سادىدا، ئېغىر-بېسىق، دوغىلاق، يول يۈرسە ئېزىلەڭگۈلۈك قىلىپ مىس-مىسلاپ ماڭىدىغان 55 ياشلار چامىسىدىكى بىر ئايال ئىدى. «ئاشۇ ئايال راستىنلا زىيانكەش قاتىل، سايات بىر ئوغرىنىڭ بېشىنى پالتا بىلەن چېپىپ ئۈزۈۋەتكەنمىدۇ؟!» دەپ ئۆزۈمگە سوئال قويايتتىم. لېكىن ئۇنىڭ شۇنداق قىلغىنى راست ئىدى. ئىنسانلار ھايات پائالىيىتىنىڭ سىر-ئەسرارلىرىنىڭ تېگىگە يېتىپ بولماق بەكمۇ تەس ئىكەن. كۆتمىگەن، ئويلىمىغان دەقىقە ئىچىدە جاسارەت جەھەتتە مۇشۇك شىرغا ئايلىنىدىكەن. نۇرخان ئاچامنىڭ دېگەنلىرىنى ئەسەردە تولۇق ئىپادە قىلدىم. شۇنىڭ ئۈزى كۇپايە.

سوئال: سىز «ۋاپادار ئىت»، «كېلەر تويىنىڭ ئارىسىدا قېلىش»، «بۆرە كۆچۈكى كۆككۆز»، «بۆرە بىلەن ئۇچرىشىش»، «بىر ئېيىق ئائىلىسىنىڭ ئېچىنىشلىق تەقدىرى»، «سېرىقئېيىقنىڭ بىلەن دۆ» قاتارلىق ئەسەرلىرىڭىزدە ھايۋانلارنىڭ ياشاش ئادىتى، خۇسۇسىيىتى، تەبىئەت ۋە ئىنسانلار بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى ئادەمنى قايىل قىلارلىق دەرىجىدە ئىنچىكە تەسۋىرلەپسىز. شۇنىڭغا قارىغاندا ھايۋانلارنى تەتقىق قىلىشقا زېھنىڭىزنى خېلى سەرپ قىلغان ئوخشىمامسىز؟

جاۋاب: مەن ھايۋانلارنى كۈن-تۈنلەردە تاغ-ئورمانلارغا بېرىپ، ئېتىز-دالىلاردا يۈرۈپ كۆزىتىپ، خاتىرىگە ئېلىپ تەتقىق قىلىدىغان تەبىئەتشۇناس، ھايۋاناتشۇناس ئەمەس. لېكىن مەن كىچىكىمدىنلا ھايۋانلارغا قىزىقاتتىم، ھېلىمۇ بۇ ئادىتىمنى تاشلىغىنىم يوق.

ھايۋانلارنىڭ تۇرمۇش ئادەتلىرىنىڭ ئاز يەرلىرى ئىنسانلارنىڭكىگە ئوخشاپ كەتسىمۇ، كۆپ قىسىم يەرلىرى ئوخشىمايدۇ. ھايۋانلار ئۆزگىچە بىر دۇنيا. شۇڭا ئۇلار ھەرقانداق بىر ئىنسانىنى ئاشۇ ئۆزگىچىلىكى بىلەن قىزىقتۇرىدۇ. مەسىلەن: ئىت چارۋىلارنى، مۇشۇك قوشلارنى باقىدۇ. ئىنسانلار تىلى ۋە ھەرىكىتى ئارقىلىق ئۆزىنى ئىپادىلەيدۇ. ھايۋانلار بولسا ھەرىكىتى ئارقىلىق ئۆزىنى ئىپادىلەيدۇ. مەسىلەن: ئىت خۇشامەت ۋە بىر نەرسە تەمە قىلغاندا قۇيرۇقىنى شىپاڭشىتىدۇ. غەزەپلەنگەندە ئېتىلىپ ئاچچىق قاۋايدۇ، قويلار قورسىقى ئاچقاندا مەرەپ دادلايدۇ، ۋەھاكازالار ...

دېمەك، ھايۋانلارنىڭ بۇ ئەمەلىي ھەرىكەتلىرىگە قاراپ نېمە دېمەكچى، نېمە قىلماقچى ئىكەنلىكىنى سېزەلەيمىز. كەيپىياتىنى بىلەلەيمىز. مېنىڭ ھايۋانلار ھەققىدە يازغان راست ئىشلار خاتىرىلىرىمنىڭ مەنبەسى، ئىنچىكە تەسۋىرلەر ئاشۇ خىل ئەمەلىي ھەرىكەت «تىلى»نى چۈشىنىشتىن كەلگەن.

سوئال: ئېكولوگىيەلىك مۇھىتنى قوغداش، ھايۋانلار بىلەن ئىناق ئۆتۈش ھازىر ئىنسانلار ئورتاق كۆڭۈل بۆلۈۋاتقان مۇھىم مەسىلە بولۇپ قالدى. سىز ھايۋانلار تەسۋىرلەنگەن ئەسەرلىرىڭىزنى بۇ دۇنياۋى تېمىغا ياندىشىش ئۈچۈن قەلەمگە ئالدىڭىزمۇ؟

جاۋاب: شۇنداق دېسەكمۇ بولىدۇ. ئەقلىمگە يەتكەن چاغلىرىمدىلا، ئادەملەرنىڭ تىرىكچىلىك پائالىيەتلىرىدىكى رىقابەتتە مەنپەئەتكە ئېرىشىش ئۈچۈن بىر-بىرىگە يول قويماي، ئادالەتسىزلىك، رەھىمسىزلىك قىلمىشلىرى، ئادەملەر-

نىڭ ھايۋانلارنى پاجىئەلىك ئۆلتۈرۈشلىرى، ھايۋانلارنىڭ ھايۋانلارغا شەپقەتسىزلىكى قىلىشلىرى، ھەتتا ئۆز بالىلىرىنى يەۋېتىشلىرى ماڭا كۈچلۈك تەسىر قىلىپ، بۇ دۇنيادىكى ئىشلارغا ھەيران قالغانىدىم. شۇنىڭدىن باشلاپ تىلسىز، بىزگە دەخلىسىز ھايۋانلارغا ھېسداشلىقىم قوزغىلىپ، ئىنسانلارنىڭ ھايۋانلارغا قىلغان مۇئامىلىسى، قاباھەتلىك قىلىقلىرى نەپرىتىمنى قوزغاپ، ھايۋانلارغا يۇمشاق كۆڭۈل بولۇپ قالدىم.

تېلېۋىزوردا «ھايۋانات دۇنياسى» پروگراممىسىنى كۆرگىنىمدە ئادەملەرنىڭ ھايۋانلارنى رەزىللەرچە ئوۋلاۋاتقانلىقىنى، ھايۋانلارنىڭ بىر-بىرىگە زوراۋانلىق قىلىۋاتقانلىقىنى، ياۋۇز شىرنىڭ ياۋاش تاغىل ئاتنى دەھشەتلىك ۋاستىلەر بىلەن يەۋەتكەنلىكىنى، تىمساھنىڭ سۇ ئىچىۋاتقان شوخ ھەم ئوماق جەرەننى تۇتۇۋېلىپ، سۇدا پالاقشىتىپ قىيناۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ئولتۇرالماي قالىمەن. شۇ سەۋەبتىنمىكىن سىز يۇقىرىدا سوربغان تېمىغا ماسلىشىش خاھىشچانلىقىم قوزغىلىپ قالدى. بىز مەدەنىيەتلىك بىر دۇنيادا ياشاۋاتىمىز. شۇنداق ئىكەن، ھايۋانلارنىڭ ياشاش ھوقۇقىغا ھۆرمەت قىلىشىمىز، ھاياتىغا دەخلى-تەرۇز قىلماسلىقىمىز، ئۇلار بىلەن ھەقلىق يوسۇندا ئىناق ئۆتۈشىمىز كېرەك.

سوئال: سىزنىڭچە راست ئىشلار خاتىرىسى قانداق بولۇشى كېرەك؟

جاۋاب: مەن «راست ئىشلار خاتىرىسى» ھەققىدە مەخسۇس تەتقىقات ئېلىپ بېرىشقا قادىر بولالمىدىم. يازغانلىرىمنى تەقرىز قىلالمىدىم. كۆزۈمنىڭ كۆرۈش قۇۋۋىتى كۇندىن-كۇنگە ئاجىزلاپ كېتىپ بارىدۇ. شۇڭا مەتبۇئاتلاردا كۆرۈنگەن ھەممە ئەسەرلەرنى كۆرۈپ بولالمىدىم. بىر نەچچە «ئەدەبىي ئاخبارات»، «ئوچېرىك»، «ئەدەبىي خاتىرە»نى ئوقۇپ كۆرۈپ باقتىم. مېنىڭ يازغانلىرىم ئۇ ژانىرلارغا ئوخشىمايدىغاندەك قىلىدۇ. مېنىڭ يازغانلىرىم ھېكايىچىلىق تۈسى قويۇق، بايان تەرىقىسىدىكى خاتىرىدەك قىلىدۇ. ئەگەر «راست ئىشلار خاتىرىسى»نى «ئەدەبىي ئاخبارات»، «ئەدەبىي خاتىرە»لەر بىلەن ئوخشاش دېيىلسە، نام-ئاتاقلىرىمۇ ئوخشاش بولغان بولار ئىدى.

قايسى يىل ئىكەنلىكى ئېسىمدە يوق، ئىش قىلىپ «تەكرىتاغ» ژۇرنىلىنىڭ مەلۇم بىر سانىدا «راست ئىشلار خاتىرىسى» ۋە ئۇنىڭ ئالاھىدىلىكى ھەققىدە تاتلىق، ئىخچام، جايىدا يېزىلغان تەھرىر ئىلاۋىسى بېرىلدى. مېنىڭ يازغانلىرىم شۇ ئىلاۋىدە ئوتتۇرىغا قويۇلغان «نەزەرىيەۋى» قاراشقا ماس كېلىدۇ. ژۇرنالنى تاپالىغان بولسام شۇنىڭدىن نەقىل ئالاتتىم. مېنىڭچە، ئىلاۋىدىكى باھا خېلى ئورۇنلۇق.

سوئال: سادىر تۇرسۇن نىياز ئۇدۇنلۇق ئەپەندى «ئاقسۇ ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىنىڭ 2009-يىللىق 1-سانىدا ماقالە ئېلان قىلىپ، «ۋاپادار ئىت» ناملىق راست ئىشلار خاتىرىسى توپلىمىغا يۇقىرى باھا بەردى. سىز قانداق ھېسسىياتتا بولدىڭىز؟

جاۋاب: ماختىسا كىم خۇشال بولمايدۇ دەيسىز؟! لېكىن ماختاش، كۆتۈرۈش ياكى تەنقىدلەش سەممىي، توغرا نىيەت بىلەن بولۇشى كېرەك. ئۆز ۋەزنىدىن ئاشۇرۇۋېتىلگەن ماختاش ياكى قەستەن، غەرەزلىك ھالدىكى تەنقىد، سۆكۈشلەر كىشىنى خىجالەت قىلىشقا ياكى غەزەپلەندۈرۈشكە سەۋەب بولىدۇ.

مېنىڭچە، سادىر تۇرسۇن نىياز ئۇدۇنلۇق ئەپەندىمنىڭ بۇ ماقالىسى ئاددىي-ساددا، لېكىن ئىنتايىن سەممىي نىيەتتە يېزىلغان. ئېلگىرى كۆز ئالدىمىزدىن ئۆتكەن چەكتىن ئاشقان ئاتاق، سەمىمىيەتسىزلىك بىلەن ئېيتىلغان ھەمدۇ سانا‌غا، كىشىنىڭ شەخسىيىتىگە تېگىدىغان ناباب، قوپال، زەھەرخەندە تىل ئىشلىتىلگەن، ئۆزىنى كۆرسىتىشكە ئۇرۇنىدىغان مۇھاكىمە، تەقرىزلەردىن تۈپ پەرقلىنىدۇ. شۇڭا، بۇ ماقالىنى ئوقۇپ خۇرسەن بولدۇم.

سوئال: ئاڭلىسام سىز خېلى ئۇزاق ۋاقىت يېزىقچىلىقنى تاشلاپ، كېيىن يەنە تېپىۋاپتىكەنسىز ـ ھە؟

جاۋاب: 1966ـ يىلى قوزغالغان «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»دا قىزىل قوغدىغۇچىلار «ئەكسىيەتچى شائىر ـ يازغۇچى» دەپ، قالپاق كەيگۈزۈپ، تولا كۆرەشكە تارتىپ، ھېچ ماجالىمنى قويمىدى. شۇنىڭ بىلەن ئەدەبىيات، قەلەم ۋە ئىجادىيەتتىن ئايرىلىپ 11 يىلغىچە «تەنھا» يۈردۈم.

1977ـ يىلى 6ـ ئاي بولسا كېرەك، ئاتاقلىق ئەدەبىي تەنقىدچى مۇھەممەد پولات بىر نەچچە كىشى بىلەن بىرلىكتە «تارىم» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمى نامىدىن ئاقسۇ رايونىدا ئەدەبىي ئىجادىيەت سۆھبىتى يىغىنى ئاچقىلى كەلدى. مۇھەممەد پولات ئىلگىرى مېنىڭ «كاككۇك گۈلىنى ئەسلەيمەن» ناملىق ئەسىرىمنى ۋە باشقا ژانىردىكى ئەسەرلىرىمنى ئوقۇغان ئىكەن. ئۇ مېنىڭ يىغىنغا قاتنىشىشىم ئۈچۈن ئۆيۈمگە ئادەم ئەۋەتىپتىكەن، مەن بېرىشنى خالىمىغاندىم. مۇھەممەد پولات يىغىنغا قاتناشقان قەلەمكەشلەردىن سۇرۇشتۇرۇپ تۇرالغۇمغا كەپتۇ. ئۇ دولامغا قىپقىپ تۇرۇپ:«سەندە ئۈمىد بار، ئۇنداق قىلمايلا قەلەمنى قولۇڭغا ئال، جاھانمۇ ياخشىلىنىشقا قاراپ يۈزلىنىۋاتىدۇ» دەپ تۇرۇۋالدى ھەمدە ئۇنىمىغىنىغا قويماي، يىغىن زالىغا ئېلىپ كىردى. مۇھەممەد پولاتنىڭ ئىلھام ۋە مەدەت بېرىشى بىلەن بۇ يولنى يەنە تېپىۋالدىم.

مۇھەممەد پولات ئەپەندى مېنىڭ «كاككۇك گۈلىنى ئەسلەيمەن» ناملىق نەسرىمنى خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلدۇرۇپ «غەربىي دىيار ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىدا ئېلان قىلدۇردى. بۇ كىشىنىڭ قابىلىيەتلىكلىرىنى بايقايدىغان، مەسئۇلىيەتچان ۋە خالىس روھى مېنى قاتتىق تەسىرلەندۈرگەندى.

سوئال: سىز ئۆزىڭىزنى ھەقىقىي بىر يازغۇچى بولالىدىم دەپ قارامسىز؟

جاۋاب: مەن بۇ يىلنى ھېساب قىلغاندا 67 ياشار ۋە قىشنى بېشىمدىن ئۆتكۈزۈپتىمەن. تۇنجى شېئىرىم ئېلان قىلىنغاندىن بېرى ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللانغىنىمغا 52 يىل بولدى. بۇ يېرىم ئەسىر جەريانىدا نۇرغۇنلىغان شېئىر، ھېكايە، پوۋېست، راست ئىشلار خاتىرىسى ۋە باشقا ژانىردىكى ئەسەرلەرنى يازدىم. ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى، ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى دۇردانىلىرىنى رەتلەپ تۈزۈپ، بەش، ئالتە كىتاب قىلىپ نەشر قىلدۇردۇم. شۇنىڭغا قارىغاندا يازغۇچى بولۇپ قالغانىدەكمۇ قىلىمەن. ھەقىقىي بىر يازغۇچى بولالىدىممۇ، بولالمىدىممۇ، ئەدەبىيات ئەھلى ۋە سۆيۈملۈك ئوقۇرمەنلەر بۇنىڭغا بىر نەرسە دەپ باقسۇن، ئۇلار ئەڭ ئادىل باھالىغۇچىلار.

سوئال: سىزنىڭ يېزىقچىلىق ئادىتىڭىز قانداق؟

جاۋاب: مېنىڭ تىلغا ئالغۇدەك ئالاھىدە شەكىللەندۇرگەن يېزىقچىلىق ئادىتىمۇ يوق. ياش ۋە ئوتتۇرا ياش چاغلىرىمدا كاللامغا ئىجادىيەت ئىلھامى پەيدا بولغىنىدا (بۇنداق ئىلھام كۆپىنچە يول ماڭغىنىمدا، سەپەردە، يول ئۈستىدە كېلەتتى) يازىدىغان تېمىنى ئىمكانىيەت بار قايتىلاپ كاللامغا چۈشۈرۈپ، كۆڭلۈمدە قايتا ـ قايتا پىششىقلاپ، پۈرسەت كەلگەندە ئاندىن يازاتتىم. ياش چوڭايغانسېرى ئۇنتۇغاق بولۇپ كېتىپ باردىمەن. ئويلىغانلىرىمنى، يازماقچى بولغانلىرىمنى بەش كۈنگىچە سىجىل ئولتۇرۇپ يېزىۋالمىسام ئايىغىنى تاپالمايمەن. ئۇنتۇغاقلىقىمدىن چالا يېزىلغان ھېكايە، پوۋېستلىرىمدىن نەچچىسى تاشلىنىپ ياتىدۇ.

سوئال: ئاقسۇ دىيارىنىڭ ئەدەبىيات مۇھىتى ۋە ئاپتورلار قوشۇنىنىڭ ئەھۋالى قانداق؟

جاۋاب: ئاقسۇ دىيارىنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيەت مۇھىتى كۈندىن ـ كۈنگە ياخشىلىنىشقا قاراپ يۈزلىنىۋاتىدۇ دەپ قاراشقا بولىدۇ. كۆپلىگەن پىشقەدەم ۋە ياش يازغۇچى، شائىرلار، تەقرىزچىلەر ھازىرقى ياخشى شارائىتتىن ئىلھاملىنىپ، شېئىر، رومان، پوۋېست، ھېكايە، تەقرىز ۋە

باشقا تۇرلەردە خېلى كۆپ ئەسەرلەرنى يېزىپ، ياخشى نەتىجىلەرنى ياراتتى. ئالىي مەكتەپلەردە ئەدەبىيات كەسپىدە مەخسۇس تەربىيە كۆرگەن قابىلىيەتلىك ياشلار ئاپتورلار قوشۇنىغا قېتىلىدى. ئۇلارنىڭ ئەسەرلىرى «ئاقسۇ ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىدا ئېلان قىلىنىپ قالماستىن، «تارىم»، «تەكرىتاغ»، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» قاتارلىق ژۇرنالارنىڭ ئوپۇزلۇق گېزىت-ژۇرناللاردا ئېلان قىلىندى. باشقا مىللەتلەرنىڭ تىلىغا تەرجىمە قىلىنىپ، ئۆزگە مىللەتلەرگە تونۇشتۇرۇلدى. ئەسەرلىرى كىتاب قىلىنىپ نەشر قىلىندى. بىر قىسىم ئەسەرلەر مۇنەۋۋەر ئەسەرلەر قاتارىدا باھالىنىپ مۇكاپاتلاندى. ئاقسۇ ۋىلايەتلىك ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى، «ئاقسۇ ئەدەبىياتى» ژۇرنىلى يازغۇچى - شائىرلارنى تەشكىللەپ ۋە يېتەكلەپ، ئۇلارنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيەت قىزغىنلىقىغا ئىلھام، مەدەت بەردى.

سوئال: ھازىرغىچە قانچىلىك ئەسەر يازدىڭىز؟ قايسى ئەسىرىڭىز مۇكاپاتلاندى؟

جاۋاب: 1958-يىلدىن باشلاپ مەتبۇئاتلاردا ئېلان قىلىنغان شېئىر ۋە نەسرىي ئەسەرلىرىم خېلى كۆپ. بۇنى بىر-بىرلەپ تىزىش ئەپسىز. ئىجادىي ئەمگىكىمنىڭ ئىخچام كۆرۈنۈشى توپلام ۋە كىتابلىرىم. ھېكايە-پوۋېست توپلاملىرىم «مۇھەببەت ناخشىسى»، «مېدالىيون»، «گاچا قىزنىڭ قەلبى»، «ئالتۇن يەردە قالمايدۇ»، «گۈزەل-لىك يۇلتۇزى»، «ھەسەل سېتىۋېلىش» قاتارلىقلار. نەشرگە تەييارلىغان كىتابلىرىم «ئەمىر تۆمۈر كۆراگان ھەققىدە قىسسە»، «مەسنەۋى خالراباتى»، «دىۋان قارى»، «ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» (7-قىسىم)، «ئۇيغۇر خەلق قوشاقلىرى» (7-قىسىم)، «ئۇيغۇر خەلق ماقالە-تەمسىللىرى» (7-قىسىم) قاتارلىقلار. «نۇرخان ئاچام»، «ۋاپادار ئىت» (راست ئىشلار خاتىرىسى) توپلىمىدىن كېيىن، «گۈزەل سەھرادىكى چۇش»، «بۆرە كۆچۈكى-كۆككۆز»، «تەكرىتاغ باغرىدا» قاتارلىق راست ئىشلار خاتىرىلىرىمنى ئېلان قىلدۇردۇم. ئۇلارنى يىغىپ يەنە بىر توپلامغا تەييارلىدىم. بۇنى قايسى نەشرىيات چىقىرىپ بىرەر دەپ تەمەدە يۈرىمەن.

1982-يىلى 8-ئايدا ئاپتونوم رايون بويىچە چاقىرىلغان «شىنجاڭ ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىياتىنىڭ 30 يىللىق مۇنەۋۋەر ئەسەرلەر مۇكاپاتى»دا «كاككۇك گۈلىنى ئەسلەپ» دېگەن نەسرىم 3-دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى. 2000-يىلى 9-ئايدا مەرپەتپەرۋەر تىجارەتچى مامۇتجاننىڭ خاراجەت چىقىرىشى، «ئاقسۇ ئەدەبىياتى» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمىنىڭ ئۇيۇشتۇرۇشى بىلەن ئىجادىي تۆھپىلىرىم ئۈچۈن تون كىيگۈزۈلدى.

«تارىم» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمى 2007-يىلى 5-ئايدا «تارىم» ژۇرنىلىنىڭ 555-سان نەشر قىلىنغانلىق مۇناسىۋىتى بىلەن ئۆتكۈزۈلگەن چوڭ يىغىندا «تۆھپە» مۇكاپاتىغا ئېرىشتىم. شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلغان «ئۇيغۇر ئەدەبىلىرى» دېگەن سۈرەتلىك تەرجىمھال قامۇسىغا كىرگۈزۈلدۇم. 2008-يىلى 6-سان «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنىڭ مۇقاۋىسىغا (2-بەت) رەسىملىك تونۇشتۇرۇلدۇم. بۇنىڭدىن باشقا ئىككى قېتىم «خانتەكرى ئەدەبىيات مۇكاپاتى»غا ئېرىشتىم. ئاقسۇ دىيارىدا ئۆتكۈزۈلگەن ھەر خىل مۇكاپاتلاش پائالىيەتلىرىدە «تۆھپىكار مۇھەررىر» بولۇپ باھالاندىم، ئەسەرلىرىم ئۈچ قېتىم 1-دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

(ئېزىز ساۋۇت ئاقسۇ ۋىلايەتلىك مەدەنىيەت-تەتقىقات ئىدارىسىدىن دەم ئېلىشقا چىققان)
(ئېزىزجان خۇدابەردى شىنخۇا شىنجاڭ ئېنېرگىيە چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتىدە)
مۇھەررىر **مۇھەممەد ئەيسا ئۆزئەرك**

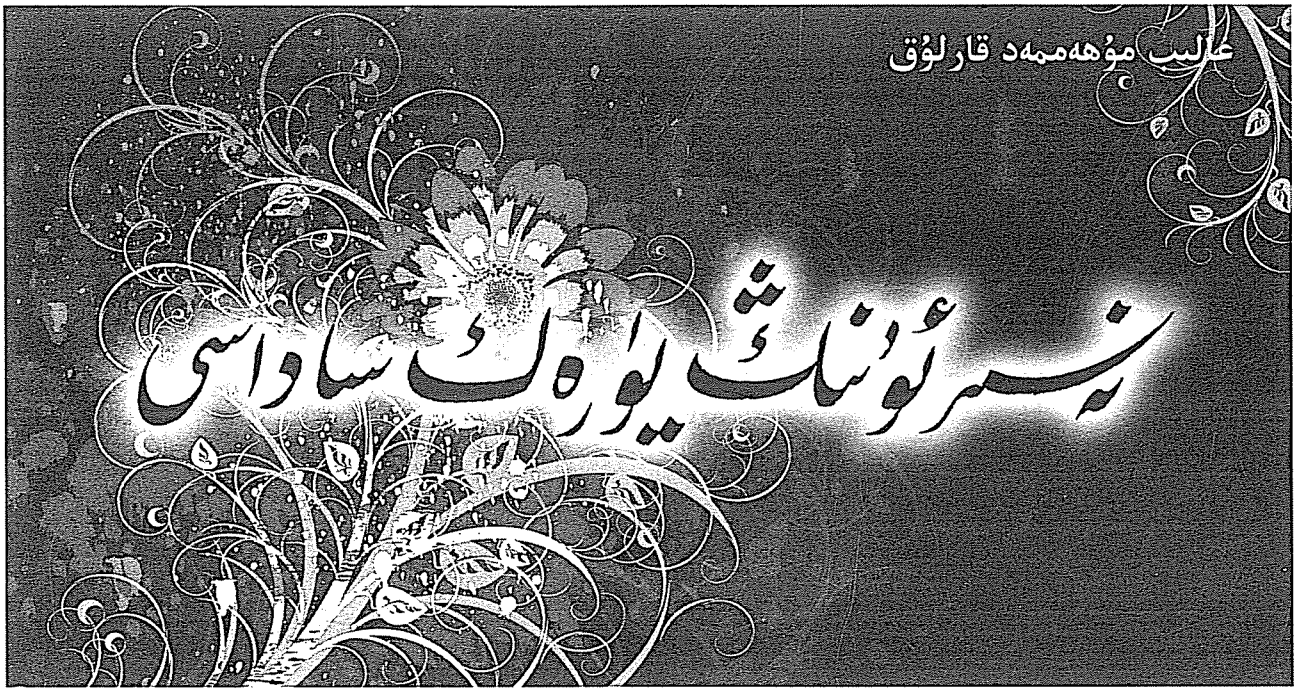

«زېمىننىڭ چىرايىنى سارغىيىپ كېتىپتۇ دەپ، ئاقارتىپ قويغىلى ئۇپا تۆككىنىڭمۇ بۇ ئاسمان؟

ئادەملەرنى ئاششىز قاپتۇ دەپ، تويغۇزۇپ قويغىلى ئۇن تۆككىنىڭمۇ بۇ، ئاسمان؟

ياكى يالڭاچ يەرنى ئىسسىق ياتسۇن دەپ، ماموق تاشلىغىنىڭمۇ بۇ ئاسمان؟

يا يېشىلزارلىقنى ئۆلۈپ كەتتى دەپ، كېپەن تاشلىغىنىڭمۇ بۇ ئاسمان؟

قوينۇڭدىن ئۇچۇپ چۈشتى سانسىز ئاق كەپتەك لەيلەپ، يەردىكى ھەر بىر كىشى كۆزۈڭگە گۈل كۆرۈندىمۇ ئاسمان؟»

* * *

ئىلگىرى نەسرىنى «ئەدەبىياتتىكى ئەڭ شاش ژانىر، ئۇ گويا بىر پارچە شېئىر» دېسە، ھاياجانسىدا مايىللىقىمنى بىلدۈرۈپلا ئۇنى تېگى-تەكتىدىن تازا ھېس قىلماپتىكەنمەن، يۈرىقىمدىكى قۇرلارنى ئوقۇپ مانا شۇ گەپنىڭ ئوبرازلىق ھەقىقىتىگە چىنپۇتتۇم. گەپ، ئادەمنى ئەنە شۇنداق چىنپۇتكۈزەلەيدىغان نەرسىلەرنىڭ يېزىلىشىدا ئىكەن! نېمىشقىكىن، ئاشۇ «كىتاب»نى قولۇمغا ئالسامىلا ئاۋۋال مۇشۇ پارچىلارنى ئوقۇيمەن، ئوقۇپ قانمايمەن، قانچىلاپ يېنىش - يېنىشلاپ ئوقۇغىنىم ئېسىمدە يوق! مۇشۇ پارچىلارنى ئوقۇش ئارقىلىق بىر خىل ھاياجانغا كېلىۋالمەندە، ئاندىن «كىتاب»تىكى باشقا نەسرىلەرنى قىزغىنلىق بىلەن ئوقۇشقا كىرىشىپ كېتىمەن.

بۇ «كىتاب» ماڭا نۇرغۇن نەرسىلەرنى بەردى، ھېس قىلدۇردى، ئۆگەتتى. يازغۇچىنىڭ ئىجادىيىتى ئىستىلى ۋە ئەقىدىسىنىڭ يارقىن سىمۋولىسى بولغان نەسىر ئىجادىيىتىدىكى ئىزچىللىقتىن ئىبارەت ئەڭ قىممەتلىك تەرىپىنى نامايان قىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، شۇ ئىزچىللىقنىڭ ھېكمەتكە بايلىتۇن كۆزنىكىنى ئىشارە قىلدى. مەن يازغۇچىنىڭ بىر پۈتۈن ئىجادىيىتى تارىخىغا نەزەر سالدىم. ئۇنىڭ ئىلگىرىكى كىتابلىرىدا ساددا پىكىرلەر بىلەن بىكارەك جۇلالانغان ھاياجان گەۋدىلىك بولسا، ھازىرقى «كىتاب»دا پاساھەتلىك تىل، پىكرىي تېرەنلىك ۋە پەلسەپىۋى ئىدىيە كىشىنى قايىل قىلاتتى.

مەن بۇنىڭدىن يازغۇچىنىڭ بەرىكەتلىك، ئەقىدىلىك قەلبىنىڭ ئارىپلىق يېشىغا قەدەم قويغانلىقىنى ئاڭقىرىغاندەك بولدۇم. قىستۇرۇپ قويۇشقا تېگىشلىك بىر نۇقتا شۇكى، نەسرىنىڭ شېئىرغا مايىلراق ئىكەنلىكىنى ئاپتورنىڭ ئۆزىمۇ «كىتاب »نىڭ مۇقەددىمىسىدىكى مۇنۇ بايانلىرى ئارقىلىق چەتكە قاقمىغان: «مانا شۇ گەپنىڭ تەسىرى بىلەن كېيىنكى كۈنلەردە قولۇمغا قەلەم ئالدىم، ئۆز شېئىرىمنى ــ ئۆز ئەسەرلىرىمنى يېزىشقا باشلىدىم.»

ئۇنداقتا مېنى شۇنچە چوڭقۇر تەسىرلەندۈرگەن بۇ «كىتاب» قايسى؟

ئۇ كىتاب دەل ئاتاقلىق يازغۇچىمىز ئەخمەت ئىمىن ئاكىنىڭ «جۇلدۇر كېپەن خوتۇنىنىڭ سادىسى» ناملىق نەسرىلەر توپلىمىدۇر. بىر قېتىم سۆھبەت خاتىرىسىنى ئىشلەش پۈرسىتىدە يازغۇچىمىزنى ئىزدەپ باردىم. ئۇ ئىشخانىسىدا مېنى ساقلاپ تۇرغان ئىكەن. بىز بىرەر قۇر ئەھۋالاشقاندىن كېيىن يازغۇچى ماڭا: «يازغۇچى دېگەن ئىجادىيەت قىلىدۇ، ئەدەبىيات تەتقىقاتچىلىرى شۇ ئىجادىيەتنى چۆرىدەپ تۇرۇپ تەتقىقات ئېلىپ بارىدۇ، شۇڭا ئەسلىي ئۇلار جاۋاب بەرسە ئەڭ مۇڭلۇق بولىدۇ» دېگەچ سوئاللارنى كۆرۈۋېتىپ بىردىنلا: «ماۋۇ سوئالىڭىزدىكى «ماكرولۇق نەسرىلەر ۋە مىكرولۇق نەسرىلەر» دېگىنىڭىزنى چۈشەندۈرۈپ بېقىڭا» دەپ سورىدى. مەن: «بۇ ھەم ھەجمىگىمۇ قارىتىلىدۇ، ھەم كۆزىتىش نۇقتىسىغىمۇ قارىتىلىدۇ» دەپ جاۋاب بەردىم. ئۇ: «مېنىڭ قارىشىمدا بىر پۈتۈن ئورمانلىقنى كۆزىتىپ يېزىلغان نەسر ماكرولۇق كۆزىتىش تېپىدىكى نەسر بولىدۇ، ئەگەر شۇ ئورمانلىقتىكى پەقەت بىر تۈپ دەرەخنى ياكى بىر تال گىياھنى كۆزىتىپ تۇرۇپ قەلەم تەۋرەتسەك، مانا بۇ مىكرولۇق كۆزىتىش بولىدۇ» دېدى.

دەرۋەقە بىز تىلغا ئېلىۋاتقان يازغۇچىنىڭ مەزكۇر توپلىمىدا ماكرولۇق كۆزىتىش تېپىدىكى نەسرىلەرمۇ ھەم مىكرولۇق كۆزىتىش تېپىدىكى نەسرىلەرمۇ بار. توپلامغا بىرىنچى بولۇپ كىرگۈزۈلگەن «سادا» ناملىق نەسرىنى ماكرولۇق كۆزىتىش تېپىدىكى نەسرىلەرنىڭ ۋەكىلى دەپ ئېيتىشقا بولىدۇ. «ئەخمەت ئىمىن «سادا» ناملىق نەسرىدە ئەنە شۇنداق بىر مەسئۇلىيەتچان ئەدەب سۈپىتىدە مەدەنىيەت قاتلىمىمىزدىكى ئەشەددىي بىر يىمىرىلىشنى، يەنى مەدەنىيەتنىڭ ئانىسى ۋە مادداي تاكامۇلى بولغان تەبىئەتنىڭ ۋەيران بولۇشىنى ئېچ - ئىچىگە پاتمىغان پىغان بىلەن كۆتۈرۈپ چىققان.» (باتۇر روزى: «نەسرچىلىكىمىزنىڭ يېقىنقى تەرەققىياتى ۋە ئەخمەت ئىمىن ئىجادىيىتى ھەققىدە قىسقىچە مۇلاھىزە») «سادا» ئىلان قىلىنغاندا ئۆز ۋاقتىدىلا ئەكس سادا پەيدا قىلىپ، ئۇ ھەقتە مەخسۇس مۇھاكىمە يېغىنىمۇ ئۆتكۈزۈلگەنىدى. ئانا تەبىئەت ۋە ئېكولوگىيە ئېڭى يەنە بۇ توپلامغا كىرگۈزۈلگەن «تۇپراق ساداسى»، «دولان دىيارىدا»، «ئېتىزلىقتىكى خىياللار»... قاتارلىق نەسرىلەردىمۇ ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان. مۇنداقچە ئېيتقاندا بۇنى مەزكۇر توپلامدىكى ئەسەرلەرنىڭ يارقىن تېمىلىرىدىن بىرى دەپ ئېيتىشقا بولىدۇ.

يازغۇچىنىڭ مىكرولۇق كۆزىتىش تېپىدىكى نەسرىلىرىگە ئۇنىڭ بۇ توپلىمىغا كىرگۈزۈلگەن «بارماق ھەققىدە پاراڭ» ناملىق نەسرى ناھايىتى ئوبدان مىسال بولالايدۇ. ئىنسان يارالغاندىن تارتىپ ئۇنىڭغا ھەمراھ بولۇپ كەلگەن بارماق ھەققىدە تالاي ئىنسانلار ھېكمەت تېپىپ، ئويلىنىش قىلىپ باقمىغان بولغىيتتى. ئۆتكۈر كۆزلۈك يازغۇچى كۆزىمىزگە ھەر مىنۇت، ھەر سېكۇنت كۆرۈنۈپ تۇرىسىمۇ بىز ئانچە ئېرەنىشىپ كەتمەيدىغان نەرسىلەردىنمۇ ھېكمەت ئىزدەشكە ماھىر كېلىدىكەن. قاراڭ، ئۇنىڭ ھەممىمىزدە بار بولغان قول بارماقلىرىدىن ھېكمەت تاپقىنىنى! يەنە كېلىپ ھېكمەت تولىمۇ ئوبرازلىق، تەسىرلىك، جايىغا چۈشكەنكى، ئۇنى دۇنيا

غا، كىشىلىك جەمئىيىتىگە، كىشىلىك جەمئىيىتىدىكى ئۆملۈكنىڭ قۇدرىتىگە تىمسال قىلغانلىقىنى كۆرمەمدىغان! مانا بۇ «قەتىرىگە يوشۇرۇنغان دېگىز» ھەقىقىتى، روجەكتىن دۇنيانى كۆزەتكەندەكلا بىر ئىش. مىكرولۇق كۆزىتىش تېپىدىكى نەسرلەرنىڭ تۈپ ئالاھىدىلىكى ۋە چىقىش نۇقتىسىمۇ مانا مۇشۇ. قاراڭ:

«ئۆملۈك دېگەن نېمە؟ دەپ سوريدىڭغۇ بۇرادەر. ئۇنىڭ نېمىلىكىنى مانا بارماقلىرىڭلا بىلدۈرۈۋاتىدۇ. ئۇچ بارماق بىرلەشسە قەلەم تۇتالايدۇ، بەش بارماق بىرلەشسە قىلىچ تۇتالايدۇ. بەش بارمىقىڭ چېچىلسا، ھەي ئۇنداق قىلما، ماڭا ئىچىڭ ئاغرىسۇن، دەپ كەينىڭگە يانسەن، بەش بارمىقىڭ تۇگۈلسە، دۇشمىنىڭنىڭ خامىرىنى يارسەن...

ئالقىنىڭنى ئاچ بۇرادەر، بارماقلىرىڭغا قارا! بايام دېگەندەك ئۇنىڭ بوي - بەستى بىر خىل يارالمىغان: بىرى پاكار، بىرى ئېگىز، بىرى ئورۇق، بىرى سېمىز. ئۇنىڭ قاتارىمۇ تەڭشەلمىگەن: يا پاكاردىن ئېگىزگە قاراپ تىزىلمىغان، يا ئېگىزدىن پاكارغا قاراپ. سەن تەڭشەلمىگەن جاھانىڭ تىمسالىنى بۇ تەكشىسىز قاتاردىنمۇ كۆرەلەيسەن. («بارماق ھەققىدە پاراڭ»دىن، توپلام 63 - بەت)

«ئوۋ تاماشىسى» مەزكۇر توپلامغا كىرگۈزۈلگەن نادىر نەسرلەرنىڭ بىرى. يازغۇچى نەسرىنىڭ بېشىدىلا تۆۋەندىكىدەك بايانلار بىلەن ئوقۇرمەننى نەسرگە باشلاپ كىرىدۇ: «... راست، بۇ دۇنيا تاماشا دۇنياسى ! ياق، تولۇقراق ئېيتقاندا بۇ ھەم تاماشا قىلىپ ئويناىدىغان، ھەم تاماشا قىلىۋېتىپ ئويلايدىغان دۇنيا ! مەن ئوۋ تاماشايىمىنى، تاماشا قىلىپ ئويناۋېتىپ ئۆزۈمچە ئويلىغانلىرىمنى سۆزلەپ بېرەي. سىلەرمۇ ئۆزۈڭلارغا تۇشلۇق ئوينىغاچ، مېنىڭ ئېيتقانلىرىمنى ئويلاپ باقارسىلەر.» ئاندىن رەسمىي تۇردە بىر ۋەقەلىككە ئۆتىدۇ، يەنى ئوۋچىغا ھەمراھ بولۇپ ئۇنىڭ قارچىغا بىلەن ئوۋ.ئوۋلاش جەريانىدىكى كۆرگەنلىرىنى ھەمدە بۇنىڭغا يارىشا ئويلىغانلىرىنى بايان قىلىدۇ، ئاخىرىدا يەنە ئۆز مۇلاھىزىسىگە قايتىپ كېلىدۇ - دە، ئوقۇرمەننىڭ ئەقلىي دىتىغا مۇناسىق مۇراجىئەت قىلغاچ نەسرىنى ئاياغلاشتۇرىدۇ: «قېنى تاماشا قىلىپ تۇرايلى ئاغىنىلەر، ئىنساب بەرسە ھەممىمىز تەڭ پۇخادىن چىقارمىز.» مېنىڭچە، بۇ خىل يېزىلىش قۇرۇلمىسىنى ئەخمەت ئىمىن نەسرلىرىنىڭ مەلۇم ئومۇمىيلىققا ئىگە ئالاھىدىلىكى دەپ ئېيتىشقا بولىدۇ. «توپلام»دىكى خېلى كۆپ نەسرلەردە بىر ۋەقەلىكنى ئوتتۇرىغا تاشلاپ، ئۇنىڭدىن بىر ھېكمەت كەلتۈرۈپ چىقىرىشتىن ئىبارەت بۇنداق ئۇسلۇب كۆزگە چېلىقىدۇ. ئەلۋەتتە «ئوۋ تاماشاسى»دا ئادەمنى ھەممىدىن بەك جەلپ قىلىدىغىنى ئۇنىڭدىكى ھېكمەت پايانى، بۇ خۇسۇستا ئۆز ۋاقتىدىلا ئوبزورلار ئېلان قىلىنغاچقا بۇ يەردە ئارتۇقچە توختىلىپ ئولتۇرمايمىز.

«توپلام»دا يەنە بىر باش تېما ئاستىدىكى چاتما نەسرلەرمۇ كۆپ ئۇچرايدۇ. بۇمۇ ئەخمەت ئىمىن نەسرلىرىنىڭ بىر ئالاھىدىلىكى بولسا كېرەك، بۇنىڭغا «سۇغا چىلاشقان تۇيغۇلار»، «ئۇر توقماق» تەمەچلىرى»، «دارۋاز خىياللىرى» قاتارلىق يەنە بىر مۇنچە نەسرلەرنى كۆرسىتىپ ئۆتۈشكە بولىدۇ. «سۇغا چىلاشقان تۇيغۇلار» دېگەن ماۋزۇ ئاستىدا جەمئىي 71 پارچە نەسىر بىرلىگەن بولۇپ، بۇلار خۇددى بىر يىپقا ئۆتكۈزۈلگەن 71 دانە مارجانغا ئوخشايدۇ. ھەر بىر مارجان بىر دۇنيا، بىر ھېكمەت قەترىسى. ئۇنىڭدا رەڭگارەڭ كىشىلىك ھايات ھەقىقەتلىرى ئەكس ئەتكەن. بۇلارنىڭ ئىچىدە بىر جۈملە ياكى ئىككى - ئۈچ جۈملىلىك نەسرلەر كۆپرەك. بۇلارنى نۆۋەتتىدە ھېكمەتلەر دەپ ئاتىساقمۇ بولىدۇ. «توپلام»دىكى خېلى كۆپ نەسرلەردە مۇشۇنداق ئالاھىدىلىك روشەن ئەكس ئەتكەن. بۇنىڭدىن نەسرە شەكىلگە قارىغاندا مەزمۇننىڭ

نېگىز ئىكەنلىكى، كۆپرەك پەلسەپىۋى ھېكمەت كە مايىلراق كېلىدىغانلىقى، جۇملىدىن نەسر يېزىقچىلىقىنىڭ بىر قەدەر ئەركىن بولىدىغانلىقىنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇ. ئەخمەت ئىمىن نەسرلىرى ماڭا مۇشۇ خىل چۈشەنچىنى ئاتا قىلدى.

ئەخمەت ئىمىننىڭ بەزى نەسرلىرىدە مەسەلىلىك خۇسۇسىيەت ناھايىتى كۈچلۈك. تۇرۇپلا ئۇنى مەسەلىمىكىن دەپ ئويلاپ قالىمىز. ئەمما ئويلىمىغان يەردىن بىر ھاياجانلىق كەيپىيات خۇلاسىلەنگەن پەلسەپىۋى ھېكمەت ئالدىمىزغا تاشلىنىدۇ - دە، ئاپتورنىڭ بۇ خۇلاسە — ئۆگۈتىدىن مەستخۇشلانغىنىمىزچە يەنىلا نەسر زوقىغا قايتىپ كېلىمىز. مەسىلەن: «زىراپە» دېگەن نەسرىدىن پارچە كۆرۈپ باقايلى:

— زىراپە ئېگىز دەرەخلەرگىلا ئېسىلىپ يۈرىدىكەن. ئۇ ئورمان ئەھلى تۇرۇپ نېمىشقا ئورمان ئىچىگە كىرمەيدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— چۈنكى ئۇ ئېگىز گىلا ئېسىلغاچقا، ئورمان ئۈنىڭغا قوينىدىن ئورۇن بەرمىگەن، — دەپتۇ ئۆچكە بالىسىغا چۈشەندۈرۈپ.

زىراپە ھەرقانچە گىدىيىۋالساڭمۇ، تەشنالىقىنى قاندۇرىدىغان ئەزىم دەريا ئالدىدا ئېڭىشمەي قالمايسەن ئاخىر.

«توپلام»دىكى خېلى كۆپ نەسرلەردە مانا مۇشۇنداق سىمۇوللاشتۇرۇش ئۇسۇلى ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان.

* قالايمىقانچىلىق ئۇستىدىن دەرد تۆككىلى تۇرغاندا سۆزمۇ قالايمىقانلىشىپ كېتىدىكەن. پاسكىنىچىلىق ئۇستىدىن شىكايەت قىلغىلى تۇرغاندا سۆزدىكى نەپسىلىكمۇ يوقىلىپ قوپالىلىشىپ كېتىدىكەن. («سادا»دىن)

* ئارتىسىڭمۇ شۇ ئىنسان، تاماشىبىنىڭمۇ شۇ ئىنسان! كۈلەلەيدىغانمۇ شۇ ئىنسان، يىغلىلايدىغانمۇ شۇ ئىنسان! ماختايدىغىنىمۇ شۇ ئىنسان، تىللايدىغىنىمۇ شۇ ئىنسان! ئاخىر ئۇنۇتۇيدىغىنىمۇ شۇ ئىنسان!... («چۈش ئىكەن - ھە، بۇ ھايات»تىن)

* — بالام، سۇ بولمىسا ئادەمنىڭ كېسىل بولىدۇ، مال - چارۋىنىڭ، ھەتتا يەرمۇ كېسىل بولىدۇ. مانا قاراڭ، تەكلىماكان دەل مۇشۇ سۇنىڭ كەملىكىدىن بىتاپ كىشىدەك ئېڭراپ ياتامدۇ!؟ («دولان دىيارىدا»دىن)

* ... گۆشنى پارچىلاپ تارقىتىپ بېرىدىغان ئادەم «بۆكەل» دېيىلىدىكەن ... مەن «بۆكەل»گە خىيالچان تىكىلدىم ھەم ئۇنىڭغا كۆڭلۈمدە ئالىلىق تىلىدىم. بۇ تىلىكىم ئىجتىمائىي ھاياتىمىزنىڭ ھالقىلىق - ھالقىلىق جايلىرىدىكى تالاي - تالاي «بۆكەل»لەرگىمۇ قارىتىلغانىدى. («دولان دىيارىدا»دىن)

* — ئاجىز ئاجىزلىقىغا تەن بەرمىگەن چاغدا كۆچلۈك ئۆزىنىڭ كۆچلۈك ئىكەنلىكىدىنمۇ گۇمانلىنىپ قالامدۇ، نېمە؟ — دەپ سورىدىم ئوڭچىدىن. («ئوڭ تاماشىسى»دىن)

* ئۇلار ھەقىقىي چاڭگال بولۇپ بىر نەرسىنى يۇلۇۋېلىشى ئۈچۈن يۈزەكىلا ئەمەس، بەلكى تېگى - تەكتى بىلەن بىرلىشىشى كېرەك. («بارماق ھەققىدە پاراڭ»دىن)

* — ئەخمەق، — دېدى ئۇ كۈلۈپ تۇرۇپ، — ئايغىردا بار خىسلەتنىڭ سەركىدە يوقلۇقىنىڭ سەۋەبىنى ھېلىغىچە بىلمەيسەن!؟ چۈنكى، ئايغىردا بار ئەركەكلىك سەركىدە يوق - دە. بىز ئۇنى پىچىۋەتكەن. («ئايغىر ۋە سەركە»دىن)

* بۇ بۈيۈكلۈككە چىقىپ بېشى قېيىپ قالغان ئادەم يەر يۈزىگە خام كاۋىدەك چۈشمەي قالمايدۇ. («دارۋاز خىياللىرى»دىن)

*... بوسۇغىدىن كۆپ ۋاقىتلاردا ئويلانمايلا ئۆتتۈم. بوسۇغىغا كېلىپ ئويلىنىپ تۇرۇپ قالغان ۋاقىتلىرىم تولىمۇ ئاز بولدى. («بوسۇغا»دىن)

* ئەسلىمە سېنىڭ ئۆتمۈشۈڭگە شاھىت بولالايدىغان دوستلىرىڭ بىلەنلا رېئال قىممەتكە

(ئاخىرى 32 - بەتتە)

ۋاڭ پېيفېي

قارغاش

(هېكايه)

ئابدۇسالام ئابلىز تەرجىمىسى

يىلان ئۆتى كۆزنى روشەنلەشتۈرىدۇ، لاۋدېچاڭنىڭ قەدىناسىنىڭ كۆزىگە شىپا بولىدۇ. لاۋدېچاڭ چار يىلاننىڭ جان يېرىدىن تۇتۇپ، بېغىشنى بىرلا ئۆرۈۋېدى، يىلان خالتىغا سولاندى. شۇ ئەسنادا چۆپلۈكتىن قورسىقى تومپىيىپ چىققان يەنە بىر يىلان چىقىپ ۋىششىدە نەشتىرىنى چىقاردى. ئۆمۈر بويى دورىلىق ئوت - چۆپ يىغقان لاۋدېچاڭ بۇنىڭدىن قورقۇپ قالمىدى، چۈنكى ئۇ ھەرقانداق يىلاننى كۆرگەنىدى، يەنە كېلىپ ئۈستىگە ئۈستىقۇددۇس ئارتىۋالغاچقا ھەرقانچە زەھەرلىك يىلان بولسىمۇ ئۇنىڭغا يېقىن يولىيالمايتتى.

لاۋدېچاڭ يىلانغا پەرۋا قىلماستىن دورىلىق ئوت - چۆپلەرنى يىغىۋەردى. ئەمما ئۇ ھېلىقى يىلاننىڭ يېقىنمۇ ئەمەس، يىراقمۇ ئەمەس بىر خىل ئارىلىق تاشلاپ ئۆزىگە ئەگىشىۋالىدىغانلىقىنى ئويلىمىغانىدى. لاۋدېچاڭ بۇنىڭغا ھەيران بولدى، ئۇ شۇنچە يىلان تۇتۇپ بۇنداق غەلىتە ئىشقا تۇنجى يولۇقۇشى ئىدى. ئۇ ماڭ كېتىپ تۇخۇمىڭنى باس، ساڭا چېقىلمايمەن، دېدى ئىچىدە. يىلان بوۋاينىڭ گېپىنى چۈشەنگەندەك نەشتىرىنى تارتتى، ئەمما چۆپلۈككە كىرىپ كەتمىدى.

شۇ ئارىدا ماشىنىنىڭ پىپ - پىپ قىلغان سىگنال ئاۋازى ئاڭلاندى. ماشىنىنىڭ سىگنال ئاۋازى ئۇنىڭ قۇلىقىغا مۇشت ئۇرغاندەك ئاڭلىناتتى. ماشىنىنىڭ سىگنال ئاۋازىنى ئاڭلىسىلا ئوغلى ئېسىگە كېلەتتى - دە، يۈرەك - باغرى ئۆرتىنەتتى.

خالتىدىكى بالا يىلان بۇ يىلاننىڭ بالىسىمۇ نېمە؟ يىلانلارمۇ ئىنسانلاردەك بالىلىرى ئۈچۈن سەدپارە بولامدۇ نېمە؟ لاۋدېچاڭ بالىسى ئۆلۈپ

كەتكەچكە بىر ئۆمۈر ھەسرەت - نادامەت چەكتى. لەنتى سۇ خوجايىننىڭ كۆڭلى نېمانچە زەھەرخەندە - ھە!

ھەي، لاۋدېچاڭ ئېغىر ئۇھسىنىپ، خالتىسىدىكى يىلاننى قويۇۋەتتى.

ئانا يىلان بالىسىنى ئەگەشتۈرۈپ چۆپلۈككە كىرىپ كەتتى. بوۋاي قانداقتۇر بىر ئامراق نەرسىسىدىن ئايرىلىپ قالغاندەك كۆڭلى يېرىم بولدى. ئوغلى جان ئۈزگەندە ئۇنىڭ كۆڭلى شۇنداق يېرىم بولغانىدى. لاۋدېچاڭنىڭ ئوغلى قاملاشقان ھەم رايىش بالا ئىدى. بىر كۈنى ئۇ تاغدىن چۈشۈپ كەتتى، دادىسى ئوغلىنى تاپقان چاغدا ئۇ بەكلا قانسىراپ كەتكەنىدى. بوۋاي ئوغلىغا قان بەرگەندىلا قۇتۇلدۇرۇۋالغىلى بولمىدىغانلىقىنى بىلەتتى. ئۇ ئوغلىنى يۇدۇپ يۈگۈرگىنىچە يول بويىغا چىقتى. ئۇ كۈنى يولدا ماشىنا شالاڭ ئىدى، بىر ئاش پىشىم ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن خۇدا يەتكۈزگەندەك بىر مىنىبۇس كەلدى. مىنىبۇس يېزىدا ئاشخانا ئاچقان سۇ خوجايىنىڭ ئىدى. بوۋاي ئىلگىرى سۇ خوجايىنغا تاغ مەھسۇلاتلىرى ساتقاچقا ئۇنىڭ بىلەن تونۇشاتتى. سۇ خوجايىن ماشىنىدىن چۈشتى. ئۇ:

— يولىمىز بىر ئەمەسكەن، دوختۇرخانا تەرەپكە بارىدىغان ماشىنىدىن بىرنى توسقىن، — دېدى لاۋدېچاڭ.

— سۇ خوجايىن رەھىم قىلىڭ، ئوغلۇمنى قۇتقۇزۇۋېلىڭ، نەچچە پۇل دېسىڭىز بېرەي، — دەپ يېلىندى.

— ئالدىرايمەن، — دېدى سۇ خوجايىن سائىتىگە قاراپ قويۇپ، — يېزا باشلىقى ماشىنىدىكى قوي بىلەن مېھمان كۈتمەكچى ئىدى.

لاۋدېچاڭ تىزلىنىپ سۇ خوجايىنغا يالۇرۇۋاتقاندا، ئۇ ئىككى قېتىم سىگنال بېرىپ قويۇپلا قويۇندەك تىكىۋەتتى. كېيىن بىر ئاق كۆكۈل شوپۇر ئۇنىڭ ئوغلىنى ناھىيەلىك دوختۇرخانىغا ئېلىپ باردى. ئەمما بۇ چاغدا بالا بەكلا قانسىراپ كەتكەن بولۇپ، قۇتقۇزۇش ئۇنۇم بەرمىدى. ئوغلىدىن ئايرىلىپ قالغان لاۋدېچاڭ بىلەن خوتۇنى قاتتىق ئاغرىپ يېتىپ قالدى. شۇنىڭدىن كېيىن ماشىنىنىڭ سىگنال ئاۋازى ئۇلارنىڭ قۇلىقىغا مۇشت ئۇرغاندەك ئاڭلىنىدىغان، ماشىنىنىڭ سىگنال ئاۋازىنى ئاڭلاش بىلەنلا چىشلىرىنى غۇچۇرلاتقىنىچە سۇ خوجايىنىنى قارغايدىغان بولدى:

— ئىلاھىم ماشىنا ۋەقەسىدە ئۆلەرسەن، — دەيتتى لاۋدېچاڭ.

— ماشىنا ۋەقەسىدە ئۆلمىسەڭ يامان كېسەل بىلەن ئاغرىپ ئۆلەرسەن، — دەيتتى خوتۇنى.

— قاراپ تۇرۇڭ، ئۇنى يالۇڭۇرتۇپ تىزلاندۇرمايدىغان بولسام.

— ئالدىڭىزغا كېلىپ يالۇرغاندا ئاڭلىماسقا، تىزلانغاندا كۆرمەسكە سېلىڭ، ناۋادا شۇنداق قىلالمىسىڭىز ئۆيگە كېلىپ تامىقىمنى يېگۈچى بولماڭ.

— ئۇنى يالۇڭۇرتامدىمەن؟ يالۇڭۇرتۇش ئازلىق قىلىدۇ، بېرىپ كاچىتىغا ئىككىنى سېلىپ، كۆتىگە ئىككىنى تېپىنمەن، شۇ چاغدا ئۇ ئاغرىقىقا چىدىمايلا كۆزلىرىگە لىققىدە ياش ئالىدۇ، رەسۋا بولىدۇ.

— شۇنداق بولمايچۇ، بىر بوۋايدىن تاياق يېسە رەسۋا بولمايلا قالامتى!

— ھاھ، ھاھ... — بوۋاي بىلەن مومايبىر-بىرىگە قاراپ تازا كۈلۈشتى، كۈلكىدىن قاشلىرى تىترەشتى، قورۇقلىرى چوڭقۇرلاشتى، كۆڭۈللىرى يايراشتى.

— سۇ خوجايىن دېگەن باغرى تاش نېمە، سىز دېگەن باغرى پاختىدەك يۇمشاق ئادەم، ۋاقتى كەلگەندە ئۇنىڭ قىلغانلىرىنى، بۇگۈنكى گەپلىرىڭىزنى ئۇنتۇپ قېلىشىڭىزدىن ئەنسىرەيمەن.

— ئۇنتۇپ قېلىشىمدىن ئەنسىرەمسىز؟ ئۇنتۇپ كەتسەم ئادەم بولماي كېتەي، مەن ئۇنى نەدە كۆرسەم شۇ يەردە تىللايمەن.

دەرۋەقە لاۋدېچاڭ سۇ فامىلىلىكىنىڭ ماشىنىسىنىڭ بورانىدەك ئۇياقتىن-بۇياققا ئوتۇپ يۈر-

گىنىنى كۆرگەندە «ئىلاھىم، ماشىناڭنىڭ كامېرى يېرىلىپ كەتكەي!» دېمەي قالمايتتى.

ئەمما مىنىبۇس بوۋاينىڭ تىلىكىنىڭ ئەكسىچە بوراندەك بەھۇزۇر چېپىپ يۈرگىنى يۈرگەندى. لاۋدېچاڭ ئۇمىدسىزلەندى، ئەپسۇسلاندى، شۇ تاپىتا ئۇنىڭ قولىدىن كېلىدىغىنى پەقەتلا ئۇھسىنىشلا ئىدى، قارىغاندا ئۇنىڭ پېشانىسى ئوڭكەن، بوۋاي ماشىنىنىڭ چاقىنىڭ يېرىلىپ كېتىشىنى كۈتمەي، ئۆزى بىر ئىش قىلىپ ئەنتىنى ئېلىۋالمىسا بولمايدىغاندەك قىلاتتى. لاۋدېچاڭ ماشىنىنىڭ سىگنال ئاۋازى جىمىغاندىن كېيىن يېنىدىكى بىر سۆگەتنىڭ تۈۋىگە كېلىپ ئولتۇردى. ئۇ تاماكا خالتىسىنى ئېلىپ غاڭزىسىغا تاماكا سېلىپ تۈتاشتۇردى - دە، ئىپادىسىزلا شوراشقا باشلىدى، چىرايىنى قاپلاپ كەتكەن قورۇقلار تاماكا ئىسىدا قۇرۇپ كەتكەن قارىياغاچنىڭ قوۋزىقىدەك كۆرۈنەتتى.

كەچ بولاي دەپ قالسىمۇ كۈننىڭ تەپتى بار ئىدى. لاۋدېچاڭ ئاپىتاپتا ئوبدانلا تەرلىگەندى. شامال قارىياغاچنىڭ شاخ - يوپۇرماقلىرىنى تەۋرىتەتتى، لاۋدېچاڭ دەرەخ سايىسىدا خېلى سەگىپ قالغاندى. شۇنىڭغا قارىغاندا دەل - دەرەخ، قۇياش دېگەنلەر سۇ فامىلىلىككە قارىغاندا نەچچە ھەسسە مېھىر - شەپقەتلىك بولسا كېرەك، شۇ تاپىتا بوۋاينىڭ خىيالىغا يەنە سۇ فامىلىلىك كەلگەندى.

كۈن ئولتۇراي دەپ قالدى، بۆرىلەرنىڭ ھۇۋلىغان ئاۋازى ئاڭلاندى. سۇ فامىلىلىك قوي سىيادىكى بۆرىكەن، ھەتتا ئۇنىڭدىنمۇ بەتتەر نېمىكەن، بۆرىمۇ بىر - ئىككى قوينى يەپ توختاپ قالىدۇ، ئەمما ئۇ پۈل ئۈچۈن كۈندە نەچچە قوينىڭ جېنىغا زامىن بولىدۇ، دەپ ئويلىدى لاۋدېچاڭ.

لاۋدېچاڭ كۈن پاتقاندا قايتمىسا بولمايتتى، مومای ئۇنىڭدىن ئەنسىرەپ ئىشىكى ئالدىدا قاراپ تۇراتتى. مومای تولا يىغلاپ كۆزى ئاجىزلاپ كەتتى، يېقىندىكى نەرسىنى ئىلغا قىلغىنى بىلەن، يىراقتىكى نەرسىنى ئىلغا قىلالمايتتى. لاۋدېچاڭ تاماكا خالتىسىنى قوينىغا تىقىپ، ئورنىدىن تۇرماقچى بولدىيۇ تۇرالمىدى، قوللىرى بىلەن يوتىسىنى تۇتۇپ تۇرۇپ ناھايىتى كۈچىگەندىن كېيىنلا دەلدەڭلىگىنىچە قەددىنى رۇسلىيالىدى، لاۋدېچاڭ روھىي ۋە جىسمانىي جەھەتتىن تەڭلا قېرىغاندەك قىلاتتى.

تاغ ئارىسىدىكى يولنىڭ نەچچە ئون قەدەم نېرىسىدا بىر يانتۇلۇق بار ئىدى، بۇ يەر بىر تاغ ئېغىزى بولۇپ، ئارىلىقتا بىر ئېرىق بار ئىدى، ئېرىقنىڭ نېرىقى تەرىپى تاشيول ئىدى.

لاۋدېچاڭ ئېرىقنىڭ ئىچىدە بىرنىڭ ياتقانلىقىنى، يېنىدا بېغىر رەڭ بىر موتوسىكلىتنىڭ تۇرغانلىقىنى كۆردى. چاتاق چىققانلىقىنى پەملىگەن لاۋدېچاڭ دەرھال ئېرىقنىڭ يېنىغا كەلدى. ئېرىقنىڭ ئىچىدە بىر ئوغۇل بالا ياتاتتى، بالا موتوسىكلىتتىن يىقىلغان بولۇپ، پۈتى سۇنغانەدەك قىلاتتى. ئۇ ھوشىدىن كەتكەندى، پۈتلىرىدىن قان سىرغىپ تۇراتتى. ياردار لاۋدېچاڭغا تونۇشتەكلا بىلىندى. ئۇ بالىغا سەپسىلىپ قاراپ، ئۇنىڭ سۇ فامىلىلىكنىڭ ئوغلى ئىكەنلىكىنى بىلدى. لاۋدېچاڭ بۇ بالىنى سۇ خوجايىنىنىڭ ئاشخانىسىدا تاماق يېگەنده بىر نەچچە قېتىم كۆرگەندى. تەقى - تۇرقى قاملاشقان بۇ بالىنىڭ جاۋغىيىدا زەررەڭ مېڭى بار ئىدى. پالچىلىق كىتابلىرىدا بۇ خىل مەڭنى «كاتتا بايلىق ۋە بەخت - تەلەينىڭ بېشارىتى، ئېسىلزادىلەر بالايى - قازاغا دۇچار بولسا ئۇلارنى قۇتقۇزماق ۋاجىپتۇر» دېيىلگەنكەن. لاۋدېچاڭ ئاڭلىسام بۇ بالا قالتىس بالىمىش، دەرستە ياخشىكەن، ناھىيە بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن مۇسابىقىدە بىرىنچى بولغانمىش، ئۇ قانداقلارچە بۇنداق پېشكەللىككە ئۇچرىغاندۇ؟ ئۇ دېگەن تېخى بالىغۇ، قانسىراپ كەتسە ئوغلۇمدەك ئۆلۈپ كېتىدۇ، دېگەنلەرنى خىيالىدىن ئۆتكۈزدى. بالىسى يادىغا كېلىش بىلەنلا لاۋدېچاڭنىڭ قىساس - ئادالەت ئوتى يالقۇنلىدى. ياردارنىڭ يانفونى توخ-

تىماي سايرايتتى. شۇ تاپتا لاۋدېچاڭنىڭ ئىچىدىن تالاي زەھەرلىك گەپلەر پىلىموتىنىڭ ئوقىدەك ئېتىلىپ چىقىشقا باشلىدى:

— ياخشىغۇ سۇ فامىلىلىك، تەڭرىنىڭ كۆزى بار جۇمۇ، مانا بۇ تەڭرىنىڭ ساڭا بەرگەن جازاسى. سۇ فامىلىلىك، سېنىڭ ئوغلۇڭنىڭمۇ قېنى تۇغىدىغان بولدى، ئۆلمەسلىككە تېگىشلىك بالام ئۆلۈپ كەتتى، سېنىڭ بالاڭ نېمىشقا ئۆلمىگۈدەك. شۇ تاپتا سەنمۇ ماڭا ئوخشاش ئوغلۇڭدىن ئايرىلىپ قاقشال دەرەخنىڭ كۆتكىدەك يېگانە قالىدىغان بولدۇڭ. شۇ تاپتا مەن ناھايىتى خۇشالمەن. ئوغلۇم تۇغۇپ كەتتى، بۇنىڭغا چارە بولمىدى. مەن سۇ فامىلىلىكتەك سەۋر-تاقەتلىك ئەمەسمەن، كەنت باشلىقى بىلەن ئۆلپەتمۇ ئەمەسمەن، كەنت باشلىقىغا قوي ئېلىپ باردىغان ماشىنامۇ يوق، كەنت باشلىقىنىڭ يېنىغا نەچچە ئون چاقىرىم يول بېسىپ ئاندىن بارغىلى بولىدىغان تۇرسا، مەن قېرىنىڭ ئۇنىڭغا ماجالىم يېتەتتىمۇ.

لاۋدېچاڭ ئىچىگە يىغىلىپ كەتكەن زەھەرلىك گەپلىرىنى دەپ بولغاندىن كېيىن بالىنىڭ يارىسىغا تاش بىلەن ئۇۋۇغان ئۆسۈملۈك دورىنى سۈرتتى، خالتىسىنى يىرتىپ ئۇنىڭ يارىلانغان پۇتىنى تاڭدى. ئەتراپتا يەنە ئۇستىقۇددۇسمۇ يېيىلىپ ياتاتتى. لاۋدېچاڭ خېلىلا يېنىكلەپ قالدى، شۇنىڭ بىلەن بالىنى، دورا ئۆسۈملۈكى بار سېۋەتنىنى قويقويۇپ ئۆيىگە قاراپ يۈگۈردى.

لاۋدېچاڭغا بايامقىغا قارىغاندا خېلىلا جان كىرىپ قالغاندى، ئۇ بۇنىڭدىن نەچچە يىل ئىلگىرى ئوغلىنى يۇدۇپ ماشىنا توسۇغىلى تاشيولغا قاراپ هازىرقىدەك تېز يۈگۈرگەنىدى. شۇ تاپتا ئۆيىگە قاراپ نېمىشقا يۈگۈرگەنلىكىنى ئۆزىمۇ بىلمەيتتى. ئۇ يۈگۈرۈپ كېتىۋېتىپ جىن قوغلىغاندەك نېمىگە يۈگۈرىمەن؟ ئۆيۈمدە ئوتمۇ يوق، مومىيىممۇ ماڭا كاتتا تاماقلارنى ئېتىپ ساقلاپ تۇرۇۋاتقىنى يوققۇ، بالامۇ يوق، قېرىپ قورايدەك بولۇپ قالغان ئادەم ئۆپكىسى يوقتەك نېمىگە يۈگۈرۈپ كېتىمەن؟ خەقنىڭ مازاق قىلىشىدىن قورقمامدىمەن؟ ماڭسامۇ، ئاستىراق ماڭسام بولىدىغۇ! هەي! قېرىپتىمەن، جۇمۇ، راستىلا قېرىپتىمەن! پۇتلىرىم بوي بەرمەيۋاتىدۇ، بوپتىلا، يۈگۈرگۈسى كەلسە يۈگۈرۈپ باقسۇن، يامىنى كەلسە يىقىلىپ چۈشەرمەن شۇ، دېگەنلەرنى خىيالىدىن ئۆتكۈزدى. لاۋدېچاڭ تېخىمۇ تېز يۈگۈردى، تېخىمۇ تېز. تېز بولدى، يەنە پات-پات ئارقىسىغا قاراپ قويدى، ئارقىسىغا قارىغانلىرىدا يىقىلىپ كەتكىلى تاس-تاس قالدى. نېمىگە قارايتتىم؟ ئارقامدا مەن تارتىشىدىغان نېمە بار؟ سۇ فامىلىلىكنىڭ ئوغلى ئۆلەي دەپ قالدى. ئۇ يا مېنىڭ ئوغلۇم بولمىسا، يا مېنىڭ ئوغلۇم ئۆلۈپ قالغىلى تۇرمىسا، مېنىڭ ئوغلۇم ئۆلۈپ قالغىلى نەۋاق، قوينۇمدا يېتىپ تۇرۇپ ئۆلۈپ قالدىغۇ، ئەسلىي ئۇ ئۆلمەيتتى، كۆڭلى قارا سۇ فامىلىلىكنىڭ ئۇنچىۋالا زەھەرخەندىلىكىنى كىم بىلىپتۇ. لاۋدېچاڭ ياش چاغلىرىدا كۆرگەن «16 نەپەر سىنىپىي قېرىندىشىم ئۈچۈن» دېگەن كىنونى، ئۇ كىنونىڭ تولىمۇ تەسىرلىك ئىكەنلىكىنى، هازىر سىنىپ ئەمەس، پۈل تەكتىلىنىدىغان زامان ئىكەنلىكىنى، ئۆزىنىڭ يا پۇلى، يا ماشىنىسى يوقلۇقىنى، ئوغلىنى دوختۇرخانىغا بىر ئاش پىشىم كېچىكىپ ئېلىپ بارغاچقا، قانسىراپ ئۆلۈپ كەتكەنلىكىنى، ۋاقتىنىڭ راستىنلا هاياتلىق ئىكەنلىكىنى ئويلىدى.

لاۋدېچاڭ جەمەتىنىڭ قەبرىسىگە قايرىلىدىغان ئاچا يولدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ مومىيىغا خۇش خەۋەر يەتكۈزگىلى يۈگۈرگەنلىكىنى ئېسىگە كەلتۈردى.

— ۋاي كەمپىرىم، ئادەم دېگەن ساۋابلىق ئىش بولسا قىلىپ، ئەسكى ئىشلاردىن يىراق تۇرمىسا بولمايدۇ. سۇ فامىلىلىكنىڭ ماشىنىسىمۇ ئەسقاتمىدى، ئۇنىڭ ئوغلى ئۆلىدىغان بولدى، ماڭا تۇخۇم قورۇپ بېرىڭلار، مەن هاراق ئىچىمەن.

لاۋدېچاڭنىڭ ئۆيى بىلەن ئېرىقنىڭ ئارىلىقى بىر چاقىرىمدىن جىقراق بولسىمۇ، لېكىن

لاۋدېچاڭ ئۇ يەردىن يۈگۈرگىنىچە ئۆيىگە كەلدى، مومای ئۇنى دېگەندەك ئىشىك ئالدىدا ساقلاپ تۇرغانىدى.

— نېمىگە يۈگۈرىسىز، يەنە بىرەرسى ھادىسىگە يولۇقۇپتىمۇ؟

لاۋدېچاڭ ئىلگىرىكىدەك خوتۇنىغا گەپ-سۆز قىلماستىن ئۆيگە كىرىپ ئۇدۇل ئىشكاپ ئالدىغا باردى، ئىشكاپ ئۈستىدە ھاراق بار ئىدى. ئەمما ئۇنىڭ ئالغىنى قان توختىتىش دورىسى ئىدى، ئۇ بۇ دورىنى بالىسى تۈگەپ كەتكەندىن كېيىن بىر يىل ۋاقىت سەرپ قىلىپ ياسىغان بولۇپ، ئۇنۇمى ناھايىتى ياخشى ئىدى.

— كىم يارىلىنىپتۇ؟

— ھېچكىم.

— ئەمىسە دورىنى نېمە قىلىسىز؟

— ھاراقنۇ بۇ!

— كۆزىڭىز نەگە كەتتى؟ ھاراقمۇ ئىشكاپنىڭ ئۈستىدە ئىدىغۇ. ئەجەب ھاراق ئىچكۈڭىز كېلىپ قاپتىغۇ؟

— خۇشال مەن، بەك خۇشال مەن.

— ئالتۇن تېپىۋالدىڭىزمۇ؟ ئادەمگىياھ ئۇچرىدىمۇ يە؟

— ئالتۇن، ئادەمگىياھ دېگەنلىرىڭىز قانچىلىك نېمىتى؟ سۇ فامىلىلىكنىڭ ئوغلى ئېرىقتا يېقىلىپ ياتىدۇ، قانسىراپ ئۆلەي دېدى.

— سۇ فامىلىلىكنىڭ بالىسى؟ ئېغىر ئەمەستۇ؟

— ھە، دەل سۇ فامىلىلىكنىڭ بالىسى، جاۋغىيىدا مېڭى بار. ئۇ ھايۋان ئوغلىنى ماۋجۇشى بىلەن سېلىشتۇرىدىغان چېغى! ئۇ ئەمدى تۇگەشتى، بىر ئەمەس، ئىككى مېڭى بولسىمۇ ئەسقاتمايدۇ.

— دورىنى نېمىگە ئېلىۋالدىڭىز؟ ئۇنى قۇتقۇزماقچىمۇسىز؟

— ئۇنى قۇتقۇزامدىمەن؟ يوقسۇ! ئۇنىڭ بالىسى بالا، مېنىڭ بالام بالا ئەمەسمىكەن؟

لاۋدېچاڭ دورىنى يانچۇقىغا تىقىپ قويۇپ، ھاراق بوتۇلكىسىنىڭ ئاغزىنى ئاچتى، ئەمما ھاراقنى ئاغزىغا دەملىگەن چاغدا كۆزلىرى ياشقا تولدى. ئارىدا ئايالى تاماق ئېلىپ چىقتى.

— يېمەيمەن، گېپىمدىن ئۆتمەيدۇ، قورسىقىم خۇشاللىق بىلەن تويدى. بېرىپ قىزىڭىزنى يوقلاپ كەلسىڭىز بولمامدۇ؟ ئۇنىڭغا سۇ فامىلىلىكنىڭ ئوغلىنىڭ ئۇ ئالەمگە كەتكەنلىكىنى يەتكۈزمەمسىز.

— ما قېرىنىڭ گېپىنى كۆرۈڭ، شۇنچە كەچتە نەچچە ئون چاقىرىم يول مېڭىپ بارىمەن مۇ؟ مېنى كەتكۈزۈۋېتىپ بىرەر ئايال بىلەن كۆرۈشمەكچىمىدىڭىز؟ سىزدەك قېرىنى كىممۇ يارىتار، بىلىپ قويۇڭ، ئۇنداق چاغلىرىڭىز كەلمەسكە كەتتى!

— نېمىلەرنى ئويلاپ كەتتىڭىز؟ — دېدى لاۋدېچاڭ مومانىنى مازاق قىلىپ كۈلۈپ قويۇپ دۇدۇقلىغىنىچە، — مۇنداقلا دەپ قويدۇم.

— مۇنداقلا دەپ قويدۇم دەڭ؟

— شۇنداق، مۇنداقلا دەپ قويدۇم.

— سۇ فامىلىلىكنىڭ ئوغلىغا بىر يەرلىرىڭىز چىدىمايۋاتقاندۇ ھەقىچان؟ مېنىڭ سىزنى ئۇنى قۇتقۇزغىلى بارغىلى قويماسلىقىمدىن ئەنسىرەۋاتىسىز. مەن سىزگە سۇ دېگەن باغرى تاش نېمە، سىز دېگەن باغرى پاختىدەك يۇمشاق ئادەم دېسەم ئۇنىمىغانتىڭىز، گېپىم راست چىقتىغۇ! مەيلى، سىز ئۇ بەتنىيەتنى دورىماڭ، بىزنىڭ ئۇنىڭ بالىسى بىلەن ھېچقانداق ئۆچ-ئادىۋىتىمىز يوققۇ؟ تېز بېرىپ ئۇنى قۇتقۇزۇۋېلىڭ، ئۇ ئېرىقتا بىر كېچە يېتىپ قالسا پاشا چېقىپ ئۆلۈپ قالىدۇ.

— بارمايمەن، كارىم يوق، — دېدى لاۋدېچاڭ سوغۇقلا قىلىپ، — سۇ فامىلىلىك مەن تىزلىنىپ يېلىنغاندا قاراپمۇ قويمىغانىدى، ئۇ باشقىلارنىڭ بالىسىنى بىر قويچىلىكمۇ كۆرمىگەن تۇرسا، ئەمدى شۇنىڭ جاجىسىنى تارتسۇن. ئۇ ئوغلىدىن ئايرىلىپ قېلىشنىڭ دەردىنى تارتىپ باقسۇن. قېنى ئۇنىڭ نەچچە ئوغلى بار، مەن بىر

كۆرۈپ باقاي!

— شۇ بىرلا ئوغلى بارغۇ.

— تەكرىنىڭ راستىنلا كۆزى بار جۇمۇ.

— بارمامسىز؟

— نېمىشقا بارىمەن، بارمايمەن.

لاۋدېچاڭنىڭ زېدىلەنگەن يۈرىكى مۇزلىدى. ھىجران ئازابىدىن كۆڭلى قارىدىدى. ئوغلىمۇ بىر سىقىم تۇپراققا ئايلاندى. ئۇنىڭ كۆزىگە ھەممە نەرسە سۆرۈن كۆرۈنىدىغان بولدى، شۇنداق تۇرۇقلۇق ئۇ يەنە نېمىشقا بارغۇدەك. ئۇ تاماكا چېكىپ كۆڭلىنى ئىللىتماقچى بولدى. تاماكا خالتىسىنى ئېلىپ غاڭزىسىغا تاماكا باستى - دە، تۇتاشتۇرۇپ كۆچەپ شورىدى. ئۇ- زۇمنىڭ مۇھىملىقىنى شۇ تاپتا بىلىۋاتىمەن، كەنت باشلىقىغا ئاپىرىپ بېرىدىغان قويۇم يوق، ئەمما ئېسىل موخۇركام بار، خۇمارىم تۇتقاندا موخۇركامنى چېكىپ خۇمارىمنى چىقىرىمەن. سەن سوكۇلداپ كەنت باشلىقىغا قويۇڭنى ئاپىرىۋەر، ئەمدى ئاپارغىنىڭنى بىر كۆرەيچۇ، ئوغلۇڭمۇ ئۇ ئالەمگە كېتەي دەۋاتىدۇ، سېنىڭ بىرلا ئوغلۇڭ بولسا، مېنىڭمۇ بىرلا ئوغلۇم بار ئىدى. مېنىڭ ئوغلۇم ئۆلۈپ، خوجايىنىڭ ئوغلى ئۆلمەمدىكەن؟ ئۇنىڭ ئوغلى شاھزادىمىكەن - يە؟ كەنت باشلىقىغا خۇشامەت قىلىپ يۈرمىگەنمىدىڭ، بالاڭنى ئەمدى شۇ قۇتقۇزۇۋالسۇن، مەن قەتئىي بارمايمەن، مەن ئارامخۇدا موخۇركامنى چېكىۋېرەي.

لاۋدېچاڭ چېكىپ يېرىمى قالغان تاماكىنى قېقىۋېتىپ، غاڭزىسىغا يەنە تاماكا سالدى. ئۇنى ئىككى شوراپلا يەنە قېقىۋېتىپ غاڭزىسىغا يەنە تاماكا سالدى، ئۇ بىردەمنىڭ ئارىلىقىدا تۆت - بەش قېتىم تاماكا چەكتى.

لاۋدېچاڭنىڭ قىلىقلىرىغا قاراپ تۇرغان خوتۇنى ئىشىك تەرەپكە قاراپ:

— كەچ كىرىپ قالدى، قۇرت - قوڭغۇزلار قۇتراپ كېتىدۇ، قازاڭغۇدا بېرىشتىن قورقۇۋاتامسىز يە؟ — دېدى.

— ھىم قورقۇدەكمەن تېخى؟ ھېلىغۇ كەچكەن، كۈندۈزى بولسىمۇ بارمايمەن، ئالدىمغا تەختىراۋان ئېلىپ كەلسىمۇ بارمايمەن.

لاۋدېچاڭنىڭ خوتۇنى ھەيران قالدى. ئۇنىڭ نەچچە ئون يىلدىن بېرى لاۋدېچاڭنىڭ ساۋابلىق ئىشتىن باش تارتقىنىنى، توختىماي كوتۇلدىغىنىنى تۇنجى قېتىم كۆرۈشى ئىدى. بولۇپمۇ بۇنداق زەھەرلىك گەپلەرنى قىلغىنىنى تۇنجى قېتىم ئاڭلىشى ئىدى. ئىلگىرى ئۇ بىرەرسىنىڭ بالا - قازا، دىشۋارچىلىققا يولۇققىنىنى ئاڭلاپ قالىدىغان بولسا زىمىستان سوغۇق، تومۇز ئىسسىق، بوران - يامغۇر، قار - شۇرغان دېمەستىن پۇتۇن كۈچى بىلەن يارەملىشەتتى، ئۇلارنىڭ غېمىنى يەيتتى. ئۇنىڭ ئۆيى تاغ يولى ئەگمىسىنىڭ تۆۋىنىدە ئىدى. بۇ يولدا ھەر يىلى بىر نەچچە قېتىم ماشىنا ۋەقەسى چىقاتتى، لاۋدېچاڭ ماشىنا ۋەقەسىگە ئۇچرىغان نۇرغۇن ئادەمنى قۇتقۇزۇۋالغانىدى. ئۇنىڭ ئۆيىدىكى چايدان، جۇۋا دېگەنلەر قۇتقۇزۇۋېلىنغانلار ئۇنىڭغا مىنەتدارلىقىنى بىلدۈرۈپ ئەكىلىپ بەرگەن نەرسىلەر ئىدى. پۈل تەڭلىگەنلەرمۇ بار ئىدى، بۇۋاي پۈلنى زىنھار ئالغىلى ئۇنىمىغانىدى. ئۇ: «ئۆيۈم يول بويىدا تۇرسا، ۋەقەگە ئۇچرىغانلارنى قۇتقۇزمىسام قانداق بولىدۇ» دەيتتى. ئۇنىڭغا بۇگۈن نېمە بولغانىدۇ؟ ئۇ نېمانداق سۇ فامىلىلىككە ئوخشاش رەھىمسىز بولۇپ كەتكەندۇ؟ سۇ فامىلىلىك بۇۋاينىڭ يۈرىكىنى زېدە قىلىۋېتىپتىمۇ نېمە؟

— ھەي، بارمىسىڭىز ئۇخلايلى! — دېدى مومای ئۇھ تارتىپ.

— تېخى بالدۇرغۇ؟

— ئۇيقۇم كېلىپ كەتتى، مەن ئۇخلاي، — مومای كېسىمى بىلەنلا ئۇخلاپ قالدى.

لاۋدېچاڭ ئۆزۈلدۈرمەستىن قېنىپ - قېنىپ تاماكا چەكتى، خالتىدىكى تاماكىسى بارغانسىرى ئازلىدى، يەرگە قېقىۋەتكىنى بارغانسىرى كۆپەيدى، ھايال ئۆتمەي مومايىنىڭ سوزۇپ -

سوزۇپ تارتقان خوربكى ئاڭلاندى.

قىزىق ئىشقۇ بۇ، موماي خورەك تارتمايتتىغۇ؟ ئەمما بوۋاي بۇنىڭغا پەرۋا قىلماستىن دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ ئىشكنى ئاستاغىنە ئاچتى - دە، غىپىدە تالاغا چىقتى.

كەچ، ئاي نۇرى چاراقلاپ تۇراتتى. لاۋدېچاڭ تېزلا قوزغالدى، ئۇ بىردەمدىلا ئىشكى ئالدىدكى ئاچا يولغا كەلدى، ئۇ ھەر قېتىم بۇ يەردىن ئۆتكەندە جەمەتىنىڭ قەبرىستانلىقى خىيالىغا كېلەتتى، بۇ قەبرىستانلىقتا ئاتا - ئانىسى دەپنە قىلىنغان، چەتتىكىسى ئوغلىنىڭ قەبرىسى. موماي ئۇنىڭغا ئوغلىمىزنىڭ قەبرىسىگە توپا يۆلەپ سەل ئېگىزلىتىپ قويايلى دېسە ئۇ، بۇ يەردە بوۋام بىلەن مومامنىڭ قەبرىسى بار، ئوغلىمىزنىڭ قەبرىسىنى ئېگىزلەتمىشكە بولمايدۇ، دەپ ئۇنىمىغانىدى. ئوغلى ھايات بولمىغان بولسا ئىككىيلەن شۇ تاپتا نەۋرىلىك بولغان بولاتتى. ئۇلارنىڭ ئەمدى ئوغلى يوق، ئۇلار قېرىپ ئىش قىلالماس بولۇپ قالغاندا ھېچكىم بۇ يەرگە كېلىپ ئاتا - بوۋىلىرىنىڭ قەبرە بېشىغا توپا يۆلىمەيدۇ، روھىغا قەغەز كۆيدۈرمەيدۇ. مۇشۇلارنى خىيال ئېكرانىدىن ئۆتكۈزگەن لاۋدېچاڭنىڭ قايغۇ - ھەسرەتلىك ياشلىرى قار - يامغۇر كەبى تۆكۈلدى. بۇنچە كەچتە نېمە قىلغىلى چىقتىم؟ ئۇخلىيالمايمۇ؟ ئۇيقۇم كەلمىسە غېڭىپ ناخشا ئېيتسامۇ، ياڭجياجاڭ ياكى يۆفېينىڭ تەرجىمھالىنى ئاڭلىسامۇ بىر ئىشقۇ. بوۋاي ئەسلىي غېڭىپ ناخشا ئېيتىشقا خۇشتار ئىدى، ئوغلى تۇغۇپ كەتكەندىن كېيىن ناخشا ئېيتىشقا رەغبى بارمىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە موماي تولا يىغلاپ بىر كۆزى تۇتۇلۇپ قالاي دەۋاتسا، ئۇنىڭ كۆڭۈل خۇشى قىلىدىغانغا قانداقمۇ رايى بارسۇن؟ ئەمىسە بۇنچە كەچتە نېمە قىلغىلى چىقتىم؟ سۇ فامىلىلىكىنىڭ ئوغلىنى قۇتقۇزغىلىمۇ؟ مەن شۇنچە رەھىمدىلمۇ؟ تېخى ئىلىشىپ قالغىنىم يوق. سۇ فامىلىلىكىنىڭ ئاشۇ كۈندىكى ئىشى كۆڭلۈمدىن ھەرگىز چىقمايدۇ. ئۇنىڭغا ئوغلىدىن ئايرىلىپ قېلىشنىڭ تەمىنى تېتىتقۇزمىسام، ئۇنى ناخشا ئېيتالمايدىغان، ياڭجياجاڭنى، يۆفېينىڭ تەرجىمھالىنى ئاڭلىيالمايدىغان، يەنە تېخى ماشىنا ھەيدىيەلمەيدىغان قىلۋەتمىسەم ھېساب ئەمەس.

لاۋدېچاڭ گاڭگىراپ قالدى، كۆچلۈك ئۆڭچ ئېلىش ئىستىكى خىيالىنى چىرمىۋالغانىدى، ئەمما نېمىشقىدۇر يۈرىكى يەنە جان تالىشىۋاتقان بەختسىز ياشقا تارتىشاتتى، بوۋاينىڭ پۈتلىرى ئۆزىگە بويسۇنمايۋاتاتتى.

لاۋدېچاڭ تاشيولنىڭ بويىغا كەلدى. ياردار بالا يولنىڭ نېرىقى تەرىپىدىكى ئېرىقتا ئىدى، لاۋدېچاڭنىڭ كاللىسى تېزلا سەگەكلەشتى، ئۇ ئۆزىنىڭ بالىنى قۇتقۇزغىلى كەلگەنلىكىنى توساتتىن ئاڭقاردى. سۇ فامىلىلىكىنىڭ بالىسىنى قۇتقۇزۇشۇمنىڭ سەۋەبى شۇكى، سۇ فامىلىلىكىنىڭ بالىسى ئاتىسىدەك قارا نىيەت ئەمەس، ئەگەر بالىسىنىڭ ئورنىدا سۇ فامىلىلىكىنىڭ ئۆزى بولغان بولسا ئۇنى ھەرگىز قۇتقۇزمايتتىم، شۇ تاپتا سۇ فامىلىلىكىنىڭ يالغۇز ئوغلىنى قۇتقۇزۇپ، ئۇنى بالامنى قۇتقۇزمىغانلىقىغا مىڭ توۋا، پۈشايمان قىلغۇزۇپ خەنىڭ ئالدىدا رەسۋا قىلىپ، ئۇچرىغان لىكى ئادەم مەسخىرە قىلىدىغان، نومۇستىن ئېسىلىپ ئۆلۈۋالىدىغان قىلۋەتمەيدىغان بولسام ھېساب ئەمەس.

لاۋدېچاڭ ئاخىر بالىنى قۇتقۇزۇشنىڭ يېمىرىلمەس سەۋەبىنى تاپتى. ئۇ تېخىمۇ تېز يۈگۈردى. ئۇ ئۆمرىدە بۇنداق تېز يۈگۈرۈپ باقمىغانىدى، شۇ تاپتا ئۇ قۇشتەك ئۇچۇۋاتاتتى.

— بالام، بالام! يولغا چىققىن، — لاۋدېچاڭ بوغۇلۇپ ۋارقىرايتتى، — بالام ساڭا بىر ئىش بولمىغاندۇر! ئېرىق بويىغا كەل، — لاۋدېچاڭنىڭ يۈرىكى ئاغزىغا كەپلىشىپ قالاي دەپ

قالدى. ئۇ تىت - تىت بولغىنچە تېخىمۇ قاتتىق ۋارقىرىدى.

ئېرىق ئىچىدىن شەپە، بوغۇق ئاۋازى ئاڭلاندى:

— مېنى قۇتقۇزۇڭلار! قۇتقۇزۇڭلار!

ئېرىق ناھايىتى تىك، ئاستى كۈيدەك قاراڭغۇ ۋە تۇمانلىق ئىدى. لاۋدېچاڭنىڭ بېشى قېيىپ كۆزلىرى قاراڭغۇلىشىپ كەتتى. ئېرىق ئاستىغا نەدىن، قانداق چۈشۈشنى ئۇقالماي قېلىۋاتقان لاۋدېچاڭنىڭ بېشىدىن پۈرۈلداپ تەر چىقىپ كەتتى. ئۇ قولچىرىغىنى، ئايالىنى ئېلىۋالمىغىنىغا پۇشايمان قىلدى. شۇ تاپتا قولچىرىغى بولۇپ، خوتۇنى ھەم پەيشەنبە بەرگەن بولسا ئىش ئاسانغا توختايتتى ئەمەسمۇ! ئۇ تىت-تىت بولۇپ ئارقىسىغا قارىۋېدى، يولدا بىر يورۇقلۇقنىڭ ئېرىق تەرەپكە قاراپ لەپەڭشىپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆردى، ئارقىدىنلا خوتۇنىنىڭ توۋلىغان ئاۋازى ئاڭلاندى. لاۋدېچاڭنىڭ كۆزى ۋاللىدە يورۇپ، مەلھەم دورىنى چىڭ تۇتقىنىچە ئېرىققا قاراپ ۋارقىرىدى:

— ئوغلۇم، ئوغلۇم، مەن كەلدىم، — شۇ ئەسنادا لاۋدېچاڭ تېيىلىپ كەتتى، ئۇ شۇ تېيىلغىنىچە ئېرىققا چۈشۈپلا كەتتى.

(«خەنزۇچە 2008-يىللىق جۇڭگو ھېكايىلىرى» ناملىق كىتابتىن تەرجىمە قىلىندى)
(تەرجىمان شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى فىلولوگىيە ئىنستىتۇتىدا)
مۇھەررىر **مۇھەممەد ئەيسا ئۆزئەرك**

(بېشى 142 - بەتتە)

قاتتىق ئېھتىياج قىلدى، سالاھىيىتى ئاشكارىلىنىپ قالسا ئاۋارىچىلىككە يولۇقاتتى.

ئۇ ئۆيگە قايتىپ بارغاندىن كېيىن، كىيىم-كېچەك، چاچ شەكلى ۋە گىرىم ئۇسلۇبىنى پۈتۈنلەي ئۆزگەرتىپ ئەسلىي ھالىتىگە كەلدى. ئاندىن ئىشقا باردى. ئۇ ئاق رەڭلىك خىزمەت كىيىمىنى ئالماشتۇرۇپ ھەقىقىي بىر سېستىرا قىزغا ئوخشىدى.

— دوختۇر، بايا چىقىپ كەتكىنى كىم؟ كېسەللىك ئەھۋالى قانداق؟ — دەپ سورىدى ئۇ.

— ياخشى ئەمەس، راست گەپنى ئېيتسام يەنە بەش ئايلىق ۋاقتى قالدى. ئەڭ ئۇزاق بولغان تەقدىردىمۇ سەككىز ئايغا بارمايدۇ. بىراق بۇ گەپنى ھەرگىز ئۇنىڭ ئۆزى بىلەن ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا ئېيتىشقا بولمايدۇ، بولمىسا ئۇلار زەربىگە ئۇچراپ قالىدۇ.

ئۇنىڭ بۇ گەپنى بىمارغا ياكى ئۇلارنىڭ ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا ئېيتىش نىيىتى يوق ئىدى. بىراق، ئۇ كېسەللىك تارىخىدىن ئۇنىڭ ئولتۇرۇشلۇق ئورنى بىلەن كەسپىنى بىلۈپلىپ، ئۇنى ئۆچ كۆرىدىغانلار ياكى ئۇنىڭ سودا رىقابەتچىلىرىگە ئېيتاتتى...

(«مىكرو ھېكايىلەردىن تاللانما» ژۇرنىلىنىڭ 2009-يىللىق 21-سانىدىن)
(تەرجىمان قەشقەر شەھەرلىك مائارىپ ئىدارىسىدە)
مۇھەررىر **مۇھەممەد ئەيسا ئۆزئەرك**

بى خۇي

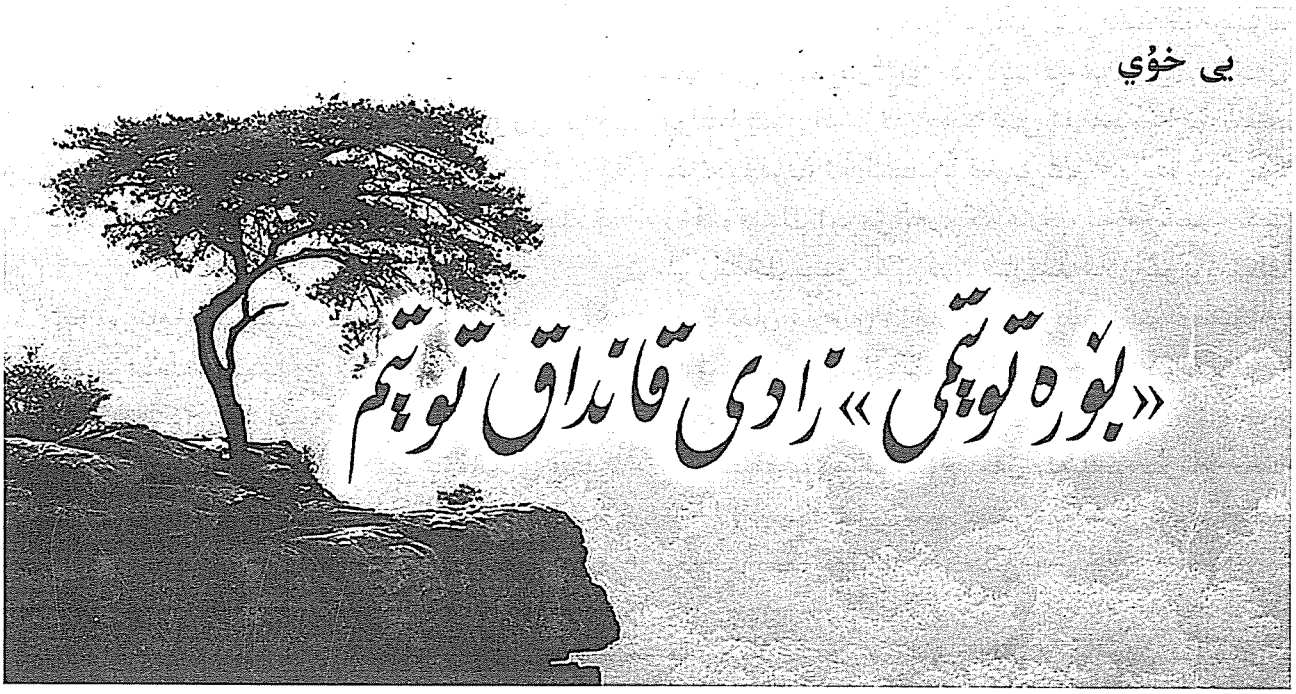

ئۆمەرجان ھەسەن بوزقىر تەرجىمىسى

ئۆزۈمنىڭ ناھايىتى زور قىزىقىش ئېچىدە، ھەتتا غەلىتە نەرسىلەرنى ئىزدەش خاھىشىم بويىچە «بۆرە توتېمى» ناملىق «ئاجايىپ ۋەقە» ۋە «غەلىتە تەپەككۇر»لەرگە تويۇنغان ئۇشبۇ كىتابنى ئوقۇپ چىققانلىقىمنى تەن ئالماي تۇرالمايمەن. ئاپتور كىشىلىك خاراكتېر ۋە كىشىلەر ئارىسىدىكى مۇرەككەپ روھىي ھالەتلەرنى تېما قىلىپ «ئالەمنىڭ جەۋھىرى»، «پۈتكۈل كائىناتنىڭ روھى» بولغان ئادەمنى ئۆزىگە خاس ئۇسلۇب بىلەن تەسۋىرلەشنى بىر چەتكە قايرىپ قويۇپ، تەبىئەت دۇنياسىدىكى سىرلىق ھەم يىرتقۇچ مەخلۇق بولغان بۆرىنى قەلەمگە ئېلىپ، بۇ ھەقتە ئەپسانە توقۇپ چىقىشقا ئۇرۇنغان. دەبدەبە بىلەن تولغان 500 مىڭ خەتلىك بۇ رومانىدا بۆرە باش قەھرىمان قىلىنىپ، ئۇنىڭ تۇرمۇش ھالىتى، خۇسۇسىيىتى ھەم ھاياتلىق ئۇچۇن تىركىشىش جەريانى ئاساسلىق تەسۋىرلەش ئوبيېكتى قىلىنغان، ۋەھالەنكى رومانىدىكى ئادەملەر بولسا پەقەت كۆزەتكۈچى ۋە شەرھلىگۈچى سۈپىتىدىلا ئوتتۇرىغا چىققان. گەپنىڭ پوسكاللىسىنى ئېيتقاندا، بۇ رومانىنى پەقەت پەننى ئومۇملاشتۇرۇش ئوقۇشلۇقى دېيىشكىلا بولىدۇ، ھەتتا ئۇنىڭ ئادەتتىكى ھايۋانات ھەققىدە يېزىلغان رومان بولۇشقىمۇ سالاھىيىتى توشمايدۇ.

ئەسەردە ئاپتور باش قەھرىمانىنى كۈچەپ تەسۋىرلىگەن بولۇپ، ئۇنىڭ بۆرىدىن قورقۇش، بۆرىنى يوقىتىشتىن تارتىپ بۆرە بېقىش، بۆرىنى ئاسراش، بۆرىنى چوڭ بىلىش، ئەڭ ئاخىردا بۆرىگە مەدھىيە ئوقۇشتىكى ھېسسىيات ھەم تونۇش جەريانىنى تەسۋىرلىگەن. ئۇنىڭ مەقسىتى بۆرە بىلەن مۇناسىۋەت باغلاش، بۆرىنىڭ ھاياتلىق ئېكولوگىيەسى، خۇسۇسىيىتىنى بايان قىلىش ھەم شەرھلەش جەريانىدا بۆرە روھىدىن ئىبارەت بىر خىل روھ («بۆرىلىك خۇسۇسىيەت»، «بۆرە توتېمى»)نى چەككىلەپ ئېلىپ، ئۇنى بولۇشىغا پەرداز لاپ كۆككە كۆتۈرسە، ئەكسىچە ئادەملەرنىڭ خاراكتېرىنى چۆكۈرۈپ، ئۇلارنى بۆرە روھىنىڭ ياراتقۇچىلىرى ۋە چوقۇنغۇچىلىرى ئورنىغا چۈشۈرۈپ قويغان. بۇ مەنىدىن ئېيتقاندا، ئۇ ئادەم، ئىنسانلار تارىخى ۋە ئىنسانلار جەمئىيىتىنى كو-

نىلىققا قايتۇرۇشقا ئۇرۇنغان. ئاپتور بۇرىنىڭ قېنىنى ئادەملەرنىڭ قېنىغا كىرگۈزۈپ، نەچچە مىڭ يىللاردىن بۇيانقى ۋەھشىي، كۆچلۈك، شىدەتلىك بۇرە خاراكتېرى ۋە بۇ بۇرە خاراكتېرلىرىنى روھىي تۈزۈلۈك قىلغان يايلاق كۆچمەن چارۋىچى مىللەتلىرىنىڭ روھىنى ئاجىز، بېكىنمە ھالەتتىكى جۇڭخۇا تېرىم مىللەتلىرىنىڭ روھىغا بىر-بىرلەپ كۆچۈرۈپ «روھ ئارقىلىق قان يەتكۈزۈش» تارىخىنى نامايان قىلغان.

مۇشۇنداق غەلىتە، غەيرىي رومانىنىڭ بۇگۈنكى كۈندە شۇنچە بازار تېپىپ كەتكىنى ھەقىقەتەن ئەقىلگە سىغمايدۇ. دەرۋەقە بۇ كىتابتا خۇددى پىلانلىغۇچى ئېيتقاندەك «مۇھەببەت، جىنس سۆزلەنمىگەن»لىكى بەك قىزىق. ئەڭ قىزىقارلىقى، بىزنى كىتابتا سۆزلەنگەن بۇرە ھېكايىسى — بۇرە بىلەن يايلاق، بۇرە بىلەن ئادەم ۋە بۇرە بىلەن باشقا ھايۋانلارنىڭ ھېكايىسى ئۆزگە جەلپ قىلىدۇ. بىز كىتابتىن بۇرىنىڭ خاراكتېرى (خاراكتېر دېگەن بۇ سۆزنى ھايۋاناتقا ئىشلەتكىلى بولمىسلا)، بۇرىنىڭ ئوزۇقلۇق تۇتۇشى ھەم بۇرىلەرنىڭ ھاياتلىق ئۇچۇن تىركىششتىكى ئەقىل-پاراسىتىنىڭ بىزنىڭ تەسەۋۋۇرىمىزدىكىدىن نەچچە ھەسسە ئېشىپ كەتكەنلىكىنى؛ بۇرە بىلەن يايلاقتىكى چارۋىچىلارنىڭ ھەم دۇشمەنلىشىش، ھەم ئىتتىپاق ئۆتۈشتەك غەلىتە مۇناسىۋىتىنى يېقىندىن يېقىنسىغىچە شۇنچە كۆچەپ تەسۋىرلىگەنلىكىنى؛ يەنە ھېكايىلەرگە نۇرغۇن ئېكولوگىيەلىك بىلىملەر ۋە ساياھەتچى-ئېكىسكۇرسىيەچىلەرنىڭ پايدىلىنىشى ئۇچۇن ئاجايىپ-غارايىپ مەنزىرە ۋە يايلاق مىللەتلىرىنىڭ ئۆرپ-ئادەتلىرىنى قوشۇمچە قىلغانلىقىنى بىلەلەيمىز. ئاشۇ خەتەرلىك ھەم رەڭگارەڭ ئەپسانىلەر، ساۋاتلار، مەنزىرىلەر ھەم ئۆرپ-ئادەتلەر كىشىلەردە تەبىئىي ھالدا شۇ يەرلەرگە بېرىش ئىستىكىنى قوزغىماي قالمايدۇ. شۇنى جەزملەشتۈرۈشكە بولىدۇكى، بۇنداق نەرسىلەر ئوقۇرمەنلەر، بولۇپمۇ شەھەرلەردە ياشاۋاتقان، ئالتىمىش زامانىۋى مەدەنىيەتلەرنىڭ قورشاۋىدا قالغان ئوقۇرمەنلەرگە تېخىمۇ يېڭىلىق تۇيۇلىدۇ. ئەيتاۋۇر قاچانلاردىن باشلاندىكىن تاكى، بىزنىڭ ئەدەبىياتىمىزدا شەخسلەرنىڭ كۈندىلىك تەجرىبىلىرىنى ۋە ھېسسىياتىنى ئەملگە ئاشۇرۇشنى ئىپادىلەش يىزىقچىلىقنىڭ ئاساسىي ئېقىمىغا ئايلىنىپ قالغىلى تۇردى. ئوقۇرمەنلەر شەھەرلەردىكى مۇھەببەت، سودا جېڭىدىكى لەيلەش-چۆكۈشلەر ياكى بازار ئىگىلىكى دەۋرىدىكى جان ساقلاشتىن ھېس قىلغان ئاچچىق-چۈچۈك، يۇمشاق يازمىلار بىلەن قورشىلىپ قېلىپ ئەتراپتا يۈز بەرگەن ئۆزلىرىگە يارىشا ھېكايىلەرنىلا ئوقۇيدىغان بولۇشتى. مانا مۇشۇنداق مۇھىتتا «بۇرە توتېمى» كىشىلەرنىڭ ياقا يۇرتلارغا بولغان ئىنتىلىش ھېسسىياتىنى تەڭشەش ئۇرۇنۇشلىرى ۋە غەلىتە نەرسىلەرگە تەلپۈنۈش ئىستەكلىرىنى قاندۇرىدىغان يېڭى ئوقۇشلۇققا ئايلىنىپ قالدى.

بۇرىگە ئائىت ھېكايىلەر نوقۇل بايان قىلىش بىلەنلا چەكلەنگەن بولسا، «بۇرە توتېمى»نى رومان دېگەندىن كۆرە ئۇنى «ھايۋانات دۇنياسى» دېسە تېخىمۇ مۇۋاپىق بولار ئىدى. شۇنداق بولسا ئوقۇرمەنلەر ئارىلاشماسلىق ھەققىدىكى بەزى ئىلمىلەرگىمۇ ئېگە بولغان بولاتتى. ئاپتور بۇرىنى تەسۋىرلەش ھەم سۈرەتلەشتە ھەممە تەرەپ ئېتىراپ قىلغان ھەم چوقۇنغان مەيداندا تۇرۇپ بۇرىگە كۆچلۈكلۈك، ئىنتىلىشچانلىق، ئەقىل-پاراسەت، كۈچ-قۇدرەت، ئومۇمىيلىق ۋە كوللېكتىپلىق روھىنى يۈكلىگەن... ئىشقىلىپ بارلىق ئىجابىي ئالاھىدىلىكلەر بۇرىنىڭ «يايلاق قەھرىمانى»، تەبىئەت ئاپىرىدە قىلغان (كىتابتا ئېيتىلغان «تەڭرى ئاتىسى») روھ ئەركىسى، چارۋىچى مىللەتلەرنىڭ «ئۇلۇغ ھەم كەم تېپىلىدىغان لەشكىرىي مۇشاۋۇرى» دېگەندەك سۈپەتلەرگە مۇجەسسەملەشكەن. ئۆزىنىڭ سۆزى بىلەن ئېيتقاندا، بۇ بىيولوگىيەلىك نامايەندە ۋە تەسۋىر بولۇپ، ئۆز خاھىشى بويىچە ئىپادىلەش

گەن ئەدەبىي تەسەۋۋۇر ۋە قۇرۇق توقۇلمىغىمۇ يەتمەيدۇ. بۇ كىتابنى ئوقۇسىڭىز ئاپتورنىڭ بۇرە تەسۋىرىدىكى تەبىئىيلىك ۋە ماھىيەتلىك مەسىلىلەردە كەڭلىك ئالىمىدە ئەركىن قەلەم چاپتۇرغانلىقىنى، بۇرىگە ئالاقىدار بارلىق سەلبىي قىممەت ئامىللىرى (مەسىلەن: ۋەھشىيلىك، قانخورلۇق، ئاجىزلىرى كۆچلۈكلىرىگە يەم بولۇشتەك ھايۋان خاراكتېرى)نى، ماددىنىڭ تەبىئىيلىكى دەپ قاراپ، ئۇنى سۇسلاشتۇرۇش ياكى سەل قاراش پوزىتسىيەسىدە بولغانلىقىنى، ھەتتا ئۇنى ئىجابىي ئالاھىدىلىك دەپ قاراپ، ئۇنى جېنىنىڭ بارچە كۈچەپ كۆككە كۆتۈرۈپ، مۇبالىغەلەشتۈرۈپ، ئۇنى بىر خىل ئادەمىيلىك روھ، بىر خىل مەدەنىي تەرەققىيات ئارقا كۆرۈنۈشىدىكى زامانىۋى توتېم دەرىجىسىگە كۆتۈرگەنلىكىنى ھېس قىلمايۋ تۇرالمايسىز.

ئەمەلىيەتتە بىزلەرگە شۇنىسى ئايانكى، بۇرە دېگەن بۇرە، ئۇ تەبىئەت دۇنياسىدىكى جانلىقلار زەنجىرىنىڭ بىر ھالقىسى، خالاس. بۇرىلەردىكى ئاشۇ ئاتالمىش «روھ» ۋە ئەقىل-پاراسەت جانلىقلار تەبىئىتىدىكى مۇقەررەر تالاش-تارتىشىپ ئاساسىدا شەكىللەنگەن ۋە تەرەققىي قىلغان، ئۇ ھايۋانلاردىكى بىر خىل ماھارەت بولۇپ، ئۇ قانداقتۇر تەبىئەتتىكى ئوزۇقلۇق زەنجىرى ۋە جانلىقلار قانۇنىيىتىدىن تاشقىرى پەيدا بولغان، تەبىئەتنىڭ ئايرىلغان ھالەتتىكى تاللاش ئەمەس. ئۇز تەقدىرىنى تۇتۇپ تۇرىدىغان كۈچ پەقەت ئىنسانىيەتكىلا خاس، پەقەت ئىنسانلارلا بۇ خىل سۈبيېكتىپ ئاڭ ۋە ئىقتىدارنى ھازىرلىغان بولۇپ، ئۇلارلا ھەقىقىي يوسۇندىكى ئۇز تەقدىرىنى ئىلكىدە تۇتۇپ تۇرغۇچىلاردۇر.

ئەمما ئادەمىيلىك، مەنۇىلىك خاراكتېرگە ئىگە بۇرىلەر تەبىئەتنىڭ ئەركىسى، زېمىنىڭ قەھرىمانى قىلىپ تەسۋىرلىنىپلا قالماي يەنە «بۇرىلىك خاراكتېر»مۇ ئادەم تەبىئىتىدىكى كەم بولسا بولمايدىغان، ھەتتا ئادەمنىڭ ۋۇجۇدىغا پۈتۈنلەي كۆچۈرۈپ كېلىش ۋە جارى قىلدۇرۇش زۆرۈر بولغان نۇرلۇق ئېلىمېنت قىلىپ تەسۋىرلەنگەن. ئۇ ھەتتا بازار ئىگىلىكى دەۋرىدە ئۆرنەك قىلىشقا تېگىشلىك ئامىۋى ھاياتلىق پەلسەپەسى ــ سېپى ئۆزىدىن دارۋىنىزم: شەخسنى بازار ئىگىلىكى شارائىتىدا ھەربىكەت ۋە قىممەتنىڭ ئاساسىي گەۋدىسى قىلىش، ئەركىن رىقابەتتە ئۈتۈپ چىققانلارنى ئۇلۇغلاش، بۇ ئارقىلىق كىشىلىك ھاياتنىڭ مەنىسى ۋە ھەققانىيلىقىغا ئېرىشكەن ۋاقىتتا مەلۇم مەندىن بىزنىڭ جانلىقلار تەبىئىي تالالايدىغان، ماسلىشالىغانلىرى ھايات قالمىدىغان تەبىئەت دۇنياسىغا قايتىشمىزنى تەشەببۇس قىلىدۇ.

تېخىمۇ قىزىقارلىقلىقى، بىز ئىككى خىل ئوقۇپ مۇھاكىمە قىلىشتىن «بۇرە توتېمى»نىڭ قانداق نەتىجە ئېلىپ كېلىدىغانلىقىنى كۆرەلەيمىز. بىرى، جاڭ رۇيمىن ــ زامانىمىزدىكى سودا قەھرىمانىنىڭ بۇ كىتابنى ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن يازغان تەۋسىيە سۆزىدە «بۇرە خاراكتېرى»دىكى ئەقىل-پاراسەت، ئەقلىي بىلىش ۋە كولىلېكتىپ روھنى كۈچەپ تەكتىلىگەن. دېمەك ئۇ بىر سودا رەھبىرى بولۇش سۈپىتى بىلەن يازغۇچىنىڭ «بۇرە خاراكتېرى»گە قايتىدىن ئېنىقلىما بەرگەنلىكى ۋە ئۇنى قوبۇل قىلغانلىقىنى سودا نۇقتىسىدا تۇرۇپ ئېتىراپ قىلغان ۋە تەكتىلىگەن. يەنە بىر خىلى، ئادەتتىكى ئوقۇرمەنلەر بولۇپ، كىتابنىڭ قىممىتى ۋە ئوقۇرمەنلەر قەلبىدىكى ئىنكاسىنى نامايان قىلىش ئۈچۈن پىلانلىغۇچى بىزگە مۇنداق بىر ھېكايە سۆزلەپ بېرىدۇ:

مېترودا ئۇچ ياشنىڭ مۇشۇ ئەسەر ئۇستىدە مۇلاھىزە يۈرگۈزۈۋاتقانلىقىنى ئاڭلىدىم. ئۇلارنىڭ بىرى ھازىرقى جەمئىيەتتە بۇرە كۆپ دېسە، يەنە بىرى قوي كۆپ دەيتتى. يەنە بىرى بىز زادى بۇرە بولۇشىمىز كېرەكمۇ ياكى قويمۇ؟ دەيتتى.

مەيلى قانداق بولمىسۇن بۇ ئۇچ ياشنىڭ مۇھاكىمىسى ئىنسانىيەت جەمئىيىتىدىكى «بۇرە

خاراكتېر» بىلەن «قوي خاراكتېر»، «بۆرە تىپى» بىلەن «قوي تىپى» ئۈستىدىلا مەنە تاپماقتا ئىدى. ئادەتتىكى ئوقۇرمەنلەرنىڭ چۈشەنچىسىمۇ ئاددىي بولىدۇ. ئۇلار بۆرىنى بۆرە دەپلا چۈشىنىدۇ. ئۇلار ئاپتور، پىلانلىغۇچى ۋە شەرھچىلەرنىڭ نىقابىنى، كۈچەپ چالۋاقاشلىرىنى، چىلتەك توپ ئويناشلىرىنى چۈشەنمەيدۇ. ئۇلارنىڭ بىۋاسىتە سورىغان مەسىلىلىرىنىڭ نېگىزى بۇ خىل نىقاب ۋە چىلتەك توپ ئويۇنىنىڭ مەغلۇبىيەت ۋە گۇمرانلىق بىلەن ئاخىرلىشىدىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ، خالاس.

مۇبادا مانا بۇلار «بۆرە توتېمى» مەزمۇن تېمىسىنىڭ ھەممىسى بولىدىغان بولسا، ئۇ رومانتىكىلىققا تولغان ھېكايە بولۇپلا قالماي، يەنە بازىرى ئىتتىك كىتابقا ئايلىنىپ قالغان بولاتتى؛ كىشىلەرنىڭ ياقا يۇرتلار ۋە مىللىي ئۆرپ-ئادەتلەر ھەققىدىكى تەسەۋۋۇر ئېھتىياجىنى قامدايدىغان ئەدەبىيات مۇزېي كىتابى بولۇپ قالغان بولاتتى؛ ھەتتا ئاشۇ بىر قىسىم «بۆرە ئادەم»لەرگە، «بۆرە كۈچۈكى»گە چوقۇنىدىغانلارنىڭ «مۇۋەپپەقىيەت دەستۇرى» بولۇش سۈپىتىدە مەۋجۇتلۇقىنى ساقلاشنىڭ دەرسلىكىگە ئايلىنىپ، مۇشۇ يىللاردا مودا بولۇۋاتقان «رەزىللەر دەستۇرى» ۋە «كىلاسسىزمغا پەشۋا»غا ئوخشاش ئەسەرلەر تائىپىسىگە مەنسۇپ بولغان بولار ئىدى، ھېچ بولمىغاندا ئالىملىق سالاھىيىتىگە ئىگە ئاپتورمۇ بۇنىڭدىن مۇستەسنا بولالمايتتى.

ئۇ يەنىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا «بۆرە»، «بۆرە خاراكتېرى»، «بۆرە ئەخلاقى»نى مەدەنىيەت، ئانتروپولوگىيەنى سۇيئىستېمال قىلىپ تۇرۇپ، تارىخ، مەدەنىيەت نۇقتىسىدىن شەرھلەيدۇ. «خۇاشيا مىللىتىنىڭ تېرىم مەدەنىيىتى ۋە خۇاشيا مىللىتىنىڭ مىللىيلىق خاراكتېرىدىكى كېسەللىكنىڭ يىلتىزى» ھەققىدە ئىزدىنىش ئېلىپ بارىدۇ ھەم كىتابنىڭ ئاخىرقى قىسمىدىكى نەچچە ئون بەتتە ئاتالمىش «بۆرە توتېمى ھەققىدە لېكسىيە سۆزلەش ۋە دىيالوگ» ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن قېچىرچە «ئىدراكىي ئىزدىنىش» ئېلىپ بارىدۇ. ئاشۇ لېكسىيە ۋە دىيالوگلار (ئەمەلىيەتتە ئاپتور ئۆزىنى ئىككىگە پارچىلاپ توسالغۇسىز ھالدا ئۆز-ئۆزى بىلەن ئەركىن پىكىر ئېلىپ بارىدۇ)دا قىياپىتىنى ئۆزگەرتىۋالغان ئىككى نەپەر ئالىم سىياقىدىكى زىيالىي ياش ئەترەت ئەزالىرىنى كۈلدۈرگە ئارتىسلىرىدەك بىر-بىرىگە شۇنداق ماس كەلگەن قىياپەتتە ئوتتۇرىغا چىقىرىدۇ. ئۇلار ئاپتور ئۆز خاھىشى بويىچە پەيدا قىلغان، تۈس بەرگەن ياكى ھېسسىيات كىرگۈزگەن بايانلار بولۇپ، پۈتكۈل مەزمۇننىڭ خېلى زور سالمىقىنى ئىگىلەيدۇ. ئىككى ھەزىلكەشنىڭ دىيالوگلىرىدا خەنزۇلار بىلەن شىمالدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر بىر-بىرىگە سېلىشتۇرۇلۇپ، خەنزۇلار ئاجىز، كونسېرۋاتىپ «قوي»غا، شىمالدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر بولسا كۈچلۈك، چەبدەس «بۆرە»گە سىمۋول قىلىنغان. تارىختا بۇ خىل ھالەت قىسقارتىلىپ ئىستېلا قىلغۇچى ياكى «قان ئالغۇچى»؛ ئىستېلا قىلىنغۇچى ياكى «قان بەرگۈچى»لەر تارىخى دەپ ئاتالغانمىش. ئاپتور بۇ يەردە خەنزۇ مىللىتى ۋە خۇاشيا مەدەنىيىتىنىڭ ئاجىزلىقى ۋە بوشلۇقى، بولۇمسىزلىقىدىن ئېچىنىپ، كۆچمەن چارۋىچى مىللەتلەر ۋە ئۇلارنىڭ مەدەنىيىتىگە بولغان ئاتاۋىزمچە (ئەجدادىدىن ۋاز كېچىش) باش ئۇرۇش ۋە بەيئەت قىلىشىدىن كىشىنى چۆچۈتىدىغان مۇنداق بىمەنە خۇلاسىنى چىقارغان:

جۇڭخۇا مىللىتىنىڭ ئەجدىھا توتېمى يايلاقتىكى كۆچمەن چارۋىچى مىللەتلەرنىڭ بۆرە توتېمىدىن كەلگەن. خۇاشيا مىللەتلىرىنىڭ «تەڭرى ئېتىقادچىلىقى»نى يەنخۇاڭنىڭ 2-خاقانى يايلاق ۋە كۆچمەن چارۋىچى ئەجدادلىرىدىن خۇاشياغا ئېلىپ كەلگەن. جۇڭخۇا زېمىنىدىكى كۆچمەن چارۋىچى مىللەتلەر ۋە تېرىم مىللەتلىرى تەڭرى ئاتا ۋە يايلاق ئانىدىن تۇغۇلغان قان قېرىنداشلار بولۇپ، يايلاق مىللەتلىرى ئاكىسى، خۇاشيا مىللەتلىرى ئىنىسىدۇر. خۇاشيا مىللىتى

تەرىم مۇھىتى ئىچىدە ئاجىزلاپ كەتكەندە قەھرلىك ھەم ساخاۋەتلىك تەكرىم بۆرىگە خاس كۆچمەن چارۋىچى مىللەتلەرنى ئوتتۇرا ئىقلىمغا ئەۋەتىپ، قويلىشىپ كەتكەن تەرىم مىللەتلىرىگە قان بېرىپ، ئۇلارغا كۆپ قېتىم يېڭىدىن گۇللىنىش ئېلىپ كەلگەن. كېيىنچە زەئىپلىشىپ كەتكەن «ئىنىسى» پەقەت قەددىنى كۆتۈرەلمىگەن چاغدا «ئاكىسى» ئوتتۇرا ئىقلىمغا كىرىپ خۇاشيا مەدەنىيىتىگە يانتاياق بولۇپ، ئۇنى غەرب مەدەنىيىتى بىلەن ئۇچراشتۇرغان.

«بۆرە توتېمى» ئاپتور 30 نەچچە يىلدىن ئارتۇق تەتقىق قىلىش ۋە تەپەككۇر قىلىش ئاساسىدا تالاي قان-تەر بەدىلىگە يېزىپ چىققان ئەسەر بولۇپ، سودا جەھەتتىن ھەل بېرىشى، داغدۇغا بىلەن تەشۋىق قىلىش نەتىجىسىدە كۆزنى قاماشتۇرىدىغان كىتاب بازىرىدا كاتتا شۆھرەتلەرگە نائىل بولماي قالمىدى. مەسىلەن: ئوبزورچى لى جىگزې ئېيتقاندەك، «ئۇ دەۋرىمىزدىكى كىشىلەرنىڭ ئۆز ئىقتىدارى ۋە تۇرمۇشى ئۈستىدىكى ئەندىكىشلىرىنى مۇجەسسەملەشتۇرىدى. ئەگەر سىز كىتابنى ئوقۇسىڭىز «بۆرە»گە يەتمەيدىغانلىقىڭىزنى ھېس قىلمايسىز. مانا بۇ ئاپتورنىڭ يەتمەكچى بولغان مەقسىتىدۇر.» ئەھۋال شۇنداق ئىكەن، ئاپتور ئۆز ئىدىيەسىنى ئەدەبىياتتىن ئىبارەت بۇ زەر تون بىلەن قانچىلىك نىقابلاشقا كۈچىمىسۇن، بەربىر باش تېمىدىن چەتنەش سەۋەنلىكىنى، كۆز قاراش جەھەتتىكى چولتا ھۆكۈمنى، لوگىكا جەھەتتىكى زىتلىقنى، تەكشۈرۈپ ئىسپاتلاش جەھەتتىكى بوشاڭلىقنى يوشۇرۇپ قالالمايدۇ. بۇ مەندىن ئېلىپ ئېيتقاندا ئاپتورنىڭ بىمەھەل شاۋقۇن-سۈرەن پەيدا قىلغان بۇ كىتابى پەقەت ۋاقىتلىق ھادىسە بولۇپلا قالماي، بەلكى نەشرىيات سودىگەرلىرى ئۈمىد قىلغاندەك ئىنتايىن زور مەدەنىيەت قىممىتىگە ئىگە، ئۇزاق مەزگىل بازار تاپقان كىلاسسىك ئەسەر دېگەن ھۆكۈمى ۋە بازار جەھەتتىكى پەرەزلىرى كۆپۈككە ئايلىنىپ قالىدىغاندەك قىلىدۇ.

(خەنزۇچە «جۇڭگۇەن كەنتى» ژۇرنىلىنىڭ 2004-يىللىق 11-سانىدىن تەرجىمە قىلىندى)
(تەرجىمان ئاقسۇ ۋىلايەتلىك ئورمانچىلىق ئىدارىسىدە)
مۇھەررىر **مۇھەممەد ئەيسا ئۆزئەرك**

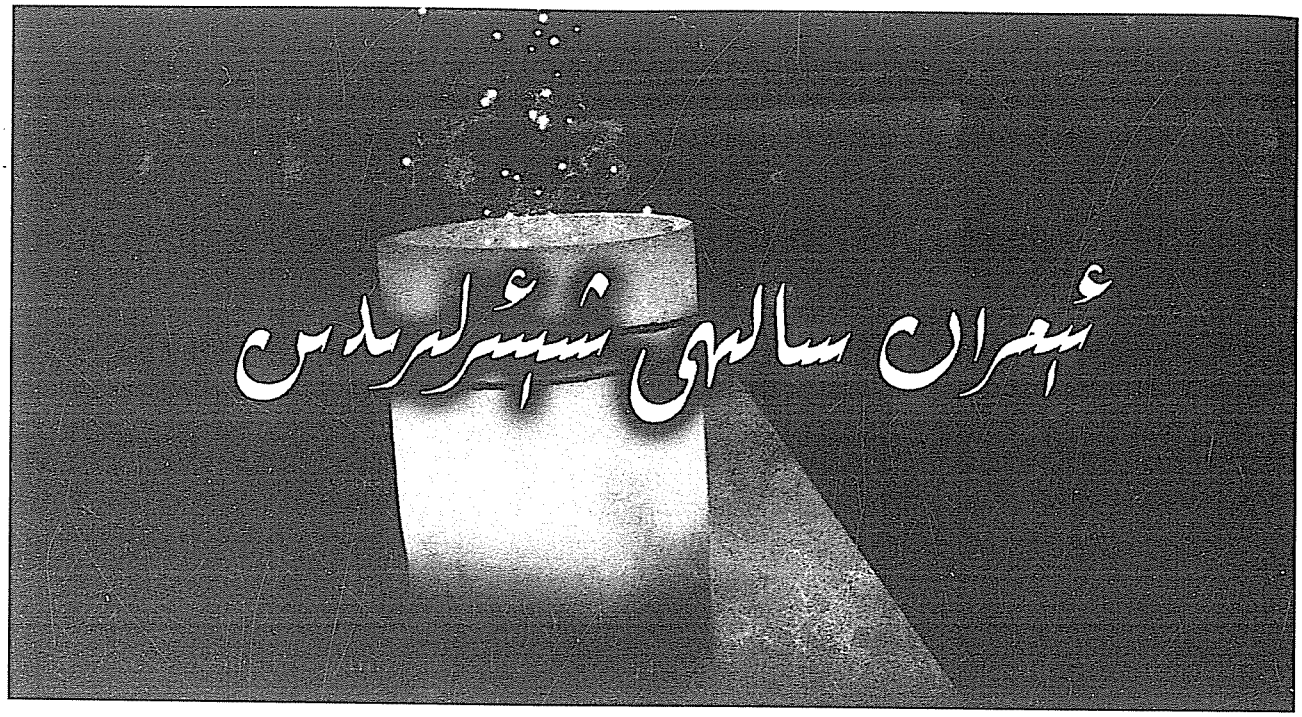
ئېمران سالىھى شېئىرلىرىدىن

ئەيبۇ ياقۇپ تەرجىمىسى

تەرجىماندىن: ئېمران سالىھى 1947-يىلى تېھراندا تۇغۇلغان. شېئىرىيەتكە بولغان قىزغىنلىق يۇقىرى مەدەنىيەت مۇھىتىدا ئۆسۈپ يېتىلگەن سالىھىدا كىچىكىدىن باشلاپلا شېئىرىيەتكە بولغان ئوتتەك قىزغىنلىق ۋە تالانت كۆرۈنۈشكە باشلىغان. 1966-يىلى ئەمدىلا 19 ياشقا كىرگەن سالىھى «مۇۋەپپەقىيەت» ناملىق ساتىرا-يۇمۇر ژۇرنىلىدا مۇھەررىر بولۇپ ئىشلىگەن ھەم بۇ جەرياندا ئاستا-ئاستا ساتىرىك شائىر بولۇپ تونۇلۇشقا باشلاپ، ئىران شېئىرىيەت مۇنبىرىدىكى نوپۇزلۇق ژۇرنال «گۈل تاللاش»تا ئەسەر ئېلان قىلىشقا باشلىغان. 1973-يىلىدىن باشلاپ سالىھى ئىران دۆلەتلىك رادىيو-تېلېۋىزىيەسىدە «بۇگۈنكى ئىران ئەدەبىياتى» پىروگراممىسىنى ئىشلەشكە قاتناشقان. بۇ خىزمەت سالىھىنىڭ شېئىرىيەت ئىجادىيىتىنى يېڭى بىر باسقۇچقا ئېلىپ كىرگەن. ئۇ ئارقا-ئارقىدىن «سۇدا يىغلاش» (1974-يىلى)، «تۇمان ئىچىدىكى پويىز» (1976-يىلى)، «يېرىم يولدىكى بېكەت» (1977-يىلى)، «ئون يەتتىنچى» (1979-يىلى) قاتارلىق شېئىر توپلاملىرىنى نەشر قىلدۇرۇپ، 20-ئەسىرنىڭ 70-يىللىرىدىكى ئىران «بۇرچ شېئىرىيەت ئېقىمى» توپىدىكى شائىرلارنىڭ ۋەكىلىگە ئايلىنىپ، ئۆزىنىڭ ئىجتىمائىي ساتىرىك شېئىرلىرى بىلەن «ئىران شېئىرىيىتىنىڭ ئەپەندىسى» دېگەن نامغا ئېرىشكەن.

1992-يىلى ئۇ «مىڭبىر كېچە»نى قايتا ئوقۇغاندىن كېيىن، ئىجادىيەت قىزغىنلىقى ھەسسىلەپ ئېشىپ، قىسقىغىنە بىر قانچە ئايدا زور مىقداردىكى شېئىرلارنى يېزىپ تۈرلۈك مەتبۇئاتلاردا ئېلان قىلدۇرغان ھەم ئىران شېئىرىيەت ساھەسىدە زور تەسىر قوزغىغان. 2001-يىلى بۇ شېئىرلار «مىڭبىر يۈزلۈك ئەينەك» نامىدا نەشر قىلىنغان. 1994-يىلى ئامېرىكىدا ئۇنىڭ «مۇھەببەت كۈيى» ناملىق شېئىرلار توپلىمى نەشر قىلىنغان. 1999-يىلى شىۋېتسىيەدە «ئېمران سالىھى شېئىرلىرىدىن تاللانما» ناملىق كىتاب نەشر قىلىنىپ، سالىھى تەكلىپ بىلەن تارقىتىش مۇراسىمىغا قاتناشقان ھەم شىۋېتسىيەنىڭ ئالتە شەھىرىدە لېكسىيە سۆزلەپ، شېئىرلىرىنى دېكلاماتسىيە قىلغان. 2000-يىلى سالىھىنىڭ «يەلپۈنىدۇ سەھەر شامىلى»، «تۇيۇقسىز نەزەر» ناملىق شېئىر توپلاملىرى نەشر قىلىنغان. 2003-يىلى «ئەركىلەتمە ئىسمىم بىلەن چاقىرىڭ» ناملىق توپلىمى نەشر قىلىنغان. 2006-يىل 9-ئاينىڭ 16-كۈنىدىن 10-ئاينىڭ 1-كۈنىگىچە تەكلىپ بىلەن ئېلىمىزگە كېلىپ، جۇڭگو شېئىرىيەت ساھەسى تەشكىللىگەن «2006-يىللىق پامىر شېئىرىيەت سەپىرى»گە قاتناشقان. 2006-يىل 10-ئاينىڭ 4-كۈنى سەھەردە يۈرەك تىقىلمىسى بىلەن ئىراندا ۋاپات بولغان.

تىلەك

گېزىتلەرنى ۋاراقلاپ كەلمەكتە شامال،
يامغۇر تامچىلار
ۋەقەلەر بەتلىرىگە شۇنچە بىمالال...

تۇمشۇقلىرىغا ئىلغىنىچە كېچىنى
بىر توپ قاغا ئۇچۇپ كېلەر تەرەپىبال.
يۇلتۇزلارنىڭ نۇرىدا،
قىيا-قاپتاللاردا بارىمىز ئاستا.
تولغاندۇر ياشلىقنىڭ هاياجىنى
كۆڭلەك ۋە بىرىزىنت ئاياغلىرىمغا.

سۇ يۇزىدە تۇرار خىرامان،
ئۇچۇپ-ئۇچۇپ هارغان كېپىنەك.
كېچە
سۇغا هەمراھ بولغان سىياقتا،
يىلتىزلارغا سىڭىپ بارماقتا.

كىردۇق كېچىنىڭ چايخانىسىغا،
زۇلمەت، قورقۇنچ قالدى تاملار سىرتىدا.
بىز هارغىن، چايلار دەملەكلىك بۇندا.

تۇيۇقسىز
بىر نۇر ئۆتتى چاراقلاپ-چاقناپ،
شۇدۇر بىزنىڭ پاناھ جايىمىز.
چۇشۇمگە كىردى شۇ كېچە ئاتام،
ئېھ ئاتا، ئۇستۇمگە زىلچا يېپىپسىز...

قۇياش
ئالتۇن رەڭ مىس تاۋاقتا
چاچىدۇ تاغلارغا يالقۇنلىرىنى.
كۆرۈنىدۇ هاڭنىڭ ئىچىدىن
مۇخ قاپلىغان يوغان قورام تاش،
سىرغىپ تۇرار تامچىلار ئۇندىن
چۆگۈنگە قۇيايكىن قانداق سۆيگۈنى؟

كۇن نۇرىنى توسىغانچە يىراقتىن
بىر توپ قاغا ئۇچۇپ كېلەر تەرەپىبال.
شام ياقىقانچە تىلەكلەر تىلەپ،
پىرلار قەبرىسىنى تۇرىمىز ساقلاپ.
كۆل بويىدا قېچىرچى بوۋاي،
ئولتۇرىدۇ قېچىر تاقىلاپ...

زېمىن قۇلۇبى

زېمىننىڭ قۇلۇپىنى ئاچقاندا بىز،
بىر ئىشىك ۋە بىر شوتا كۆرىمىز.
قەدەم باسقانچە كىرىمىز يەنە،
پايانسىز بوشلۇققا هەمدە بارىمىز.

بىر ئىشىك بىر باغقا باشلايدۇ بىزنى،
ئۇ باغمۇ ئىشىك بىلەن بىر باغقا تۇتاش.
هەممە ياق گۈل-چېچەك چاقنايدۇ ئوتقاش،
مەي باغلاپ مېۋىلەر ئېگىپ تۇرار باش.

ئاخىرقى ئىشىكنىڭ كەينىدە نەهال،
بەلكى باردۇر ئۇچقۇر ئاق بوز ئات،
بىزنى غايىۋى قەلئەگە ئېلىپ بارارغا؛
بەلكى دۆڭە بار چېچىپ تۇرغان ئوت،
كۇلىمىزنى كۆككە چاچارغا،
كىرەمدۇق يا قايتامدۇق ئۇدۇل؟...

ئالتۇن ئۇزۇكتە ياقۇت كۆز

ئالتۇن ئۇزۇكتە ياقۇت كۆز،
قىزىل گۈلدەك تۇمانلار ئىچرە،
جىمجىتقىنە تۇرىدۇ چاقناپ.

بىز ئۇنى ئېلىشتىن سەللا مۇقەددەم،
بىر قۇش ئېلىپ قاچتى ئۇنى بەردەم.
قۇشنى قوغلاپ يۈرىمىز بۇندا،
دالىلاردىن دالىلارغىچە.
قانچە شەھەر يىراقتا قالدى،
يەتتى قەدەم تاغدىن باغقىچە،

ئولتۇرغىلى كۇن بولدى نىكەم،
چارچىماس قۇش بەلكىم ئۇ بەردەم.

مۇبادا بىز بىلەن سەپەر قىلسىڭىز

مۇبادا بىز بىلەن سەپەر قىلسىڭىز،
ئېزىتقۇ يوللاردا بىللە يۇرسىڭىز،
مومىڭىزنىڭ قەسرىگە بارىسىز.
ئەپسۇندىن ئېچىلار ئۇندا ئىشىكلەر
ئىچىگە ئاۋايلاپ مېڭىپ كىرىسىز.
تۇمارلار چېقىلار ئۇيقۇدا ياتقان.

ئويغىنار ئۇندىكى سىرلىق ئەينەكلەر.
قايتۇرۇپ مىڭ سادا تىمتاس كاردور،
ساناقسىز پەلەمپەي قەدىمى بىلەن،
رەڭدار راۋاقتا باشلايدۇ سىزنى.
ئاشۇ چاغ گۈللۈك روجەكلەر ئارا
يۇلتۇزلار سۇنىدۇ سىزگە قولىنى.

بوشششش

كەل، قاتمۇقات يالقۇننى تىلىپ،
بارايلى بىز ناتونۇش باغقا
يايرايلى چەكلەنگەن دەرەخ ئاستىدا.
كەل، قاتمۇقات قورغاننى بۆسۈپ،
تىمتاس دالىلارنى ئېتەيلى ۋەتەن،

نۇرانە سۇلاردا چايقالسۇن بەدەن.
كەل، يىرتايلى تورنى، قارماقنى،
تەشۋىشلىنىپ تۇرغان بېلىجان
دەريالاردا ئۇزسۇن ھەر تامان.

نەزەر

دېرىزىدىن ئۇچتۇم يىراققا،
نەزىرىمگە مىنگەشكىنىمچە.
يەتتىم تاغقا،
ھەممە ياقنى قاپلاپتۇ ئاق قار،
تۇرۇپ قالدىم غۇدۇرىغىنىمچە...

سوغۇق،
يېقىپ قويدۇم بىر دۆۋە گۈلخان،
يالقۇن ئىچىدە كۆردۇم ھەم سېنى.

تامچە ئىچىدە.
دۇنيا تەتۇر بولماقتا ئايان.
قايتتىم ئارقامغا
نەزىرىمگە مىنگەشكىنىمچە...

ـــ خەنزۇچە «دۇنيا ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىنىڭ 2007-يىللىق 2-سانىدىن تەرجىمە قىلىندى
(تەرجىمان شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق يازغۇچىلار جەمئىيىتىدە)

كاۋاباتا ياسۇناری (ياپونىيە)

مەڭ قاتىل

(ھېكايە)

ئەسقەر ئەھمىدى تەرجىمىسى

بۇ بىر داچا ئولتۇراق رايونى، ئەتىگەن N ئەپەندى ئۆزى يالغۇز چىغىر يولدا سەيلە قىلىۋاتاتتى. ئۇ چوڭ بىر شىركەتنى باشقۇراتتى. ئۇ ھەر شەنبە كۈنى مۇشۇ يەرگە كېلىپ كۆڭۈل ئاچاتتى. ھاۋا شۇنچىلىك ساپ بولۇپ، ئادەمگە ھۇزۇر بېغىشلايتتى. مۇھىت شۇنچە ئازادە ئىدى، قۇشلار سايرىشىپ تۇراتتى. دەل مۇشۇ پەيتتە، دەرەخ سايىسى ئارىسىدىن بىر ياش ئايال چىقتى. ئۇنىڭ كىيىنىشلىرى ئېسىل، پەردازلىرى جايىدا ئىدى. ئۇ خۇش تەبەسسۇم بىلەن ئۇنىڭغا سالام بەردى:

— ياخشىمۇ سىز.

N ئەپەندى قەدىمىنى توختىتىپ، چۈشەنمىگەن ھالدا سورىدى:

— سىز؟ كەچۈرۈڭ، سىزنى ئېسىمگە ئالالمىدىم.

— ئەلۋەتتە شۇنداق. چۈنكى بىز تۇنجى قېتىم كۆرۈشتۇق. راستىنى ئېيتسام، مېنىڭ كىچىككىنە بىر ئىلتىماسىم بار...

— سىز زادى كىم بولىسىز؟

— ئەگەر مەن ئېيتسام، سىز بەلكىم قورقۇپ كېتىشىڭىز مۇمكىن...

— ياق، مەن ئادەتتە قورقمايمەن.

— مەن قاتىل، — دەپ جاۋاب بەردى ئايال كەسكىنلىك بىلەن. قارىماققا، ئۇ ئايال ھەتتا قۇرت - قوڭغۇزنىمۇ ئۆلتۈرەلمەيدىغاندەك قىلاتتى. N ئەپەندى كۈلۈپ تۇرۇپ:

— ئۇنداق ئەمەستۇ، — دېدى.

— ئەگەر چاقچاق قىلغان بولسام، مەن ئالايتەن بۇ يەرگە كېلىپ سىزنى ساقلاپ تۇرمايتتىم.

تىم، ــ ئايالنىڭ ئىنتوناتسىيەسى بىلەن جىراي ئىپادىسىدىن ئىنتايىن ئەستايىدىللىق چىقىپ تۇراتتى. N ئەپەندى بۇنى ھېس قىلىپ ئەندىكىپ كەتتى. ئۇ جىرايى تاتارغان ھالدا:

ــ بۇ گېپىڭىزدىن قارىغاندا، بۇ ئىشنى ئۇ قىلغان ئوخشىمامدۇ. ئۇنىڭ مۇشۇنداق قەبىھ ۋاستە قوللىنىدىغانلىقىنى راستتىنلا ئويلاپ باقماپتىكەنمەن. توختاپ تۇرۇڭ، سىزدىن ئۆتۈنۈپ قالاي! مېنى ئۆلتۈرمەڭ! ــ دېدى.

ئۇنىڭ قايتا ـ قايتا يالۋۇرۇشلىرىدىن كېيىن، ئايال ئېغىز ئاچتى:

ــ سىزنىڭ مېنى خاتا چۈشىنىپ قالماسلىقىڭىزنى ئۈمىد قىلىمەن. مەن سىزنى ئۆلتۈرگىلى كەلمىدىم.

ــ ھە، شۇنداقمۇ؟ قاتىل ماڭا بۇ يەردە پىسىتىرما قويۇپ، يەنە مېنىڭ سىزنى ئۆلتۈرگۈم يوق دەيدۇ. قاتىللار ئادەم ئۆلتۈرۈشنى ئۆزىگە كەسىپ قىلغان.

ــ سىز ئالدىراپلا بۇنداق يەكۈن چىقىرىۋەتمەڭ. مېنىڭ خىجىل قىلىپ قويىسىز. قاتىللار مۇ ھاۋالىنى قوبۇل قىلىش ئۈچۈن ئۆيلەرگە بېرىپ زىيارەت قىلىدىغان گەپقۇ. ھازىرقى ئىش مۇشۇنداق. قانداق، مەن سىزنىڭ كەتمىنىڭىزنى چاپايمۇ؟

N ئەپەندى ئەھۋالنى ئازراق بىلىپ كۆڭلى سەل ئارامغا چۈشتى.

ــ ئىش ئەسلىدە مۇنداقكەن ـ دە ! مېنى بەك قورقۇتۇۋەتتىڭىز. بىراق ھازىر مېنىڭ سىزگە قىلىپ بەرگۈدەك ئىشىم يوق ئىكەن.

ــ مەندىن يوشۇرماڭ، بايا سىز دېدىڭىزغۇ، بۇ ئىشنى ئۇ قىلغان ئوخشىمامدۇ دەپ. چوقۇم G مەھسۇلاتلىرى شىركىتىنىڭ باش لىدېرى شۇ.

ــ ھەئە، مەن بايا ئويلاندىم. G مەھسۇلاتلىرى شىركىتىگە نىسبەتەن ئېيتقاندا، بىزنىڭ شىركىتىمىز ئۇلارنىڭ ئەڭ چوڭ رىقابەتچىسى. رىقابەتتە ئۇزۇپ چىقىش ئۈچۈن ئۇلارمۇ بەلكىم باشقا ۋاستىلەرنى قوللىنىش مۇمكىن. باشقىچە قىلىپ ئېيتقاندا، بىزنىڭ شىركىتىمىز ئۈچۈن مۇ G مەھسۇلاتلىرى شىركىتى ئەڭ چوڭ سودا رىقابەتچىمىز. بۇ يەردە دېمەكچى بولغىنىم ــ ئەمەلىيەتتە مەن ئۇنى ئۆلۈپ كەتسە ياخشى بولاتتى دەپ ئويلايمەن.

ئايالنىڭ كۆزلىرىدىن خۇشاللىق نۇرلىرى چاقناپ كەتتى. ئۇ كەينىگە ئۆرۈلۈپ:

ــ بۇ ئىشتا مەن سىزگە ياردەم قىلاي، ــ دېدى.

ــ بۇ گېپىڭىز خېلى بولىدىغاندەك قىلىدۇ.

ــ ۋەزىپىنى تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن، مەن چوقۇم سۇ كىرمىگۈدەك قىلىپ ئورۇندايمەن.

N ئەپەندى ئايالغا يېڭىباشتىن بىر قۇر قاراپ، ئۇنىڭ بۇ ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالايدىغانلىقىغا تازا ئىشەنچ قىلالمىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇنىڭ چىرايىدىن رەھىمسىزلىك ئالامەتلىرى چىقىپ تۇرمايتتى. ئۇ سەل ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن دېدى:

ــ سىزنىڭ ياخشى كۆڭلىڭىزگە رەھمەت. بىراق، بولدىلا، مەن سىزگە پۈتۈنلەي ئىشىنەي دېسەممۇ، ئىشەنگۈدەك ئاساس يوق. مۇبادا سىز قول سالالماي تۇتۇلۇپ قالسىڭىز، مېنىڭ ھاۋالە قىلغانلىقىمنى باشقىلارغا ھەرگىز ئېيتماڭ، بولمىسا مەنمۇ تۇگىشىمەن. مەن تەۋەككۈلچىلىك قىلىپ ئۇنى ئۆلتۈرۈشنى خالىمايمەن.

ــ گېپىڭىز ئىنتايىن توغرا. بىراق سىز ھېكايە، تېلېۋىزوردىكى بىلىملەرگە ئاساسەن قاتىللىق قىلىشنى تەسەۋۋۇر قىلسىڭىز بولمايدۇ. مەن ئوق ئېتىش، زەھەر تاشلاش، ساختا قاتناش ۋەقەسى پەيدا قىلىش دېگەنگە ئوخشاش ئاسانلا ئاشكارىلىنىپ قالىدىغان ئۇسۇللارنى قوللانمايمەن.

ــ ئۇنداقتا سىز ئادەمنى قانداق ئۆلتۈرىسىز؟

ــ ئادەملەردە زادىلا گۇمان پەيدا قىلمايدىغان ئۆلتۈرۈش ــ كېسەل قىلىپ ئۆلتۈرۈش.

N ئەپەندى قوشۇمسىنى تۇرۇپ ئاچچىقلىـ

نا كۆلۈپ قويدى.

— چاقچاق قىلماڭە، نەدىمۇ ئۇنداق ئۇسۇل بار؟ يەنە كېلىپ سىز ئۇنى قانداق كېسەل قىلىسىز؟

— ئۇنى قارىغايمەن، — دېدى ئۇ، — ئەگەر «قارىغاش» دېگەن سۆز كونىراپ قالغان بولسا باشقا سۆز ئىشلەتسەكمۇ بولىدۇ. ئاجايىپ قالتىس ئۇسۇلنى قوللىنىپ، ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى بېسىمنى ئاشۇرۇپ، يۈرىكىنى زەئىپلەشتۈرۈپ ئۆلتۈرىمىز. بۇنى ھازىرقى تېببىي ئىلىم قائىدىسىگە ئاساسلىنىپ ئېيتقاندا، «روھىي بېسىم» دەپ ئاتايمىز.

— بۇ يەنە چۈشەنگىلى بولمايدىغان بىر گەپ بولۇپ كەتتىغۇ. گەپنىڭ پوسكاللىسىنى ئېيتقاندا، ئۇنى تەبئىي يوسۇندا ئۆلتۈرۈش، شۇنداقمۇ؟ بىراق مەن يەنىلا ئىشەنچ قىلالمايۋاتىمەن، ئەگەر بۇ ئىشىمىز ئوڭۇشلۇق ئېلىپ بېرىلىدىغان بولسا... — دېدى N ئەپەندى بېشىنى تۆتۈپ چوڭقۇر ئويلانغان ھالدا. ئايال بەلكىم ئۇنىڭ خىيالىنى بىلۋالغان بولسا كېرەك:

— سىز بەلكىم مېنىڭ ئاغزىمدا شەھەر ئېلىشىمدىن ئەنسىرىگەن بولۇشىڭىز مۇمكىن. بىراق پۇلنى ئېلىپ ئىشنى قىلمىساق بولماس. سىز خاتىرجەم بولۇڭ، مەن ئىشنى پۈتكۈزۈپ بولۇپ ئاندىن ھەق ئالىمەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە ھەقنى بېكىتىشنىڭمۇ ھاجىتى يوق، — دېدى.

— بىراق...

— مەن سىز بىلەن ۋاقىتنى ئالدىن كېلىشىپ قويايلى، ئۇچ ئاي ئىچىدە، ئەگەر سىز ۋاقىتنى كەڭرەك بەرسىڭىز ئالتە ئاي ئىچىدە ۋەزىپىنى ئورۇندىشىغا كاپالەتلىك قىلىمەن.

— سىز ئۆزىڭىزگە بەك ئىشىنىدىكەنسىز. ئەگەر سىز ئىشنى ئوڭۇشلۇق تۈگەتسىڭىز مەن سىزگە ھەق بەرمىسەم، سىز بۇنىڭغا قانداق قارايسىز؟

— سىز چوقۇم ھەق بېرىسىز، پەقەت سىز مېنىڭ كارامىتىمنى بىلىپ قالسىڭىزلا بولىدى.

— شۇنداقمۇ؟ ئۇنداقتا بولىدۇ، سىز سىناپ بېقىڭ. مۇۋەپپەقىيەت قازانسىڭىز مەن سىزگە ھەق بېرىمەن. ئەگەر مۇۋەپپەقىيەتلىك بولمىسا، مەنمۇ ھېچقانداق زىيان تارتمايمەن، — N ئەپەندى ئەتراپلىق ئويلانغاندىن كېيىن ئاخىر قوشۇلدى. ئايال ئاستاغىنا كېتىپ قالدى.

N ئەپەندى بۇ ئىشنى خىيالىدىن پۈتۈنلەي چىقىرىۋېتىپ تەخمىنەن تۆت ئاي ئۆتكەندىن كېيىن، ئۇ بىر ئۇچۇرغا ئىگە بولدى. ھېلىقى ھەممە ئادەمنىڭ ھەۋىسى كېلىدىغان G مەھسۇلاتلىرى شىركىتىنىڭ باش لىدېرى يۈرەك كېسىلى سەۋەبىدىن داۋالاش ئۈنۈم بەرمەي ئۆلۈپ كېتىپتۇ. ساقچى تەرەپ گۇمانلانمايلا تەكشۈرۈش نۇقتىلىرىنى تەكشۈرگەن. دەپنە مۇراسىمىمۇ ئوڭۇشلۇق ئېلىپ بېرىلغان. بىر قانچە كۈندىن كېيىن، N ئەپەندى ئەتىگەندە داچىسىدا سەيلە قىلىۋاتقان چاغدا، ئۆتكەن قېتىمقى ھېلىقى ئايال دەرەخلەر سايە تاشلاپ تۇرغان يولدا ئۇنى ساقلاپ تۇرغانىدى. بۇ قېتىم N ئەپەندى ئېغىز ئاچتى:

— سىزنىڭ كارامىتىڭىزنىڭ بۇنچىلىك قالتىس ئىكەنلىكىنى زادىلا خىيالىمغا كەلتۈرمەپتىمەن! تەلىيىمگە يارىشا سىز بولۇپ قاپتىكەنسىز. مېنىڭ شىركىتىم ئىنتايىن تېزلا G مەھسۇلاتلىرى شىركىتىنىڭ ئۈستىدىن غالىب كەلدى. مېنىڭ ھازىر زادىلا ئىشەنگۈم كەلمەيۋاتىدۇ.

— باشتا كېلىشكىنىمىزدەك بولسۇن، ھەقنى بېرىۋېتىڭ.

ئەگەر ھەق بېرىشنى رەت قىلسا، ئۇ ئۆزىمۇ زەربە بېرىش نىشانى بولۇپ قېلىشى مۇمكىن ئىدى.

— بۇنى مەن بىلىمەن. ھەقنى سىزگە چوقۇم بېرىمەن!

ئايال پۇلنى ئېلىپ N ئەپەندى بىلەن خوشلىشىپ شەھەرگە قاراپ يول ئالدى. يولدا ماڭغىچە ئۇ ئۆزىگە باشقىلارنىڭ ئەگىشىپ مېڭىشىدىن

(ئاخىرى 131 - بەتتە)

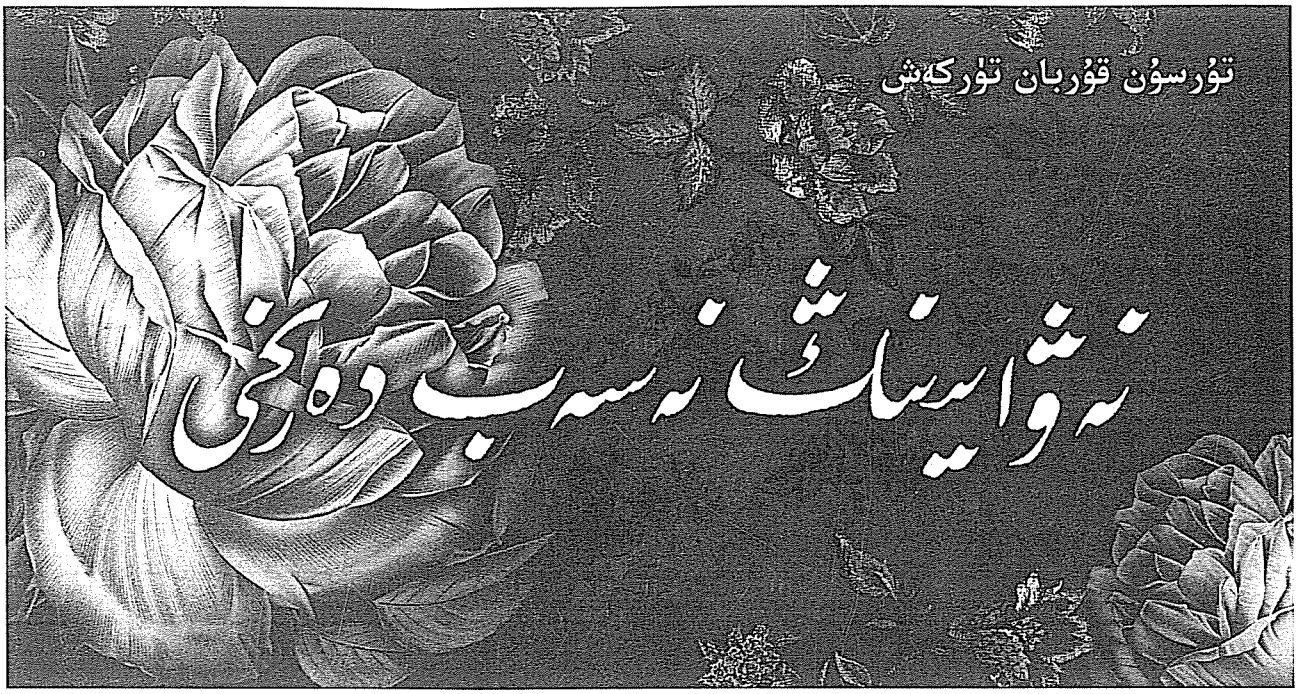

ئەلىشىر نەۋايى ئورتاق ئېتنىك مەنبەگە ۋە مەدەنىيەت ئارقا كۆرۈنۈشىگە ئىگە بولغان تۈركىي خەلقلەر بەدئىي تەپەككۇرىنى، جۈملىدىن ئۇيغۇر ئەدەبىياتى ھەم مىللىي روھىنى يۈكسەك تارىخىي سەۋىيەگە كۆتۈرگەن ئۇلۇغ مۇتەپپەككۇر شائىر.

نەۋايىنىڭ ھايات يولىدىكى مۇرەككەپلىكلەر ئۇنىڭ ئۇرۇش قالايمىقانچىلىقىدا تۇرۇۋاتقان تۆمۇرىي شاھزادىلەردىن ھۈسەين بايقارا نەسەبىگە يېقىن سىياسىي ئائىلىدىن كېلىپ چىققانلىقى بىلەن مۇناسىۋەتلىك.

شائىرنىڭ ئانا تەرەپ نەسەبى ھەققىدە دەۋلەتشاھ سەمەرقەندى (1435 ـ 1495) نىڭ «تەزكىرەت ئۇش ـ شۇئەرا» (شائىرلار تەزكىرىسى)، مىرخاند (1433 ـ 1498) نىڭ «رەۋزەت ئۇس ـ سەفا» (پاكلىق بېغى) ۋە شائىرنىڭ «ۋەقفىيە» قاتارلىق ئەسەرلەردە تۇتۇقراق بايانلار بولۇپ، ئۇلاردا نەۋايى ئاتىسىنىڭ چاغاتاي ئۇلۇسىنىڭ ئۇلۇغلىرىدىن ئىكەنلىكى ۋە پەرغانىدە ئەمىر تۆمۇر كورەگانىنىڭ ئوغلى مىرزا ئۆمەر شەيخ باھادىرنىڭ خىزمىتىدە بولغانلىقى توغرىسىدا مەزمۇن جەھەتتىن بىر ـ بىرىگە ئوخشاپ كېتىدىغان خاتىرىلەر قالدۇرۇلغان. بۇلاردىن نەۋايىنىڭ ئىشۇناسلىقتا كېيىنرەك بايقالغان بۇخارالىق ھۆكۈمدار ئابدۇلمۇمىنخان (ۋاپاتى 1598)نىڭ «تەمۇت تەۋارىخ» (تارىخلار تۇغلى) ناملىق ئەسىرى شائىرنىڭ ئانا جەمەت شەجەرىسىدىكى بەزى مەسىلىلەرنى ئايدىڭلاشتۇرغانلىقى بىلەن قىممەتلىك.

پاكىتقا ھۆرمەت قىلىدىغان ھەقىقىي ئىلىم ئەھلىلىرى ئۇچۇن، ياشلىقىدا ھىراتتا ئوقۇپ، «ئەلىشىر نەۋايى دائىرىسىدىكى ئەدەبىي ـ مەنىۋى ھايات ھەققىدىكى مەلۇماتلىرى مۇكەممەل بولغان» ①، جۈملىدىن ئەينى دەۋردە شائىرنىڭ ئۇلپەتلىرى مەجلىسلىرىگە ئىشتىراك ئەتكەن تارىخچى مىرزا مۇھەممەد ھەيدەر (1499 ـ 1551) نىڭ مەشھۇر ئەسىرى «تارىخىي رەشىدى» دە خاتىرىلەنگەن مەلۇماتلارغا ئاساسلانماي ئامال يوق. ئەسەرنىڭ بىرىنچى قىسىم 431 ـ بېتىدە كۆرسىتىلىشىچە، مىر ئەلىشىرنىڭ «ئەسلى ئۇيغۇر باخشىلىرىدىن بولۇپ، ئاتىسى كىچىككىنە باخشى دەپ ئاتالغان» ② ئەمما

غـياسـددىن باخشىنىڭ شەجەرىسى ھەققىدە نەۋايىشۇناسلىقتا ھازىرغىچە بۇنىڭدىن باشقا تەپسىلىرەك ئۇچۇر بايقالمىدى.

ئەلىشىر نەۋايى «نەسايىمۇل - مۇھەببەت» (مۇھەببەت شامالىرى) ۋە «مەجالىسۇن - نەفائىس» (گۈزەللەر يىغىلىشى) تەزكىرىلىرىدە، 15 - ئەسىردىكى مەدەنىيەت - سەنئەت نامايەندىلىرى ۋە دۆلەت ئەربابلىرىدىن بولۇپ 500 دىن ئارتۇق زامانداشىنىڭ ئىسمىنى تىلغا ئالغان. بۇلاردىن شائىر ئانا تەرەپ شەجەرىسىگە ئالاقىدار بەزى شەخسلەر ھەققىدە قىسمەن ئۇچۇرلار قالدۇرغان. يەنە «مۇنشەئات» ۋە «سەددى ئىسكەندەرىي» دەك بەدىئىي ۋە ئىلمىي ئەسەرلەردىمۇ ئۆز نەسەبىگە ئىشارە قىلىنغان مەزمۇنلار بار. دېمەك ئۆزئارا تولۇقلاش رولىنى ئويناپدىغان يۇقىرىقى ئەسەرلەردىكى نەۋايى نەسەبىگە ئائىت مەزمۇنلارنى توپلاپ ئۆگىنىش شائىرنىڭ ئۆزلۈك ئالمىنى تېرەن چۈشىنىش ۋە ئۇلۇغ سۆز سەنئەتكارىنى يېتىشتۇرگەن ئائىلىۋى مۇھىت توغرىسىدىكى تەسەۋۋۇرىمىزنى بېيىتىشتا مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە.

نەۋايىنىڭ ئانا تەرەپ بوۋىسى ئەبۇ سەئىد چاڭ مىرزا بايقارانىڭ بەگلەر بېگى ئىدى. ئۇ تۆمۈرىزادىلەردىن پەرغانە ھۆكۈمرانى ئۆمەر شەيخ بىلەن كۆكۈلداش بولغان. شۇنىڭدىن كېيىنكى تارىخىي جەريانلاردا شاھلىق سەلتەنەتىگە خاس خىزمەتنى كۆرسەتكەنلىكى بۇ مەرتىۋە شائىرنىڭ ئانا جەمەت نەسەبىگە ئالاقىدار بولۇپ كەلگەن.

خاندەمىر (1473 - 1534) نىڭ «مەكارىمۇل ئەخلاق» (ئالىيجاناب خۇلقلار) ناملىق ئەسىرىدە «ئەمىر نىزامىدىن شەيخ بەھلۇلبەگ ئالىي نەسەب ئەمىرنىڭ ئۇلۇغ بۇرادىرى ئىدى» ③ دەپ كۆرسىتىلگەن. مەزكۇر ئەسەردە يەنە شائىرنىڭ دەپنە مۇراسىمىنى ئۇنىڭ ئاكىسى ئەمىر نىزامىدىن شەيخ بەھلۇلبەگ ۋە ئۇنىڭ ئوغلى ئەمىر كامالىددىننىڭ باشقۇرغانلىقى ئېيتىلغان. ئابدۇلمۇمىنخان بولسا بۇ مۇراسىمىنى شائىرنىڭ تاغىسى ھەسەن ئەلى جالايىرنىڭ باشقۇرۇپ، نەۋايىنىڭ جەستىنى شائىر ھاياتلىقىدا ئۆزى قۇرغان مەسچىت جامەسىنىڭ بۇرجىكىدىكى مەقبەرىگە دەپنە قىلغانلىقىنى يازغان. شائىرنىڭ كىچىك زامانداشى بولغاچقا، بىز بۇلاردىن خانەمىرنىڭ بايانلىرىنى ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇن دەپ قارايمىز.

«مەجالىسۇن - نەفائىس» نىڭ بەشىنچى مەجلىسىدىكى بايانلارغا قارىغاندا، شەيخ بەھلۇلبەگ «سۇلتان ساھىبقىران (ھۈسەين بايقارا) دۆلىتىدىن، خارەزم تەختىدە ھۆكۈم سۈرۈپ، ئەمرلەر مەھكىمىسىدە مۆھۈر باسقان» ④. مەنبەلەرگە قارىغاندا، ئۇ ئەدەبىي ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللانمىغان.

شۇنى ئەسكەرتىش زۆرۈركى، شائىرنىڭ ئاكىسى شەيخ بەھلۇلبەگ بىلەن شائىرنىڭ سۆھبەتدىشى ۋە مۇلازىمى مەۋلانە بەھلۇلنى ئۆزئارا پەرقلەندۈرۈش كېرەك. «مەجالىسۇن - نەفائىس» نىڭ تۆتىنچى مەجلىسىدە: «مەۋلانە بەھلۇل — تېۋىپ سۈپەت، تالىبىي ئىلىم يېگىت ئىدى» ⑤، دەپ كۆرسىتىلگەن ۋە ئۇ يازغان مۇئەممادىن ئۆرنەك بېرىلگەن. ئايىبىك «نەۋايى» رومانىدا مەۋلانە بەھلۇلنى شەيخ بەھلۇل نامى بىلەن شائىرنىڭ خاس خىزمەتچىسى سۈپىتىدە تەسۋىرلىگەن. بىز بۇلارغا قاراپ شەيخ بەھلۇلبەگنىڭ مەۋلانە بەھلۇلغا قارىغاندا چوڭ ياشلىق كىشى ئىكەنلىكىنى بىلىمىز.

شەيخ بەھلۇلبەگنىڭ ئوغلى كامالىددىن سۇلتان ھۈسەين ئۆز دەۋرىنىڭ ياخشى شائىرلىرىدىن بولۇپ يېتىشكەن. «ھاتەمى» تەخەللۇسى بىلەن نەزىملەر قاتقان. «مەجالىسۇن - نەفائىس»دا ھاتەمى غەزەللىرىدىن ئۆرنەك مەتلەئى (غەزەلدە باشلانما بېيىت) بېرىلگەن. «مەكارىمۇل ئەخلاق» دا خاندەمىر ھاتەمىنىڭ نەۋايى ۋاپاتىغا ئاتاپ يازغان تۆۋەندىكى شېئىرىي تارىخ-

نى كەلتۇرگەن:

ئول مەغرىفەتپاناھكى، رەفت ئەز فانايى خاك،
فى رەۋزەتىن مۇقەددىستىن تابە ھالۇھۇ.
چۇن يافت ئىن كەمال زى ھەيرات دەر ھەيات،
تەرىخى فەۋت گەشت «ھەيران كەمالۇھۇ» ⑥

تەرجىمىسى:

مەرىپەت ئىگىسى يەر فەزەسىدىن كەتكەچ،
مۇقەددەس جەننەتتە ھالى ياخشى بولىدۇ.
ھاياتىدائاجايىپ ئىشلار بىلەن كامال تاپقاچ،
ۋاپات تەرىپى «ھەيران كەمالۇھۇ» بولدى.

ئاخىرقى مىسرادىكى «ھەيران كەمالۇھۇ» نىڭ ئەبجەد ھېسابىدا شائىر ۋاپات بولغان ھىجرىيە 906 - يىلىنى كۆرسىتىدىغانلىقى ئېنىقتۇر.

ھاتەمنىڭ مىر ئىبراھىم ئاتلىق ئوغلى بولغان. نەۋايى «مەجالىسۇن - نەفائىس» دا بۇ ھەقتە مۇنداق يازغان: «مىر ئىبراھىم - سۇلتان ھۇسەيىننىڭ ئوغلى. ئۇ پېقىرنىڭ (مەن نەۋايىنىڭ) تاغىسى ⑦ (شەيخ بەھلۇلبەگ) كە نەۋرە. پېقىر ئۇنى ئۆز ئوغلۇمدەك كۆرۈپ، ئاسراپ كەلدىم ⑧. شائىر بۇنىڭغا ئۇلاپلا مىر ئىبراھىمنىڭ «شاھىم» ۋە «ماھىم» ئىسىملىرىغا يېزىلغان مۇئەممالىسىنى بىر خىل قىزىقىش ۋە سۆيۈنۈش بىلەن مىسال كەلتۇرگەن.

شائىر ئائىلىسى ۋە نەسەبىنىڭ يەنە بىر ئەزاسى، باھادىر ۋە ئىسيانكار تارىخىي شەخس نەۋايىنىڭ بىر تۇغقان ئۇكىسى دەرۋىش ئەلىبەگدۇر. دەسلەپ نەۋايىنىڭ كىچىن ھۇسەيىن بايقارا كۆتۈپخانىسىنىڭ باشلىقى بولغاچقا ئۇنىڭ ئىسمىغا «كىتابدار»، پادىشاھ سارىيىغا خاس ئەمەلدار بولغىنى ئۈچۈن «كۆكۈلداش» لەقەملىرى قوشۇپ ئېيتىلغان. ئايبېك «نەۋايى» رومانىنىڭ ئىككىنچى بابىدا ئاكا - ئۇكىنىڭ ۋەزىيىتى ۋە كۆتۈپخانا تۇغرىسىدىكى قېرىنداشلارچە دىيالوگلىرىنى، 29 - بابىدا ھۇسەيىن بايقارانىڭ ۋەدىسىزلىكى بىلەن پۈت - قوللىرى كىشەنلەنگەن دەرۋىش ئەلىبەگنىڭ ئاكىسى — نەۋايىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كېلىنگەنلىكىدەك تارىخىي پاجىئەنى تەسۋىرلىگەن بولسىمۇ، لېكىن ئېھتىيات سەۋەبىدىن بولسا كېرەك، شائىر «مەجالىسۇن - نەفائىس»دا ئىنىسى ھەقىقىدە توختالمىغان. دەرۋىش ئەلىبەگنى ياخشى بىلىدىغان، ھەتتا كېيىن ئۇنى ئۆز خىزمىتىگە ئالغان زەھىرىددىن مۇھەممەد بابۇر «بابۇرنامە»-سىدە بۇ كىشى ھەققىدە مۇنداق يازغان: «ئەلىشىر بەگنىڭ بىر تۇغقان ئىنىسى ئىدى. بەلخ ھۆكۈمىتى بىر مەزگىل ئۇنىڭ قولىدا بولدى، ياخشى ئىشلىدى.»⑨

1492 - يىلى دەرۋىش ئەلىبەگ بەلخ (ھازىرقى ئافغانىستاندا) گە ھاكىم بولغاندىن كېيىن، نەۋايى ئوردىدا ئۆزلىرىگە قارىتا كۆچمە مۇئاتقان سۆيىقەستلەرنى ئالدىن سېزىپ، ئىنىسىنىڭ ھاكىمىيەت ئىشلىرىغا ۋە ئۇنىڭ تەقدىرىگە يېقىندىن كۆڭۈل بۆلگەن. «سەددى ئىسكەندەرىي» داستانىنىڭ خاتىمىسىدىكى «ھاكىم سۈرەت، دەرۋىش سۈرەت ۋە دەرۋىش ئىسىم...» ماۋزۇسى ئاستىدا پۈتۈلگەن مونۇ بېيىتلار دەرۋىش ئەلىبەگكە روشەن ئىشارە قىلىپ يېزىلغانلىقىدەك ئالاھىدىلىكى بىلەن كۆزگە چېلىقىدۇ.

ئايا گەۋھەرىم كانىنىڭ گەۋھەرى،
مۇنىر ئەختەرىم بۇرجىنىڭ ئەختەرى.
نەچە ئەۋجى ھەشمەت ئۇزە فاش سەن،
ماڭا نىسبەت ئىچرە قېرىنداش سەن...
نەۋاسىز ئۇلۇسنىڭ نەۋا بەخشى بول،
نەۋايى يامان بولسا سەن ياخشى بول ⑩.

نەۋايى «خەمسە» چىلىك ئەنئەنىسى بويىچە غايىۋى جەمئىيەت ھەققىدىكى مەزكۇر داستانىنى تاماملىغان 1485 - يىللىرى خۇراسان دۆلىتى يوقىلىشقا يۈزلەنگەنىدى. ۋەزىر مەجدىددىن مۇھەممەد، خەدىچە بېگىم قاتارلىقلارنىڭ زوراۋانلىقى ھەم پىتنىسى بىلەن شائىر ھاكىمىيەتتىن چەتنەشتۇرۇۋېتىلىپ، ئەلدە

زۇلۇم كۆچەيدى. بۇنى ئۆزلىرىگە قىلىنغان ئادالەتسىزلىك دەپ بىلگەن دەرۋىش ئەلىبەگ ئىسيان كۆتۈردى. مۇشۇنداق مۇرەككەپ ۋەزىيەتتە نەۋايى پادىشاھ مەيدانىدا تۇرۇپ، ئۇكىسى دەرۋىش ئەلىگە «ئەل ۋە خەلق مەنپەئىتىنى چوڭقۇر ئويلاپ ھەرىكەت قىلىش، ئەقىل، ئىنساب ۋە ئادالەتكە تايىنىش، يۇرت ئىشىنى ئۆز مەنپەئەتلىرى ئۈچۈن قۇربان قىلىشنىڭ ئېغىر جىنايەت ئىكەنلىكى»⑪ ھەققىدە خەت يېزىپ، ئاپەتنى توسۇپ قالدى. لېكىن پادىشاھ لەۋزىدە تۇرمىدى. بۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئايىبېك رومانىنىڭ 29 - بابىدا، خاقان ھەزرەتلىرىنىڭ ئەمرى بىلەن باغلانغان دەرۋىش ئەلى، گۈناھسىز ئىنسانىنى ئۆز قولى بىلەن قامىتىش ئۈچۈن ۋاقتىنچە بەلخنى ئىدارە قىلىپ تۇرۇۋاتقان نەۋايىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كېلىندى⑫، دېگەن مەزمۇندا تەسۋىر يورۇتتى.

«سەددى ئىسكەندەرىي» دىن ئېلىنغان بۇ پارچىلار ئەمەلىيەتتە مۇشۇنداق تارىخىي شارائىتتا دەرۋىش ئەلىگە قىلىنغان يوشۇرۇن خىتاب بولۇپ، بۇ ئەھۋالنى شائىر «مۇنشەئات»نىڭ 92 - مەكتۇبىدا «دەرۋىش ئەلىبەگ خىزمىتى بىلەن بىزنىڭ خىزمىتىمىز ئارىسىدا ئايرىمىلىق يوقتۇر»⑬، دەپ ئايدىڭلاشتۇرۇش ئارقىلىق ئاكا - ئۇكىنىڭ ئىجتىمائىي - سىياسىي غايىلىرىنىڭ بىردەكلىكىنى ئىزاھلىغان.

بابۇر «بابۇرنامە» دە «سۇلتان ھۈسەين مىرزانىڭ زامانى ئاجايىپ بىر زامان ئىدى. خۇراسان بولۇپمۇ ھېرى شەھىرى ئالىم ۋە تەڭداشسىز كىشىلەرنىڭ توپلانغان جايى ئىدى»⑭، دەپ يازغان بولسا، 1501 - يىلى نەۋايى ۋاپاتىدىن كېيىن گۇللەنگەن ھېرات مەنزىرى جەھەتتىن چۈشكۈنلۈككە يۈزلەنگەن. 1506 - يىلى سۇلتان ھۈسەين بايقارا ئۆلۈمىدىن كېيىن خۇراسان دۆلىتى ئۇنىڭ ئوغۇللىرىنىڭ تەخت تالىشىش ئۇرۇشلىرى سەۋەبىدىن يىمىرىلگەن. ھۈسەين بايقارانىڭ شەيبانىخانغا بىرلىشىپ قارشى تۇرۇش تەكلىپى بىلەن بابۇر كابۇلدىن ھېراتقا كېلىپ (1506 - 1507) نەۋايىنىڭ ئۆيىگە چۈشكەندە تونۇشقان بولسا كېرەك، ھېراتتا داۋاملىق تۇرۇش ئىمكانىيىتى بولمىغان ئەھۋالدا دەرۋىش ئەلىبەگ بابۇرنىڭ قېشىغا بارغان. بۇ ھەقتە بابۇر مۇنداق قەيت قىلغان: «يەر يۈزىدە تەڭدىشى بولمىغان... ھەرىنى كۆرۈش ئارزۇيىمىزمۇ كۆچلۈك ئىدى... ئالدىدا ماڭا باغى نەۋدىن ئورۇن تەييارلاپتۇ، كېيىن ئۇ يەرنى مۇناسىپ كۆرمەي، ئەلىشىر بەگنىڭ ئۆيىنى تايىن قىلدى، ھېرىدىن كەتكۈچە ئەلىشىر بەگنىڭ ئۆيىدە تۇردۇم... بۇ 20 كۈن ئىچىدە مەشھۇر سەيلىگاھلاردىن ئەلىشىر بەگنىڭ باغچىسى... تەختى نەۋايى... ئەلىشىر بەگنىڭ ئۇنسىيە ناملىق ئۆيلىرى... ھەممىسىنى ئارىلاپ چىقتىم»⑮ بۇنىڭدىن نەۋايى ۋاپات بولغاندىن كېيىنمۇ شائىر تۇرالغۇسىنىڭ مەشھۇر قەدىمجاي سۇپىتىدە ئەتىۋارلىنىپ ساقلانغانلىقىنى، دەرۋىش ئەلىبەگنىڭ ئۆينىڭ ئىگىسى ۋە شائىرنىڭ ۋاراسى سۈپىتىدە بابۇر بىلەن ئالاقىدە بولغانلىقىنى كۆرۈۋېلىش تەس ئەمەس. ئۇنىڭ كېيىنكى تەقدىرى ھەققىدە «بابۇرنامە» نىڭ 324 - بېتىدە «916 - يىلى (1510 - يىلى) مەن قۇندۇزغا كەلگەندە، مېنىڭ قېشىمغا كەلدى، ۋەيرانە ھالەتتە ئىدى» دەپ كۆرسىتىلگەن بولسا، كېيىنكى سەھىپىدە «917 - يىلى (1511 - يىلى) مەن سەمەرقەنتنى ئالغىنىمدا دەرۋىش ئەلى كىتابدار يېنىمدا ئىدى» دەپ يازغان. بۇنىڭدىن ھېراتنى تەرك ئەتكەن باشقا پازىللار قاتارى دەرۋىش ئەلىبەگنىڭ مەلۇم ۋاقىت ئۇلۇغ سەركەردە بابۇرنىڭ پاناھىدا بولغانلىقىنى تەسەۋۋۇر قىلىش مۇمكىن.

نەۋايىشۇناسلىقتا شائىرنىڭ ئانا تەرەپ بوۋىسى، ھۈسەين بايقارا دەۋرىدە قەندەھار (ھازىرقى ئافغانىستاننىڭ بىر ئۆلكىسى) غا باش ئەمىر بولغان ئەبۇسەئىد چاڭ ۋە ئۇنىڭ مىرسە-

ئىد كابۇلى هەم مۇهەممەد ئەلى غەربىي ئاتلىق ئىككى ئوغلى هەققىده قىممەتلىك مەلۇماتلار بار. شۇنى ئېيتىش هاجەتكى، بۇلار نەۋاينىڭ باشقا تۇغقانلىرىغا قارىغاندا تۇركىي تىلدا پاساهەتلىك شېئىرلار يازغان. شائىر «مەجالىسۇن - نەفائىس» تا شەجەرىسىدىكى بۇ ئىككى شەخس هەققىده شۇنداق توختالغان: «مىرسەئىد — ئەل ئارىسىدا ‹كابۇلى› دېگەن لەقەم بىلەن مەشھۇر، ئۇ مېنىڭ تاغام بولىدۇ، ئۇنىڭ ئىقتىدارى يۇقىرى بولۇپ، تۇركچىگە كۆپرەك مايىل ئىدى. بۇ تۇيۇق ئۇنىڭدۇر:

ئەي مۇهىبلار، يەتسىڭىز گەر يازەسىز،
گۇل ئاياغىدا خۇمارى يازەسىز.
گەر مەن ئۆلسەم، تۇربەتىمنىڭ تاشىغە،
كۆشتەئى بىر شوخ ئېرۇر، دەپ يازەسىز.»

(ئەي دوستلار، ئەگەر ياز پەسلىگە يېتىشسىڭىز، گۇل تۇۋىده خۇمار بولۇشقا باشلايسىز. ناۋادا مەن ئۆلۈپ كەتسەم قەبرەم تېشىغا ‹بىر شوخ گۈزەل تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلگەن كىشى› دەپ يازارسىز).

«مۇهەممەد ئەلى — ‹غەربىي› سۆزىنى تەخەللۇس قىلاتتى، بۇ پېقىرنىڭ تاغىسى بولۇپ، مىر سەئىد كابۇلنىڭ ئىنىسى ئىدى. چىقىشقاق، خۇش سۆھبەت، تالانتلىق ۋە دەردمەن يىگىت ئىدى. كۆپلىگەن سازلارنى ياخشى چالاتتى. ئاۋازى ۋە ئۇسلۇبى ياخشى ئىدى. مۇسىيقا ئىلمىدىنمۇ خەۋىرى بار. تۇرلۇك خەتلەرنى چىرايلىق يازاتتى... ئىقتىدار ۋە سالاهىيەتلىرى سەۋەبىدىن سۇلتان هەزرەتلىرىنىڭ ئىلتىپات ۋە مەرهەمەت كۆزلىرى باشقىلارغا قارىغاندا ئۇنىڭغا بەكرەك چۈشەتتى. بۇ تۇركچە مەتلەر ئۇنىڭكى:

دەردى هالىمدىن ئەگەر غافىل، ئەگەر ئاگاه ئېسەڭ،
هېچ غەم يوق، گەر ماڭا سەن دىلبەرۇ دىلخاه ئېسەڭ.»

(ئەگەر سەن ماڭا دىلبەر ۋە دىلخاه بولساڭلا، دەردۇ ئەهۋالىمدىن مەيلى خەۋەر ئال ياكى خەۋەر ئالما، هېچ غېمىم يوق) ⑯.

يۇقىرىدا توختالغىنىمىزدەك، شائىرنىڭ ئاتا-ئانا تەرەپ شەجەرىسىدىكى بىر قانچە ئەلاۋەد هۇسەين بايقارا ئەجدادىنىڭ ئىچكىلىرى (ئوردىدىكى خاس ئەمەلدار) بولۇپ، بۇلار ئەزەلدىن قەلەم ۋە ئەلەمده بايقارا ئەجدادى ئۈچۈن پىداكارلىق كۆرسەتكەن. نەتىجىده بىر قېتىملىق جەڭده مىرسەئىد كابۇلى ئەسىرگە چۈشۈپ، مۇستەبىت ئەبۇ سەئىد تەرىپىدىن 1461 - يىلى ئۆلتۈرۈلگەن. مۇشۇ ۋاقىتلاردا سىياسىي هاياتنى تەرك ئېتىپ، سەمەرقەنتته مۇساپىر ۋە دەرۋىش بولۇپ يۈرگەن مۇهەممەد ئەلى غەربىيمۇ ئەبۇ سەئىد ئادەملىرىنىڭ قولى بىلەن قەتل قىلىنغان.

دېمەك، مۇنداق پاجىئەلەردىن شۇنداق ئېيتىش مۇمكىنكى، نەۋاينىڭ مۇكەممەل ئائىلە شەجەرىسىنىڭ بولماسلىقىدىكى سەۋەب هەر خىل كۆچلەر تەڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان 15 - ئەسىرنىڭ مۇرەككەپ سىياسىي مۇهىتى شارائىتىدا شائىر ئۆز نەسەبنامىسىنى يېزىشتىن ئېهتىيات قىلغان.

مىرسەئىد كابۇلنىڭ ئوغلى مىرهەيدەر هەققىده ئىلمىي ۋە بەدىئىي ئەدەبىياتتا بىر قەدەر تەپسىلىي مەلۇماتلار بار. نەۋايى ئۆز جەمەتىدىكى بەزى ئادەملەرنى تىلغا ئالغاندا، مىرهەيدەر ئىسمىغا ئالاهىده ئۇرغۇ بېرىپ، ئۇنى قېرىنداش قاتارىدا كۆرگەن.

«مەجالىسۇن - نەفائىس» تا «پېقىرغا يېقىن تۇغقان بولغانلىقتىن پەرزەنتلىك مۇناسىۋىتى بار»⑰ دەپ كۆرسەتكەن. يازغۇچى ئايىبېك مۇشۇنداق تارىخىي پاكىتلارغا ئاساسلىنىپ، رومانىدا ئاستىرابادتىكى نەۋايى بىلەن مىرهەيدەرنى گويا ئاتا-بالىلارچە مېهرىبان قىلىپ تەسۋىر لىگەن. ئەسەرنىڭ 22 - بابىدىكى سۆزلىتىلارغا ئاساسلانغاندا مىرهەيدەرنىڭ مەست - ئەلەس هالەتته نازۇك مىجەزلىك دۆلەت رەهبىرىنىڭ ئىجادخانىسىغا كىرگەندىمۇ شائىرنىڭ «ئوغلۇم» دەپ ئىللىق مۇئامىلىده بولۇشى پىكـ

رىمىز ئۇچۇن بىر دەلىل. شۇ سەۋەبتىن رۇس شەرقشۇناسلىرىدىن بارتولدنىڭ شائىرنىڭ مىرھەيدەرنى ئاستىرابادقا بىرگە ئېلىپ بېرىشتىكى مەقسىتى، ئەگەر ئۆزى پات ئارىدا ھىراتقا قايتىپ كەلگۈدەك بولسا ئۇنى ئورنىغا ـ ئاستىرابادقا ھاكىم قىلماقچى ئىدى، دەپ ئىزاھلاشلىرى ئورۇنسىز بولمىسا كېرەك. چۈنكى نەۋائىنىڭ «مەجالىسۇن ـ نەفائىس» دا مىرھەيدەرنى «شېئىر، مۇئەممما ۋە باشقا ئىلىملەردىمۇ زېھنى ئۆتكۈر. ھەربىي ئىشلاردا كۆپ ئارتۇقچىلىقلىرى بار. بۇ ئەسىر كىشىلىرى ئۇنى بىردەك ئېتىراپ قىلىدۇ» دەپ ماختاشلىرى بۇ خىل قاراشقا مەلۇم دەرىجىدە ئاساس بولغان. شۇنداق تۇرۇقلۇق شائىرنىڭ ئاستىراباد ھاياتىدا ئوردىنى لەرزىگە سالغان نەۋائىنى زەھەرلەپ ئۆلتۈرۈش ۋەقەسىنىڭ مىرھەيدەرگە ئالاقىدارلىقى كىشىنى ئەپسۇسلاندۇرىدۇ. «نەۋائىي» رومانىنىڭ 22 ـ ، 23 ـ بابلىرىدا ھېكايە قىلىنىشىچە، ئاستىرابادنىڭ «مەيخانىلىرىنى بىر كۈنمۇ تەرك ئەتمىگەن» (نەۋائىنىڭ سۆزى) ئالىجۇقا مىرھەيدەر خىزمەت بىلەن ھىراتقا ئەۋەتىلگەندە، قاپ يۈرەكلىكتە ھەددىدىن ئېشىپ ھۈسەين بايقاراغا: «يېقىندا ئاستىرابادتا سۇلتان ئاشپىزىنىڭ نەۋائىنىڭ ئېشىغا زەھەر سېلىپ، ئۇنىڭ ھاياتىغا قەست قىلىش ۋەقەسىنىڭ بولغان» لىقىنى ئېيتىدۇ. بۇ ئىشتىن چۆچۈگەن ھۈسەين بايقارا مىرھەيدەرنى ھىراتدا نەزەربەند قىلىدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن بۇ ۋەقە توغرۇلۇق چۈشەنچە بېرىشىپ، سۇلتان بىلەن ئەمىر ئوتتۇرىسىدا مەكتۇپ يېزىشىشلار بولىدۇ. «مۇنشەئات» نىڭ 52 ـ مەكتۇبى⑱ دەل مۇشۇ ئىش مۇناسىۋىتى بىلەن نەۋائىنىڭ پادىشاھقا يوللىغان خېتى بولۇپ، ئۇنىڭدا قەستلەش سۇيىقەستىدە مىرھەيدەرنىڭ قولى بارلىقىغا ئىشارەت قىلىنغان مەزمۇنلار بار.

نەۋائىشۇناسلارنىڭ قارىشىچە، ئاستىراباد ئۆلكىسىگە بېرىشنىڭ ئالدى ـ كەينىدە مىرھەيدەر «تۇتۇق ئاتىسى» نىڭ مەقسىتىنى بىلىۋېلىپ، ھەر خىل يوللار بىلەن شائىرنىڭ ھىراتقا قايتىشىنى تېزلەتمەكچى بولغان. بۇ 1487 ـ يىللار بولۇپ، بۇ بىر تەرەپتىن شائىرنىڭ پات ـ پات ساقسىزلىنىپ قېلىۋاتقان چاغلىرى بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن ئوردىنىڭ نەۋائىغا سەلبىي مۇناسىۋىتى كۈچەيگەن ۋاقىتلار ئىدى. دەل مۇشۇنداق پەيتتە «سەۋداسىز ئالامەتلەردىن نېسىۋىسىز قالمىغان»⑲ مىرھەيدەر «ھاكىم» لىق كۈرسىغا ئەنە شۇنداق رەزىل ۋاسىتە ئارقىلىق ئولتۇرماقچى بولغان بولۇشى مۇمكىن. كېيىن شائىر ھۈسەين بايقاراغا ھەيدەر كۆكۈلداشنىڭ قىلغان خاتالىقلىرىدىن ۋە كۆرسەتكەن گۇناھلىرىدىن پۇشايمان قىلىپ ئوردىغا يول ئالغانلىقى، بېشىنى ئول دەرگاھ ئېتىنىڭ ئايىغىغا، جېنىنى ئاستانە ئىتلىرىغا پىدا قىلماقچى بولغانلىقى، شۇڭا پادىشاھتىن ئۇنىڭغا ئەپۇ ۋە مېھرىبانلىق تىلەيدىغانلىقى ھەققىدە مەكتۇپ يوللاپ، «پەرزەنتى» نى بىر قېتىم ئۆلۈمدىن قۇتۇلدۇرۇپ قالغان. لېكىن مىرھەيدەرنىڭ تەقدىرى شۇنىڭ بىلەن بىر يولىلا ھەل بولۇپ كەتمىگەن. 1488 ـ يىلى ئۇ ئەمەلدارلىق تونىنى قەلەندەرلىك جەندىسىگە ئالماشتۇرۇپ، ھىراتتىن كېتىشكە مەجبۇر بولغان. ئاردىن ئون يىللار ئۆتۈپ ھۆكۈمەت تەرەپ سەلتەنەتكە خائىنلىق قىلىش جىنايىتى بىلەن مىرھەيدەرنى دارغا ئاسقان. قېرىندىشىنىڭ ۋەھشىيانە ئۆلتۈرۈلۈشى شائىرغا ئېغىر كەلگەن ۋە ئوردىنىڭ خائىشىغا زىت ھالدا مىرھەيدەرنىڭ مېيىتىنى ھىراتقا ئېلىپ كېلىپ، ئاخىرەتلىكىنى ياخشى ئورۇنلاشتۇرغان.

مىرھەببۇللاھ ـ مىرھەيدەرنىڭ ئوغلى بولۇپ، «مەجالىسۇن ـ نەفائىس» نىڭ بەشىنچى مەجلىسىدە:«ئۆزى مۇلايىم يىگىت، ئۇد چېلىشتا قابىلىيەتلىك ھەم ئۇنىڭغا ئىشقى بار»⑳ دېيىلىپ بىر غەزىلىنىڭ مەتلەئىسى

كەلتۈرۈلگەن. نەۋايىشۇناسلىقتا شائىر نەسەبىدىكى مەزكۇر شەخس ھەققىدە بۇنىڭدىن ئارتۇق مەلۇماتلار ئۇچرىمايدۇ.

ئۆزبېك نەۋايىشۇناسى ئابدۇقادىر ھەيتمەتوف ئافغانىستان كابۇل تارىخ جەمئىيىتى كۇتۇپخانىسىدا ساقلىنىۋاتقان پارسچە قولىيازما ـ «تامۇت تەۋارىخ»نى كۆرۈشكە مۇيەسسەر بولغانلىقى بىلەن نەۋايى نەسەب دەرىخىنىڭ شاخلىنىشىغا تۆھپە قوشقان كاتتا ئالىم.

خانەمىر ئۆز ئەسىرىدە شائىرنىڭ دەپنە مۇراسىمىنى نەۋايىنىڭ ئاكىسى ـ نىزامىددىن شەيخ بەھلۇلبەگ ۋە ئۇنىڭ ئوغلى ئەمىر كالىددىننىڭ باشقۇرغانلىقىنى يازسا، ئابدۇقادىر ھەيتمەتوف شائىر ھەققىدىكى كېيىنكى ئىزدىنىشلىرىدە، «تامۇت تەۋارىخ» دا خاتىرىلەنگەن «مەزكۇر ئەمىرنىڭ تاغىسى ھەسەن ئەلى جالايىر نەۋايىنىڭ جەستىنى شائىر ھاياتلىقىدا ئۆز مەسجىت جامەئى بۇرجىكىگە تەييارلاپ قويغان مەقبەرىگە دەپنە ئەتكەن» لىكى مەزمۇنىدىكى تارىخىي پاكىتنى نەقىل كەلتۈرگەن. دەرۋەقە نەۋايى «مەجالىسۇن ـ نەفائىس» كەبى قىسمەن ئەسەرلىرىدە «جالايىر» لار ھەققىدە توختالغان بولسىمۇ، لېكىن بۇلارنى شەجەرە سىدىكى باشقا قېرىنداشلىرىنى كۆرسەتكەندەك «پېقىر بىلەن تۇغقانچىلىق مۇناسىۋىتى بار» دەپ ئەسكەرتمىگەن. ئېھتىمال بۇنىڭ سەۋەبى ئۇشبۇ تەزكىرىدە كۆرسىتىلگەندەك، ھەسەن ئەلى جالايىر ئاتىسىنىڭ ھۇسەين بايقارانىڭ تارىخىي دۇشمىنى يادىگار مىرزىنىڭ ئەمىرلەر باشچىسى بولغانلىقى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولۇشى مۇمكىن. ئەمما تەزكىرىدە ھەسەن ئەلى جالايىر باياننىڭ شائىرنىڭ قېرىنداش ـ ئۇرۇقلىرى بىلەن بىر قاتاردا كېلىشى نەۋايىنىڭ زامانىدىن ئېھتىيات قىلىپ، تۇغقىنىغا قارىتا ئېلىپ بارغان «تاكتىكىلىق ئورۇنلاشتۇرۇش» ى سۆپىتىدە بىزنى قىزىقتۇرىدۇ. «مەجالىسۇن ـ نەفائىس» دا بۇ شەخس ھەققىدىكى مەلۇمات مۇنداق: «ھەسەن ئەلى جالايىر ـ «تۇفەيلى» دېگەن تەخەللۇسنى قوللىناتتى. يادىگار مۇھەممەد مىرزا ئىشكىدە ئەمىرلەر باشچىسى ۋە ھوقۇق ئىگىسى بولغان ئەلى جالايىرنىڭ ئوغلى، ئەمما ھازىر ئاتىسى بىلەن مۇناسىۋىتى يوق. ئۆزى يوقسۇل سۈپەت ئۆزلۈكىنى يوقاتقان، تەكەللۇپسىز ۋە تالانتلىق يىگىت. ئۇنىڭ نەزمىلەردە تالانتى ئۆتكۇر. ئەمما قەسىدە ئۇسلۇبى ئۇنىڭ ھەققىدۇر. ئۇ بۇ جەھەتتە شۇ دەرىجىگە يەتكەنكى، ئۇنى شائىرلار بىردەك ئېتىراپ قىلىدۇ. ئۇنىڭ سۇلتان ساھىبقىراننىڭ نامىغا يازغان جۇشقۇن ئۇسلۇبتىكى مۇنەۋۋەر قەسىدىلىرى بار. ئول ھەزرەتمۇ ئۇنى ياخشى تەربىيەلىدى. شۇ خۇسۇستا، ئۇلايەتنىڭ ئىگىسى بولدى، ھەربىي ئىشلار مەھكىمىسىدە مۇھۇردارلىق قىلدى ۋە پەرۋانچى (ئورۇنباسار ۋەزىر) لىق مەنسىپىدە تۇردى، شۇنداقلا شاھقا يېقىنلىق ۋە نايىپلىق بىلەنمۇ مەشغۇل ئىدى.» ㉑ مەزكۇر بايانلارنىڭ داۋامىدا ئېيتىلغاندەك، ھەسەن ئەلى جالايىر «سەۋدايىراق» ئادەم بولغاچقا، يەنە «تەقدىرنىڭ پەزىلەت ئەھلىگە ھەسەتخورلۇقى سەۋەبىدىن مەلۇم بىر كەمچىلىك تۈپەيلى شاھنىڭ دەرگاھىدىن يىراقلاشقان ۋە بۇ قايغۇ ـ ئەلەمدىن ئۇنىڭ كۈندۈزى تاقىتى، كېچىسى ئۇيقۇسى يوق» بولغان.

«مەجالىسۇن ـ نەفائىس» جەمئىيەتكە تارقىلىشتىن ئاۋۋال كىتابنىڭ مۇكەممەل ۋە گۈزەل بىر نۇسخىسىنىڭ سۇلتان نەزىردىن ئۆتىدىغانلىقى ئېنىق. شۇڭا شائىر تەزكىرىگە جالايىر قەسىدىلىرىدىن نەمۇنە تاللىغاندا، ھەم ئۇنىڭ ھازىرقى روھىي ھالىتىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان، ھەم «گۈناھكار تۇغقىنى» ھەققىگە سۇلتاندىن كەچۈرۈم تىلىگەن مەزمۇندىكى غەزەللىرىدىن مەتلە بەرگەن:

بىھەمدۇللاھكى، دىگەر رەھ بە ئىقبالى شەھى ئادىل،
بۇرۇن ئامەد گۈلەم ئەز خارۇ خار ئەز چاۋۇ پائەز گىل.

(خۇداغا شۈكرى، ئادىل پادىشاھنىڭ مېھرىبانلىقى بىلەن يەنە بىر قېتىم گۈلۈمۇ تىكەندىن خالاس بولدى، تىكەن ئايىغىمدىن ۋە ئايىغىم پاتقاقتىن چىقتى)

شۇنداق قىلىپ نەۋايى «خۇدا خالىسا، شاھانە كەچىلىك ۋە ئىلتىپاتنىڭ ئۇنى قوغدىشىدىن ئۈمىد بار... ئۇنىڭ ئەھۋالىنىڭ مۇشۇ بىيىتتىكىدەك بولۇشىنى ئۈمىد قىلىمىز»، دېگەن ئىللىق جۈملىلەر بىلەن جالايىر سەھىپىسىنى ئاخىرلاشتۇرغان. شۇنىڭدىن كېيىنكى يىللاردا ئەلىشىر نەۋايىنىڭ بۇ ئادەم ھەققىدىكى ياخشى تىلەكى ئىجابەت بولغان بولسا كېرەك. ئۇنىڭ سۇلتان ئالدىدىكى مەۋقەئى قايتا تىكلەنگەندە، ئابدۇلمۇمىنخان «تامۇت تەۋارىخ» ئەسىرىدە ئېيتقاندەك، شائىرنىڭ «يېقىن تۇغقىنى» بولۇش سالاھىيىتىدە ئەلىشىر نەۋايىنىڭ ئاخىرەتلىك ئىشلىرىنى بىر قوللۇق ئورۇنلاشتۇرغان. «بابۇرنامە» جالايىر مەسلىسىنى بىر قەدەم ئىلگىرىلىگەن ھالدا ئېنىقلىققا ئىگە قىلغان. بۇ ھەقتە بابۇر شۇنداق كۆرسەتكەن:«ھەسەن ئەلى جالايىرنىڭ ئەسلىي ئېتى ھۈسەيىن جالايىر بولۇپ، ھەسەن ئەلى نامى بىلەن مەشھۇردۇر... ھەسەن ئەلى جالايىر سۇلتان ھۈسەيىن مىرزا قېشىدا قوشبېگى ئىدى. ئۆزى شائىر بولۇپ، «تۇفەيلى» سۆزىنى تەخەللۇس قىلاتتى. قەسىدىنى ئىنتايىن ياخشى يازاتتى ۋە بۇ جەھەتتە زامانىسىنىڭ ئالدىنقى قاتارىدا تۇراتتى. تارىخ 917 - يىلى (1511 - يىلى) سەمەرقەنتنى ئالغىنىمدا قېشىمغا كېلىپ، بەش - ئالتە يىل مەن بىلەن بىرگە بولدى.»㉒

ماتېرىياللارنىڭ گۇۋاھلىق بېرىشىچە، دەرۋىش ئەلىبەگ ھەسەن ئەلى جالايىرنىڭ قىزى — ئاپپاقا ئۆيلەنگەن بولۇپ، يۇقىرىدا كەلتۇرۇلگەن تارىقاق ئۇچۇرلارغا ئاساسەن شۇنداق خۇلاسە قىلىشقا بولىدۇكى، بۇلارنىڭ سەمەرقەنتتىكى ئۇچرىشىشى تاسادىپىي بولماستىن، بەلكى قېيىنئاتا بىلەن كۆيۈئوغۇل، تاغا بىلەن جىيەن بىر - بىرىگە تارتىشىپ ۋە پىلانلىق يوسۇندا بابۇر مىرزانىڭ قېشىغا بارغان. دېمەك بۇلار بىزنىڭ ھەسەن ئەلى جالايىرنى ئەلىشىر نەۋايى شەجەرىسىگە كىرگۈزۈشىمىزنىڭ ئوبيېكتىپ ۋە سۇبيېكتىپ سەۋەبلىرىدۇر.

«نەسايى» تەخەللۇسى بىلەن مەشھۇر بولغان شائىر مۇھەممەد ئەلى جالايىر — ھەسەن ئەلى جالايىرنىڭ ئوغلى بولۇپ، نەۋايى تەزكىرىسىدە بۇ كىشىنى «ئاجايىپ خۇسۇسىيەتكە ئىگە ئادەم، ئۇنى خۇراسانلىقلارنىڭ ھەممىسى بىلگەچكە بۇ يەردە ئارتۇق سۆزلەپ ئولتۇرۇشنىڭ پايدىسى يوق»㉓دەپ تەرىپلىگەچكە، بىزمۇ بۇ ھەقتە ئارتۇق توختالمايمىز.

ئەلىشىر نەۋايىنىڭ ئۇرۇق - تۇغقانلىرىدىن يەنە بىر كىشى مەۋلانە شاھ ئەلى بولۇپ، «مەجالىسۇن - نەفائىس» نىڭ 403 - بېتىدە، شائىر نەسەب زەنجىرىدىكى بۇ شەخسنى «پېقىرنىڭ مەدرىسىسىدە ئىلىم تەھسىل قىلىۋاتىدۇ، ئۇ مېنىڭ جەمەتىمدىن» دەپ تونۇشتۇرغان ۋە شاھ ئەلىنىڭ «خان» ئىسمىغا يازغان مۇئەممالىسى مىسال كەلتۈرگەن. بابۇر شاھ ئەلى تەرىپىدە مۇنداق خاتىرىلىگەن :«بابا ئەلى ئىشىك ئاغا — بۇرۇن ئەلىشىر بەگ ئۇنىڭغا ئېتىبار بېرىپ، بۇ ئادەمنى بەگلىك دەرىجىسىگە يەتكۈزگەندى، ھازىر مېنىڭ يېنىمدا ئىچكىلىرىدىن بولۇپ تۇرۇۋاتىدۇ... يۈسۈپ ئەلى ئۇنىڭ ئوغلىدۇر.»㉔ بىز «بابۇرنامە» نى ئوقۇساق، 913 - يىل (1507 - 1508) ۋەقەلىرىدىن كېيىن يۈسۈپ ئەلىنىڭ ئاتا ئىزىدىن كېلىپ، بابۇرنىڭ ئىچكىلىرى قاتارىدا ئۇنىڭ ھەربىي يۈرۈشلىرىگە قاتناشقانلىقىدىن خەۋەردار بولىمىز.

ئەلىشىر نەۋايى يەنە «پېقىرنىڭ تۇغقانلىرىمدىن»㉕ دەپ كۆرسەتكەنلەردىن مەۋلانە فەخرىددىن ۋە ئۇنىڭ ئىنىسى مەۋلانە

مەقسۇدتەك تالانتلىق ھەۋەسكار شائىرلارمۇ بار.

شەرھىي قىلىنغاندەك، نەۋايىنىڭ ئۆز نەسەبىگە تەۋە قېرىنداش - قانداشلىرىدىن باشقا يېقىنلىقتا تۇغقاندىن ئەتىۋار ئەزىز ئىنسانلىرىمۇ بولغان. بۇلار مىرزابەگ ۋە مەۋلانە ھاجى مۇھەممەد بولۇپ، شائىر بۇ ئىككى كىشىنى «مەجالىسۇن - نەفائىس» دا «پېقىرغا پەرزەنت ئورنىدا» دەپ كۆرسەتكەن ۋە ئۇلارنى يۇكسەك سەۋىيەدە تەرىپلىگەن:

«مىرزابەگ — ئادەمىيلىك ۋە گۈزەل ئەخلاق جەھەتتە خۇراسان ۋە سەمەرقەنت مەملىكىتىدە يېگانە كىشى. ئۇ پەم - پاراسەت ۋە ئىقتىدارداً... بۇ ئىككى مەملىكەت يىگىتلىرىنىڭ ئالدىنقى قاتاردا تۇراتتى. زېھنى مەنە خەزىنىلىرىگە باي ئىدى... بۇنىڭغا (غەزىلىگە) جاۋاب بېرىش مېنىڭ ئالدىمدا قىيىن ئىشلاردىندۇر.»㉖

«مەۋلانە ھاجى مۇھەممەد — ئۇ ئەخلاق جەھەتتە ئادەم سۈرىتىدە كەلگەن مالائىكىدۇر. مىجەز - خۇلقتا بولسا ئىنسان شەكىلدە يارالغان پەرىشتىدۇر. ئۇنىڭ تەبئىتى ۋە زېھنى پاك، تەپەككۇردا ھەر قانداق نازۇك ۋە ئىنچىكە مەسىلىلەرگىمۇ ماھىر بولۇپ، ئاجايىپ قىيىن پەنلەرنىڭ مۇشكۈللىرىنى ھەل قىلالايدۇ.»㉗

قىسقىسى، ئەلىشىر نەۋايىنىڭ شەجەرىسى ھەققىدە شۇنداق ئېيتىش مۇمكىنكى، «ئۇيغۇر-رىي سۇپەتلىك باخشىلار، ئۇيغۇر مەرتىۋىلىك ياخشىلار»㉘ دىن كېلىپ چىقىپ، «ھەر بىرى سەلتەنەت كېنىزىنىڭ گۈھىرى ۋە شىجائەت جاڭگىلىنىڭ يىلپىزى بولۇپ، ئاشۇ خىل مەرتىۋىلەرگە يېتىشكەن ھەم بۇيۇك مەنسەپلەرگە ئېرىشكەن.»㉙ ئائىلىۋى نەسەب ۋە مەدەنىيەتلىك مۇھىت نەۋايىنىڭ تالانتلىق سۆز سەنئەتكارى، ئۇلۇغ مۇتەپەككۇر شائىر بولۇپ يېتىشىشىدە تۇنجى مەكتەپلىك رول ئوينىغان.

شائىرنىڭ ئاتىسى — كىچىككىنە باخشى لەقەملىك غىياسىددىن باھادىر «چاغاتاي ئۇلۇسىدىن» تۇغرىسى ئۇنىڭ ئاتا - بوۋىسى شەرقىي تەكرىتاغ ئېتەكلىرىدىكى چىگگىزخان ھىمايىچىلىرىدىن بولغاچقا، يەنە كېلىپ ئانا تەرەپ ئەجدادلىرى قارشىلاشقۇچى تۇمۇرىزادىلەردە تەقدىر تەقەززاسى بىلەن ئوخشىمىغان مەۋقەلەردە تۇرغاچقا، ئەلىشىر نەۋايى تەپسىلىي نەسەبنامە قالدۇرۇشتىن ئېھتىيات قىلغان، بەلكى زامانىسىدا نەسەبنامىچىلىك ئەدەبىي ئەنئەنىسى بولمىغان ياكى شائىر بۇ ئىشنى كەلگۈسىگە سىر قالدۇرغان.

بۇلاردىن باشقا، نەۋايىنىڭ 15 - ئەسىر تۈركىيلەر دۇنياسىدىكى شانۇ-شەۋكەتلىك قەلەمدار، ئەلەمدار ۋە زاردار بولۇشىغا قارىماي، شەخسىي ھاياتتا شۆھرەت ۋە مەنمەنلىكتىن مۇستەسنا، جۈمەرت ھەم ئۆزىنى خاكسار (تۇپراقتەك تۆۋەن ۋە خار) ئىنسان چاغلىغانلىقىمۇ بۇنىڭ بىر سەۋەبىدۇر. مەسىلەن، شائىر «مەجالىسۇن - نەفائىس» نىڭ ئۇچىنچى مەجلىسىدە مەۋلانە ئابدۇللانىڭ مەسنەۋىچىلىكتە ھەدىسە ئۆزىنى ئوبۇلقاسىم فىردەۋسى، نىزامى گەنجەۋى، خۇسراۋ دېھلەۋى ۋە ئابدۇراھمان جامىلاردىن ئۇستۇن قويغانلىقىنى تەنقىدلەپ: «بىز پېقىرلا ئۆزىمىزنى بۇ ئۇلۇغلار داستىخىنىنىڭ ئۇۋاقلىرىنى تېرىۋالغۇچى ۋە ئىلىم خامانلىرىدىن باشاق تەرگۈچى ئورنىدا تۇتىمىز، بەلكى ئۇنچىلىك قابىلىيىتىمىزمۇ يوقتۇر»㉚ دەپ يازغانلىقى ھەم مەۋلانە بۇرھان تۇغرىسىدىكى تەلقىنلىرىدە «پېقىرنى پادىشاھ مۆھۈردارلىققا تەكلىپ قىلغاندا، ئۇ تارىخ ئېيتقانىدى ۋە ناھايىتى ياخشى چىققانىدى. ئەمما ئۇنىڭدا پېقىرنىڭ تەرىپلىنىشى ئەمەلىيەتتىن ئېشىپ كەتكەن بولغاچقا، يېزىشقا توغرا كەلگەن بولسىمۇ بۇ يەرگە پۈتۈلمىدى»㉛ دەپ كۆرسەتكەنلىكى ئۇلۇغ ئەدىبنىڭ كەبىر - تەمەننا ۋە «مەن» گە ئۇرغۇ بېرىشتىن مۇستەسنا مەسلەك ساھىبى ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرىدۇ.

ئومۇمەن، «تۇغما سۈپىتى نازۇك مىجەزلىكى بىلەن مەشھۇر بولغان ئەلىشىربەگ» (بابۇر) شەرھىي قىلىنغاندەك، ئۆز نەسەب - ئۇرۇقىدىكى بەزى كىشىلەر ھەققىدە مۇجمەل توختالغان. ياكى ئېنىق كۆرسەتكەنلىرىنى تۇغقانچىلىق يېقىندىن ئەمەس، بەلكى ئەدەبىي بۇرچ نوقتىسىدىن مۇتىدىل، ھەتتا ئۇنىڭدىنمۇ تۆۋەن ئۆلچەمدە باھالىغان. بىز پەقەت شائىرنىڭ زامانداشلىرى ۋە ئۆز ئەسەرلىرىدىكى قىسمەن دېرەكلەرگە ئاساسەن نەۋائىنىڭ بۇلبۇلنى نەۋا قىلدۇرغان نەسەب دەرىخىنىڭ ئايرىم شاخ ۋە يوپۇرماقلىرى ھەققىدىلا توختالدۇق. نۆۋەتتە بۇ شەجەرىنىڭ يىلتىزى ھەم ئۇنىڭ باراقسان قىياپىتى بىلەن خۇش پۇراق چېچىپ تۇرغۇچى كۆركەم گۈللىرى ئۈستىدە ئىزدىنىش داۋام قىلغۇسى.

ئىزاھاتلار:

① «مەنئۇيەت يۇلتۇزلىرى»، تاشكەنت، 1999-يىل، 269-بەت

② مىرزا مۇھەممەد كورەگان: «تارىخى رەشىدىي» (مۇھەممەد تۇردى مىرزا ئەھمەت نەشرگە تەييارلىغان)، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 2007-يىل نەشرى.

③، ⑥ خاندەمىر: «مەكارىمۇل ئەخلاق»، تاشكەنت، 1967-يىل، 129-، 131-بەت.

④، ⑤، ⑧، ⑯، ⑰، ⑲، ⑳، ㉑، ㉓، ㉕، ㉖، ㉗، ㉚، ㉛ نەۋايى: «مەجالىسۇن - نەفائىس»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1994-يىل، 440-، 465-، 350-، 463-، 464-، 469-، 462-، 468-، 398-، 352-، 432-، 366-، 440-بەت.

⑦ بۇ سۆز «مەجالىسۇن - نەفائىس» نىڭ ئۆزبېكچە نەشرىدە «ئاغا، يەنى ئاكا» مەنىسىدە كەلگەن.

⑨، ⑭، ⑮، ㉒، ㉔ بابۇر: «بابۇرنامە»، مىللەتلەر نەشرىياتى، 1992-يىل، 324-، 332-، 355-، 326-، 327-بەت

⑩ نەۋايى «سەددى ئىسكەندەرىي»، شىنجاڭ ياشلار-ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى، 1991-يىل، 1024-، 1028-بەت

⑪، ⑫ ئايىبېك: «نەۋايى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 2003-يىل، 492-، 501-بەت.

⑬، ⑱ نەۋايى: «مۇنشەئات»، تاشكەنت، 2001-يىل، 84-، 50-بەت.

㉘، ㉙ «ئەلىشىر نەۋايى ئەسەرلىرى» — «ۋەقفىيە»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 2001-يىل، 222-، 223-بەت.

(ئاپتور شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى فىلولوگىيە ئىنستىتۇتىدا)

مۇھەررىر **مۇھەممەد ئەيسا ئۆزئەرك**

مىس باش

(چۆچەك)

بىر باينىڭ بۇ دۇنيالىقتا يالغۇز بىرلا ئوغلى بار ئىكەن، بۇ بالا ھېچبىر ئىش-ئوقەت قىلماي كۈن ئۆتكۈزىدىكەن. بىر كۈنى باي بالىسىنى چاقىرىپلىپ:

— بالام، سېنىڭ بېشىڭ شۇ كەمگىچە پىشمىدى. سەن بازارغا بېرىپ بېشىڭنى پىشۇرۇپ كەلگىن، — دەپ قولىغا مىڭ تەڭگە تۇتقۇزۇپتۇ. بالا مىڭ تەڭگىنى ئېلىپ بازارغا چىقىپ كېتىپتۇ. بازارنى ئارىلاپ يۈرۈپ، كاللا ئۇتلەۋاتقان ناۋاينىڭ ئالدىغا كېلىپ قاپتۇ. ئۇنىڭ قوي كاللىلىرىنى پىشۇرۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ:

— مېنىڭمۇ بېشىمنى پىشۇرۇپ قويغىن، — دەپ، ناۋاينىڭ قولىغا مىڭ تەڭگىنى تۇتقۇزۇپ تۇ. ناۋاي ئەجەبلىنىپ، بالىنىڭ بېشىدىكى دوپپىنى ئېلىۋېتىپ بېشىنى تونۇرغا تىقىپتۇ. قىزىق تونۇر بالىنىڭ بېشىدىكى چېچى بىلەن بىر قەۋەت تېرىسىنى كۆيدۈرۈپ بولغاندا، بالا: «بولدى» دەپ ۋارقىراپتۇ، ئاندىن كېيىن: «رەھمەت سىلىگە» دەپ ئۆيگە قايتىپتۇ. ئۆيگە كىرىپ:

— دادا، مەن بېشىمنى پىشۇرۇپ كەلدىم، — دەپ شەلۋىرەپ تۇرغان بېشىنى دادىسىغا كۆرسە-

تىپتۇ. دادىسى:

ــ ھەي، بېشىڭنى پىشۇرۇپ كەلگىن دېگىنىم بازارغا بېرىپ سودا-سېتىق ئىشلىرىغا پىشىپ كەلگىن، دېگىنىم ئىدى. خەير، بوپتۇ، ــ دەپ بالىسىنىڭ بېشىغا دورا قىلىپ ساقايتىپتۇ. بالىسىنىڭ بېشى ئەينەكتەك سىدام بولۇپ، مىس باشقا ئايلىنىپ قاپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن كىشىلەر ئۇنى «مىس باش» دەپ ئاتايدىغان بوپتۇ.

كۈنلەردىن بىر كۈنى دادىسى يەنە مىس باشنى چاقىرتىپ، قولىغا مىڭ تەڭگە تۇتقۇزۇپ:

ــ بازاردا نېمە ئەرزان بولسا شۇنى ئېلىپ كەلگىن، ــ دەپ ئەۋەتىپتۇ.

مىس باش بازارنى ئايلىنىپ، نېمىنىڭ ئەرزان ئىكەنلىكىنى بىلمەستىن قايتىپ كېلىۋاتسا، ئۇششاق بالىلار بىر ئىتنى سۆرەپ ئۇرۇپ-قىيناپ يۈرگەنىكەن. بۇنى كۆرگەن مىس باش بالىلاردىن:

ــ بۇ ئىتنى ساتامسىلەر؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

ــ ساتىمىز، نەرخى مىڭ تەڭگە، ــ دەپتۇ. بالىلار مىس باشتىن مىڭ تەڭگىنى ئېلىپ ئىتنى بېرىپتۇ. مىس باش ئىتنى كۆتۈرۈپ دادىسىنىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ. دادىسى بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ ئەرزاھى ئۇچۇپ:

ــ بۇنى نېمىگە ئېلىپ كەلدىڭ؟ ــ دەپتۇ.

ــ ئۆزىڭىز بازاردا نېمە ئەرزان بولسا شۇنى ئېلىپ كەلگىن دېۋىدىڭىز، مەن مۇشۇ ئىتتىن ئەرزان ھېچ نەرسە تاپالمىدىم، ــ دەپتۇ مىس باش.

ــ خەير، بوپتۇ، ــ دەپ، دادىسى ئەتىسى ئوغلىغا يەنە مىڭ تەڭگە بېرىپ، ــ بازاردا نېمە يوق بولسا شۇنى ئېلىپ كەلگىن، ــ دەپ بۇيرۇپتۇ.

مىس باش تەڭگىنى ئېلىپ بازارنى ئايلىنىپ يۈرۈپ، يوق نەرسىنى تاپالماي قايتىپ كېلىۋاتسا، بالىلار بىر يىلاننى سۆرەپ ئويناپ يۈرۈپتۇ. مىس باش، ھەببەللى، بازاردا يوق نەرسىنى ئەمدى تاپتىم دەپ:

ــ بۇنىڭ باھاسى نەچچە پۇل؟ ــ دەپ سورسا، بالىلار:

ــ مىڭ تەڭگە، ــ دەپتۇ. مىس باش:

ــ مانا مىڭ تەڭگە، ــ دەپ پۇلنى بېرىپ، يىلاننى قوينىغا سېلىپ مېڭىپتۇ. ئۆيگە كىرىپ يىلاننى دادىسىغا كۆرسەتكەنىكەن، دادىسى:

ــ مۇشۇنىمۇ پۇلغا ئالامسەن؟ ــ دەپ جىمىلەپتۇ.

ــ ئۆزىڭىز بازاردا يوق نەرسىنى ئېلىپ كەل دېدىڭىز، يوق نەرسىنى ئالدىم، ــ دەپتۇ مىس باش.

ــ خەير، بالام، «مەرتەم-مەرتەم، ئۇچ مەرتەم» دەپتىكەن، سەن ئەمدى ماۋۇ مىڭ تەڭگىگە بازاردىن ئەڭ قىممەت نەرسىنى ئېلىپ كەلگىن، ــ دەپتۇ دادىسى.

مىس باش بازارغا بېرىپ مىڭ تەڭگىگە كىلىدىغان قىممەت نەرسىنى تاپالماپتۇ. ئۆيگە قايتىپ كېلىۋاتسا، ئۇنىڭ يولى ھېلىقى ئۇششاق بالىلار ئويناۋاتقان كوچىغا چىقىپ قاپتۇ. قارىسا، بالىلار بىر مۇشۇكنى قىيناپ ئويناپ يۈرگەنىكەن.

ــ بالىلار، بۇنىڭ باھاسى قانچە پۇل؟ ــ دەپتۇ. مىڭ تەڭگىگە چۈشىنىپ قالغان بالىلار:

ــ مىڭ تەڭگە، ــ دەپتۇ. مىس باش مىڭ تەڭگىگە مۇشۇكنى ئېلىپ قايتىپتۇ ــ دە، دادىسىغا:

ــ مانا، مىڭ تەڭگىگە ئەڭ قىممەت نەرسىنى ئېلىپ كەلدىم، ــ دەپتۇ. دادىسى بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ قاتتىق غەزەپلىنىپ:

ــ ماڭ، كۆزۈمدىن يوقال! ــ دەپ ئۆيدىن قوغلاپ چىقىرىۋېتىپتۇ.

مىس باش ئىت، مۇشۇكلىرىنى ئەگەشتۇرۇپ يولغا چۈشۈپ مېڭىپتۇ. بىر چۆللۈككە كەلگەندە، بالىنىڭ قوينىدىكى يىلان مىدىرلاپ يەرگە چۈشۈپ تىلغا كېلىپ:

ــ مەن شاھى مارانىنىڭ ئوغلى بولىمەن.

مېنىڭ ئاتا-ئانامنىڭ ماكانى مۇشۇ يەردە. سەن مېنى تەڭگە تۆلەپ مېنى قۇتقۇزۇپ قالغانلىقىڭ ئۈچۈن ياخشىلىققا ياخشىلىق قايتۇرۇشۇم كېرەك. ھازىر بىز دادامنىڭ قېشىغا كىرىمىز. دادام سېنىڭدىن: «نېمە سورايسەن؟» دېگەندە، «بىر قوشۇق قېنىمدىن كەچسىڭىز، كۆڭلۈمدىكىنى سورايمەن. مېنىڭ ئېيتقىنىمنى بېرەمسىز؟» دېگىن، «خوش، كەچسەم كەچتىم، سورىغىنىڭنى بېرەي» دېسە، «بېشىڭىزدىكى بىر تال مۈڭگۈزۈڭنى سورايمەن» دەپ تۇرۇۋالغىن. مانا شۇ ساڭا تۇغمەس دۇنيا بولىدۇ، — دەپ، يىلان دادىسىنىڭ ئالدىغا كىرىپ كېتىپتۇ. دادا-بالا ئىككىسى كۆرۈشۈپ ھال-مۇڭ ئېيتىشقاندىن كېيىن، شاھى ماران مىس باشنى ئېلىپ كىرىشكە ئىجازەت بېرىپتۇ. يىلان بالىنى باشلاپ مېڭىپتۇ. يولنىڭ ئىككى چېتىدە نەچچە مىڭلىغان يىلانلار سەپ تۈزۈپ، ئۇلارغا يول بېرىپتۇ. مىس باش شاھى ماراننىڭ ئالدىغا كىرگەندە، شاھى ماران:

— ھەي بالا، سەن مېنىڭ بالامنى قۇتقۇزۇپ قاپسەن. مېنىڭدىن نېمە سورايسەن؟ — دەپتۇ.

مىس باش يىلاننىڭ ئۆگىتىپ قويغىنى بويىچە:

— بىر قوشۇق قېنىمدىن كەچسىڭىز ئېيتىمەن، — دەپتۇ. شاھى ماران:

— كەچتىم، قېنى، سورايدىغىنىڭنى سورا، — دېگەندىن كېيىن، مىس باش:

— بېشىڭىزدىكى بىر تال مۈڭگۈزۈڭنى بېرىڭ، ماڭا باشقا ھېچ نەرسىنىڭ كېرىكى يوق، — دەپتۇ. يىلانلار پادىشاھى شاھى ماران دەرغەزەپ بولۇپ:

— بىر قوشۇق قېنىڭدىن كەچتىم، دېگىنىم ئۈچۈن گۇناھىڭدىن كەچتىم. باشقا نەرسىنى سورىغىن! — دەپ مۈڭگۈزىنى بېرىشكە ئۇنىماپتۇ. مىس باش ئېيتقان سۆزىدىن قايتمىغاچقا، يىلان ئامالىنىڭ يوقىدىن مۈڭگۈزىنى بېرىپ مىس باشنى يولىغا راۋان قىپتۇ.

مىس باش مېڭىپ - مېڭىپ بىر يەرگە كېلىپ قارىسا، ئەتراپ چەكسىز كەتكەن تۈزلەڭلىك ئىكەن. مىس باش شۇ يەردە توختاپ، قولىغا شاھى ماراننىڭ مۈڭگۈزىنى ئېلىپ: «ئەڭگۈشتىرىم ئەڭگۈشتەر بولسۇن، مۇشۇ تۈزلەڭدە چوڭ بىر شەھەر سېلىنىپ، ھەممە نەرسە ھازىر بولسۇن» دەپ مۈڭگۈزىنى يەرگە تاشلاپتۇ. شاھى ماراننىڭ مۈڭگۈزىنىڭ كارامىتىدىن بۇ يەردە شۇ زامان چوڭ بىر شەھەر پەيدا بوپتۇ. شەھەر ئىچىدە ناۋايلار نان يېقىۋاتقان، ئاشپەزلەر مانتا، سامسىلارنى پىشۇرۇۋاتقان، قاسساپلار مال سويۇۋاتقان، دۇكانلاردا تۇرلۈك گەزلىمەلەر سېتىلىۋاتقان، مال بازىرىدا بېدىكلەر قاينىاپ كەتكەن. ئادەملەر كوچىلارغا لىق تولۇپ مىس باشنى قارشى ئېلىپ، ئۇنى پادىشاھلىققا تەكلىپ قىپتۇ. مىس باش پادىشاھ بولۇپ ھۆكۈم سۈرۈپتۇ. كىشىلەر:

— بىزنىڭ پادىشاھىمىزنىڭ ئايالى يوق ئىكەن، ئۇنى ئۆيلەپ قويمىساق بولمايدۇ، — دەپ كەينى - كەينىدىن ئوردىغا كىرىپ، مىس باشنىڭ بېشىنى ئاغرىتقىلى تۇرۇپتۇ. مىس باش پۇقرالىرىغا:

— سىلەرنىڭ كەلگىنىڭلارغا رەھمەت. مېنىڭ لايىقىم بار، — دەپ ھەممە كىشىنى قايتۇرۇۋېتىپتۇ.

مىس باش كېچىسى ئويلاپ يېتىپ، مۈڭگۈزىنى يەرگە تاشلاپ: «ئەڭگۈشتىرىم ئەڭگۈشتەر بولسۇن، پالانى شەھەرنىڭ مەلىكىسى ئۆيۈمدە ھازىر بولسۇن» دەپتۇ. شۇ ھامان پەرىزاتتەك بىر قىز پەيدا بوپتۇ. مىس باش مۇشۇ قىز بىلەن بىللە تۇرمۇش كەچۈرۈشكە باشلاپتۇ.

ئەمدى بۇلار مۇشۇ يەردە تۇرۇپ تۇرسۇن، بىز گەپنى قىزنىڭ يۇرتىدىن ئاڭلايلى:

بۇ قىز يەنە بىر شەھەردىكى پادىشاھنىڭ يالغۇز قىزى ئىكەن. قانچىلىغان شەھەردىن ئەلچىلەر كەلگەن بولسىمۇ، شاھ قىزىنى بەرمىگەنىكەن. پادىشاھ قىزىنىڭ بىر كېچىدە غايىب بولۇپ كەتكىنىگە قاتتىق قايغۇرۇپتۇ، ھەر تەرەپكە ئات چاپتۇرۇپ ئىزدىتىپتۇ. قىزىنى ھېچ

يەردىن تاپالماي، يېقىن يەردىكى غىك تۇزلەڭ لىكتە چوڭ شەھەرنىڭ پەيدا بولۇپ قالغانلىقىدىن ئەجەبلىنىپ، ئۇ شەھەرنىڭ قانداق پادىشاھلىق ئىكەنلىكىنى ئۇقۇش ئۈچۈن ئادەم ئەۋەتىپتۇ. پادىشاھنىڭ ئادەملىرى ئۇ شەھەرگە بېرىپ، شەھەر خەلقى بىلەن ئارىلىشىپ يۈرۈپ، ئۇلارنىڭ: «بىزنىڭ پادىشاھىمىز بىر كېچىدىلا ئۆيلىنىپ قالدى. لايىقىنى قەيەردىن، قانداق ئەكەلگەنلىكىنى ئۇقمايمىز» دېگەنلىكىنى ۋە پادىشاھنىڭ مىس باش ئىكەنلىكىنى بىلىپ قايتىپ تۇ. ئۇلار قايتىپ كېلىپ، ئۆزلىرىنىڭ ئاڭلىغانلىرىنى پادىشاھقا ئېيتىپتۇ. پادىشاھنىڭ قاتتىق ئاچچىقى كېلىپ: «مىس باشنىڭ شەھىرىنى ۋەيران قىلىۋېتىمەن» دەپ، دەرھال بىر نەچچە مىڭ لەشكەر توپلاپ، لەشكەرلىرىنى ئۆزى باشلاپ يولغا چىقىپتۇ. شەھەر خەلقى نەچچە مىڭلىغان لەشكەرنىڭ يىراقتىن چاڭ-توپا توزۇ تۇپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، مىس باشنىڭ ئالدىغا كېلىپ:

— پادىشاھىئالەم، ئۇستىمىزگە دۈشمەن باستۇرۇپ كېلىۋاتىدۇ، بۇ ئاپەتتىن بىزنى قۇتقۇزۇڭ! — دەپ ئەرز قىپتۇ. مىس باش خاتىرجەملىك بىلەن:

— قورقماڭلار، كەلسە كېلىۋەرسۇن، — دەپتۇ. لەشكەرلەر يېقىنلاشقانسېرى خەلق ناھايىتى قورقۇپ، قالايمىقانچىلىققا چۈشۈپتۇ. ئۇلار:

— مانا كېلىۋاتىدۇ، ئەنە يېقىنلىشىپ قالدى، مانا ئەمدى يامان بولدى! — دەپ، مىس باشنىڭ ئالدىغا دۈكۈرلىشىپ كەپتۇ. مىس باش ئورنىدىن ئاستا تۇرۇپ، بۇرۇتىنى تولغاپ، چاپىنىنى كىيىپ يولغا چۈشۈپ مېڭىپتۇ.

— خالايىق، سىلەر نېرى تۇرۇڭلار، مەن ئۆزۈملا ئۇلارنىڭ ئالدىغا بارىمەن، — دەپ مىس باش دۈشمەننىڭ ئالدىغا چىقىپتۇ. كېلىۋاتقان دۈشمەن مىس باشنى كۆرۈپ: «مانا، پادىشاھنىڭ ئۆزى چىقىپتۇ» دەپ چىشلىرىنى بىلىشىپ، ئۆزەڭگىلىرىنى تېپىشىپ، ئوقيالىرىنى تەييارلىشىپ ئۇنىڭغا قاراپ ئات قويۇپتۇ. پادىشاھ مىس باش قولىغا مۇڭگۈزنى ئېلىپ، خاتىرجەملىك بىلەن: «ئەڭگۈشتىرىم ئەڭگۈشتەر بولسۇن، مۇشۇ لەشكەرلەر قانداق ھالدا كېلىۋاتقان بولسا شۇنداق ھالدا قېتىپ قالسۇن» دەپ مۇڭگۈزنى يەرگە تاشلاپتۇ. لەشكەرلەر كېلىۋاتقان ھالىتى بويىچە قېتىپ قاپتۇ. ئۇلار سۆزلىيەلمەيدىكەن، لېكىن ھەركەت قىلالمايدىكەن. خەلقلەر بۇنىڭغا ھەيران بولۇپ، خۇشال-خۇرام بىلەن ئۆيلىرىگە قايتىشىپتۇ. بىر نەچچە كۈن شۇنداق تۇرغاندىن كېيىن، قېتىپ قالغان لەشكەرلەرنىڭ يىغا - زار، ناله-پەريادى خەلقنىڭ قۇلاق-مېڭىسىنى يەپتۇ. بىر كۈنى شەھەر خەلقى مىس باش پادىشاھنىڭ ئالدىغا كىرىپ:

— پادىشاھىئالەم، بۇلارنىڭ ئاھ-زارى قۇلاق-مېڭىمىزنى يەپ كەتتى، — دەپتۇ. مىس باش لەشكەرلەرنىڭ ئالدىغا بېرىپ، ئۇلاردىن قاتتىق ۋەدە ئېلىپ ۋە ئىككىنچى قايتىپ كەلمەسلىك شەرتى بىلەن: «ئەڭگۈشتىرىم ئەڭگۈشتەر بولسۇن، مۇشۇ كەلگەن لەشكەرلەر ئالدىغا ماڭماي كەينىچە مېڭىپ كەتسۇن» دەپ مۇڭگۈزنى يەرگە تاشلاپتۇ. شۇ زامان بارلىق لەشكەرلەر قارشىلىقسىز يۈرتىغا قايتىپ كېتىپتۇ. مەلىكىنىڭ ئاتىسى بۇنى كۆرۈپ ناھايىتى خاپا بوپتۇ، قىزىنى يانداۋۇپ كېلىشكە كۆزى يەتمەپتۇ.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە پادىشاھنىڭ ئالدىغا بىر قېرى جادۇگەر مومای كىرىپ كەپتۇ. پادىشاھ:

— نېمىگە كەلدىڭ؟ — دەپ سورىسا، مومای:

— سىزنىڭ قىزىڭىزنى مەن ئېلىپ كەلسەم نېمە بېرىسىز؟ — دەپتۇ. پادىشاھ:

— ئاغزىڭ تولغۇچە ئېيتقىن، نېمە دېسەڭ شۇنى بېرىمەن! — دەپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن جادۇگەر ئاق كۆڭلەك كىيىپ، ئاق ياغلىق تېڭىپ، قولىغا تەسۋى ئېلىپ بۇۋاي سۈپىتىدە يولغا راۋان بوپتۇ. ئۇ مىس باشنىڭ شەھىرىگە يېقىنراق

كەلگەندە، ياخشى بىر جاينى تەييارلاپ، شۇ يەردە ناماز ئوقۇپ، تەسۋى تۆتۇپ يىغلاپ ئولتۇرۇپتۇ. مىس باشنىڭ شەھىرىدىكى ئادەملەر ماينى كۆرۈپ:

— تەقسىر بۇۋىم، نېمە ئۈچۈن بۇ يەردە ئىبادەت قىلىپ ئولتۇرىسىز؟ — دېسە، موماي:

— مەن تۇرغان شەھەرنىڭ پادىشاھى ناھايىتى زالىم ئىكەن، ماڭا تىنچقىنا ئىبادەت قىلىشقا ئىمكان بەرمىدى. بۇ شەھەرنىڭ پادىشاھىنى ناھايىتى ياخشى دەپ ئاڭلاپ، مۇشۇ يەرنى ئىبادەت قىلىشقا لايىق كۆرۈپ ئىبادەت قىلىپ ئولتۇرىمەن، بالىلىرىم! — دەپ يىغلاپ كېتىپتۇ. خەلقنىڭ ئۈنىڭغا ئىچى ئاغرىپ، كۈندىلىك يەيدىغان تامىقىنى ئاپىرىپ بېرىپ دۇئاسىنى ئالدىغان بوپتۇ. ئاندىن بۇ جادۇگەر ھەر كۈنى پادىشاھنىڭ ئىشىك ئالدىنى سۈپۈرۈپ قويۇپ كېتىدىغان بوپتۇ. كىشىلەر مىس باشقا:

— ئوردىنىڭ ئالدىنى ئىنتايىن تەقۋادار بىر موماي سۈپۈرۈپ قويۇۋاتىدۇ، — دەپ خەۋەر قىپتۇ. مىس باش موماينىڭ نېمە مەقسەتتە كېلىپ يۈرگەنلىكىنى بىلىش ئۈچۈن ئالدىغا چاقىرتىپ:

— ھە، موما، نېمە ئۈچۈن بۇ يەرلەرگە كېلىپ قالدىڭىز؟ — دېگەندە، موماي يىغلاپ تۇرۇپ:

— مەن تۇرغان شەھەرنىڭ پادىشاھى ناھايىتى زالىم ئىكەن. سىلىنى ئادالەتلىك پادىشاھ دەپ ئاڭلاپ، بۇ يەردە تىنچقىنا ئىبادەت قىلىش ئۈچۈن كەلگەنىدىم. ئاز-تولا بولسىمۇ خىزمەتلىرىنى قىلىپ قويايلى دەپ، ھەر كۈنى سەھەردە ئوردىنىڭ ئالدىنى سۈپۈرۈپ قويۇپ كېتىمەن، — دەپتۇ.

مىس باش موماينىڭ ئېيتقان سۆزىگە ئىشىنىپ، ئۈنىڭغا ئوردا ھويلىسىنى سۈپۈرۈش خىزمىتىنى بېرىپتۇ. شۇنداق قىلىپ، جادۇگەر موماينىڭ قەدىمى مەلىكىنىڭ ياتىدىغان ھۇجرىسىغا قەدەر يېتىپتۇ، مەلىكىنىڭ ئىشىك ئالدىلىرىغا سۇ چېچىپ سۈپۈرۈپ قويىدىغان بوپتۇ، شۇنداق قىلىپ يۈرۈپ مەلىكە بىلەن تونۇشۇپ قاپتۇ.

بىر كۈنى جادۇگەر مومايى مەلىكىگە:

— بىرى كېلىڭە مەلىكە قىزىم، بېشىڭىزنى بېقىپ قويايى، — دەپتۇ. شۇنداق قىلىپ، كۈندە مەلىكىنىڭ بېشىنى بېقىپ قويىدىغان بوپتۇ. مەلىكىنىڭ بېشىنى بېقىپ ئولتۇرۇپ: «بالام، سىز كىمنىڭ قىزى؟ ئىسمىڭىز كىم؟ بۇ يەرگە قانداق كېلىپ قالدىڭىز؟» دېگەندەك سوئاللار بىلەن بىر نەچچە كۈننى ئۆتكۈزۈپتۇ. بارا-بارا جادۇگەر مومايى مەلىكىگە ياخشى كۆرۈنۈپ قاپتۇ. بىر كۈنى مەلىكە مومايغا:

— مەن ئەسلىدە پادىشاھنىڭ قىزى ئىدىم. ئىچكىرىكى ئۆيدىن تاشقىرىقى ئۆيگە چىققىنىمنى بىلمەن، بۇ يەرگە قانداق كېلىپ قالغىنىمنى بىلمەيمەن، — دەپ ئېيتىپ بېرىپتۇ. مومايى:

— سىز ئېرىڭىزدىن بۇ يەرگە قانداق كېلىپ قالغىنىڭىزنى سورىدىڭىزمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ياق، سورىمىدىم، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ مەلىكە.

— ئۇنداق بولسا، سىلەرنىڭ ئەر-خوتۇنلۇق مۇناسىۋىتىڭلار ياخشى ئەمەس ئوخشايدۇ. بۇنىڭ ھەقىقىتىنى بىلىش كېرەك. ئەر خەق دېگەن تولىمۇ ھىيلىگەر بولىدۇ. ئېرىڭىز سىزنى تۇيدۇرماي ئەكەلگەن يەردە يەنە باشقا ئاياللارنى ئەكىلەلمەيدۇ دېگىلى بولامدۇ؟ — دەپتۇ. مەلىكە:

— ئۇنداق بولسا ئاخشاملىقا مەن سوراپ باقاي، — دەپتۇ.

— ماقۇل بالام، شۇنداق قىلىڭ، مېنى ئېيتتى دەپ يۈرمەڭ! — دەپ باش-كۆزلىرىنى سىلاپ قويۇپ كېتىپ قاپتۇ. مىس باش پادىشاھ كېچىسى ئۆيگە كەلگەندە، مەلىكە چاندۇرماستىن گەپ سوراشقا باشلاپتۇ.

— سىز مېنى ئالغىنىڭىزغا بىر نەچچە يىل بولدى. مېنى قانداق ئېلىپ كەلگەنلىكىڭىز توغرىسىدا مۇشۇ كۈنگىچە سىرىڭىزنى ئېيتمىدىڭىز، ياكى ماڭا ئېشەنمەمسىز؟ — دەپ سوراپ يىغلاپ تۇرۇۋاپتۇ مەلىكە. مىس باش:

— ئۇنى سورىما، ساڭا ئېيتىشقا بولمايدۇ، بىر ئۆزۈم بىلىمەن، بىر خۇدا بىلىدۇ، — دەپ ئېيتقىلى ئۇنىماپتۇ. مىس باش ئوردىغا كەتكەندىن كېيىن، جادۇگەر موماي مەلىكىنىڭ قېشىغا كىرىپ بېشىنى باققان بولۇپ، كونا-يېڭى ھېكايىلىرىنى ئېيتىپ ئولتۇرۇپ، ئاربلىقتا:

— بالام، سىزنى قانداق ئېلىپ كەپتۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. مەلىكە:

— ماڭا ئېيتمىدى، بىر ئۆزۈم بىلىمەن، بىر خۇدا بىلىدۇ، دېدى، — دەپتۇ. موماي:

— ئۇنداق بولسا، ئېرىڭىز سىزگە ئېشەنمەيدىكەن. ئەر-ئايال بولۇپ تۇرۇپ بىر-بىرىڭلارىڭىز سىرىنى بىلمىسەڭلار، قانداقمۇ بىر ئۆيدە تۇرمۇش كەچۈرىسىلەر؟ — دەپتۇ.

شۇ كۈنى كەچقۇرۇنلۇقى مىس باش ئۆيگە كەلگەندە، مەلىكە يەنە سوراشقا باشلاپتۇ. مەلىكە تولىمۇ قىستاپ سوراپ كەتكەندىن كېيىن، مىس باش:

— خوتۇن، ئۇنداق بولسا بۇ سىرنى ھېچكىمگە ئېيتما! مەن سېنى يىلان پادىشاھىنىڭ مۇڭگۈزىنىڭ خاسىيىتى بىلەن ئېلىپ كەلگەندىم، — دەپ سىرنى ئېيتىپ بېرىپتۇ. ئەتىسى جادۇگەر موماي مەلىكىدىن:

— بالام، سىزنى قانداق ئېلىپ كەلگەنكەن؟ — دېگەندە، مەلىكە بولغان ئەھۋالنى ئېيتىپتۇ. جادۇگەر موماي:

— ھە، مانا ئەمدى ياخشى بوپتۇ. شۇ ئەڭگۈشتەر مۇڭگۈزنى سىزمۇ كۆرۈپ باقسىڭىز بولمامدۇ؟ — دەپتۇ. مەلىكە:

— مەن ئۇنى سورىمىدىم، — دەپتۇ. موماي:

— ئۇنداق بولسا سوراپ كۆرۈڭ، — دېگەندىن كېيىن، مەلىكە ئاخشىمى مىس باشنى قايىل قىلىپ، ئۇنىڭ قوينىغا سېلىپ ساقلاپ يۈرگەن يىلان پادىشاھىنىڭ مۇڭگۈزىنى ئېلىپ كۆرۈپ:

— مانا ئەمدى سىزگە ھەقىقىي ئىشەندىم. مەندىمۇ بىرەر كۈن تۇرسۇن، ئوبدانراق كۆرۈپ قېنىۋالاي، ئەتە كەچتە ئالارسىز، — دەپ بەرگىلى ئۇنىماپتۇ. ئەتىسى جادۇگەر موماي مەلىكىنىڭ ئالدىغا تەزىم قىلىشقا چىقىپتۇ، مەلىكىنىڭ قولىدىكى ئەڭگۈشتەر مۇڭگۈزنى كۆرۈپ ناھايىتى خۇشال بولۇپ، ھېيلىگەرلىكلىرىنى ئىشلەتىپ:

— بالام، باش - كۆزىڭىز كىر بولۇپ قاپتۇ، بۇگۈن سىزنى يۇيۇپ قويايى، — دەپ مەلىكىنى يۇيۇشقا باشلاپتۇ. مەلىكىنى يۇيۇۋېتىپ:

— بالام، بۇ مۇڭگۈزنى يەرگە قويۇڭ. مۇڭگۈزنىڭ ئورنىغا سۇ تەگمىسە غۇسۇل ئادا بولمايدۇ، — دەپ مۇڭگۈزنى بىر يەرگە ئېلىپ قويۇپ، ئالدىدا ئىسسىق سۇنى قۇيۇپ، كەينىدىن بىر چېلەك سوغۇق سۇنى قۇيۇۋېتىپتۇ. مەلىكە ئەندىكىپ ئۆز ھەلەكچىلىكى بىلەن بولۇپ قېلىپ، ئەڭگۈشتەر مۇڭگۈز ئېسىدىن چىقىپ كېتىپتۇ. مەلىكە يۇيۇنۇپ - تارىنىپ ئۆز ھۇجرىسىغا كىرىپ كەتكەندە، جادۇگەر موماي قولىغا مۇڭگۈزنى ئېلىپ: «ئەڭگۈشتىرىم ئەڭگۈشتەر بولسۇن، مۇشۇ مەلىكە ئۆزىنىڭ بۇرۇنقى شەھىرىدە بولسۇن!» دەپتۇ - دە، ئەڭگۈشتەر مۇڭگۈزنى ئېلىپ شەھەردىن چىقىپ كېتىپتۇ. شۇ ئاردا شەھەر غايىب بولۇپ، مىس باش بىر چۆلدە يالغۇز قاپتۇ. ئۇ قانداق قىلىشنى بىلمەي تۇرغاندا، ئالدىغا ھېلىقى مۇشۇك بىلەن ئىت كېلىپ:

— سىز غەم قىلماڭ. بىز سىزنىڭ قىلغان ياخشىلىقىڭىزغا ياخشىلىق بىلەن جاۋاب قايتۇرىمىز، — دەپ، مەلىكىنىڭ شەھىرىگە قاراپ مېڭىپتۇ. ئىت شەھەر ئىچىگە كىرىپ، پادىشاھ ئوردىسىنىڭ ئالدىدا ئايلىنىپ يۈرۈپتۇ. مۇشۇك قۇيرۇقىنى شىپاڭلىتىپ، ئوردىنىڭ ئىچىگە كىرىپ كېتىپتۇ. پادىشاھ ئۆزى ئولتۇرغان

تەختىنىڭ ئالدىدىكى تۆۋرۈكنىڭ يېنىنى كولاپ، شۇنىڭ ئىچىگە جادۇگەر مومىاي ئەكىلىپ بەرگەن ئەڭگۈشتەر مۇڭگۈزنى قويۇپ، ئۈستىگە ياغاچ قاپاق بېكىتىپ، ئۇنىڭغا قۇلۇپ سېلىپ ساقلايدىكەن. مۇشۇك ئوردىنىڭ ئاستىدا بىر قانچە چاشقاننىڭ بارلىقىنى، چاشقانلارنىڭ مۇڭگۈزنى ئاللىقاچان ئۆزلىرىنىڭ ئۆۋىسىغا ئەكىرىپ كەتكەنلىكىنى بايقاپتۇ ـ دە، سوپى بولۇۋېلىپ: «توۋا قىلدىم، توۋا، چاشقانلارغا تەگمەيمەن، ھېچكىمگە زىيان سالمايمەن» دەپ بېشىنى ساڭگىلىتىپ، كېچە-كۈندۈز زارلاپ يىغلاپ ئولتۇرۇپتۇ. بۇنى كۆرگەن چاشقانلار ھەيران بولۇشۇپ، ئۆز پادىشاھىغا:

ــ بىر مۇشۇك بار ئىكەن، چاشقانلارغا تەگمەيمەن، ھېچكىمگە زىيان سالمايمەن دەپ يىغلاپ ئولتۇرىدۇ، ــ دەپتۇ.

چاشقانلار پادىشاھى سىناش ئۈچۈن بىر نەچچە چاشقاننى مۇشۇكنىڭ يېنىغا ئەۋەتىپتۇ. بۇ چاشقانلار مۇشۇكنىڭ بوينىغا، قۇيرۇقىغا ئېسىلىپ ئويناپتۇ. مۇشۇك ئۇلارغا پەرۋا قىلماي، ھېلىقى سۆزلەرنى تەكرارلاپ ئولتۇرۇۋېرىپتۇ. شۇ ئاردا چاشقان بالىلىرىنىڭ مۇڭگۈزنى سۈرەپ ئويناپ يۈرگىنى مۇشۇكنىڭ كۆزىگە چۈشۈپ قاپتۇ. مۇشۇك چاقماقلىق بىلەن سەكرەپ بېرىپ ئۇنى تارتىۋېلىپ، ئاغزىغا سېلىپ ئوردىدىن چىقىپ كېتىپتۇ. ئوردا ئالدىدا ئايلىنىپ يۈرگەن ئىت مۇشۇكنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ كېلىپ:

ــ ئالالىدىڭمۇ؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

ــ ئالالمىدىم، ئاداش، ــ دەپ مۇشۇك يولىغا راۋان بوپتۇ. بۇلار مېڭىپ-مېڭىپ بىر دەريانىڭ بويىغا كېلىپ قاپتۇ. مۇڭگۈزنىڭ غېمىدە يۈرگەن ئىت:

ــ ھەي مۇشۇك، راستىڭنى ئېيت، مۇڭگۈزنى ئالغان بولساڭ ماڭا بەرگىن. مەن سېنى دەريادىن ھاياش قىلىپ ئۆتكۈزۈپ قويىمەن، ــ دېگەندە، مۇشۇك مۇڭگۈزنى ئىتقا بېرىپتۇ. ئىت ئۇنى ئاغزىغا سېلىۋاپتۇ. مۇشۇكنى ھاياش قىلىپ دەريادىن ئۆتۈپ كېتىپ بارغاندا، ئىتنىڭ كۆزىگە بېلىق كۆرۈنۈپ قېلىپ، ئاغزىدا مۇڭگۈز بارلىقىنى ئۇنتۇپ قېلىپ بېلىقنى يېمەكچى بولغاندا، مۇڭگۈز دەريا‌غا چۈشۈپ كېتىپتۇ ـ دە، ئۇنى بېلىق يۇتۇۋاپتۇ. بۇ بېلىق دەريانىڭ ئاياغ تەرىپىدە بىر بېلىقچىنىڭ تورىغا چۈشۈپ قاپتۇ. بېلىقچىلار بېلىقلارنىڭ ئىچ-قارنىنى ئېلىپ تاشلاپ، بېلىقلارنى ئېلىپ كېتىپتۇ. بۇ يەرگە ئىت بىلەن مۇشۇك مۇڭگۈزنى ئىزدەپ كېلىپ قاپتۇ. ئىككىسى بېلىقلارنىڭ ئىچ-قارنىنى يەپ ئولتۇرۇپ مۇڭگۈزنى مۇشۇك تېپىۋاپتۇ ـ دە، ئېلىپ قېچىپتۇ. «مۇڭگۈزنى مەن ئاپىرىپ بېرەي» دەپ ئىت مۇشۇكنى قوغلاپتۇ، قوغلاپ يېقىن كەلگەندە مۇشۇك دەرەخكە چىقىۋاپتۇ. ئىت چىقالماي، «ھامانەم يەرگە چۈشىدىغۇ» دەپ، كەتمەي ئايلىنىپ يۈرۈپتۇ. مۇشۇك بولسا «ئىت ھامانەم كېتىدۇغۇ» دەپ يەرگە چۈشمەپتۇ. شۇنداق قىلىپ، مۇشۇك دەرەختە، ئىت يەردە، مىس باش چۆلدە قاپتۇ. شۇ كۈندىن باشلاپ ئىت مۇشۇككە ئۆچ بولۇپ قالغانكەن.

(«ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى قامۇسى»دىن ئېلىندى)

مۇھەررىر **مۇختار تۇردى**

ئاپتورلىرىمىز سەمگە:

ئۆزىنىڭ نادىر ئەسەرلىرى بىلەن بىزنى قوللاپ كېلىۋاتقان كەڭ ئاپتورلارغا سەمىمىي سالام يوللايمىز ھەم ئەسەر ئەۋەتكەندە تۆۋەندىكى تەلەپلەرگە ئەمەل قىلىشىنى يەنە بىر قېتىم تەكىتلەيمىز:

1. ئاپتورلار كونۇبرتقا ۋە ئەسەرگە ئىسىم - فامىلىسى ۋە ئادرېسىنى خەنزۇچە، ئۇيغۇرچە ئۆلچەملىك يېزىشى؛ تېلېفون نومۇرىنى يېزىپ قويۇشى لازىم.

2. ئەۋەتىلگەن ئەسەرلەر ئۆلچەملىك ئىش قەغىزىگە قۇر تاشلاپ، ئىملا قائىدىسىگە ئۇيغۇن يېزىلغان بولۇشى كېرەك. قەغەزنىڭ ئىككى يۈزىگە يېزىلغان، قۇر ئارىلىقى زىچ بولغان ئەسەرلەر قوبۇل قىلىنمايدۇ.

3. كومپيۇتېردا ئۇرۇلغان ئەسەرلەر بىردەك A4 ئۆلچەملىك قەغەزنىڭ بىر يۈزىگە بېسىلىشى، قۇر ئارىلىقى كەڭرى بولۇشى، بەت چۆرىسىدىن مۇۋاپىق ئورۇن قالدۇرۇلۇشى، خەت نۇسخىسى تۇز باسما نۇسخىدا بولۇشى كېرەك.

4. تەرجىمە ئەسەرلەرنى ئەۋەتكەندە ئەسلىي ئەسەر ۋە نەشر بېتىنىڭ كۆپەيتىلگەن نۇسخىسىنى ئەۋەتىش كېرەك. بۇ تەلەپكە ئۇيغۇن بولمىغان تەرجىمە ئەسەرلەر ئىشلىتىلمەيدۇ.

5. ژۇرنىلىمىزدا ئېلان قىلىنغان ئەسەرلەرنىڭ نەشر ھوقۇقى ژۇرنىلىمىزغا تەۋە. بىزنىڭ رۇخسىتىمىزسىز تورغا چىقىرىشقا؛ باشقا مەتبۇئات ئورۇنلىرىدا ئېلان قىلىشقا رۇخسەت قىلىنمايدۇ. خىلاپلىق قىلغۇچىلارنىڭ قانۇنىي جاۋابكارلىقى سۈرۈشتۈرۈلىدۇ. ھەر دەرىجىلىك رادىئو ئىستانسىلىرى ۋە رادىئو ئۇزۇللىرى ژۇرنىلىمىزدىكى ئەسەرلەرنى ئاڭلاتقاندا ژۇرنىلىمىزدىن ئېلىنغانلىقىنى ئەسكەرتىشى كېرەك.

6. ژۇرنىلىمىزغا ئەۋەتىلگەن ئەسەرلەرنى بىر تەرەپ قىلىش مۇددىتى ئالتە ئاي بولۇپ، ئەسەر ئالتە ئايغىچە ژۇرنالدا ئېلان قىلىنمىسا ئاندىن باشقا تەھرىراتلارغا ئەۋەتسە بولىدۇ. ئەۋەتىلگەن ئەسەرلەر قايتۇرۇلمايدۇ. شۇڭا ئاپتورلار ئەسەر ئەۋەتكەندە ئۆزىدە بىر نۇسخا ساقلاپ قېلىشى لازىم.

7. ئوخشاش بىر ئەسەرنى قايتا - قايتا ئەۋەتىش ئەخلاقسىزلىق. ئەسەرنى ئىشلىتىش - ئىشلەتمەسلىك توغرىسىدا تېلېفون قىلىپ سۈرۈشتۈرۈش ھاجەتسىز. شۇنىڭغا ئىشىنىشىڭىز كېرەككى، نادىر ئەسەرلىرىڭىز «تارىم»دا جۇلالايدۇ.

8. ئەسەر توغرۇلۇق پىكىر ئېلىش، مەسلىھەت سوراش ۋە ژۇرنال توغرىسىدا تەكلىپ بېرىش توغرا كەلسە خەت ئەۋەتسىڭىز ياكى تېلېفون قىلسىڭىز بولىدۇ. تېلېفون نومۇرىمىز:

مەسئۇل مۇھەررىر ئىشخانىسى: 4516214 ــ 0991؛ نەسرىي ئەسەرلەر گۇرۇپپىسى: 4597603 ــ 0991؛ شېئىرىيەت گۇرۇپپىسى: 4597601 ــ 0991

ھۆرمەت بىلەن: **«تارىم» ژۇرنىلى نەشرىياتى**

كۆز

ھەمدۇللا ئابلىز سىزغان

كونا تۇگمەن

ھەمدۇللا ئابلىز سىزغان

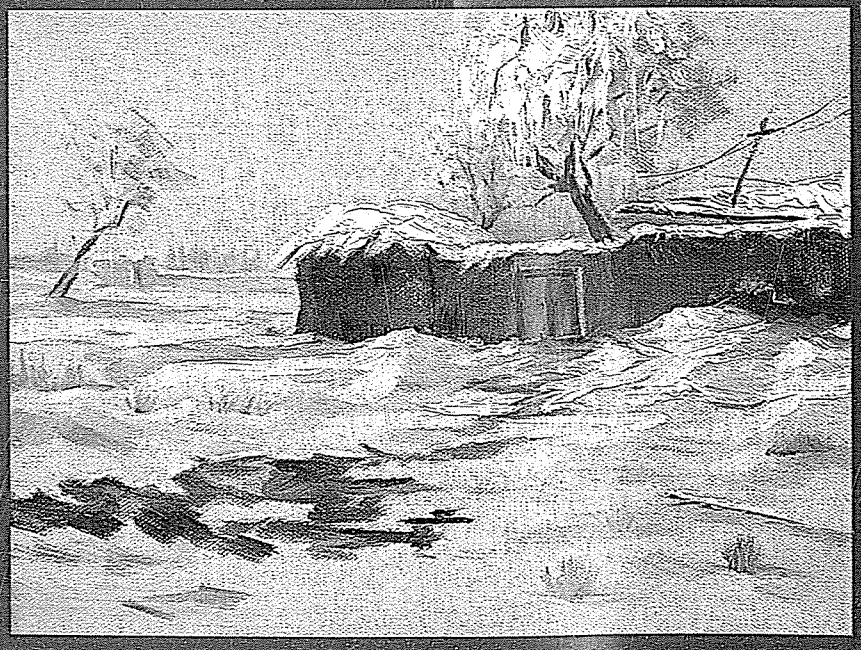

قار

ئالىمجان قادىر سىزغان

چېچەك پەسلى

تۇرکەش جابباروفتوسى

تارىم

《塔里木》文学月刊(维吾尔文)　TARIM A MONTHLY OF UYGHUR LITERATURE

主　　管：新疆维吾尔自治区文联
编辑出版：新疆塔里木杂志社
印　　刷：新疆日报社印务中心
国外发行：中国国际图书贸易总公司
订阅、零售：各地邮局所
地　　址：乌鲁木齐市友好南路716号
电　　话：0991-4516214,4597601,4597603

2010-يىل 3-سان (ئومۇمىي 589-سان) 60-يىل ئەشرى.
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات-سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى باشقۇرىدۇ.
شىنجاڭ تارىم ژۇرنىلى نەشرىياتى تۈزىدى ۋەنەشر قىلدى. ئۇرۇمچى جەنۇبىي دوستلۇق يولى 716-قورۇ.
شىنجاڭ گېزىتى باسما مەركىزىدە بېسىلدى.
جۇڭگو كىتاب سودىسى باش شىركىتى چەت ئەللەرگە تارقىتىدۇ.
مەملىكەت بويىچە ھەممە جايلاردىكى پوچتا ئىدارىلىرى مۇشتېرى قوبۇل قىلىدۇ.
تېلېفون: 4597603، 4597601، 4516214 - 0991

国际标准刊号：ISSN1002－9044
国内统一刊号：CN65－1010/I
国外代号：M4461　　邮政编码：830000
邮发代号：58－66　定价：7.00元
广告许可证号：6500006000046

خەلقئارالىق ئۇلانمىلىك ژۇرنال نومۇرى:
مەملىكەت بويىچە بىر ئۇتاش ژۇرنال نومۇرى:
چەت ئەللەرگە تارقىتىش ۋاكالەتچى نومۇرى: M4461　　پوچتا نومۇرى: 830000
پوچتا ۋاكالەتچى نومۇرى: 66-58، ياسما ناۋاق: 10، باھاسى: 7.00 يۈەن
ئېلان ئىجازەت نومۇرى: 6500006000046
بېسىش تېلېفىت مىسلەھ كوررولىسى زاۋۇت تالماقورۇپ بىزىدۇ. تېلېفون: 0991-5593475